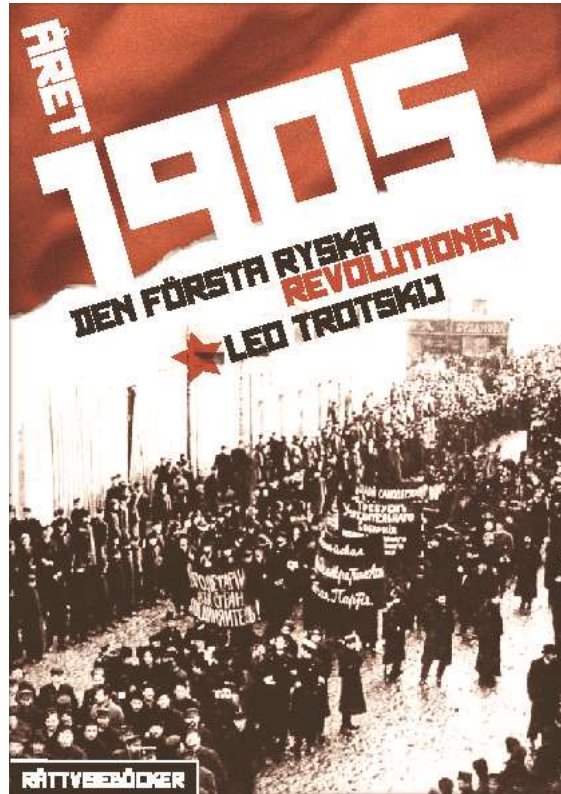

Leo Trotskij Året 1905

Den första ryska revolutionen

Redaktionell kommentar

Detta är en översättning av Trotskij's viktiga arbete om 1905 års ryska revolution, ”general-repetitionen” inför oktoberrevolutionen 1917. Boken fullbordades i oktober 1909, men delar skrevs redan 1907. En mindre del av boken (delar av 7 kapitel) hade tidigare översatts av *Kenth-Åke Andersson, Håkan Sundberg* m fl. Göran Källqvist och Sigbritt Herbert har här bearbetat de tidigare översättningarna, och nyöversatt resten, samt jämfört den engelska översättningen med den franska, förutom de två avslutande kapitlen (”Dit...” samt ”... och tillbaka”) som utgavs på svenska redan 1924 under titeln *Min flykt från Sibirien* (nytryck 1982) och som här återges utan ändringar.

Denna svenska upplaga kom ut i bokform 2011 på förlaget Rättviseböcker och det finns fortfarande kvar ett antal exemplar, så den som vill ha boken i tryckt format kan få tag i den.

Lästips

Tidsdokument:

Trotskij: [Resultat och framtidsutsikter](#) (1906) och [Sovjeten och revolutionen – femtio dagar](#) (1907)
Richard B Day och Daniel Gaido: [Vittnen till den permanenta revolutionen](#) (antologi)

Historiska arbeten:

Pierre Broué: *Trotskij – En biografi* (kapitel 6: [1905: på revolutionens vingar](#))
Isaac Deutscher: [Den väpnade profeten](#) (kapitlet ”Trotskij 1905”)

Innehållsförteckning

Introduktion	1
Förord till första [ryska] upplagan (1922)	6
Förord till andra [ryska] upplagan	8
Förord till den tyska upplagan (1909)	9
Del 1	11
Kapitel 1 Den ryska utvecklingen och tsarismen	11
Kapitel 2 Den ryska kapitalismen.....	15
Kapitel 3 Bönderna och jordbruksfrågan	21
Kapitel 4 Den ryska revolutionens drivkrafter	27
Kapitel 5 Våren	37
Kapitel 6 Den 9 januari	44
Kapitel 7 Strejken i oktober.....	49
Kapitel 8 Skapandet av arbetardeputerades sovjet	59
Kapitel 9 Den 18 oktober	64
Kapitel 10 Wittes regering.....	67
Kapitel 11 De första dagarna av ”frihet”	69
Kapitel 12 Tsarens män i arbete	73
Kapitel 13 Stormningen av censuren Bastiljen	77
Kapitel 14 Motstånd och revolution	85
Kapitel 15 Novemberstrejken.....	89
Kapitel 16 Åtta timmar och ett gevär	95
Kapitel 17 Bondeupplöppen	99
Kapitel 18 Den röda flottan	104
Kapitel 19 På tröskeln till kontrarevolutionen.....	110
Kapitel 20 Sovjetens sista dagar.....	115
Kapitel 21 December	121
Kapitel 22 Sammanfattning.....	127
Tillägg: Debatt och polemik om 1905	138
Kapitel 23 Proletariatets parti och de borgerliga partierna under revolutionen.....	138
Kapitel 24 Proletariatet och den ryska revolutionen	142
Kapitel 25 Våra meningsskiljaktigheter	149
Kapitel 26 Kampen om makten.....	158
Kapitel 27 Om den ryska historiska utvecklingens särdrag	162
Del 2	170
Kapitel 28 I stället för ett förord till andra delen	170
Kapitel 29 Rättegången mot arbetardeputerades sovjet	172
Kapitel 30 Sovjeten och åtalet.....	179
Kapitel 31 Mitt tal inför domstolen	187
Dit.....	195
... och tillbaka	198

Introduktion

Revolutionsåret 2011 är det särskilt passande att denna klassiker om den ryska revolutionen 1905 för första gången ges ut på svenska. Årets våg av revolutioner inleddes i Tunisien och fortsatte vidare till nästan hela Nordafrika och Mellanöstern. I januari störtades Ben Ali i Tunisien och i februari fälldes Mubaraks diktatoriska regim i Egypten efter 30 år vid makten.

Likheterna med Ryssland 1905 är fler än det som skiljer. De lärdomar som Leo Trotskij förmedlar i denna bok håller utan tvekan över 100 år senare. Det handlar om vilka motsättningar som leder fram till revolutionen, ungdomens tändande gnista, revolutionens blixtnabba politisering av hela samhället, arbetarklassens avgörande roll, den styrande regimens blodiga kontrarevolution, arméns avgörande betydelse, imperialismens stöd till diktaturerna och framför allt att en situation av dubbelmakt måste leda till ett avgörande – revolutionen måste fullbordas.

Den ryska revolutionen 1905 var den mäktigaste arbetarkampen världens dittills sett, de största generalstrejkerna och den mest avancerade förberedelsen för ett väpnat arbetaruppror. Bonde-massorna på landsbygden reste sig i oräkneliga uppror där storgodsägare fördrevs och jorden ockuperades. Det krävdes över två år av skoningslös kontrarevolution – pogromer, massakrer, massarresteringar – för att rädda tsarens reaktionära regim.

Uppladdning för revolution

Ryssland styrdes av den mest efterblivna och förtryckande regimen i Europa. Tsarens totalitära makt var inte olik Libyens diktator Gaddafis hundra år senare. I ingetdera fallet innebar regimen vid-skepliga inskränkthet eller tortyren av oppositionella något hinder för handel och diplomatiska förbindelser med Västvärlden.

Trotskij visar att borgarklasserna runt om i Europa, inklusive i Ryssland självt, ”varken ville eller kunde bli en del av den borgerliga oppositionen i Ryssland”. Borgarna – hur demokratiska de än ville framstå – gjorde enorma vinster dels på den ryska statens skulder, dels genom att bygga enorma fabriker i ett Ryssland där regimen höll arbetarna nere i slavarbete. Det är på motsvarande sätt som kapitalet i Väst idag gör vinster genom att förlägga produktion i Kina. Prat om demokrati väger lätt jämfört med möjligheten till superprofiter. Även i Egypten, Libyen och Saudiarabien har oljebolagens vinster och imperialismens makt tystat den demokratiska borgerlighetens kritik av diktaturer.

Men tsarregimens skenbara stabilitet kunde inte förhindra att revolutionära motsättningar laddades upp. Den förnedrande förlusten i kriget mot Japan 1904 manifesterade Rysslands återvändsgränd – politiskt, ekonomiskt, socialt; på landsbygden och i städerna; i Ryssland självt och i de förtryckta nationerna inom tsar-Rysslands gränser.

En revolutionär omvälvning stod för dörren. Frågan var, vilka krafter skulle vara ledande i revolutionen? Trotskij förutsåg redan innan 1905 att borgarklassen inte skulle leda kampen mot tsaren. De demokratiska borgarna fruktade arbetarklassen mer än de hatade tsarregimen. Revolutionens ledning skulle istället finnas hos arbetarklassen, förklarade Trotskij. En tes som bekräftades både 1905 och igen i revolutionen 1917 – men också i Kairo och andra städer runt om i Egypten i januari-februari 2011.

Trotskijs teori om den permanenta revolutionen visade att bara med arbetarklassen i ledningen skulle revolutionens demokratiska uppgifter – störtandet av tsaren, jordreformer, befrielsen av förtryckta nationer, modernisering – kunna genomföras. Och att just därför att arbetarna ledde revolutionen och borgarklassen stod för motståndet skulle den vara tvungen att gå över till den socialistiska revolutionens uppgifter – införa arbetarstyre, avskaffa kapitalismen med dess utsugning och krig. Det skulle bli möjligt när revolutionen spreds till mer utvecklade länder än Ryssland.

Att betona arbetarklassens ledande roll var inte att underskatta bönderna, vilket stalinisterna senare anklagade Trotskij för. Bondemassornas revolutionära kamp var avgörande för revolutionens utgång. Men bönderna kunde inte spela en oberoende och ledande roll, de följde antingen arbetarna eller borgarna. Eftersom borgarklassen var bunden till de stora jordägarna var böndernas enda möjlighet att tvinga fram den jordreform som akut behövdes, att alliera sig med arbetarna.

Med denna teori som grund stod Trotskij utanför både bolsjevikerna och mensjevikerna, de två flyglarna inom den ryska socialdemokratien. Bolsjevikerna under Lenins ledning låg närmast Trotskij genom att betona att arbetarklassen inte skulle underordna sig borgarklassen, vilket var mensjevikerens linje. Under revolutionen 1917 drog Lenin i sina aprilteser samma slutsatser som Trotskij tidigare gjort medan den senare erkände behovet av ett revolutionärt parti och blev medlem i bolsjevikerna.

1905 visade att det var i de enorma fabrikerna som motståndet till diktaturen skulle leda till handling. I början av januari inleddes en strejkvåg i Sankt Petersburg.

Revolutionens startskott

Söndagen 9 januari 1905 samlades arbetarmassorna i hela Sankt Petersburg för att marschera till tsaren. Nöden och missnöjet måste få utlopp. ”Den största processionen, med omkring femtontusen deltagare, kom från Putilovverken i S:t Petersburgs östra utkant. Den leddes av fader Gapon, som gick med ett krucifix i ena handen och petitionen, som skulle överlämnas till tsaren, i den andra”, beskriver Börje Isaksson i boken 1905- de glömda revolutionernas år. Gapon var en tillfällig ledare, som ”hade mött flera tusen politiskt medvetna arbetare som hade genomgått socialismens skola”, skriver Trotskij. Därav petitionens radikala krav och ultimativa ton – ”Gränsen för vårt tålamod är nådd. Det hemska ögonblick har kommit när det är bättre att dö än att fortsätta lida outhärdliga kval”.

Kapitalisterna var oroliga. Med den svenske oljedirektören ”Emanuel Nobel i spetsen uppvaktade de regeringen och krävde besked om hur myndigheterna tänkte skydda deras egendom mot demonстранterna. Svaret blev att regeringen tänkte kalla in militär för att upprätthålla ordningen” (Isaksson).

Tsarens metoder att ”upprätthålla ordningen” var desamma som Mubaraks i Egypten, som denne ställdes inför rätta för i slutet av sommaren 2011. Arbetarnas protestmarsch för att vädja till tsaren besvarades med en massaker som slutade med 4 600 dödade och sårade. Den 9 januari gick till historien som den blodiga söndagen, den första ryska revolutionens inledning. Vid motsvarande marscher dödades ett 70-tal i Riga och minst 90 i Warszawa.

Arbetarnas svar blev att strejkerna utvidgades. Under resten av januari och i februari spreds strejkrörelsen till 122 städer och byar. De ur strategisk synvinkel viktiga järnvägsarbetarna strejkade i april och i juni revolterade matroserna på slagskeppet Potemkin. Men upproren slogs ner och regimen verkade behålla greppet, vilket också liknade Tunisien och Egypten under de första veckornas revolution.

Men den ryska arbetarklassen var ännu inte besegrad och i oktober kom höjdpunkten. Huvuddelen av Trotskij's bok handlar om denna period. Den 10 oktober samlades för första gången sovjeten i Sankt Petersburg, ett arbetarråd som en månad senare representerade 200 000 arbetare. Det var sovjeten som organiserade och ledde de stora generalstrejkerna. Sovjetens ”drivande kraft var den 26-åriga Lev Trotskij”, som blev sovjetens andre och siste ordförande (citrat ur Isaksson).

Vad är en revolution?

En revolution betyder, skrev Lenin, att de styrande inte kan fortsätta regera som tidigare och att massorna inte kan fortsätta leva som tidigare. Massorna utmanar de styrande fullt ut och försöker ta makten över samhället.

Strejkerna i Ryssland, som i år i Egypten och Tunisien, innebar att massorna skakade av sig tidigare rädsla. Trotskij beskriver hur ”hatet mot absolutismen nådde aldrig tidigare skådade höjder bland alla delar av befolkningen som hade ens ett uns av politiskt medvetande. Det politiska intresset fick en mer avgjord form: missnöjet blev djupare och av mer principiell karaktär. Det som så sent som igår bara hade varit primitiva tankar kastade sig idag ivrigt in i de politiska analyserna.” ”Nu kunde inte absolutismen göra något ostraffat. Varje klumpig åtgärd räknades mot den. Dess försök att ställa in sig möttes av förakt.”

Arbetarnas självförtroende och medvetenhet om sin egen styrka ökade tusenfalt. Ett par miljoner arbetare hade hela landet i sitt grepp. Tidigare ”omöjliga” krav – kortare arbetstid, mötes- och tryckfrihet – uppnåddes genom kamp.

Revolutionens svallvåg befriar alla förtryckta. Kvinnokampen gjorde enorma framsteg 1905. Fördomar och rasistiska idéer tappade stöd. Nya tidningar som sa sanningen om tsaren fick en masspublik.

Med denna styrka, varför segrade inte revolutionen 1905? Det korta svaret är att arbetarklassen saknade den erfarenhet, medvetenhet och organisering som krävdes. För att fullborda revolutionen behövs en medveten kraft, ett parti med massförankring.

Att studera tsarregimens agerande är ovärderligt för den som vill förbereda sig för nya revolutioner. Det huvudsakliga medlet var det traditionella med hård repression. Men där fanns också eftergifter, reformer och byten på ministerposterna som räckte för att skapa illusioner hos borgarna trots de bara bekräftade en bråkdel av vad arbetare och bönder redan uppnått.

Syftet med tsarens agerande var att behålla makten. Både de statliga strukturerna och den ekonomiska makten skulle skyddas till varje pris.

Arbetarna hade styrkan att uppnå en situation av dubbelmakt. Arbetarmakten i form av sovjeten i Sankt Petersburg och i andra städer, med stöd av bondemassorna, ställdes mot den gamla statsmakten. En av dem måste vinna.

Trotskij beskriver hur tsarens proklamerade reformer i oktober inte var värda något. ”Vi har fått allt och vi har inte fått någonting.” Precis som 1905 är revolutionerna 2011 oavslutade. Den gamla maktapparaten finns kvar, även om den på grund av massornas styrka har ett begränsat manöverutrymme.

Både i Ryssland 1905 och i Nordafrikas revolutioner gäller den frågeställning Trotskij formulerade. ”Vid ett visst ögonblick under revolutionen blir den avgörande frågan: på vems sida står soldaterna – var finns deras sympatier och bajonetter?” Detta är ett återkommande tema i boken, som också redovisar sovjetens råd hur arbetarna skulle vinna över soldaterna.

Arbetarnas styrka manifesterades starkast i Sankt Petersburg. Men också Finland och de baltiska staterna skakades i grunden av strejkrörelsen. Röd milis tog kontroll över flera städer i Finland. Tsaren tvingades lova allmän rösträtt i Finland som det första landet i Europa och det socialdemokratiska partiet vann 80 av 200 mandat i det första valet.

Kontrarevolutionen

I alla revolutioner är det kontrarevolutionen som står för våldet och blodbadet. Som en spegelbild av revolutionen kommer även de kontrarevolutionära styrkorna att ständigt testa styrkeförhållandena. Så var det i Ryssland 1905, men också i Chile 1970-73 och på Tahrirtorget i Egypten 2011.

Tsarens väpnade styrkor slog ner strejkerna under våren och upproret på Potemkin i juni. Men i oktober mobiliserades kontrarevolutionens styrkor större skala. ”De privilegierades och de skrämde kastintressen, byråkraternas hämndlystna raseri, de köptas kryperi, de lurades obestämda hat, allt detta blandades samman för att bilda ett enda fränstötande, blodigt, smutsigt reaktionärt

block” (Trotskij).

Parallellt med tsarens ”demokratiska” manifest i oktober förbereddes pogromer. Dessa riktades mot judarna som ”stod längst ner på den statusstege som klassade imperiets olika etniska grupper. Judarna rättigheter begränsades av tusentals specialregler, de fick inte äga mark, de fick inte inneha offentliga ämbeten och de fick bara bo i vissa områden i Ukraina, Vitryssland, Litauen och Polen” (Isaksson). Rasism och antisemitism användes för att försöka splittra arbetare och bönder. Polisprotokoll från 1905 visade att det var polismakten som organiserade och finansierade de pogromer som den 31 oktober dödade 800 personer, de flesta judar.

Arbetarklassen organiserade sig mot kontrarevolutionen och lyckades stoppa och begränsa massakrer. I Sankt Petersburg förekom inga pogromer.

Kraftmätning och de svarta åren

I december kom den avgörande kraftmätningen. Strejker förbjöds och delegaterna i Sankt Petersburgs sovjet arresterades. Den 9 december svarade Moskvaskovjeten med en politisk generalstrejk. 1719 personer dödades av polis och militär innan strejken slagits ner.

Nu inleddes en period av kontrarevolution. Men eftersom medvetenheten för det mesta släpar efter den objektiva utvecklingen fortsatte kamp- och strejktutbrotten under 1906-07, och både bolsjevikerna och mensjevikerna ökade i medlemstal. I slutet av 1905 hade bolsjevikerna 8400 medlemmar, i april 1906, när den första duman sammankallades, 13 000 vilket ökade till 46 000 1907. Men inom partierna ökade gradvis förvirringen och debatterna och 1910-11 verkade tsaren ha krossat den ryska arbetarrörelsen för alltid.

Kontrarevolutionen var skoningslös. Inrikesministern deklarerade: ”Det är omöjligt att döma hundratusentals människor. Jag föreslår att vi skjuter upprorsmännen. Bränn deras hem om de gör motstånd.” Det första halvåret 1906 avrättades 1 200 personer och under 1906-09 över 5 000. 38 000 dömdes till fängelse eller straffarbete.

I efterhand ställdes frågan av vissa om inte revolutionen gått för långt. Trotskij svarade:

På det kan vi svara: om man bara gick ut i strid när man var säker på seger så skulle inga slag utkämpas. Det går inte att på förhand och med hjälp av preliminära beräkningar av styrkorna avgöra hur revolutionära konflikter ska sluta. Om man kunde det så hade klasskampen för länge sedan ersatts av bokföring.

Revolutioner sker inte på beställning eller kan frammanas av revolutionärer. Men när revolutionen bryter ut tvingas alla välja sida. Marx gav allt sitt stöd till Pariskommunen 1871, även om innan arbetarna i Paris grep makten uppmanat dem att vänta.

Berodde nederlaget på att arbetarnas saknade vapen? Arbetarklassen kommer att behöva vapen – vinna de väpnade styrkorna på sin sida – för att segra. Det är inte en teknisk fråga, utan en politisk, förklarade Trotskij i sitt tal under rättegången efter 1905: ”Hur betydelsefulla vapen än är, så ligger den viktigaste makten inte i vapen. Nej, inte i vapen. Inte i massornas förmåga att döda utan i det faktum att de är beredda att dö, det, ärade domstolsledamöter, är vad vi tror till sist avgör om folkets resning lyckas.”

Lärdomar

Misstro mot massornas styrka, vilja och förmåga fanns inför – och på nytt efteråt – 1905 precis som idag. Marxister och revolutionärer går inte omkring och hoppas på revolutioner – de förbereder sig inför de oundvikliga utbrotten av masskamp.

Revolutionen 1905 väckte hopp i hela världen. I Stockholm demonstrerade 20 000 arbetare i januari 1906, på årsdagen av blodiga söndagen. Revolutionen gav erfarenheter till marxistiska mästare som Trotskij, Rosa Luxemburg och Lenin, liksom den skolade miljoner arbetare. Revolutionen ledde till att marxismens idéer utvecklades – det visades att revolutionen faktiskt skulle kunna starta i ett

mindre utvecklat land. Revolutionen underströk hur arbetarklassen instinktivt enas i kamp. Pressen ökade också på enhet mellan bolsjevikerna och mensjevikerna, på basplanet, men även på enhetskongresserna 1906 och 1907.

Den kontrarevolution som under 2011 organiserats av Assad i Syrien, Saleh i Jemen och andra regimer som utmanats av revolutionär masskamp har helt och fullt följts i tsarregimens fotspår. Precis som då har kapitalister och borgare i väst i först gett fortsatt stöd till diktatorerna, sedan blivit neutrala och till sist tvingats uttrycka "förståelse" för kraven på demokrati.

Under revolutionens gång i början av 2011 uttryckte statsminister Fredrik Reinfeldt till TT att

Egypten varit en viktig samarbetspartner för att få stabilitet i Mellanöstern.

TT: Varför vill du inte öppet kräva Mubaraks avgång?

– Därför att jag tycker att det egyptiska folket ska avgöra vem som ska styra dem. Jag tycker EU har varit tydligt i sina uttalanden om att man vill vara ett stöd för övergången till demokrati.

Från 1905 finns lärdomar som gäller även 2011. Att arbetarnas strejker är avgörande, att revolutionen inte kan stanna halvvägs, att revolutionen måste vara internationell, att arbetarklassen behöver ett parti. Revolutionen visade också att marxismen måste vara levande, inte en dogm. Vissa bolsjevikerna ställde partiet i motsatsställning till rörelsen i januari och sovjeterna på hösten istället för att med full kraft delta i massornas rörelse.

Denna bok ges ut av Rättviseböcker i samarbete med marxistarkiv.se, som ett led i utgivningen av marxistiska klassiker.

Per-Åke Westerlund, Stockholm 17 september 2011

Förord till första [ryska] upplagan (1922)

Händelserna 1905 utgjorde ett majestätiskt förspel till det revolutionära dramat 1917. Under några år, då reaktionen segrade, var 1905 för oss som ett fullständigt helt, som *den ryska revolutionen*. Idag har den förlorat denna oberoende karaktär, utan att därmed ha gått miste om något av sin historiska betydelse. Precis som revolutionen 1917 var ett direkt resultat av den stora imperialistiska slakten, så växte revolutionen 1905 fram direkt ur det rysk-japanska kriget. På detta sätt innehöll både förspelets ursprung och dess utveckling alla elementen i det historiska drama som vi bevittnar och deltar i idag. Men under förspelet framträdde dessa element i en komprimerad och ännu inte fullt utvecklad form. Tack vare det ljus som händelserna 1917 kastar på dem, är de krafter som var indragna i kampen 1905 idag klarare belysta än tidigare. Det röda oktober, som vi brukade kalla det redan då, växte efter 12 år över i ett annat, ojämförligt mycket mäktigare och verkligt segerrikt oktober.

Vår stora fördel 1905 var att vi marxister redan under detta skede av det revolutionära förspelet var beväpnade med en vetenskaplig metod för att förstå historiska processer. Därmed kunde vi förstå de förhållanden som de materiella historiska processerna bara avslöjade som en rad fingervisningar. De kaotiska strejkerna i juli 1903 i södra Ryssland hade givit oss material för att dra slutsatsen att den ryska revolutionen i grunden skulle anta formen av en proletariats generalstrejk som senare skulle omvandlas till ett väpnat uppror. Händelserna den 9 januari var en livfull bekräftelse av denna prognos, och de krävde att frågan om den revolutionära makten skulle ställas på ett konkret sätt. Från och med då blev frågan om den ryska revolutionens karaktär och inre klassdynamik en brännande fråga bland dåtidens ryska socialdemokrater.

Det var just under perioden mellan 9 januari och strejkerna i oktober 1905 som de uppfattningar som kom att kallas teorin om den ”permanenta revolutionen” utformades i författarens tankar. Detta ganska högrävsande begrepp definierar tanken att även om den ryska revolutionen direkt befattade sig med borgerliga mål, så kunde den inte stanna vid dessa mål. Revolutionen kunde bara lösa sina omedelbara, borgerliga uppgifter genom att föra proletariatet till makten. Och när proletariatet väl har makten i sina händer kommer det inte att kunna hålla sig inom revolutionens borgerliga ramar. Just för att kunna garantera sin seger måste den proletära förtruppen tvärtom redan under de allra första stegen av sitt styre göra ytterst djupgående ingrepp på inte bara de feodala utan också de borgerliga egendomsförhållandena. Därmed hamnar den i fientlig motsättning till inte bara de borgerliga grupper som hade stött den under den revolutionära kampens första stadier, utan också med de breda bondemassorna, med hjälp av vars samarbete det – proletariatet – hade kommit till makten.

Motsättningarna mellan en arbetarregering och en överväldigande majoritet av bönder i ett underutvecklat land gick bara att lösa i internationell skala, på den proletära världsrevolutionens arena. Efter att av historisk nödvändighet ha sprängt den ryska revolutionens trånga borgerligt demokratiska gränser, skulle det segerrika proletariatet bli tvunget att också spränga de nationella och statliga gränserna, det vill säga det måste medvetet sträva efter att den ryska revolutionen skulle bli förspelet till en världsrevolution.

Trots ett avbrott på 12 år har denna analys helt och hållet bekräftats. Den ryska revolutionen kunde inte kulminera i en borgerligt demokratisk regim. Den måste ge makten till arbetarklassen. 1905 var arbetarklassen fortfarande alltför svag för att gripa makten, men de efterföljande händelserna tvingade den att mogna och bli starkare, inte under en borgerligt demokratisk republik utan underjordiskt under tsarismen från 3 juni. Proletariatet kom till makten 1917 med hjälp av de erfarenheter som de äldre generationerna hade skaffat sig 1905. Det är därför unga arbetare idag måste få fullständig tillgång till dessa erfarenheter, och måste studera historien från 1905.

Som bilaga till del 1 i denna bok¹ har jag beslutat att lägga till två artiklar, varav den ena (angående Tjerevanins bok) publicerades i Kautskys tidning *Neue Zeit* 1908, medan den andra, som ägnas åt att förklara teorin om den ”permanent revolutionen” och polemiserar mot uppfattningar i detta ämne som var förhärskande inom dåtidens ryska socialdemokrati, trycktes (jag tror det var 1909) i en polsk partitidning som leddes av Rosa Luxemburg och Leo Jogiches. Jag tror att dessa artiklar inte bara kommer att göra det lättare för läsarna att orientera sig i debatten bland ryska socialdemokrater under perioden omedelbart efter den första revolutionen, utan också sprida ljus över en del ytterst viktiga aktuella frågor. Maktövertagandet i oktober 1917 var ingalunda improviserat, som vanliga medborgare var benägna att tro, och den segerrika arbetarklassens nationalisering av fabriker och verkstäder var ingalunda ett ”misstag” från arbetarregeringens sida som, sägs det, inte fäste tillräckligt avseende vid mensjevnikernas varningar. Dessa frågor diskuterades och löstes principiellt under en period av ett och ett halvt decennium.

Redan på den tiden hade debatten om den ryska revolutionens karaktär spridit sig utanför den ryska socialdemokratin, och hade uppmärksammats av ledande delar inom världssocialismen. Den mensjevnikiska uppfattningen om en borgerlig revolution utvecklades allra mest pliktstroget, det vill säga allra sämst och mest uppriktigt, i Tjerevanins bok. Så fort den kom ut grep de tyska opportunisterna med glädje tag i den. På Kautskys förslag skrev jag en analytisk recension av Tjerevanins bok i *Neue Zeit*. På den tiden anslöt sig Kautsky själv helt och fullt till mina uppfattningar. Precis som Mehring (som nu är död) antog han åsikten om en ”permanent revolution”. Idag har Kautsky i efterhand anslutit sig till mensjevnikernas led. Han vill begränsa sitt förflutna till dagens nivå. Denna förfälskning tillfredsställer visserligen ett osäkert teoretiskt samvete, men stöter på hinder i form av tryckta dokument. Det Kautsky skrev under sin tidigare – bättre! – vetenskapliga och litterära period (hans svar till den polska socialisten Ljusnia, hans studier av ryska och amerikanska arbetare, hans svar på Plechanovs frågor angående den ryska revolutionens karaktär, etc) var och förblir ett skoningslöst tillbakavisande av mensjevismen och ett fullständigt teoretiskt rättfärdigande av bolsjevnikernas senare politiska taktik, som tjockskallar och överlöpare, idag med Kautsky i ledningen, anklagar för att vara äventyrspolitik, demagogi och bakunism.

Som tredje bilaga återger jag artikeln ”Kampen om makten”, som gavs ut 1915 i Paris-tidningen *Nasje slovo*.² Den för fram tanken att de politiska förhållanden som blev klart utstakade under den första revolutionen måste nå sin höjdpunkt och fullbordas under den andra.

Denna bok är oklar i frågan om den formella demokratin, precis som hela den rörelse den beskriver var. Och det är inte överraskande: även 10 år senare, 1917, var inte vårt parti helt klart över denna fråga. Men denna oklarhet, eller brist på fullständig enighet, har inget att göra med principiella frågor. 1917 var vi oändligt långt borta från demokratins hemligheter. Vi föreställde oss inte revolutionens utveckling som ett genomförande av vissa absolut demokratiska normer, utan som ett krig mellan klasser, som för sina tillfälliga behov måste använda demokratiska paroller och institutioner. På den tiden förde vi direkt fram parollen om arbetarklassens maktövertagande, inte utifrån en slumpmässig ”demokratisk” valstatistik, utan utifrån styrkeförhållandena mellan klasserna.

Redan 1905 kallade arbetarna i Petersburg sin sovjet för en proletär regering. Namnet blev allmänt utbrett och låg helt i linje med kampprogrammet för arbetarklassens maktövertagande. Samtidigt förde vi gentemot tsarismen fram ett utvecklat program för politisk demokrati (allmän rösträtt, republik, milis, etc). Och vi kunde faktiskt inte göra på annat sätt. Den politiska demokratin är en avgörande fas i de arbetande massornas utveckling – med det viktiga förbehållet att arbetar-

¹ Denna bilaga utgörs av kapitel 24 och 25 – öa.

² Kapitel 26 – öa.

massorna i vissa fall kan bli kvar i denna fas under årtionden, medan en revolutionär situation i andra fall kan göra det möjligt för massorna att frigöra sig från den politiska demokratins förutfattade meningar redan innan dess institutioner har uppstått.

Socialistrevolutionärernas och mensjevikernas statsregim (mars – oktober 1917) var fullständigt och ytterst komprometterande för demokratin, redan innan den hade haft tid att stöpas i någon fast borgerligt demokratisk form. Och trots att vi hade skrivit ”All makt åt sovjeterna” på våra fanor, så stödde vi hela tiden formellt de demokratiska parollerna, eftersom vi än så länge inte kunde ge massorna (eller ens oss själva) något definitivt svar på vad som skulle hända om den formella demokratins kuggjul inte skulle gripa in i sovjetsystemets kuggar. Under den period då denna bok skrevs, och även mycket senare, under perioden då Kerenskij satt vid makten, bestod vår huvuduppgift av att arbetarklassen faktiskt skulle gripa makten. Den formella, legalistiska sidan hos denna process kom på andra eller tredje plats, och vi gjorde oss helt enkelt inte besväret att reda ut de formella motsättningarna, då vi vid denna tidpunkt fortfarande hade det fysiska angreppet mot de materiella hindren framför oss.

Upplösningen av den konstituerande församlingen var ett grovt revolutionärt sätt att fullborda ett mål som också kunde ha uppnåtts genom att skjuta upp den eller förbereda val. Men det var just denna ovillkorliga inställning till kampens legalistiska sida som gjorde frågan om den revolutionära makten så ofrånkomligt akut. Och de proletära väpnade styrkornas upplösning av den konstituerande församlingen gjorde det i sin tur nödvändigt att fullständigt ompröva det ömsesidiga förhållandet mellan demokrati och diktatur. När det kommer till kritan utgjorde detta både ett teoretiskt och praktiskt framsteg för Arbetarinternationalen.

Historien bakom denna bok är helt kort så här. Den skrevs i Wien under åren 1908-1909, för en tysk upplaga som gavs ut i Dresden. Den tyska upplagan innehöll en del kapitel ur min bok **Vår revolution** (1907), avsevärt förändrad och anpassad för icke-ryska läsare. Större delen av boken skrevs speciellt för den tyska utgåvan. Jag har nu varit tvungen att rekonstruera texten, delvis på grundval av delar av det ryska manuskriptet som fortfarande existerade, och delvis genom att översätta den från tyska igen. För denna senare uppgift har jag haft stor hjälp av kamrat Ruhmer, som har utfört sitt arbete ytterst samvetsgrant och med största omsorg. Jag har gått igenom hela texten, och jag hoppas att läsaren inte kommer att plågas av de oräkneliga misstag, fel, feltryck och alla sorters felaktigheter som nuförtiden är ett ständigt drag hos våra publikationer.

Moskva, 12 januari 1922

L Trotskij

Förord till andra [ryska] upplagan

Denna utgåva skiljer sig från den första ryska upplagan i två avseenden: (1) Jag har lagt till författarens tal vid partikongressen i London (1907) angående (den dåvarande) socialdemokratins förhållande till de borgerliga partier som var med under revolutionen. (2) Boken innehåller nu författarens svar till kamrat Pokrovskij i frågan om den ryska historiska utvecklingens särdrag.

10 juli 1922

Förord till den tyska upplagan (1909)

Tiden är ännu inte inne för att göra en uttömmande historisk utvärdering av den ryska revolutionen. Förhållandena är ännu inte tillräckligt fastställda. Revolutionen fortsätter och ger hela tiden upphov till nya resultat, och deras samlade innebörd går inte att tillgodogöra sig med en enda blick. Den bok som vi här presenterar för läsarna gör inte anspråk på att vara ett historiskt verk. Den utgör ett vittnesbörd från en som deltog, och skrevs medan spåren från händelserna ännu var färska i hans minne, och de belyses utifrån författarens partiuppfattningar – han är politiskt sett socialdemokrat³ och vetenskapligt sett marxist. Framförallt har författaren försökt klargöra det ryska proletariats revolutionära kamp, som nådde sin höjdpunkt – och på samma gång tragiska slut – i den aktivitet som bedrevs i arbetardeputerades sovjet i Petrograd. Om han lyckas göra det, så anser han sig ha uppfyllt sin viktigaste uppgift.

Inledningen består av en analys av den ryska revolutionens ekonomiska bakgrund. Den täcker tsarismen, den ryska kapitalismen, jordbruksstrukturen, produktionsformer och -förhållanden, och samhällsklasserna: den jordägande adeln, bönderna, storkapitalet, småbourgeoisien, intelligentsian, proletariats – deras förhållande till varandra och till staten. Det är ”inledningens” innehåll, vars syfte är att i statisk form visa läsarna de samhällskrafter som senare kommer att visa sig för dem i sin revolutionära dynamik.

Boken gör heller inte anspråk på att vara fullständig i fråga om faktamaterial. Vi har medvetet avstått från försöka ge en detaljerad beskrivning av revolutionen i landet i sin helhet. Inom de begränsade ramar som vårt arbete har, så kunde vi i bästa fall ha lagt fram en lista med fakta som kanske kunde ha varit av värde som referens, men som inte skulle ha sagt något om händelsernas inre logik eller den form de antog i verkliga livet. Vi valde en annan metod: efter att ha valt ut de händelser och institutioner som så att säga sammanfattade revolutionens själva innebörd, har vi satt rörelsens centrum – Petersburg – i centrum för vår skildring. Vi lämnar huvudstaden i norr bara i den mån som revolutionen själv bytte skådeplats till Svarta havets stränder (*Röda flottan*), byarna (*Bondeupploppen*) och Moskva (*December*).

Efter att på så sätt ha begränsat oss i rummet blev vi också tvingade att begränsa oss i tiden.

Vi har ägnat största delen av det tillgängliga utrymmet åt de tre sista månaderna 1905 – oktober, november och december – revolutionens kulmen, som inleddes med den stora allryska strejken och slutade med krossandet av decemberupproret i Moskva.

Vad gäller den föregående förberedelseperioden har vi plockat ut två ögonblick som är oundgängliga för att förstå händelseutvecklingen i sin helhet. För det första har vi valt att diskutera prins Svjatopolk-Mirskijs korta ”era”, smekmånaden och *närmandet* mellan regeringen och ”allmänheten”, då tillit var ett allmänt motto och då både tillkännagivanden från regeringen och liberala ledarartiklar skrevs med pennor som var doppade i en vidrig blandning av anilin och sirap. För det andra diskuterar vi 9 januari, den Blodiga söndagen som var utan motstycke i fråga om dramatisk fasa, och då den av ömsesidig tilltro mättade atmosfären plötsligt genomträngdes av vinandet från kulor som avlossades från gardesofficerarnas gevär, och för evigt krossades av de proletära massornas förbannelser. Den liberala vårens komedi hade nått sin slutpunkt. Revolutionens tragedi började.

³ Vid den tidpunkt då förordet skrevs bar vi fortfarande namnet socialdemokrater. – Trotskijs anmärkning.

Vi förbigår de 8 månaderna mellan januari och oktober med nästan fullkomlig tystnad. Oavsett hur intressant denna period var i sig själv, så lägger den i grunden inte till något nytt, förutan vilket historien under de tre avgörande månaderna 1905 inte skulle gå att förstå. Strejken i oktober var nästan lika mycket ett direkt resultat av processionen i januari till Vinterpalatset, som upproret i december var en följd av oktoberstrejken.

Det sista kapitlet i den historiska delen sammanfattar händelserna under det revolutionära året, analyserar de revolutionära kampmetoderna och beskriver kort de tre följande årens politiska utveckling. Den viktigaste slutsatsen från detta kapitel kan uttryckas så här: *La révolution est morte, vive la révolution!* [Revolutionen är död, leve revolutionen!]

Det kapitel som ägnas åt strejken i oktober är skrivet i november 1905. Det skrevs under den stora strejkens sista timmar, en strejk som drev in den härskande klicken i en återvändsgränd och tvingade Nikolaj II att med darrande hand skriva under manifestet från den 17 oktober. Kapitlet publicerades vid denna tid i artikelform i två nummer av den socialdemokratiska tidningen *Natjalo* i Petersburg. Den återges här nästan utan förändringar, inte bara därför att den ger en allmän bild av strejken som är tillräckligt fullständig för våra nuvarande syften, utan också därför att själva dess sinnesstämning och ton i viss utsträckning är typisk för de politiska texter som gavs ut under denna period.

Bokens andra del utgör en självständig enhet. Den berättar historien om rättegången mot arbetardeputerades sovjet, och författarens efterföljande landsförvisning till Sibirien och hans flykt däriifrån. Men det finns ett inre samband mellan bokens två delar, inte bara på grund av att arbetardeputerades sovjet i Petersburg i slutet av 1905 stod i centrum för de revolutionära händelserna, utan också och framförallt därför att den kollektiva arresteringen av sovjeten utgjorde inledningen på den kontrarevolutionära tidsperioden. Den ena efter den andra föll landets alla revolutionära organisationer offer för kontrarevolutionen. Systematiskt och steg för steg, med våldsam beslutsamhet och blodtörstig hämndlystnad, suddade segrarna bort varje spår av den stora rörelsen. Och ju mindre de kände av några omedelbara hot, desto mer blodtörstig blev deras avskyvärda hämndlystnad. Arbetardeputerades sovjet i Petersburg ställdes inför rätta 1906. De hårdaste straff som utdömdes var upphävande av alla medborgerliga rättigheter och icke tidsbegränsad landsförvisning till Sibirien. Arbetardeputerades sovjet i Jekaterinoslav rannsakades inte förrän 1909, men resultaten blev mycket annorlunda: flera dussin av de anklagade dömdes till straffarbete och 32 dödsdomar utdömdes, varav 8 faktiskt genomfördes.

Efter revolutionens gigantiska kamp och tillfälliga seger kom perioden av undanröjande: arresteringar, landsförvisningar, flyktförsök, utspridning över hela världen – och däri ligger sambandet mellan bokens två delar.

Vi avslutar detta förord med att uttrycka vårt varmaste tack till fru Zarudnaja-Kavos, den välkända konstnären i Petersburg som gav oss tillgång till de skisser och blyertsteckningar som hon gjorde under rättegången mot arbetardeputerades sovjet.

Wien, oktober 1909

Del 1

Kapitel 1 Den ryska utvecklingen och tsarismen

Vår revolution⁴ krossade myten om hur ”unik” Ryssland är. Den visade att historien inte har några speciella lagar för Ryssland. Men samtidigt hade den ryska revolutionen en alldeles särskild karaktär, som var ett resultat av särdragen i hela vår sociala och historiska utveckling, och som i sin tur öppnade helt nya historiska perspektiv för oss.

Det finns ingen orsak att dröja vid den metafysiska frågan huruvida skillnaden mellan Ryssland och Västeuropa är ”kvalitativ” eller ”kvantitativ”. Men inte heller kan det vara någon tvekan om att de viktigaste särdragen hos den ryska historiska utvecklingen är dess långsamhet och primitiva karaktär. I själva verket är den ryska staten inte alls så mycket yngre än de europeiska staterna. Rysslands krönika som stat inleddes år 862. Men vår oerhört långsamma ekonomiska utveckling, som berodde på ogynnsamma naturförhållanden och en kringstridd befolkning, har försenat processen att utkristallisera ett samhälle och har präglat hela vår historia med en extrem underutveckling.

Det är svårt att säga hur den ryska statens liv skulle ha utvecklats om det hade fått ske isolerat, och bara hade påverkats av inrikespolitiska tendenser. Det räcker att säga att så inte var fallet. Rysslands samhällsliga existens stod hela tiden under tryck från Västeuropas mer utvecklade sociala och statliga förhållanden, och vart efter tiden gick blev detta tryck alltmer kraftfullt. I och med den internationella handeln relativt svaga utveckling spelade de militära förhållandena mellan staterna en avgörande roll. Det sociala inflytandet från Europa uttrycktes först och främst i form av militär teknologi.

Den ryska staten hade uppstått på en primitiv ekonomisk grundval och ställdes ansikte mot ansikte med statliga organisationer som hade utvecklats på en mer utvecklad ekonomisk bas. Två möjligheter fanns: antingen måste den ryska staten falla under kampen mot dessa statliga organisationer, som den Gyllene horden⁵ hade fallit i kamp mot det moskovitiska tsardömet, eller så måste den springa förbi sin egen ekonomiska utveckling, och under trycket utifrån svälja en oproportionellt stor del av landets livskraft. Den ryska nationella ekonomin var inte längre tillräckligt primitiv för att tillåta den första lösningen. Staten föll inte samman. Den började växa, till priset av ett fruktansvärt tryck på landets ekonomiska krafter.

Till en viss punkt gäller detta även andra europeiska stater. Skillnaden är att dessa stater under sin inbördes kamp för överlevnad stödde sig på ungefär likvärdiga ekonomiska grundvalar, så att deras utveckling som stater inte utsattes för ett så kraftigt och ekonomiskt outhärdligt tryck utifrån.

Kampen mot tatarerna på Krimhalvön och Nogajatatarerna⁶ innebar enorma insatser, men de var naturligtvis inte större än de som Hundråriga kriget mellan Frankrike och England medförde. Det var inte tatarerna som tvingade ryssarna att införa skjutvapen och bilda reguljära regementen av prickskyttar (*streltsij*). Det var inte tatarerna som senare tvingade Ryssland att bygga kavalleri och infanteri. Trycket som framtvungade detta kom från Litauen, Polen och Sverige. För att kunna stå upp mot en bättre beväpnad armé tvingades den ryska staten bygga upp en industri och teknologi hemma, anställa militära specialister, officiella valutaförfalskare och vapentillverkare, importera läroböcker i befästningsteknik, inrätta örlogsskolor, bygga fabriker, och utse ”medlemmar” och ”aktiva medlemmar” till riksrådet. Och även om det gick att importera militärinstruktörer och

⁴ Jag talar om revolutionen 1905 och de förändringar som infördes i Rysslands sociala och politiska liv: bildandet av partier, representation i duman, öppen politisk kamp, etc. – Trotskijs anmärkning.

⁵ **Gyllene horden** (egentligen **Kiptjakkhanatet**) är benämning på en av de mongolstammar som på 1200-talet erövrade östra Europa – öa.

⁶ Ett tatarfolk som levde på stäpperna norr om Kaspiska havet – öa.

medlemmar till riksrådet från utlandet, så var man tvungen att till varje pris klämma fram de materiella tillgångarna från landet självt.

Historien om Rysslands statsekonomi är en obruten kedja av insatser – i viss mening heroiska insatser – i syfte att ge den militära organisationen tillräckliga medel för sin fortsatta existens. Hela regeringsapparaten byggdes och återuppbyggdes ständigt i statskassans intresse. Dess funktion bestod av att sno åt sig varje uns av folkets ackumulerade arbete och utnyttja det för sina egna syften.

Under sitt sökande efter materiella tillgångar drog sig inte staten för någonting. Den lade på bönderna godtyckliga skatter, som ständigt var outhärdligt höga och som befolkningen absolut inte kunde vänja sig vid. Den införde systemet med ömsesidig borgen i byarna. Med hjälp av enträgna böner och hot, förmaningar och utpressning tog den pengar från handelsmän och kloster. Bönderna flydde från jorden, handelsmännen emigrerade. Folkräkningarna på 1600-talet visar att befolkningen hela tiden minskade. På den tiden uppgick hela statsbudgeten till 1½ miljon rubel, av vilka 85% användes till armén. På grund av de våldsamma slag som riktades mot honom från utlandet, tvingades Peter i början av 1700-talet att omorganisera infanteriet enligt ett nytt mönster och bygga upp en flotta. Under 1700-talets andra hälft uppgick budgeten redan till 16-20 miljoner rubel, varav 60-70% spenderades på armén och flottan. Denna siffra blev heller aldrig lägre än 50% under Nikolaj I. I mitten av 1800-talet ledde Krimkriget till att det tsaristiska enväldet hamnade i väpnad konflikt med Europas två mäktigaste länder – England och Frankrike – och som ett resultat av det tvingades det omorganisera armén och införa allmän värnplikt. De statsfinansiella och militära behoven spelade en avgörande roll för böndernas halva frigörelse 1861.

Men de tillgångar som landet förfogade över räckte inte till. Så tidigt som under Katarina II bemyndigades regeringen att låna pengar utomlands. Därefter blev de europeiska börserna i allt större utsträckning den källa varifrån tsarismen skaffade sig pengar. Hädanefter kom anhopningen av enorma mängder kapital på de västeuropeiska valutamarknaderna att få en ödesdiger effekt på Rysslands politiska utveckling. Den statliga organisationens allt snabbare tillväxt uttrycktes nu inte bara i en överdriven ökning av de indirekta skatterna, utan också i en feberaktig ökning av statsskulden. Under de 10 åren mellan 1898 och 1908 steg den till 19%, och hade mot slutet av denna period blivit 9 miljarder rubel. Hur omfattande enväldets beroende av Rothschild, Mendelssohn och de andra var, visar sig i det faktum att bara räntorna uppslukade omkring en tredjedel av statskassans totala inkomster. I den preliminära budgeten för 1908 uppgick utgifterna för armén och flottan, tillsammans med räntorna på statsskulden, och kostnaderna i samband med avslutande av (rysk-japanska) kriget, till 1.018.000.000 rubel, det vill säga 40,5% av hela statsbudgeten.

Som ett resultat av detta tryck från Västeuropa slukade den enväldiga staten en oproportionellt stor andel av merproduktionen, vilket är samma sak som att säga att den levde på bekostnad av de privilegierade klasser som då höll på att bildas, och således hämmade deras utveckling som hursomhelst gick långsamt. Men inte nog med det. Staten satte sig i besittning av större delen av jordbruksarbetarnas produktion, rafsade åt sig själva grunden för deras uppehälle, och drev därmed bort dem från den mark som de knappt hade hunnit slå sig ner på. Det hämmade i sin tur befolkningstillväxten och begränsade produktivkrafternas utveckling. Eftersom staten slukade en oproportionellt stor del av merproduktionen, så bromsade den därmed – den hursomhelst redan långsamma – differentieringen av klasserna eller stånden. Och eftersom den roffade åt sig en betydande andel av den grundläggande produktionen, så ödelade den till och med den primitiva produktionsgrund som var dess enda stöd.

Men för att kunna existera och härska behövde staten en hierarkisk organisering av stånden. Och samtidigt som den undergrävde den ekonomiska grunden för att denna organisering skulle kunna växa fram, försökte den därför på samma gång tvinga igenom en utveckling av den med hjälp av statliga åtgärder – allt medan den, precis som alla andra stater, strävade efter att vända denna

process till sin egen fördel.

Under spelet mellan samhällskrafterna svängde pendeln mycket längre åt statsmaktens håll än vad som var fallet i Västeuropas historia. Detta utbyte av tjänster mellan staten och de övre samhällsgrupperna – på det arbetande folkets bekostnad – uttrycktes i fördelningen av rättigheter och skyldigheter, och det gynnade adeln och prästerskapet i Ryssland mycket mindre än vad som hade varit fallet i de västeuropeiska medeltida ständsorganisationerna. Men det är en fruktansvärd överdrift och en förvrängning av alla perspektiv, att (som Miljukov gör i sin historia om den ryska kulturen) påstå att det i väst var stånden som skapade staterna, medan statsmakten i Ryssland skapade stånden i sitt eget intresse.

Det går inte att skapa stånd med hjälp av lagstiftning eller administrativa åtgärder. Innan en särskild samhällsgrupp kan bli ett fullfjädrat privilegierat stånd med hjälp av statsmakten, så måste den utveckla sig själv ekonomiskt med alla sina sociala privilegier. Man kan inte skapa stånd utifrån en på förhand uttänkt ”klasstabell” eller Hederslegionens privilegiebrev.

En sak är säker: tsarismen hade en ojämförligt större grad av självständighet gentemot de ryska privilegierade stånden än den europeiska absolutismen som hade vuxit fram ur ständsmonarkin.

Absolutismen nådde höjdpunkten för sin makt när bourgeoisien, efter att ha hävt sig upp på det tredje ståndets axlar blev tillräckligt stark för att fungera som en fullgod motvikt mot feodalsamhällets krafter. Denna situation där de privilegierade och besuttna klasserna balanserade varandra genom att bekämpa varandra, gav den statliga organisationen maximal självständighet. Ludvig XIV kunde säga, *”L’etat, c’est moi”* [Staten, det är jag]. För Hegel såg Preussens absoluta monarki ut som ett slut i sig själv, som ett förkroppsligande av tanken på staten som sådan.

Under sin strävan att skapa en centraliserad statsapparat tvingades tsarismen inte så mycket gå mot de privilegierade ståndens krav som att bekämpa barbariet, fattigdomen och den allmänna splittringen i ett land vars olika delar levde helt självständiga ekonomiska liv. Det var inte, som i väst, jämvikten mellan de ekonomiskt härskande klasserna utan deras svaghet som gjorde det ryska byråkratiska enväldet till en oavhängig organisation. I detta avseende utgör tsarismen en mellanform mellan den europeiska absolutismen och den asiatiska despotismen, och troligen närmare den senare av dessa två.

Men samtidigt som de halvt asiatiska samhällsliga förhållandena omvandlade tsarismen till en enväldig organisation, så gav den europeiska teknologin och kapitalet denna organisation tillgång till de stora europeiska makternas alla resurser. Detta gjorde det möjligt för tsarismen att ingripa i Europas alla politiska förhållanden, och dess tunga näve kom att spela en avgörande roll där. 1815 kom Alexander I till Paris, återupprättade huset Bourbon och blev själv ett förkroppsligande av tanken på en helig allians. 1848 erhöll Nikolaj I ett oerhört stort lån för att kuva den europeiska revolutionen, och skickade ryska soldater mot de upproriska magyarerna. Den europeiska bourgeoisien hoppades att tsarens trupper i framtiden återigen skulle kunna fungera som ett vapen mot det socialistiska proletariatet, på samma sätt som de tidigare hade hjälpt den europeiska despotismen mot bourgeoisien självt.

Men den historiska utvecklingen tog en annan väg. Absolutismen krossades av kapitalismen, som den själv hade värdat så ivrigt.

Under den förkapitalistiska perioden var Europas inflytande över den ryska ekonomin med nödvändighet begränsat. Den ryska nationella ekonomins naturliga – det vill säga slutna – karaktär skyddade den från de högre produktionsformernas påverkan. Som vi redan har sagt var våra stånd inte fullt utvecklade ens under sitt sista stadium. Men när de kapitalistiska förhållandena slutligen blev dominerande i Europa, när finanskapitalet kom att personifiera den nya ekonomin, när absolutismen kämpade för sitt liv och blev den europeiska kapitalismens medbrottsling, då förändrades situationen fullständigt.

De ”kritiska” socialister som inte längre förstår statsmaktens betydelse för den socialistiska revolutionen borde åtminstone studera exemplet med det ryska enväldets osystematiska och barbariska aktiviteter. De kan då inse den oerhört viktiga roll som statsmakten kan spela på det rent ekonomiska området, när den allmänt sett arbetar i samma riktning som den historiska utvecklingen.

Tsarismen förvandlade sig till ett historiskt verktyg för att göra Rysslands ekonomiska förhållanden kapitalistiska först och främst för att stötta sin egen ställning.

När vårt framväxande borgerliga samhälle började känna behov av Västs politiska institutioner, hade enväldet redan använt europeisk teknologi och europeiskt kapital för att förvandla sig till den största kapitalistiska företagaren, den största bankiren, monopolägare av järnvägar och spritbutiker. I detta fick det stöd av den centraliserade byråkratiska apparaten som inte på något sätt var lämplig för att styra de nya förhållandena, men helt och hållet förmögen att med avsevärd energi utöva ett systematiskt förtryck. Landets enorma storlek övervanns med hjälp av telegrafan, som gav administrationen en känsla av tillförsikt, en viss enhetlighet och stor snabbhet, samtidigt som järnvägarna gjorde det möjligt att med kort varsel förflytta militära trupper från den ena änden av landet till den andra. Europas förrevolutionära regeringar hade praktiskt taget inte haft tillgång till några järnvägar eller telegraf. Absolutismen har en kolossal armé till sitt förfogande, och även om den visade sig vara oduglig under det rysk-japanska kriget, så är den fortfarande bra nog för att härska inrikespolitiskt. Varken den gamla tidens regering i Frankrike eller de europeiska regeringarna före 1848 hade något som kan jämföras med den ryska armén 1908-1909.

Absolutismens finansiella och militära makt tyngde och förblindade inte bara den europeiska bourgeoisie, utan också den ryska liberalismen, och berövade den all tro på att det gick att bekämpa absolutismen i en öppen styrkemätning. Det såg ut som om absolutismens militära och ekonomiska makt uteslöt varje möjlighet till en revolution i Ryssland.

Det som faktiskt ägde rum var raka motsatsen.

Ju mer centraliserad staten är, och ju mer oberoende den är av de härskande klasserna, desto snabbare omvandlas den till en isolerad organisation som hamnar över själva samhället. Ju större militära och finansiella krafter en sådan organisation har, desto mer utdragen och framgångsrik blir dess kamp för sin existens. En centraliserad stat med en budget på två miljarder rubel, en statsskuld på åtta miljarder och med en miljon man under vapen, kunde hålla sig kvar vid makten långt efter att den hade upphört att uppfylla ens samhällsutvecklingens mest grundläggande behov – inklusive det behov av militär säkerhet för vilket den ursprungligen hade upprättats.

Absolutismens administrativa, militära och finansiella makt gjorde det möjligt för den att fortsätta att existera trots och mot den samhälleliga utvecklingen, men uteslöt inte – som liberalerna trodde – möjligheten till en revolution, utan gjorde tvärtom revolutionen till den enda möjliga vägen för att utvecklas. Det faktum att absolutismens ökande makt hela tiden vidgade klyftan mellan den själv och de folkmassor som hade dragits med i den nya ekonomiska utvecklingen, garanterade dessutom att revolutionen skulle få en ytterst radikal karaktär.

Den ryska marxismen kan sannerligen vara stolt över det faktum att den var ensam om att peka ut hur saker och ting troligen skulle utvecklas, och förutsäga utvecklingens övergripande form, vid en tidpunkt då den ryska liberalismen levde på en kost bestående av den mest utopiska sortens ”realism”, och Rysslands revolutionära populister livnärde sig på fantasier och en tro på mirakel.⁷

⁷ Inte ens en så reaktionär byråkrat som professor Mendelejev kan förneka detta faktum. Han anmärker angående industrins utveckling: ”Socialisterna såg något i den, och förstod fram till en viss punkt även en del av den. Men de gick vilse eftersom de alltför hårt höll fast vid sin lära, förespråkade våld, uppmuntrade pöbelns djuriska instinkter och strävade efter revolution och makt.” – Trotskijs anmärkning.

Kapitel 2 Den ryska kapitalismen

Produktivkrafternas låga utvecklingsnivå, som berodde på statens plundringar, lämnade inte utrymme för någon ackumulation av överskottet, för någon utbredd utveckling av den samhälleliga arbetsdelningen, eller för någon tillväxt av städerna. Hantverket skildes inte från jordbruket och inte heller koncentrerades det till städerna. Istället förblev det i händerna på byinvånarna, i form av hemindustrier som var utspridda över hela landsbygden. Det var just på grund av hantverksarbetet utspridda karaktär som hemhantverkarna tvingades arbeta bara när de fick tillfälliga möjligheter att sälja, istället för på order som hantverkarna i de stora europeiska städerna gjorde. Handelsmän och resande var mellanhänder mellan de utspridda producenterna och de utspridda konsumenterna. På så sätt avgjorde befolkningens gleshet och fattigdom och de därav följande små städerna den enorma roll som handelskapitalet fick för att organisera det gamla moskovitiska Rysslands nationella ekonomi. Men även handelskapitalet förblev utspritt och lyckades inte skapa några större handelscentra.

Det var inte hantverkarna i byarna, och inte ens de rika handelsmännen, utan staten själv som till sist ställdes inför behovet att skapa en industri i stor skala. Svenskarna tvingade Peter att skapa en flotta och en ny sorts armé. Men efter att ha gjort sin militärorganisation mer komplicerad blev Peters stat direkt beroende av industrierna i Hansastäderna och Holland och England. Skapandet av ryska industrier för att utrusta armén och flottan blev på så sätt en livsviktig nationell försvarsuppgift. Före Peter fanns inte minsta förslag om fabriksproduktion. Vid hans död existerade redan 233 storskaliga statliga och privata företag: gruvor, vapenfabriker, fabriker för tillverkning av tyg, linneväv och segelduk etc. Den ekonomiska grunden till dessa nya fabriker tillhandahölls dels av statliga medel och dels av affärskapital. Dessutom importerades ofta nya industrigrenar från utlandet tillsammans med europeiskt kapital som under ett antal år åtnjöt motsvarande privilegier.

Handelskapitalet spelade en viktig roll för att skapa de stora industrierna i Västeuropa. Men där växte manufakturerna fram på grundval av den sammanfallande hantverksnäringen, och de tidigare oberoende hantverkarna förvandlades till anställda industriarbetare. I det moskovitiska riket kunde inte de importerade västeuropeiska industrierna hitta några fria hantverkare på plats, och tvingades därmed använda de livegna bönderna som arbetare.

Det är därför de ryska verkstäderna på 1700-talet ända från början slapp konkurrens från hantverkare i städerna. Inte heller var landsbygdens hantverkare någon rival: de arbetade för konsumenter bland folket, medan de från topp till botten likriktade tillverkningsindustrierna i första hand arbetade för staten, och i viss utsträckning för samhällets översta klasser.

Under 1800-talets första hälft bröt sig textilindustrin ut ur cirkeln av träarbete och statlig likriktning. Fabriker som grundades på fritt anställda arbetare var naturligtvis helt och hållet motståndare till de samhälleliga förhållandena i Nikolaj I:s Ryssland. Av den orsaken hade adeln som ägde trälar precis samma ståndpunkt som de "fria köpmännen". Nikolaj själv delade helt och hållet denna åsikt. Men statens behov, inklusive de finansiella behoven, tvingade honom att anta en politik bestående av oöverkomliga skatter och ekonomiskt understöd till fabriksägarna. Efter att man hade avskaffat förbudet mot import av maskiner från England, utvecklades den ryska textilindustrin helt på basis av färdiga engelska modeller. Under 1840- och 1850-talen flyttade tysken Knopp 122 spinnerier, ner till sista spiken, från England till Ryssland. Inom textilsektorn fanns det till och med ett talesätt: "Där det är trubbel finns det en snut, där det står en fabrik finns Knopp". Eftersom textilindustrin arbetade för en marknad, så placerade den Ryssland på 5:e plats (i världsskala) vad gäller antalet sländor, trots den kroniska bristen på skolade arbetare och till och med innan avskaffandet av livegenskapen.

Men de andra industrigrenarna, i synnerhet järntillverkningen, utvecklades nästan inte alls efter Peters död. Huvudorsaken till denna stagnation var slavarbetet, som helt och hållet omöjliggjorde införandet av ny teknologi. Billig bomull tillverkas för att de livegna bönderna själv ska använda

den. Men järn förutsätter en utvecklad industri, städer, järnvägar, lokomotiv. Inget av det var förenligt med livegenskapen. Samtidigt höll livegenskapen också tillbaka utvecklingen av jordbruket, som vart efter tiden gick mer och mer arbetade för den utländska marknaden. Därmed blev avskaffandet av livegenskapen ett trängande behov för den ekonomiska utvecklingen. Men vem skulle genomföra det? Adeln vägrade att ens fundera på det. Kapitalistklassen var ännu så länge alltför liten för att kunna utöva ett tillräckligt stort tryck för att kunna få till stånd en så omfattande reform. De täta bonderevolterna, som hursomhelst inte var jämförbara med bondekriget i Tyskland eller jacqueriet i Frankrike,⁸ blev bara utspridda utbrott, och eftersom de inte fick något ledarskap från städerna var de i sig själva alltför svaga för att krossa godsägarnas makt. Staten blev tvungen att fälla det avgörande ordet. Tsarismen tvingades lida ett grymt militärt nederlag under Krimkriget innan den, av eget intresse, med hjälp av den halva befrielse-reformen 1861 rörde vägen för en kapitalistisk utveckling.

Denna tidpunkt markerade inledningen till en ny period av ekonomisk utveckling i landet, en period som karakteriseras av att det snabbt uppstod en fond av ”fria” arbetare, en febril utveckling av järnvägarna, byggande av hamnar, ett ständigt inflöde av europeiskt kapital, europeisering av industrins teknik, billigare och lättare tillgång till krediter, ett ökat antal aktiebolag, införandet av guldmyntfot, våldsam protektionism och en lavinartad ökning av statsskulden. Alexander III:s styre (1881-1894), då ideologin om Rysslands ”unikhet” dominerade hela det allmänna medvetandet, inleddes i de revolutionära konspiratörernas gömställe (narodnikrörelsen) och slutade i hans majestäts eget privata kansli (officiell ”narodnost” eller ryskhet), och var på samma gång en period av skoningslös revolution inom produktionsförhållandena. Genom att inrätta stora industrier och proletarisera bönderna, så undergrävde det europeiska kapitalet automatiskt den asiatisk-moskovitiska ”unikhetens” djupaste grundvalar.

Järnvägarna fungerade som en mäktig hävstång för landets industrialisering. Initiativet att bygga dem togs naturligtvis av staten. Den första järnvägen (mellan Moskva och Petersburg) öppnades 1851. Efter katastrofen på Krim gav staten privata företagare företräde att bygga järnvägar. Men som en outtröttlig skyddsängel stod den alltid bakom dessa företagare: den hjälpte till att skapa aktiekapital och borgen, den förband sig att garantera vinst på kapitalet, den överöste aktieägarna med alla möjliga sorters privilegier och uppmuntran. Under det första årtiondet efter bondereformen byggdes 7.000 *verst*⁹ järnvägar i Ryssland, 12.000 under det andra årtiondet, 6.000 under det tredje och fjärde, mer än 20.000 bara i den europeiska delen av Ryssland, och omkring 30.000 i hela tsardömet.

Under 1880- och speciellt 1890-talet, då Witte trädde fram som förkunnare av en diktatorisk poliskapitalism, samlades järnvägarna på nytt i händerna på statskassan. Precis på samma sätt som Witte såg kreditutvecklingen som ett vapen i händerna på finansministern för att ”styra nationens industri den ena eller andra riktningen”, så betraktade hans byråkratiska hjärna de statligt kontrollerade järnvägarna som ett ”kraftfullt sätt att kontrollera landets ekonomiska utveckling”. Han var börsmäklare och politiskt dumhuvud, och kunde inte inse att han i själva verket samlade ihop revolutionens krafter och vässade dess vapen. 1894 uppgick järnvägarnas totala längd till 31.800 *verst*, varav 17.000 statligt ägda. Revolutionsåret 1905 uppgick antalet järnvägsanställda, som spelade en så enormt viktig politisk roll, till 667.000 personer.

Den ryska regeringens tullpolitik var en nära blandning mellan statsfinansiell girighet och blind protektionism, och stängde nästan helt och hållet vägen för införseln av europeiska varor. I och med att det europeiska kapitalet hade berövats möjligheten att stjälpa av sina varor i Ryssland, så korsade det den ryska gränsen i sitt mest oantastliga och tilltalande väsen: i form av pengar. Varenda gång den ryska finansmarknaden livades upp så berodde det på att man gjort upp om nya lån från

⁸ **Jacquerie**, en revolt bland franska bönder i norra Frankrike sommaren 1358 – öa.

⁹ **Verst**, gammalt ryskt längdmått, drygt 1 kilometer – öa.

utlandet. Jämsides med detta satte sig de europeiska företagen i direkt besittning av de viktigaste ryska industrigrenarna. Genom att införliva lejonparten av den ryska statsbudgeten, så återvände det europeiska finanskapitalet delvis till ryskt territorium i form av industrikapital. Med det tsaristiska finanssystemet som mellanhand kunde det därmed inte bara göra slut på de ryska böndernas produktivkrafter, utan också direkt suga ut det ryska proletariats arbete. Bara under 1800-talets sista decennium, och i synnerhet efter införandet av guldmynntfoten 1897, strömmade inte mindre än 1,5 miljarder rubel utländskt industrikapital in i Ryssland. Under de fyrtio åren före 1892 ökade aktiebolagens grundläggande kapital bara med 919 miljoner rubel, medan det enbart under nästföljande decennium ökade med 2,1 miljarder rubel.

Hur viktig denna gyllene flod från väst var för den ryska industrin går att se i det faktum, att medan den totala produktionen från alla våra fabriker och verkstäder 1890 uppgick till 1,5 miljarder rubel, så hade den år 1900 ökat till mellan 2,5 och 3 miljarder rubel. Parallellt med detta ökade antalet fabriks- och verkstadsarbetare under samma period från 1,4 miljoner till 2,4 miljoner.

Även om den ryska industrin, såväl som den ryska politiken, alltid utvecklades under direkt påverkan – eller snarare tryck – från den europeiska politiken och ekonomin, så förändrades, som vi har sett, ständigt formen för denna påverkan och hur djupgående den var. Under perioden av hantverksproduktion och manufakturer i väst lånade Ryssland tekniker, arkitekter, hantverkare och alla möjliga sorters yrkesarbetare från väst. När manufakturen ersattes av fabriksproduktion så imiterade och importerade vi främst maskiner. Och när slutligen livegenskapen hade fallit på grund av direkta statliga behov och lämnat plats för så kallat ”fritt” arbete, så öppnade sig Ryssland för en direkt påverkan från industrikapitalet, och röjde vägen för det genom utländska statslån.

Krönikeskrivarna berättar att vi på 800-talet bad varingarna¹⁰ från andra sidan havet att komma och hjälpa oss att upprätta en stat. Sedan kom svenskarna för att lära oss europeisk militärteknologi. Thomas och Knopp lärde oss textilbranschen. Engelsmannen Hughes införde en metallindustri i södra Ryssland, Nobel och Rothschild förvandlade Södra Kaukasien till en fontän av oljekällor. Och samtidigt drog vikingarnas viking, den store internationelle Mendelssohn, in Ryssland på börsens område.

Trots att de ekonomiska kontakterna med Europa ännu begränsades till import av hantverkare och maskiner eller till och med lån i produktionssyfte, så var det när det kommer till kritan frågan om att få den ryska nationella ekonomin att tillgodogöra sig vissa delar av den europeiska produktionen. Men när fritt utländskt kapital under sin jakt efter höga profiler kastade sig över ryskt territorium, som skyddades av tullar som var höga som den Kinesiska muren, så handlade det om att få den europeiska kapitalistiska industriella organismen att tillgodogöra sig Rysslands nationella ekonomi. Det är den politik som har präglat den ryska ekonomiska historiens senaste årtionde.

Bara 15% av det totala antalet befintliga ryska industriföretag byggdes upp före 1861. Mellan 1861 och 1880 skapades 23,5%, och mer än 61% mellan 1881 och 1900. 40% av alla existerande företag skapades enbart under 1800-talets sista årtionde.

1767 smältes 10 miljoner *pud*¹¹ tackjärn. 1866 (100 år senare!) uppgick smältandet fortfarande bara till knappt 19 miljoner *pud*. 1896 hade det redan nått 98 miljoner *pud*, och 1904 180 miljoner. Och medan södra Ryssland 1890 bara stod för en femtedel av den totala mängden smält järn, så stod det 10 år senare för hälften. Oljeindustrins utveckling i Kaukasus gick lika fort. På 1860-talet producerades mindre än 1 miljon *pud* olja. 1870 var siffran 21,5 miljoner *pud*. I mitten av 1880-talet trädde utländskt kapital in på scenen, och tog Södra Kaukasien i besittning från Baku till Batumi och inledde en verksamhet som var ämnad för världsmarknaden. 1890 hade oljeproduktionen ökat till 242,9 miljoner *pud*, och 1896 till 429,9 miljoner *pud*.

¹⁰ **Varingar** kallades de nordbor som under vikingatiden företog plundrings- och/eller handelsresor österut – öa.

¹¹ **1 pud** motsvarar ungefär 16 kg – öa.

Vi ser alltså att järnvägs-, kol- och oljeindustrierna i landets södra delar, dit den ekonomiska tyngdpunkten har flyttat oerhört snabbt, bara är 20 eller 30 år gamla. I denna del av Ryssland antog utvecklingen ända från början en rent amerikansk karaktär, och inom några få år har det fransk-belgiska kapitalet på ett radikalt sätt förändrat stäppernas utseende, och har täckt dem med enorma fabriker av en storlek som knappt finns i Västeuropa.

Två villkor krävdes för detta: europeisk/amerikansk teknologi och den ryska statsbudgeten. Alla metallurgifabrikerna i söder – varav många köptes från USA ner till sista spik och skruv, och transporterades över havet – hade redan när de inledde sin verksamhet garanterade regeringsorder för flera år framåt. Ural med sina patriarkaliska, halvfeodala traditioner och sitt ”nationella” kapital låg långt efter, och det är först på senare tid som brittiskt kapital har börjat riva ner den barbariska ”ryskheten” även i denna del av landet.

De historiska omständigheterna bakom Rysslands industriella utveckling räcker för att förklara att varken den småskaliga eller mellanstora produktionen, trots sin relativa ungdom, spelar någon betydande roll inom industrin. Produktionen i stora fabriker och verkstäder har i Ryssland inte vuxit fram på något ”naturligt” eller organiskt sätt. Den växte inte fram gradvis ur hantverksproduktion och manufaktur, eftersom hantverksproduktionen aldrig fick möjlighet att växa fram ur hemindustrin och redan före sin födelse var dödsdömd av utländskt kapital och teknologi. Bomullsspinnerierna behövde aldrig kämpa mot hantverkssävarna. Tvärtom var det spinnerierna som gav upphov till bomullsproducerande hemindustrier i byarna. På samma sätt behövde aldrig järntillverkningen i söder och oljeindustrierna i Kaukasus sluka några småföretag. Tvärtom var man tvungen att skapa sådana företag som ett antal sekundära och underordnade branscher inom ekonomin.

På grund av vår bedrövliga industristatistik är det helt omöjligt att beskriva sambandet mellan mindre och större produktionsenheter i Ryssland. Tabellen nedan ger bara en ungefärlig bild av den verkliga situationen, eftersom informationen om de två första företagskategorierna, med upp till 50 anställda, grundas på ytterst ofullständigt, eller rättare sagt slumpmässigt, material.

<i>Gruvor och fabriker</i>	<i>Antal företag</i>	<i>Antal arbetare, 1000</i>	<i>Procent av alla arbetare</i>
Mindre än 10 anställda	17.436	65	2,5
10-49 anställda	10.586	236,5	9,2
50-99 anställda	2.551	175,2	6,8
100-499 anställda	2.779	608	23,8
500-999 anställda	556	381,1	14,9
Mer än 1000 anställda	453	1.097	42,8

Samma sak belyses på ett livfullt sätt vid en jämförelse mellan de profiler som uppnås i olika handels- och industriföretag i Ryssland.

	<i>Antal företag</i>	<i>Summa profiler i miljoner rubel</i>
Profit mellan 1.000 och 2.000 rubel	37.000 (44,5%)	56 (8,6%)
Profit över 50.000 rubel	1.400 (1,7%)	201 (45%)

Med andra ord får ungefär hälften av företagen (44,5%) mindre än en tiondel av den totala profiten, medan en sextiondel (1,7%) av företagen får nästan hälften av hela mervärdet (45%). Dessutom kan det inte finnas någon tvekan om att de stora företagens profiter som de anges i tabellen är avsevärt underskattade. För att visa hur ytterst koncentrerad den ryska industrin är återger vi jämförbara data (med undantag för gruvor) för Tyskland och Belgien nedan.

Trots att den första tabellen, som vi redan nämnt, är ofullständig, så gör den att vi kan dra följande obestridda slutsatser: (1) inom motsvarande grupper sysselsätter de genomsnittliga ryska företagen avsevärt fler arbetare än de tyska; (2) en betydligt större andel arbetare finns samlade i stora (51-1000 arbetare) och mycket stora (över 1000 arbetare) företag i Ryssland än vad som är fallet i Tyskland. I den sista gruppen är denna skillnad inte bara relativ utan absolut. Den andra tabellen visar att samma slutsats går att dra i ännu mer slående form vid en jämförelse mellan Ryssland och Belgien.

TYP AV FABRIK OCH VERKSTAD	TYSKLAND (FOLKRÄKNING 1895)		RYSSLAND (1902 ÅRS STATISTIK)	
	<i>Antal företag</i>	<i>Antal arbetare 1000 % medel</i>	<i>Antal företag</i>	<i>Antal arbetare 1000 % medel</i>
Mellan 6-50 arbetare	191.101	2.454,3 44 13	14.189	234,5 12,5 16,5
Mellan 51- 1000 arbetare	18.698	2.595,5 46 139	4.722	918,5 49,0 195,0
Mer än 1000 arbetare	296	562,6 10 1.900	302	710,2 38,5 2.351
	210.095	5.612,4 100 -	19.213	1.863,2 100 -

TYP AV FÖRETAG	BELGIEN (FOLKRÄKNING 1895)		RYSSLAND (1902 ÅRS STATISTIK)	
	<i>Antal företag</i>	<i>Antal arbetare 1000 % medeltal</i>	<i>Antal företag</i>	<i>Antal arbetare 1000 % medeltal</i>
Mellan 6- 50 arbetare	13.000	162 28,5 12,5	14.189	234,5 12,5 16,5
Mellan 51-1000 arbetare	1.446	250 43,7 170	4.722	918,5 49,0 195
Mer än 1000 arbetare	184	160 28 896	302	710,2 38,5 2.351
	14.650	572 100 -	19.213	1.863,2 100 -

En uppdelning av den industriellt aktiva befolkningen i jordbruks- och icke jordbruksanknuten verksamhet, för Ryssland och USA, finns i tabellen nedan.

	RYSSLAND (1895 ÅRS FOLKRÄKNING)		USA (1900 ÅRS FOLKRÄKNING)	
	<i>1.000</i>	%	<i>1.000</i>	%
Jordbruk, skogsbruk och liknande	18.653	60,8	10.450	35,9
Gruvor och processindustri, handel, transporter, akademiska yrken, hembiträden	12.040	39,2	18.623	64,1
Totalt	30.693	100	29.073	100

Antalet anställda inom industrin i Ryssland med en befolkning på 128 miljoner, är bara något större (30,6 miljoner) än i USA med sin befolkning på 76 miljoner (29 miljoner). Det är ett resultat av landets allmänna ekonomiska efterblivenhet och den därav följande enorma övervikten för jordbruksbefolkningen jämfört med icke jordbruksbefolkning (60,8% mot 39,2%) – en omständighet som oundvikligen måste sätta sina spår inom den nationella ekonomins samtliga branscher.

År 1900 producerade fabrikerna, verkstäderna och de stora tillverkningsföretagen i USA varor till ett värde av 25 miljarder rubel, medan motsvarande siffra för Ryssland bara var 2½ miljard, det vill säga 10%, vilket bortsett från allt vittnar om den extremt låga arbetsproduktiviteten. Under samma år utvanns dessa mängder kol: 1 miljard *pud* i Ryssland, 1 miljard *pud* i Frankrike, 5 miljarder *pud* i Tyskland och 13 miljarder *pud* i England. Siffrorna för järnproduktion var: 1,4 *pud* per arbetare i Ryssland, 4,3 *pud* per arbetare i Frankrike, 9 *pud* per arbetare i Tyskland och 13,5 *pud* per arbetare i England. ”Ändå”, säger Mendelejev, ”skulle vi kunna förse hela världen med vårt extremt billiga tackjärn, järn och stål. Våra olje-, kol- och andra mineraltillgångar är praktiskt taget orörda”.

Men en utveckling av industrin som motsvarar ett sådant välstånd är otänkbar utan att den inhemska marknaden utvidgas och befolkningens köpkraft ökar: med andra ord ekonomiska förbättringar för bondemassorna.

Däri ligger jordbruksfrågans avgörande betydelse för Rysslands framtid som kapitalistiskt land.

Kapitel 3 Bönderna och jordbruksfrågan

Enligt (för övrigt långt ifrån exakta) beräkningar uppgår Rysslands intäkter från utvinnings- och förädlingsindustrin till mellan 6 och 7 miljarder rubel per år, varav omkring 1½ miljard – det vill säga mer än en femtedel – tas om hand av staten. Det innebär att Ryssland är tre eller fyra gånger fattigare än de europeiska länderna. Som vi har sett utgörs en mycket liten andel av befolkningen i sin helhet av ekonomiskt aktiva personer, och dessutom är dessa ekonomiskt aktiva personers produktivitet ytterst låg. Det gäller för industrin, vars årsproduktion långt ifrån motsvarar antalet anställda. Men produktiviteten inom jordbruket, som engagerar ungefär 61% av landets arbetskraft och vars intäkter trots det bara uppgår till 2,8 miljarder rubel – det vill säga mindre än hälften av nationalprodukten – ligger på en ojämförligt ännu mycket lägre nivå.

Förutsättningarna för det ryska jordbruket (som till överväldigande del består av bondejordbruk) avgjordes huvudsakligen av karaktären på den så kallade ”befrielse-reformen” 1861. Den genomfördes i statens intresse och var helt och hållet anpassad till adelns själviska intressen. Bönderna blev inte bara lurade i samband med att jorden fördelades, utan de hamnade också under skatternas förslavande ok.

Tabellen nedan visar hur jordlotterna fördelades på de tre viktigaste kategorierna av bönder i samband med livegenskapens avskaffande.

<i>Kategori av bönder</i>	<i>Antal personer 1860</i>	<i>Antal tilldelade desjatin¹²</i>	<i>Antal desjatiner per person</i>
Ägda av godsägare	11.907.000	37.758.000	3,17
Statligt ägda	10.347.000	69.712.000	6,74
Oberoende	870.000	4.260.000	4,9
Totalt	23.124.000	111.730.000	4,83 (medelvärde)

Om vi antar att den tilldelning av jord som de statligt ägda bönderna fick (6,7 *desjatiner* per person) räckte till för att under de givna ekonomiska förutsättningarna ge bondefamiljernas arbetskraft full sysselsättning – vilket i grova drag motsvarar fakta – så måste vi dra slutsatsen att de bönder som ägdes av godsägare och de som var oberoende fick ungefär 44 miljoner *desjatiner* mindre än vad som krävdes. De jordområden som bönderna under livegenskapen brukade för sina egna behov engagerade ungefär hälften av deras arbetskraft, eftersom de var tvungna att arbeta för godsägaren tre dagar per vecka. Ändå avstyckades cirka 2% av den bästa jorden från dessa redan otillräckliga jordlotter till godsägarna (generellt talat, med mycket stora variationer mellan den ena och andra delen av landet). Överbefolkningen på landsbygden, som utgjorde en grundläggande del av livet under livegenskapen, förvärrades således ännu mer av att adeln lade beslag på böndernas jord.

Under det halva århundrade som har förflutit sedan reformen har det ägt rum betydande ommöbleringar av jordägandet. Mark till ett värde av tre kvarts miljarder rubel har övergått från adeln till handels- och bondebourgeoisien. Men de stora bondemassorna har inte fått någon som helst nytta av detta.

1905 var fördelningen av jord i de 50 provinserna i det europeiska Ryssland så här:

¹² 1 **desjatin** motsvarar ungefär en hektar – öa.

<i>Jordlotter:</i> varav ägda av tidigare statliga trälär: och av tidigare godsägarträlär:	<i>112 miljoner desjatiner</i> 66,3 38,4
<i>Privatägd mark:</i> varav ägda av företag och föreningar (inklusive 11,4 av bondeföreningar): Privata ägare: upp till 20 <i>desjatiner</i> : (inklusive 2,3 ägda av bönder) mellan 20-50 <i>desjatiner</i> : över 50 <i>desjatiner</i> :	<i>101,7 miljoner desjatiner</i> 15,7 3,2 3,3 79,4
<i>Kronans och oberoende mark:</i> inklusive icke skogsmark och odlingsbar mark (ungefär)	<i>145 miljoner desjatiner</i> 4,6
<i>Mark tillhörande kyrkan, kloster, kommunala institutioner, etc</i>	<i>8,8 miljoner desjatiner</i>

Som vi redan har sett var den genomsnittliga jordlotten per manlig bonde efter jordreformen 4,83 *desjatiner*. 45 år senare, 1905, var den genomsnittliga ytan inklusive nyligen förvärvade markområden bara 3,1 *desjatiner*. Med andra ord hade den totala areal som ägdes av bönder minskat med 36%.

Utvecklingen av handel och industrier sög upp högst en tredjedel av bondebefolkningens årliga tillväxt, emigrationen till områden i landets periferi minskade i viss mån bondebefolkningen i de centrala delarna, och Bondebanksens verksamhet slutligen gjorde det möjligt för mellanbönder och mer välbärgade bönder att under perioden 1882 till 1905 skaffa sig 7,3 miljoner *desjatiner* – men dessa faktorer kunde inte ens uppväga den naturliga befolkningstillväxten och förhindra den allt större bristen på jord.

Enligt ungefärliga beräkningar kan cirka 5 miljoner vuxna män i Ryssland inte hitta lämplig avsättning för sin arbetskraft. Bara en minoritet av dessa består av vagabonder, tiggare etc. Den överväldigande majoriteten av dessa 5 miljoner ”överflödiga män” tillhör den svarta jordens bönder.¹³ Eftersom deras arbetskraft används för att bruka jord som lika väl kunde brukas utan dem, så minskar de böndernas produktivitet med 30%, och genom att sugas upp i bondemassorna i sin helhet undgår de att proletariseras, men med resultatet att allt större bondemassor utarmas.

Teoretiskt skulle detta gå att lösa genom ett intensifierat jordbruk. Men då behöver bönderna bättre utbildning, större initiativkraft, frihet från förmynderi och ett stabilt juridiskt system – villkor som inte fanns och inte kan finnas i det enväldiga Ryssland. Men det främsta hindret för att förbättra vårt jordbruk har varit, och är fortfarande, bristen på ekonomiska medel. Och denna sida hos krisen

¹³ **Svarta jorden** var en ekonomisk region i sydvästra Ryssland, bestående bl a av oblasterna Kursk och Tambov – öa.

inom bondeekonomin går precis som jordlösheten tillbaka till 1861 års reform.

Bönderna fick inte sin otillräckliga tilldelning av mark gratis. De tvingades betala inlösen till godsägarna, med staten som mellanhand, för de jordlotter som de hade levt på tidigare under livegenskapen, det vill säga för sina egna jordlotter, som i och med reformen dessutom hade blivit mindre. Avgifterna bestämdes av regeringsföreträdare som arbetade hand i hand med godsägarna – och istället för 648 miljoner rubel, som var en siffra som grundades på markens kapitaliserade lönsamhet, så lade de en skuld på 867 miljoner rubel på böndernas axlar. Utöver att betala för sin egen jord tvingade alltså bönderna dessutom betala godsägarna 219 miljoner för att befrias från livegenskapen. Till detta lades (som ett resultat av jordlösheten) ockerhyror för marken och den tsaristiska skattemyndighetens skandalösa arbete. Exempelvis är den direkta skatten på tilldelad jord 1,56 rubel per *desjatin*, medan den är 23 kopek (0,23 rubel) på privatägd jord. Följaktligen ligger nästan hela statsbudgetens börda på bönderna. Staten slukar huvuddelen av vinsterna från jordbruket, men ger praktiskt taget inget i gengäld till byarna i form av att höja deras kulturella nivå och utveckla deras produktionskapacitet.

De lokala jordbrukskommittéer som regeringen inrättade 1902 slog fast att mellan 50-100%, och ibland mer, av bondefamiljernas nettovinster från jordbruket åts upp av direkta eller indirekta skatter. Detta leder å ena sidan till att de drar på sig ohjälpliga skulder, och å den andra till att jordbruksverksamheten stagnerar eller till och med försämras. På de enorma ytorna i det centrala Ryssland är både teknologin och skördarna desamma idag som för tusen år sedan. Den genomsnittliga skörden av vete per hektar mark uppgår till 26,9 hektoliter i England, 17,0 hektoliter i Tyskland och 6,7 hektoliter i Ryssland. Till detta bör tilläggas att skördarna på böndernas mark är 46% lägre än de på godsägarnas mark, och att denna skillnad blir större ju sämre skörden är. Våra bönder har för länge sedan glömt bort att ens drömma om att spara spannmålsreserver till sämre tider. Både de nya varu- och ekonomiska förhållandena och skatteåliggandena tvingar dem att omvandla alla sina naturliga reserver och ekonomiska överskott till reda pengar, som omedelbart slukas upp av hyror och skatter. Den febrila jakten på reda pengar tvingar bönderna att ständigt göra våld på sin jord, beröva den gödning och en rationell djurhållning. Varje dålig skörd, som är jordens hämnd för misskötseln, leder till förödande naturkatastrofer för byarna, eftersom de som vi har sett inte har några som helst reservlager.

Men inte ens under så kallade ”normala” år kan bondemassorna höja sig över sin halvsvält. Här är den bondebudget som borde graveras in på de europeiska bankirernas och tsarismens långivares gyllene pannor: varje familjemedlem i en bondefamilj gör av med 195 rubel per år på mat, 3,5 rubel på boende, 5,5 rubel på kläder, 1,4 rubel på andra materiella behov och 2,5 rubel på andliga och intellektuella behov! En enda yrkesutbildad amerikansk arbetare gör direkt och indirekt av med lika mycket som två ryska familjer om 6 medlemmar var. Men för att täcka dessa utgifter, som ingen statlig moralist skulle kunna kalla överdrivna, är böndernas inkomster från jordbruket mer än en miljard rubel för små varje år. Hemindustrierna ger ungefär 200 miljoner rubel i vinst till byarna. Om man drar av denna summa så har bondejordbruket ett underskott på 850 miljoner rubel årligen, vilket är exakt den summa som den statliga skattemyndigheten varje år roffar åt sig ur böndernas händer.

Under vår beskrivning av bondejordbruket har vi hittills bortsett från de ekonomiska skillnaderna mellan olika regioner, som i själva verket är av allra största betydelse och har fått ett mäktigt uttryck i form av jordbruksrörelsen (se kapitlet med titeln *Bondeuppror*). Om vi koncentrerar oss på de 50 provinserna i det europeiska Ryssland, och bortser från den nordligaste skogsregionen, så kan resten av detta område, utifrån bondejordbrukets och den allmänna ekonomiska utvecklingens synvinkel, delas upp i tre stora regioner:

1. Industriregionen, inklusive Petersburgområdet i norr och Moskva i söder. Denna norra kapitalistiska del domineras av Petersburg och Moskva, och kännetecknas av fabriker (speciellt

textilfabriker), hemindustrier, linodlingar och kommersiella jordbruk – i synnerhet handelsträdgårdar. Liksom alla andra industriregioner producerar inte detta område tillräckligt med spannmål för sina egna behov, utan tvingas importera från söder.

2. Den sydöstra regionen gränsande till Svarta havet och Volga: det ryska Amerika. I denna region existerade livegenskapen nästan inte alls, och den spelade rollen av koloni i förhållande till den centrala delen av Ryssland. Så kallade ”vetefabriker” som använde moderna jordbruksmaskiner och exporterade sitt spannmål till industriregionen i norr och till främmande länder i väst, växte snabbt upp på de stora öppna områdena på stäpperna, och drog till sig ett stort antal immigranter. Jämsides med detta ägde det rum en överföring av arbetskraft till processindustrierna, de tunga industrierna blomstrade och städerna växte febrilt. I denna region är skillnaderna bönderna emellan oerhört djupa, med bondejordbrukare i ena ändan av skalan, och lantbruksproletärer, i många fall invandrare från svarta jordprovinserna, i den andra.
3. Mellan det gamla industrialiserade norr och det nya industrialiserade södern ligger den breda remsan av svart jord, det ryska Indien. Befolkningen, som redan under livegenskapen var relativt tät och i sin helhet höll på med jordbruk, förlorade i och med 1861 års reform 24% av sina markområden, då de bästa och viktigaste delarna av böndernas tilldelning överlämnades till godsägarna. Markpriserna steg snabbt och godsägarna drev en rent snyltande ekonomi, och brukade delvis sin jord med hjälp av böndernas redskap och arrenderade delvis ut den till bönderna, som därmed oundvikligen fastnade i slavliknande hyresvillkor. Hundratusentals bönder lämnar denna region och beger sig till industriområdena i norr och söder, där de försämrar arbetsförhållandena. I det svarta jordområdet finns varken storskalig industri eller kapitalistiskt jordbruk. Här kan de kapitalistiska lantbrukarna inte konkurrera med de utfattiga arrendatorerna, och ångdrivna plogar besegras av böndernas fysiska återhämtningsförmåga. Och bönderna som inte bara använder hela vinsten från sitt ”kapital” utan också en stor del av sin lön för att betala arrendet, lever på en diet av mjöl som blandas ut med träspån eller barkmjöl. På en del ställen är böndernas fattigdom så stor att till och med förekomsten av vägglöss och kackerlackor i en *izja*¹⁴ betraktas som ett tydligt tecken på välstånd. Det är ett faktum att landsortsdoktorn Sjingarov, som idag är liberal deputerad i duman, har upptäckt att det i de jordlösa böndernas hem som han undersökt i vissa delar av provinsen Voronezj inte finns några vägglöss, medan antalet vägglöss bland andra delar av befolkningen i byarna i stor del står i proportion till familjens ”välstånd”. Det verkar som om kackerlackor är mindre aristokratiska, men även de kräver en högre komfort än vad de utfattiga i Voronezj kan erbjuda: på grund av rådande svält och kyla saknas det kackerlackor hos 9,3% av bondefamiljerna.

Under sådana förhållanden är det meningslöst att tala om att utveckla jordbruksteknologin. Bönderna säljer sina redskap, inklusive arbetsdjuren, för att betala arrende och skatter, eller så äter de upp dem. Men när det inte sker någon utveckling av produktivkrafterna så kan det heller inte ske någon uppskiktning. I den svarta jordens samhällen råder det en jämlik fattigdom. Jämfört med norr och söder är skiktningen av bönderna ytterst ytlig. Framför de minimala klasskillnaderna står de våldsamma ståndsmotsättningarna mellan utfattiga bönder och en parasiterande adel.

De tre områden som beskrivits ovan motsvarar givetvis inte exakt de geografiska gränserna i berörda regioner. Statens enhetlighet och avsaknaden av inhemska tullmurar utesluter varje möjlighet till att det skulle kunna uppkomma speciella ekonomiska organismer. De förhållanden av halv livegenskap som på 1880-talet dominerade jordbruket i de 15 provinserna i den centrala svarta jordregionen, var också förhärskande i fem provinser utanför detta område. Å andra sidan dominerade kapitalistiska jordbruksförhållanden i nio svarta jordprovinser liksom tio provinser utanför dem. Och i sju provinser, slutligen, var systemen ungefär lika stora.

¹⁴ *Izja* var ett hus som värmdes upp av en ler- eller tegelugn – öa.

Kampen mellan arrendjordbruk och kapitalistiskt jordbruk – en kamp som trots att den inte innebär blodspillan ändå leder till oräkneliga offer – har fortsatt och fortsätter ännu oavbrutet. Det kapitalistiska jordbruket befinner sig långt ifrån i någon ställning där det kan skryta över att ha segrat. Bonden är fast i en rävsax som består av hans jordtilldelning, han har berövats möjligheten att tjäna pengar vid sidan om, och som vi har sett tvingas han att arrendera godsägarnas mark till vilket pris som helst. Han inte bara lämnar ifrån sig alla vinster, skär inte bara ner sin egen konsumtion till ett absolut minimum, utan säljer också sina jordbruksredskap, och minskar på så sätt ekonomins redan mycket låga teknologiska nivå ännu mer. Inför dessa ödesdigra ”fördelar” för det småskaliga jordbruket står storkapitalet maktlöst: godsägarna vill inte ha något med rationella odlingsmetoder att göra, och delar upp sin mark i ytterst små delar för att hyra ut dem till bönderna. Befolkningsöverskottet i landets centrala delar leder till att jordarrendet och priserna stiger, och sänker på så sätt lönerna i landet i sin helhet. Därmed blir införandet av maskiner och modern teknik olönsamt, inte bara inom jordbruket utan också inom andra produktionsgrenar. Under 1800-talets sista decennium hade det djupa ekonomiska förfallet redan spridit sig till en betydande del av landets södra region, där det parallellt med de ökande jordarrendena ägde rum en gradvis minskning av antalet arbetsdjur. Krisen inom jordbruket och böndernas allt större fattigdom minskar ännu mer grundvalen för den ryska industrikapitalismen, som i huvudsak tvingas arbeta för den inhemska marknaden. Eftersom den tunga industrin lever på statliga order har böndernas gradvisa utarmning blivit ett fruktansvärt hot mot den tunga industrin, eftersom det undergräver den statliga budgetens själva grundvalar.

Dessa förhållanden räcker för att förklara varför jordbruksfrågan har blivit den fråga kring vilken den ryska politiken snurrar. Landets oppositionella och revolutionära partier har redan ådragit sig svåra sår av jordbruksfrågans skarpa kanter: det gällde i december 1905, i den första duman, och i den andra duman. Idag springer den tredje duman runt jordbruksfrågan som en ekorre i ett ekorrhjul. Även tsarismen riskerar att stänga sitt kriminella huvud mot samma problem.

Även med de bästa avsikter är adelns och byråkratins regering maktlös när det handlar om att genomföra en reform på ett område där de lindrande medlen för länge sedan har förlorat all mening. De 6 eller 7 miljoner *desjatiner* som idag står till regeringens förfogande är med tanke på landets överskott av 5 miljoner manliga arbetare helt otillräckliga. Men även om staten skulle sälja denna mark till bönderna så skulle den vara tvungen att göra det till ett pris som de själva skulle behöva betala till godsägarna: vilket innebär att även om dessa miljontals *desjatiner* snabbt och i sin helhet skulle övergå i böndernas händer, så skulle varenda bonderubel, istället för att hitta en produktiv användning inom ekonomin, hamna i adelns och regeringens bottenlösa fickor.

Bönderna kan inte hoppa från fattigdom och svält till ett intensivt och rationellt jordbruk. För att överhuvudtaget kunna göra en sådan övergång måste bönderna omedelbart och under befintliga ekonomiska förhållanden få tillräckligt med jord som de kan använda sin arbetskraft på. Den första och avgörande förutsättningen för varje djupgående jordbruksreform är att all stor och medelstor mark överförs i böndernas händer. Jämfört med de tiotals miljoner *desjatiner* som godsägarna bara använder för att pressa ut ockrarhyror från bönderna, så är de 1.840 jordstycken som sträcker sig över 7 miljoner *desjatiner* och där det bedrivs relativt rationellt storskaligt jordbruk knappast betydelsefulla. Men en försäljning av den privatägda marken till bönderna skulle bara förändra situationen marginellt: det som bönderna nu betalar i arrende skulle de då tvingas betala i form av inköpspris. Då återstår bara konfiskering.

Men det är inte svårt att visa att inte ens en konfiskering av de stora jordegendomarna i sig själv skulle rädda bönderna. Jordbrukets samlade vinster uppgår till 2,8 miljarder rubel, av vilket 2,3 miljarder kommer från bönderna och lantbruksarbetarna och ungefär 450 miljoner från godsägarna. Vi har redan nämnt att böndernas årliga underskott uppgår till 850 miljoner rubel. Av det följer att de inkomster som skulle inhöstas från en konfiskering av godsägarnas mark inte ens skulle täcka underskottet.

De som är mot expropriering av godsägarnas jordegendomar har ofta grundat sina argument på den sortens beräkningar. Men de glömmer den viktigaste aspekten på frågan: den verkliga betydelsen av exproprieringen är att de gods som slitits ur de nuvarande ägarnas lata händer skulle kunna utvecklas till en fri lantbruksekonomi på en hög teknologisk nivå, som skulle mångdubbla inkomsterna från jorden. Men i Ryssland går det bara att tänka sig ett sådant amerikanskt lantbruk om den tsaristiska diktaturen med sina skattekrav, sitt byråkratiska förmynderi, sin förtärande militarism, sina skulder till de europeiska börserna, skulle undanröjas helt och hållet. Det fullständiga receptet för jordbruksfrågan är: expropriering av adeln, undanröjande av tsarismen, demokrati.

Detta är det enda sätt på vilket man kan lyfta upp vårt jordbruk ur sin nuvarande stagnation, öka dess produktivkrafter och på samma gång öka dess efterfrågan på industriprodukter. Industrin skulle få en kraftfull impuls till ytterligare utveckling och skulle suga upp en avsevärd del av överskottsbefolkningen på landsbygden.

Givetvis kan inget av detta utgöra en slutgiltig lösning på jordbruksproblemet: det går inte att hitta någon lösning under kapitalismen. Men denna framtida lösning måste hursomhelst föregås av ett revolutionärt avskaffande av enväldet och feodalismen.

Jordbruksfrågan är en tung börda för kapitalismen i Ryssland: den hjälper det revolutionära partiet samtidigt som den är dess största utmaning: den är en stötesten för liberalismen och en *memento mori* för kontrarevolutionen.¹⁵

¹⁵ **Memento mori** är en latinsk fras som betyder "Kom ihåg döden". Kan också översättas som "Kom ihåg att du är dödlig" – öa.

Kapitel 4 Den ryska revolutionens drivkrafter

En befolkning på 150 miljoner människor, 5,4 miljoner kvadratkilometer land i Europa, 17,5 miljoner i Asien. På denna enorma yta går det att återfinna den mänskliga kulturens alla stadier: från det primitiva barbariet i skogarna i norr, där folk äter rå fisk och dyrkar träblock, till de kapitalistiska städernas moderna samhällsförhållanden, där socialistiska arbetare medvetet ser sig själva som deltagare i världspolitiken och håller ett vakande öga på händelserna på Balkan och debatterar i den tyska riksdagen. Europas mest koncentrerade industri, grundad på Europas mest efterblivna jordbruk. Världens mest kolossala statsapparat, som utnyttjar den moderna tekniska utvecklingens alla framsteg för att bromsa landets historiska framsteg.

Utan att gå in på detaljer har vi i de föregående kapitlen försökt ge en allmän bild av Rysslands ekonomiska förhållanden och sociala motsättningar. Det är den jordmån i vilken våra samhällsklasser växer, lever och kämpar. Revolutionen kommer att visa oss dessa klasser under en period av den allra intensivaste kamp. Men det finns medvetet bildade föreningar som direkt ingriper i landets politiska liv: partier, fackföreningar, armén, byråkratin, pressen, och ovanför alla dessa finns statens ministrar, de politiska ledarna, demagogerna och bödlarna. Klasserna syns inte vid en hastig anblick – de befinner sig vanligtvis bakom scenen. Men det hindrar inte att de politiska partierna och deras ledare, liksom ministrarna och deras bödlar, bara är organ för sina respektive klasser. Huruvida dessa organ är bra eller dåliga är ingalunda oviktigt för hur händelserna utvecklas och vad slutresultatet blir. Även om ministrarna bara är ”statens objektiva intelligens”, så befriar det dem inte alls från behovet att ha en liten smula hjärna i huvudet – ett faktum som de själva alltför ofta har en benägenhet att förbise. Å andra sidan befriar oss klasskampens logik inte från att använda vår egen logik. Den som inte släpper in initiativ, talang, energi och hjältemod inom ramen för den historiska nödvändigheten har inte förstått marxismens filosofiska hemlighet. Men om vi tvärtom vill förstå en politisk process – i detta fall revolutionen – i sin helhet, så måste vi kunna se bakom den brokiga skaran av partier och program, bakom vissas svekfullhet och penningbegär och andras mod och idealism, och se samhällsklassernas verkliga huvuddrag, vars rötter finns djupt ner i produktionsförhållandena och vars blommor slår ut i blom i de högsta ideologiska rymderna.

Den moderna staden

Kapitalistklassernas karaktär är nära knuten till industrins och städernas utveckling. Förvisso sammanfaller industribefolkningen i Ryssland med stadsbefolkningen i mindre grad än någon annanstans. Frånsett ytterområdena med fabriker, som av rent formella skäl inte räknas in i städerna, så finns det flera dussintal viktiga industricentra på landsbygden. Av alla existerande företag är 57% lokaliserade utanför städerna och de sysselsätter 58% av det totala antalet arbetare. Icke desto mindre är den kapitalistiska staden det nya samhällets mest fullständiga uttryck.

Dagens ryska städer har uppstått under de senaste decennierna. Under 1700-talets första kvartssekel bestod stadsbefolkningen av 328.000 invånare, det vill säga omkring 3% av landets sammanlagda befolkning. 1812 bodde 1,6 miljoner människor i städer, vilket fortfarande bara utgjorde 4,4% av hela befolkningen. I mitten av 1800-talet uppgick stadsbefolkningen till 3,5 miljoner personer, eller 7,8%. Enligt folkräkningen 1897 uppgick slutligen stadsbefolkningen redan vid den tiden till 16,3 miljoner, eller omkring 13% av den totala befolkningen. Mellan 1885 och 1897 hade stadsbefolkningen vuxit med 33,8%, medan befolkningen på landsbygden bara hade ökat med 12,7%. De enskilda städerna tillväxt under denna period var ännu mer dramatisk. Moskvas befolkning ökade från 604.000 till 1.359.000, det vill säga med 123%. Städerna i söder – Odessa, Rostov-na-Donu, Jekaterinoslav, Baku – växte i ännu snabbare takt.

Jämsides med denna ökning av städernas antal och storlek, skedde det under 1800-talets andra hälft en fullständig förvandling av städernas ekonomiska roll i landets inhemska klasstruktur.

Till skillnad från hantverks- och gillestäderna i Europa, som energiskt och ofta framgångsrikt kämpade för att samla all processindustri innanför sina murar, fyllde de gamla ryska städerna praktiskt taget inga produktiva funktioner, likt städerna i det asiatiska despotiska systemet. De var militära och administrativa centra, fältbefästningar, eller i vissa fall handelscentra, och det betydde att de oavsett sin speciella karaktär helt och hållet täckte sina behov utifrån. Befolkningen bestod av ämbetsmän som underhölls på bekostnad av statskassan, handelsmän och slutligen godsägare, som sökte en trygg hamn innanför stadens murar. Till och med Moskva, som var den största av Rysslands gamla städer, var bara en enorm by som var beroende av tsarens privata mark.

Hantverkarna hade en försumbar ställning i städerna, eftersom, som vi redan vet, den tidens förädlingsindustri tog formen av hemindustrier och var utspridda på landsbygden. Föregångarna till de 4 miljoner hemhantverkare som listas i 1897 års folkräkning utförde den produktion som de europeiska städernas hantverkare stod för, men till skillnad från de senare hade de inget som helst att göra med att bygga upp verkstäder och fabriker för tillverkning. När sådana verkstäder och fabriker verkligen uppstod, så proletariserade de den större delen av hemhantverkarna och ställde resten direkt eller indirekt under sin kontroll.

Precis som den ryska industrin aldrig har gått igenom någon period av medeltida hantverk, så har de ryska städerna aldrig sett en gradvis framväxt av det tredje ståndet i verkstäder, gillen, kommuner och samhällen. Inom loppet av några få decennier skapade det europeiska kapitalet den ryska industrin, och den ryska industrin skapade i sin tur de moderna städerna där proletariatet står för de viktigaste produktiva funktionerna.

Den storkapitalistiska bourgeoisie

Således blev storkapitalet ekonomiskt dominerande utan kamp. Men den enorma roll som det utländska kapitalet spelade under denna process fick en ödesdiger effekt på den ryska bourgeoisiens politiska inflytande och makt. Statens skuldsättning ledde till att en avsevärd del av nationens produktion år efter år hamnade utomlands och berikade och stärkte den europeiska bourgeoisie. Men börsaristokratin som har herraväldet i de europeiska länderna och som utan ansträngning förvandlade den tsaristiska regeringen till sin finansiella slav, varken ville eller kunde bli en del av den borgerliga oppositionen i Ryssland, om inte annat för att ingen annan nationell regering skulle ha kunnat garantera de ockerräntor den krävde av tsarismen. Precis som finanskapitalet hade även industrikapitalet, som utnyttjade Rysslands naturresurser och arbetskraft, sin politiska bas utanför Rysslands gränser – nämligen i de franska, engelska och belgiska parlamenten.

Inte heller kunde vårt inhemska kapital ställa sig i ledningen för den nationella kampen mot tsarismen, eftersom det ända från början var fientligt inställd till folkets breda massor – proletariatet som det suger ut direkt, och bönderna som det plundrar indirekt via staten. Det gäller i synnerhet den tunga industrin som för närvarande överallt är beroende av statens verksamhet och främst militarismen. Det vill förvisso ha ”stark medborgerlig rättssäkerhet”, men det har ännu större behov av en samlad statsmakt, denna stora utdelare av rika håvor. På sina fabriker ställs metallföretagens ägare öga mot öga med arbetarklassens mest utvecklade och aktiva del, för vilken varje tecken på svaghet hos tsarismen är en signal för fortsatta angrepp mot kapitalismen.

Textilindustrin är mindre beroende av staten, och dessutom är den direkt intresserad av att öka massornas köpkraft, och det går inte att uppnå utan en omfattande jordreform. Det var därför Moskva, textilstaden framför alla andra, 1905 uppvisade en mycket hårdare, om än kanske inte mer energisk, opposition mot enväldets byråkrati än metallarbetarnas Petersburg. Riksduman i Moskva betraktade den växande vågen med otvetydig sympati. Men när revolutionen visade hela sitt samhälleliga innehåll och därmed tvingade textilarbetarna att slå in på samma väg som metallarbetarna hade gjort före dem, då svängde duman i Moskva ”av principiella skäl” i riktning mot en fast statsmakt. Det kontrarevolutionära kapitalet förenade sig med de kontrarevolutionära godsägarna och hittade sin ledare i handelsmannen Gutjkov från Moskva, majoritetsledare i den tredje duman.

Den borgerliga intelligentsian

I och med att det europeiska kapitalet förhindrade framväxten av ett hantverksskrå i Ryssland, så ryckte det undan marken under fötterna på Rysslands borgerliga demokrati. Kan dagens Petersburg eller Moskva jämföras med Berlin eller Wien 1848, eller med Paris 1789, som ännu inte hade börjat drömma om järnvägar eller telegraf och betraktade verkstäder med 300 anställda som de största man kunde tänka sig? Vi har aldrig haft ens ett spår av den orubbliga medelklass som först genomlevde århundraden av skolning i självstyre och politisk kamp och sedan, hand i hand med ett ungt och ännu outvecklat proletariat, stormade feodalismens Bastiljen. Vad hade Ryssland istället för en sådan medelklass? De ”nya medelklasserna”, den professionella intelligentsian: advokater, journalister, läkare, ingenjörer, universitetsprofessorer, skollärare. Detta samhällsskikt har fråntagits all självständig betydelse inom den samhällsliga produktionen, är få till antalet och ekonomiskt beroende, och är med rätta medvetna om sin egen maktlöshet, och letar hela tiden efter en stadig samhällsklass som det kan luta sig mot. Märkligt nog kom erbjudandet om detta stöd inte först och främst från kapitalisterna utan från godsägarna.

De konstitutionella demokraterna (kadeterna/kadetpartiet) som dominerade de två första dumorna, bildades 1905 som resultatet av en sammanslagning mellan Förbundet för jordägande konstitutionalisterna och Förbundet för befrielse. De Jordägande konstitutionalisternas liberala opposition, eller *zemstij*,¹⁶ var å ena sidan ett uttryck för godsägarnas avundsjuka och missnöje med statens ofantliga industriprotektionism och, å den andra de mer progressiva godsägarnas opposition, som insåg att det ryska jordbrukets barbariska förhållanden var ett hinder för att ställa sin jordekonomi på en kapitalistisk grund. Förbundet för befrielse förenade de delar av intelligentsian som genom sin ”anständiga” samhällsställning och därav följande välstånd, inte kunde slå in på en revolutionär väg. Den jordägande oppositionen har alltid präglats av en försagd oförmåga, och vår Högst Vördnadsvärda dumskalle slog bara fast en bitter sanning när han 1894 beskrev dess politiska strävanden som ”fåfänga drömmar”. Inte heller kunde intelligentsians privilegierade medlemmar, de som var direkt eller indirekt beroende av staten, av statligt beskyddat storkapital eller liberalt jordägande, bilda någon politisk opposition som var ens måttligt imponerande.

Följaktligen var kadetpartiet genom själva sitt ursprung ett förbund mellan *zemstijns* oppositionella oförmåga och den diplombärande intelligentsians allomfattande oförmåga. Jordbruksliberalismens verkliga ansikte visade sig fullkomligt i slutet av 1905, då godsägarna som hade skrämmts upp av oroligheterna på landsbygden svängde skarpt och stödde den gamla regimen. Med tårar i ögonen tvingades den liberala intelligentsian överge lantegendomarna, där de när allt kommer omkring bara var fosterbarn, och söka erkännande i sitt historiska hem, städerna. Men vad hittade den i städerna, utöver sig själv? Den konservativa kapitalistiska bourgeoisie, det revolutionära proletariatet och oförsonliga klassmotsättningar mellan de två.

Samma motsättningar har i grunden splittrat våra småindustrier inom de branscher där dessa industrier fortfarande har någon betydelse. Hantverksproletariatet utvecklas i ett klimat bestående av storskaliga industrier, och det skiljer sig bara lite grann från fabriksproletariatet. Under trycket från storindustrierna och arbetarrörelsen utgör de ryska hantverkarna en okunnig, hungrig, förbittrad klass, som tillsammans med trasproletariatet tillhandahåller kamprupper till de svarta hundradenas¹⁷ demonstrationer och pogromer.

Som ett resultat av det har vi en hopplöst efterbliven intelligentsia vars uppkomst ackompanjerades

¹⁶ **Zemstvoerna** var provinsiella eller kommunala råd som enbart hade ekonomiska och kulturella funktioner. **Zemstij** var delegaterna i dessa rådgivande organ. – öa.

¹⁷ **De svarta hundradena**: Dessa gäng, som tog sina namn från olika medeltida gillen (”De ryska folkens förbund”, etc), var halvofficiella monarkistiska band som flackade omkring på landsbygden, och understödde det officiella förtrycket med hjälp av terroristiska metoder. De var specialiserade på att organisera *pogromer* (från det ryska ordet för ödeläggelse) – öa.

av socialistiska förbannelser, och som idag hänger över en avgrund av klassmotsättningar, tyngs ner av feodala traditioner och sitter fast i ett nät av akademiska fördomar, saknar initiativ och inflytande över massorna, och är fullständigt utan förtröstan på framtiden.

Proletariatet

Samma världshistoriska faktorer som förvandlade Rysslands borgerliga demokrati till ett huvud (och till på köpet ett ganska virrigt huvud) utan kropp, avgjorde också det unga ryska proletariatets enastående roll. Men innan vi undersöker något annat, hur stort är detta proletariat?

1897 års ytterst ofullständiga siffror ger följande svar:

ANTAL ARBETARE:

A. Gruv- och förädlingsindustri, transporter, byggnads- och handelsföretag	3.322.000
B. Jordbruk, skogsbruk, fiske och jakt	2.725.000
C. Daglönare och lärlingar	1.195.000
D. Tjänstefolk, bärare, städare, etc	2.132.000
Totalsumma:	9.272.000

1897 utgjorde proletariatet, inklusive anhöriga familjemedlemmar, 27,6% av befolkningen, det vill säga drygt en fjärdedel. Den politiska aktiviteten inom arbetarmassornas olika skikt varierar betydligt, och under revolutionen innehades den ledande rollen nästan uteslutande av arbetarna i grupp A i tabellen ovan. Men det vore ett uppenbart misstag att mäta det ryska proletariatets verkliga eller möjliga betydelse utifrån dess relativa proportion inom befolkningen i sin helhet. Att göra det vore att missa de samhällsförhållanden som döljer sig bakom siffrorna.

Proletariatets inflytande avgörs av dess roll i den moderna ekonomin. Landets mäktigaste produktionsmedel är direkt beroende av arbetarna. Inte mindre än hälften av landets årliga inkomster produceras av 3,3 miljoner arbetare (grupp A). Järnvägarna är vårt viktigaste transportmedel och är det enda som kan förvandla vårt vidsträckta land till en ekonomisk helhet, och utgör – som händelserna har visat – i händerna på proletariatet en ekonomisk och politisk faktor av största betydelse. Till detta bör vi lägga post- och telegrafväsendet, vars beroende av proletariatet är mindre direkt men icke desto mindre verkligt.

Medan bönderna är utspridda över hela landsbygden, är proletariatet koncentrerat i stora massor i fabriker och industricentra. Det utgör befolkningens kärna i varenda stad av ekonomisk eller politisk betydelse, och alla de fördelar som staden har i ett kapitalistiskt land – koncentration av produktivkrafterna, produktionsmedlen, befolkningens mest aktiva delar och det största kulturella utbytet – omvandlas på ett naturligt sätt till klassfördelar för proletariatet. Dess självbestämmande som klass har utvecklats med en snabbhet som aldrig tidigare har skådats i historien. Det ryska proletariatet hann knappt kliva ur vaggan innan det ställdes ansikte mot ansikte med en ytterst samlad statsmakt och kapitalets lika koncentrerade makt. Skråfördomar och -traditioner fick ingen som helst makt över dess medvetande. Från sina första steg slog det in på den oförsonliga klasskampens väg.

På detta sätt har hantverkssektorns försumbara roll i Ryssland och småindustrins försumbara roll överhuvudtaget, tillsammans med den ryska storindustrins utomordentligt utvecklade tillstånd, lett till att den proletära demokratin har ersatt den borgerliga demokratin inom politiken. Proletariatet har inte bara övertagit småbourgeoisins produktiva funktioner, utan också den historiska roll som den spelat under tidigare revolutioner, och också dess historiska anspråk på att leda bondemassorna under deras frigörelse som stånd från adelns och de statliga skatternas ok.

Jordfrågan visade sig vara den politiska stöttesten med vilken historien prövade städernas politiska

partier.

Adeln och godsägarna

Kadeternas program (eller snarare före detta program) att med tvång expropriera de stora och medelstora lantegendomarna på grundval av ”skäliga värderingar” utgör, enligt kadeternas uppfattning, det enda som går att uppnå med hjälp av ”kreativa lagstiftande ansträngningar”. Men i själva verket ledde liberalernas försök att expropriera de stora godsens med hjälp av lagliga medel bara till att regeringen avskaffade rösträtten och till statskuppen 3 juni 1907. Kadeterna såg undanröjandet av den jordägande adeln som en rent ekonomisk operation, och försökte plikttroget göra sina ”skäliga värderingar” så godtagbara som möjligt för godsägarna. Men adeln betraktade frågan på ett helt annat sätt. Med sin osvikliga instinkt insåg de omedelbart att det som stod på spel inte bara var försäljningen av 50 miljoner *desjatiner*, inte ens till ett högt pris, utan ett avskaffande av hela deras samhällsroll som härskande stånd. Och därför vägrade de blankt att låta sig säljas ut. Greve Saltjkov riktade sig till godsägarna när han i den första duman skrek: ”Låt ert motto och er paroll bli: inte en kvadratcentimeter av vår mark, inte en handfull jord från våra fält, inte ett grässtrå från våra ängar, inte den minsta kvist från ett enda träd i våra skogar!” Och det var inte en röst som ropade i öknen: revolutionsåren var just den period då den ryska adeln samlade sitt stånd och konsoliderade sig politiskt.

Under de mörkaste reaktionsåren, under Alexander III, var adeln bara ett av våra stånd, om än ett av de allra främsta. Enväldet vaktade sitt eget oberoende som en hök, lät inte för ett ögonblick adeln undkomma polisövervakningen, och satte munkavle på dess naturliga girighet. Idag är adeln däremot det härskande ståndet i ordets fulla betydelse: den får landsbygdens ledare att dansa efter sin pipa, hotar ministrarna och avsätter dem öppet, ger regeringen ultimatum och ser till att den följer dessa ultimatum. Dess paroll är: inte en kvadratcentimeter av vår mark, inte ett uns av våra privilegier!

Omkring 75 miljoner *desjatiner* är samlade i händerna på 60.000 privata jordägare med en årlig inkomst på mer än 1.000 rubel. Med ett marknadspris på 56 miljarder rubel, så skapar denna mark en nettovinst på mer än 450 miljoner rubel årligen till sina ägare. Hela två tredjedelar av denna siffra är adelns andel. Byråkratin har nära band till jordägandet. Årligen används nästan 200 miljoner rubel för att försörja 30.000 ämbetsmän med löner på mer än 1.000 rubel. Och det är just inom dessa mellanskikt och högre skikt inom ämbetsmannakåren som adeln är särskilt förhärskande. Slutligen är det också adeln som helt och hållet kontrollerar de lokala styrande organen på landsbygden och de inkomster som uppstår ur dem.

Medan drygt hälften av administrationen på landsbygden före revolutionen leddes av ”liberala” godsägare som hade trätt i förgrunden tack vare sitt ”progressiva” arbete på landsbygden, så hade revolutionsåren helt förändrat denna situation, så att de ledande posterna nu innehas av de reaktionära godsägarnas mest oförsonliga företrädare. Det allsmäktiga Adelns förenade råd kväver alla regeringens försök i sin linda, försök som genomförs i den kapitalistiska industrins intressen, för att ”demokratisera” landsbygdsadministrationen eller försvaga ståndsslaveriets bojor som fjättrar våra bönder till händer och fötter.

Inför dessa fakta har kadeternas jordbruksprogram som grundval för *juridiska överenskommelser* visat sig vara hopplöst utopiskt, och det är knappast förvånande att kadeterna själva i all tysthet har övergivit det.

Socialdemokraterna kritiserade främst, och med all rätt, kadeternas program på grund av den ”skäliga värderingen”. Bara ur ekonomisk synvinkel skulle inköp av alla gods vars årliga vinst översteg 1.000 rubel ha lagt i runda tal 5-6 miljarder rubel till vår statsskuld, som redan uppgår till 9 miljarder rubel. Och det innebär att bara räntorna skulle ha slukat tre kvarts miljarder rubel per år. Men det viktigaste är inte den ekonomiska utan den politiska sidan av saken.

I själva verket hade villkoren för den så kallade befrielsereformen 1861, och de orimliga avgifterna för friköpen av böndernas mark, redan kompenserat godsägarna för de ”bondesjälar” som de förlorade (i grova drag med en fjärdedels miljarder rubel, det vill säga 25% av de totala avgifterna för friköpen). En ”skälig värdering” skulle i verkligheten ha avskaffat adelns viktiga historiska rättigheter och privilegier. Därför föredrog den att anpassa sig till den halva befrielsereformen, och kom snabbt att förlika sig med den. På den tiden visade sig adeln ha en riktig instinkt, precis som idag när den bestämt vägrar begå självmord som stånd, oavsett hur ”skälig” värderingen är. Inte en kvadratcentimeter av vår mark, inte ett uns av våra privilegier! Under denna paroll har adeln till slut fått makten över den av revolutionen våldsamt skakade regeringsapparaten. Och den har visat att den är fast besluten att kämpa med all den grymhet som en härskande klass kan uppvisa när det handlar om liv eller död.

Jordfrågan går inte att lösa med hjälp av en parlamentarisk överenskommelse med godsägarna, utan bara med hjälp av ett revolutionärt angrepp från massorna.

Bönderna och städerna

Själva knuten i Rysslands samhälleliga och politiska barbari finns på landsbygden. Men det innebär inte att landsbygden har frambringat en klass som av egen kraft kan kapa denna knut. Bönderna är utspridda i 500.000 byar över det europeiska Rysslands 5 miljoner kvadratverst, och det har inte ärvt några traditioner eller vana vid gemensam politisk kamp från sitt förflutna. Under jordbruksoroligheterna 1905 och 1906 inskränkte sig de revolterande böndernas mål till att driva ut jordägarna från sin by, sitt jordbruksområde och slutligen sitt administrativa område. Mot böndernas revolution hade den jordägande adeln tillgång till ett färdigställt vapen i form av den centraliserade statsapparaten. Bönderna kunde bara ha övervunnit detta hinder med hjälp av ett beslutsamt uppror som var förenat både i tid och kraft. Men i och med sina levnadsvillkor visade sig bönderna vara oförmögna till ett sådant uppror. Lokal inskränkthet är alla bondeupprors historiska förbannelse. De kan bara frigöra sig från denna förbannelse i den mån de upphör att vara enbart bonderörelser och smälter samman med revolutionära rörelser bland nya revolutionära klasser.

Så tidigt som under de tyska böndernas revolution i början av 1500talet, ställde sig bönderna helt av sig själv under stadspartiernas direkta ledning, trots att de tyska städerna vid denna tid var ekonomiskt svaga och politiskt betydelselösa. Böndernas objektiva intressen var samhälleligt revolutionära, men genom att de var politiskt splittrade och maktlösa kunde de inte bilda något eget parti och lämnade – beroende på lokala förhållanden – därför plats åt antingen städernas borgerligt oppositionella eller deras plebejiskt revolutionära partier. Men trots att de senare grundade sig på den tidens mest radikala samhällsklass, fröet till det moderna proletariatet, och var den enda kraft som kunde ha säkrat bonderevolutionens seger, så saknade de helt och hållet kontakter med resten av nationen eller någon klar medvetenhet om sina revolutionära mål. Och det berodde på landets bristande ekonomiska utveckling, de primitiva transportmedlen och statens partikularism.¹⁸ Följaktligen löstes inte frågan om det revolutionära samarbetet mellan den revolterande landsbygden och städernas underklasser vid den tidpunkten därför att den inte gick att lösa, och bonderörelsen krossades.

Mer än tre århundraden senare kunde man på nytt se liknande förhållanden under revolutionen 1848. Den liberala borgarklassen ville inte bara undvika att väcka bönderna och ena dem kring sig, utan fruktade i själva verket bonderörelsens tillväxt mer än något annat, just på grund av att denna tillväxt främst skulle innebära att de plebejiska, radikala elementen i städerna skulle få en allt starkare ställning gentemot den liberala borgarklassen själv. Men dessa element var fortfarande socialt och politiskt formlösa och splittrade, och kunde följaktligen inte ersätta den liberala borgarklassen och ställa sig själv i ledningen för bondemassorna. 1848 års revolution besegrades.

¹⁸ **Partikularism** är åsikten att det inte finns några generella eller undantagslöst giltiga moraliska principer – öa.

Men sex årtionden tidigare hade revolutionens problem lösts på ett framgångsrikt sätt i Frankrike, just tack vare böndernas samarbete med städernas underklasser, det vill säga den tidens proletariat, halvproletariat och trasproletariat. Detta "samarbete" tog formen av Konventet, det vill säga städernas diktatur över landsbygden, Paris' diktatur över landsorten, och sansculotternas diktatur över Paris.

Under dagens ryska förhållanden är industribefolkningens samhälleliga övermakt över landsbygdsbefolkningen ojämförligt mycket större än vid tiden för de gamla europeiska revolutionerna, och dessutom har de kaotiska underklasserna ersatts av ett klart avgränsat industriproletariat. Men en sak är oförändrad: bara det parti som har städernas revolutionära massor bakom sig, och som inte på grund av from respekt för den borgerliga privategendomen fruktar att vända upp och ner på de feodala ägandeförhållandena, kan lita på bönderna i tider av revolution. Idag är det bara socialdemokraterna som är ett sådant parti.

Den ryska revolutionens karaktär

Vad gäller de direkta och indirekta uppgifterna är den ryska revolutionen en "borgerlig" revolution, eftersom den ställer sig uppgiften att befria det borgerliga samhället från absolutismens och de feodala egendomsförhållandenas kedjor och fjättrar. Men den ryska revolutionens främsta drivkraft är proletariatet, och därför är den i fråga om sina metoder en proletär revolution. Många av de formalister som vidhåller att proletariatets historiska roll ska avgöras med hjälp av matematiska eller statistiska beräkningar, eller slås fast med hjälp av formella historiska jämförelser, har visat sig ha svårt att smälta denna motsättning. De betraktar borgarklassen som den ryska revolutionens av försynen utsända ledare. De försöker svepa in proletariatet – som under det revolutionära upprorets alla skeden i själva verket stod i ledningen för händelserna – i sin egen teoretiska omognads tvångströja. För dessa formalister upprepar de kapitalistiska länderna varandras historia, givetvis med vissa mer eller mindre viktiga skillnader. De lyckas inte inse att den kapitalistiska världsutvecklingen idag är en enhetlig process som slukar alla länder i sin väg, och som från kapitalismens nationella och övergripande behov skapar en formbar massa av olikartade beståndsdelar vars karaktär inte går att förstå genom att tillämpa historiska klyschor, utan bara med hjälp av en materialistisk analys.

Det kan inte finnas någon likhet mellan å ena sidan den historiska utvecklingen i England, kapitalismens förelöpare, som under århundraden har skapat nya samhällsformationer och även givit upphov till en mäktig borgarklass som ett uttryck för dessa nya formationer, och å andra sidan dagens kolonier, till vilka det europeiska kapitalet levererar färdig räls, syllar, muttrar och skruvar i färdigtillverkade slagskepp till den koloniala administrationen, och som sedan med hjälp av gevär och bajonetter tvingar iväg den infödda befolkningen från sin primitiva omgivning direkt in i en kapitalistisk civilisation: det kan förvisso inte finnas någon likhet i deras historiska utveckling, men det existerar verkligen ett djupgående inre samband mellan de två.

Det nya Ryssland fick sin alldeles speciella karaktär genom att det fick sitt kapitalistiska dop under 1800-talets andra hälft av det europeiska kapitalet, som vid denna tid hade uppnått sin allra mest koncentrerade och abstrakta form som finanskapital. Det europeiska kapitalets föregående historia är på inget sätt knuten till Rysslands tidigare historia. För att uppnå den moderna aktiebörsens höjder i sina egna länder var det europeiska kapitalet först tvunget att frigöra sig från hantverksstädernas trånga gator och gränder, där det hade lärt sig att krypa och gå. I ständig kamp med kyrkan var det tvunget att utveckla vetenskapen och teknologin, samla hela nationen kring sig, erövra makten genom att göra uppror mot de feodala och dynastiska privilegierna, öppna en arena för sig själv, och avlägsna de oberoende småindustrier ur vilka det själv hade uppstått. Och efter att ha kapat den nationella navelsträngen och skakat sina förfäders damm från sina fötter, gjort sig av med politiska fördomar, rasistiska sympatier och geografiska längd- och breddgrader, kunde det äntligen sväva högt över jordklotet i all sin rovgiriga glans, än förgifta den kinesiska hantverkare

som de har ruinerat med opium och än pryda de ryska haven med nya krigsskepp, för att nästa dag erövra diamanttillgångar i Sydafrika.

Men när det engelska eller franska kapitalet, som historiskt har haft flera sekel på sig att stabiliseras, kommer till Donetskbäckenet kan det inte frigöra samma samhällskrafter, förhållanden och hänförelse som en gång uppträdde vid dess egen uppkomst. I det nya landet går det inte igenom samma utveckling som det redan har fullbordat hemma, utan börjar från den punkt som det har nått i sitt eget land. Det samlar omedelbart, utan några som helst mellanliggande stadier, de proletära massorna kring maskiner som det har transporterat tvärs över haven och genom tullmurar, och ingjuter i denna nya klass den revolutionära energi som borgarklassens tidigare generationer uppvisade – en energi som nu har stannat av i Europa.

Under Frankrikes heroiska period ser vi en borgarklass som ännu inte har insett motsättningarna i sin egen ställning, en borgarklass som historien har ställt i ledningen för kampen för en ny samhällsordning, inte bara mot Frankrikes föråldrade institutioner utan mot de reaktionära krafterna i Europa i sin helhet. Borgarklassen blir gradvis, i tur och ordning i form av alla sina fraktioner, medveten om sig själv och blir ledare för nationen. Den drar in massorna i kampen, ger dem paroller att kämpa för och slår fast taktiken för deras kamp. Demokratin enar nationen genom att ge den en politisk ideologi. Folket – småbourgeoisin, bönderna och arbetarna – utnämner borgarklassen till sina företrädare, och de befallningar som kommunerna utfärdar till dessa företrädare sker på det språk som talas av en borgarklass som har blivit medveten om sin frälsarroll. Trots att klassmotsättningarna blir helt uppenbara under revolutionen, så avlägsnar den revolutionära kampens mäktiga inneboende energi konsekvent borgarklassens mest orörliga element från den politiska banan. Inget skikt skalas bort förrän det har överlämnat sin energi till de efterföljande skikten. Under hela denna period fortsätter nationen i sin helhet att kämpa för sina mål, med alltmer radikala och beslutsamma medel. När den besuttna borgarklassens översta skikt avskilde sig från den nationella kärna som på detta sätt hade satts i rörelse, och gick i allians med Ludvig XVI, så kom nationens demokratiska krav nu att riktas även mot borgarklassen, och ledde till allmän rösträtt och republiken som en logiskt oundviklig form för demokratin.

Den stora franska revolutionen var i sanning en nationell revolution. Men mer än det: den borgerliga samhällsordningens världsomspännande kamp för herravälde, makt och en obruten seger fick här sitt mest klassiska uttryck inom en nations ramar.

Redan 1848 kunde borgarklassen inte längre spela en liknande roll. Den ville inte, och kunde inte, ta ansvar för att på ett revolutionärt sätt avskaffa den samhällsordning som stod i vägen för dess herravälde. Den insåg helt och fullt att dess uppgift bestod av att införa vissa avgörande garantier i den gamla ordningen, inte sin egen politiska makt, utan bara makt tillsammans med det förflutnas krafter. Den inte bara försummade att leda massorna i ett anlopp mot den gamla samhällsordningen, utan använde också den gamla ordningen som ett försvar mot massorna som försökte tvinga den framåt. Dess medvetande gjorde uppror mot de objektiva villkoren för dess herravälde. I dess sinne återspeglade inte de demokratiska institutionerna dess kamps mål och syften, utan var istället ett hot mot dess välbefinnande. Revolutionen kunde inte genomföras av borgarklassen utan bara mot den. Därför skulle en framgångsrik revolution 1848 ha behövt en klass som kunde ha lett händelserna oberoende av borgarklassen och trots den, en klass som inte bara var beredd att pressa borgarklassen framåt med hjälp av sin styrka, utan som i det avgörande ögonblicket också var redo att sparka borgarklassens politiska lik ur vägen.

Varken småbourgeoisin eller bönderna kunde klara av detta. *Småbourgeoisien* var inte bara fientligt inställd till det omedelbart förflutna utan också mot den möjliga framtiden – mot morgondagen. Den småstadsaktiga småbourgeoisin var fortfarande fjättrad av de medeltida förhållandena, men redan oförmögen att göra motstånd mot den ”fria” industrin, den hade sin styrka i städerna, men överlämnade redan sitt inflytande till mellan- och övre borgarklassen, var försjunken i sina

fördomar, bedövd av händelsernas då, utsugen och utsugare, girig och maktlös i sin girighet, och kunde alltså inte leda världshändelserna.

Bönderna var ännu mer oförmögna till självständiga initiativ. De var utspridda, avskilda från städerna som var politikens och kulturens nervcentra, trögtänkta, med en intellektuell horisont som var lika inhägnad som deras ängar och fält, ointresserade av allt som städerna uppfunnit och tänkt ut, och kunde därmed inte få någon ledande betydelse. Så fort de hade blivit av med bördan av de feodala pålagorna från sina skuldror blickades de, och återgäldade städerna, som hade kämpat för deras rättigheter, med svart otacksamhet: de befriade bönderna blev fanatiska anhängare av ”ordning”.

Den *demokratiska intelligentsian* saknade all klasstyrka och lunkade efter den liberala borgarklassen som efter en äldre syster. Den fungerade bara som dess politiska svans. I de avgörande ögonblicken övergav de den. De avslöjade bara sin politiska impotens. De förvirrades av sina egna motsättningar – som ännu inte hade mognat helt – och tog med sig denna förvirring varthelst de gick.

Proletariatet var alltför svagt och alltför oorganiserat, oerfaret och okunnigt. Den kapitalistiska utvecklingen hade gått så långt att man måste avskaffa de gamla feodala förhållandena, men inte tillräckligt långt för att arbetarklassen, som var en produkt av de nya produktionsförhållandena, skulle bli någon avgörande politisk kraft. Motsättningarna mellan proletariatet och borgarklassen hade gått alltför långt för att borgarklassen utan fruktan skulle kunna anta rollen som ledare för nationen, men inte långt nog för att proletariatet skulle anta denna roll.

Österrike gav ett särskilt tydligt och tragiskt exempel på denna bristande politiska stridsberedskap under en revolutionär period. 1848 uppvisade proletariatet i Wien ett osjälviskt hjältemod och stor revolutionär energi. Om och om igen ställdes det inför stridens hetta, enbart drivet av en oklar klassinstinkt, utan någon övergripande tanke om kampens mål, och trevade sig blint framåt från en paroll till nästa. Överraskande nog hamnade ledningen över proletariatet i händerna på studenterna, den enda demokratiska grupp som genom sin aktiva karaktär fick ett avsevärt inflytande över massorna och följaktligen över händelserna.

Men även om studenterna kunde kämpa modigt på barrikaderna och umgås vänskapligt och uppriktigt med arbetarna, så var de helt oförmögna att leda revolutionens övergripande utveckling, som hade givit dem ”diktaturen” över gatorna. När hela den arbetande befolkningen i Wien följde studenternas appeller den 26 maj och reste sig för att kämpa mot avvapningen av den ”akademiska legionen”, när befolkningen i Wien i själva verket tog makten över staden, när monarkin – som nu befann sig på flykt – hade förlorat all mening, när folkets tryck ledde till att de sista trupperna förflyttades från staden, när det såg ut som om man hur lätt som helst kunde ta den österrikiska statsmakten, då fanns det ingen politisk kraft som kunde ta över. Den liberala borgarklassen ville medvetet undvika att ta makten på ett så stolt sätt. Den kunde bara drömma om kejsarens återkomst, han som hade tagit sin tillflykt från det övergivna Wien till Tyrolen. Arbetarna var modiga nog att krossa reaktionen, men varken tillräckligt medvetna eller organiserade för att bli dess tronföljare. Lika oförmögna som proletariatet var att ta över, lika oförmögna var de att förmå den demokratiska borgarklassen – vilken (som så ofta) hade hållit sig undan i det mest avgörande ögonblicket – att genomföra denna historiska och hjältemodiga handling. En dåtida skribent beskrev helt riktigt den uppkomna situationen på följande sätt: ”I själva verket upprättades en republik i Wien, men tyvärr insåg ingen det...” Utifrån händelserna 1848-49 drog Lassalle den orubbliga slutsatsen att ”ingen kamp i Europa kan bli framgångsrik om den inte ända från början förklarar sig vara rent socialistisk. Ingen kamp där de sociala frågorna bara uppträder som ett dunkelt element och bara finns med i bakgrunden, ingen kamp som utåt förs under paroller om nationell förnyelse eller borgerlig republikanism, kan någonsin bli framgångsrik igen”.

Under den revolution vars inledning historien kommer att identifiera med år 1905, blev proletariatet

för första gången fram under sin egen fana i namn av sina egna mål. Men samtidigt kan det inte finnas något tvivel om att ingen tidigare revolution har engagerat så mycket folklig energi och givit så minimala positiva resultat som den ryska revolutionen hittills har gjort. Vi vill absolut inte sia om händelserna under de kommande veckorna och månaderna. Men en sak står klar för oss: segern är bara möjlig längs den väg som Lassalle stakade ut 1849. Det går inte att återvända från klasskamp till borgerlig nationell enhet. Den ryska revolutionens ”bristande resultat” är bara en tillfällig återspeglning av dess djupgående samhällsliga karaktär. Under denna borgerliga revolution utan någon revolutionär borgarklass tvingar händelsernas inre förlopp proletariatet att ta ledningen över bönderna och kämpa om statsmakten. Den ryska revolutionens första våg krossades av böndernas tjockskallighet. Hemma i sina byar kämpade de mot godsägarna i förhoppning om att skaffa sig en bit mark, men när de iklädde sig en soldatuniform sköt de mot arbetarna. Alla händelser under revolutionen 1905 kan betraktas som en rad skoningslösa objektiva lärdomar som historien bankar in i huvudet på bönderna för att göra dem medvetna om att deras hunger efter jord hänger ihop med den centrala frågan om statsmakten. Förutsättningarna för en revolutionär seger smids fram i en hård skola bestående av hårda konflikter och blodiga nederlag.

1852 skrev Marx:

Borgerliga revolutioner, såsom de på 1700-talet, stormar raskt från framgång till framgång, de överbjuder varandra i dramatiska effekter, människor och ting tycks vara liksom omgivna av bengalisk eld, varje dag andas extas. Men de är kortlivade, snart har de nått sin höjdpunkt, och hela samhället går omkring i en dagen-efter-stämning, innan det nyktert lärt att tillägna sig resultaten av sin storm- och drangperiod. Proletära revolutioner däremot... kritiserar ständigt sig själva, avbryter ständigt sitt eget förlopp, går tillbaks till det skenbart fullbordade för att ta itu med det på nytt, hånar blodigt halvheter, svagheter i sina första ynkliga försök, de tycks slå ner sin motståndare endast för att han skall suga ny kraft ur jorden och resa sig mot dem i ännu väldigare gestalt. Ständigt på nytt ryggas de tillbaks för det obestämda, oerhörda i de mål de ställt sig, ända tills den situation skapats, som gör varje återvändo omöjlig, och förhållandena själva ropar:

Hic Rhodus, hic salta!

Här är Rhodos, hoppa här! (D.v.s. – visa nu vad du duger till ... – redaktionens anmärkning.)

(Ur ”Louis Bonapartes adertonde Brumaire”)

Kapitel 5 Våren

I

Den nu bortgångne general Dragomirov skrev en gång i ett personligt brev om den dåvarande inrikesministern Sipjagin: ”Vad kan han egentligen föra för sorts inrikespolitik? Han är bara en kavalleriunderofficer, och dessutom en träskalle.” Denna beskrivning är så riktig att vi kan överse med dess ganska tillgjort rättframma militära stil. Efter Sipjagin intog Plehve samma ställning, därefter prins Svjatopolk-Mirskij, sedan Bulygin, och senare Witte-Durnovo. En del av dessa skilde sig bara från Sipjagin genom att inte vara kavalleriunderofficerare, medan andra på sitt sätt var intelligenta personer. Men en efter en lämnade de scenen och efterlämnade bara oro och förvirring däruppe och hat och förakt därnere. En efter en kom kavalleriunderofficerare med liten hjärna, detektiver, generösa men korkade herrar, börsmäklare utan samvete och ära, med föresatsen att göra slut på upprorsandan, återupprätta myndigheternas förlorade prestige, och bevara statens grundvalar – och på sitt eget sätt öppnade var och en av dem revolutionens dammluckor och sveptes med av dess strömmar.

Upprorstämningarna växte som enligt en majestätisk plan och utvidgade hela tiden sitt territorium, befäste sina positioner och röjde undan hinder efter hinder. Och mot bakgrund av denna enorma kraftansträngning, med sin inre rytm och omedvetna genialitet, uppträdde statsmaktens rad av små kryp som utfärdade nya lagar, skaffade sig nya skulder, besköt arbetare, ruinerade bönder – och sänkte på så sätt den regeringsmakt de försökte skydda allt djupare i ett träsk av vanvettig maktlöshet.

Fostrade som de är i en anda av ämbetskonspirationer och departementsintriger där oförskämd okunnighet tävlar med oblyg trolöshet, utan minsta aning om den dåtida historiens riktning eller innebörd, massornas rörelse eller revolutionens lagar, beväpnade med två eller tre patetiska programmatiska idéer till upplysning för börsmäklarna i Paris – försöker dessa män (och hårdare och hårdare vart efter tiden gick) kombinera de metoder som användes av 1700-talets legoknektar med ett beteende som uppvisas av ”statsmän” i det parlamentariska väst. De hoppas att på ett krypande sätt kunna nästla in sig, och talar med nyhetskorrespondenter från börsens Europa, utvecklar sina ”planer”, ”förutsägelser”, ”program” för dem, och alla uttrycker förhoppningen att i alla fall han kommer att lyckas lösa de problem som hans företrädare förgäves försökte komma till rätta med. Om de bara först kunde få slut på upprorsandan! De börjar på olika sätt, men till sist ger de alla order om att skjuta rakt mot upprorsandan. Men till sin fasa finner de att upprorstämningarna inte går att döda. Det är de själva som till sist faller ihop på ett skamligt sätt. Om de inte befrias från sin bedrövliga tillvaro av en kula från en terrorist, så överlever de för att se hur upprorsandan, med sin egen elementära genialitet, vänder allt som de planerade och förutsade till sin egen triumferande fördel.

Sipjagin föll offer för en revolutionärs kula. Plehve slets i stycken av en bomb. Svjatopolk-Mirskij förvandlades till ett politiskt lik av 9 januari. Bulygin kastades ut som en gammal stövel av strejkerna i oktober. Greve Witte utmattades fullständigt av arbetarnas och soldaternas uppror, och föll ärelöst efter att ha snubblat på tröskeln till den riksduma som han själv hade skapat.

Inom vissa av oppositionens kretsar, speciellt bland de liberala godsägarna och den demokratiska intelligentsian, knöt man osvikligt vaga förhoppningar, förväntningar och planer till den ena ministern efter den andra. Och det var förvisso inte utan intresse för de liberala tidningarnas propaganda eller de konstitutionalistiska godsägarnas politik om det var den gamla polisräven Plehve, eller ”tillitsminister” prins Svjatopolk-Mirskij som satt vid makten.

Plehve var naturligtvis lika maktlös mot upprorsandan som sin efterträdare, men han var ett fruktansvärt gissel för de liberala tidningsmännens och landsbygdskonspiratörernas kungadöme. Han avskydde revolutionen med den vildsinta avskyn hos en polisinspektör som hade vuxit upp

med sitt yrke, och hotats av bomber i vartenda gathörn. Med blodsprängda ögon satte han av efter upprorsandan – men förgäves. Så han skaffade sig ett annat mål för sitt hat i professorer, landsbygdskonstitutionalisterna, journalister, som han låtsades betrakta som revolutionens lagliga ”anstiftare”. Han drev den liberala pressen till förödmjukelsens yttersta gräns. Han behandlade journalisterna som slödder: han inte bara landsförvisade dem och låste in dem, utan hötte också med fingret mot dem som vore de skolpojkar. Han behandlade de måttfulla medlemmarna i de jordbrukskommittéer som hade organiserats på Wittes initiativ som om de var upproriska studenter istället för ”respektabla” herrar på landsbygden. Och han fick som han ville: det liberala samhället darrade inför honom och hatade honom med maktlöshetens stumma hat. Många av de liberala fariséer som outtröttligt fördömde ”våldet från vänster” såväl som ”våldet från höger” välkomnade bomben den 15 juli som om den var ett meddelande från Messias.

Enligt liberalerna var Plehve fruktansvärd och vedervärdig, men mot upprorsandan var han varken bättre eller sämre än de andra. Av nödvändighet ignorerade massornas rörelse gränserna för vad som var tillåtet och vad som var förbjudet: och vad gjorde det då om dessa gränser var lite snävare eller lite vidare?

II

De reaktionära lovtalens officiella författare försökte allt vad de kunde framställa Plehves regering, om inte som en period av allmän lycka så åtminstone allmänt lugn. Men i själva verket lyckades denne tsarens favorit inte ens upprätta ett poliskontrollerat lugn. Knappt hade han tagit makten och fått idén att – med en falskt omvänds hela ortodoxa glöd – besöka Lavraklostret heliga relikier, innan han tvingades skynda söderut därför att en större jordbruksrörelse hade blossat upp i provinserna Charkov och Poltava. Därefter tog bondeoroligheter i mindre skala aldrig slut. Den berömda strejken i Rostov i november 1902 och julidagarna 1903, som sträckte sig över hela den industrialiserade södern, pekade fram mot proletariats alla framtida handlingar. Gatudemonstrationer efterträdde varandra den ena efter den andra utan uppehåll. Debatterna och besluten i kommittéerna som hade hand om jordbrukets behov var ett förspel till de jordbrukskampanjer som skulle komma. Redan före Plehve hade universiteten blivit centrum för intensiv politisk oro, och de fortsatte att vara det under hans styre. Två kongresser som hölls i Petersburg i januari 1904 – den tekniska kongressen och Pirogovkongressen – spelade rollen av förtruppsstrejk för den demokratiska intelligentsian.

Således ägde förspelen till den samhällseliga ”våren” rum under Plehves styre. De våldsamma repressalierna, arresteringarna, förhören, husrannsakingarna och domarna till landsförvisning provocerade fram terrorism, men lyckades inte ens helt lamslå det liberala samhällets mobiliseringar.

Plehves sex sista månader vid makten sammanföll med inledningen av det ryska-japanska kriget. Det folkliga missnöjet lugnade ner sig, eller gick snarare in i en latent fas. En bok vid namn **Vor der Katastrophe** [Före katastrofen] av Wienjournalisten Hugo Ganz ger en uppfattning om de stämningar som var förhärskande inom de byråkratiska kretsarna och de översta skikten i Petersburgs liberala samhälle under krigets första månader. Den dominerande stämningen var förvirring på gränsen till förtvivlan. ”Saker och ting kan inte fortsätta som de är!” Men vad fanns det för utväg? Ingen kunde svara: varken de pensionerade höga tjänstemännen eller de berömda liberala journalisterna. ”Samhället är helt maktlöst. Det går inte ens att tänka sig en revolutionär rörelse inom folket, och även om folket verkligen rörde sig så skulle de inte bara gå mot de styrande, utan mot aristokratin i sin helhet.” Vari låg då hoppet om räddning? I ekonomisk bankrott och ett militärt nederlag.

Hugo Ganz tillbringade krigets första tre månader i Petersburg, och rapporterar att inte bara de måttfulla liberalernas, utan också många konservativas, gemensamma bön var: ”*Gott, hilf uns damit wir geschlagen werden*”. (Kära Gud, låt oss bli besegrade.) Det förhindrade givetvis inte det liberala

samhället från att hyckla en ton av officiell patriotism. Den ena efter den andra svor *zemstvoerna* och dumorna, alla utan undantag, sin lojalitet till tronen och att offra sina liv och egendomar – mycket väl medvetna om att de inte skulle behöva göra det – för tsarens och Rysslands ära och makt.

Zemstvoerna och dumorna följdes av en skamlig rad av lärda organ. Den ena efter den andra besvarade de krigsförklaringen med tal där stilens blomsterprakt – en stil som de skaffat sig i prästseminarierna – passade ihop med innehållets bysantinska dårskaper. Det var inget förbiseende eller missförstånd. Det var en taktik som grundades på en enda princip: att till varje pris återuppta de vänskapliga förbindelserna! Därav ansträngningarna att göra försoningens känslomässiga skådespel lite lättare för absolutismen. Att organisera sig, inte för att bekämpa enväldet, utan i syfte att tjäna det. Inte besegra regeringen utan locka den. Förtjäna dess tacksamhet och förtroende. Att bli oundgänglig för den. En taktik som är lika gammal som den ryska liberalismen och som inte har blivit klokare eller mer värdig med åren. Ända från krigets början gjorde den liberala oppositionen allt för att förstöra situationen. Men det gick inte att hindra händelsernas revolutionära logik. Flottan i Port Arthur ödelades, amiral Makarov dödades, kriget drog in på fastlandet. Yalu, Kin-Chzhou, Dashichao, Eafangou, Liaoyan, Shakhe – alla dessa namn var namn på en enda sak, enväldets förödmjukande nederlag. Regeringens ställning blev mycket svårare än någonsin. Regeringskretsarnas demoralisering gjorde det omöjligt med fasthet och beslutsamhet på det inrikespolitiska området. Det blev oundvikligt med tvekan, kompromisser, försoning. Plehves död var en lämplig förevändning för att ändra politiken.

III

Den före detta befälhavaren för gendarmeriet, prins Svjatopolk-Mirskij, fick i uppgift att inleda regeringens ”vår”.¹⁹ Varför? Han är den siste som skulle kunna förklara sin utnämning.

Denne statsmans politiska personlighet framgår allra klarast ur de intervjuer han gav om sitt program till utländska korrespondenter.

”Vilken är prinsens uppfattning”, frågar *Echo de Paris'* korrespondent, ”om allmänhetens åsikt att Ryssland behöver ministrar som är ansvariga inför allmänheten?”

Prinsen ler.

”Allt sådant ansvar vore konstgjort och blott till namnet.”

”Vad är prinsens åsikt i fråga om religionsfrihet?”

”Jag är motståndare till religiösa förföljelser, men med vissa förbehåll.”

”Stämmer det att ni lutar åt att ge judarna mer frihet?”

”Det går att uppnå lyckliga resultat med hjälp av vänlighet.”

”Allmänt sett, herr minister, skulle ni beskriva er själv som varande på framåtskridandets sida?”

Svar: ministern har för avsikt ”att planera sina handlingar i en anda av sant och omfattande framåtskridande, åtminstone i så måtto som detta inte är oförenligt med den existerande samhällsordningen”. Det är hans exakta ord.

Men inte ens prinsen själv tog sitt program på allvar. Det är sant att regeringens ”mest omedelbara” mål var ”väl och ve för befolkningen som överlämnats i vår vård”, men han erkände för herr Thomson, en amerikans korrespondent, att han i allt väsentligt ännu inte visste hur han skulle använda sin makt.

¹⁹ Denna benämning, som blev mycket populär, myntades av Suvorin, redaktör för *Novoje Vremja* [Ny tid], för denna ”epok av närmande mellan myndigheterna och folket” – Trotskijs anmärkning.

”Jag skulle ha fel”, sa ministern, ”om jag sa att jag redan hade ett definitivt program. Jordbruksfrågan? Ja, ja, vi har ett omfattande material om den frågan, men än så länge är jag bara bekant med det via tidningarna.”

Prinsen lirkade med tsaren i Peterhof och lugnade de utländska korrespondenterna, som vittnade om hans vänlighet men ohjälpligt avslöjade hans bristande statsmannaförmåga.

Och denna hjälplösa, kultiverade person som var klädd i gendarmernas epåletter²⁰ var – inte bara i Nikolaj II:s ögon, utan också i liberalernas fantasi – den man som skulle avlägsna de sekelgamla bojor som skär in i vår stora nations kött!

IV

Det verkade som om alla tog emot Svjatopolk-Mirskij entusiastiskt. Prins Mesjerskij, redaktör för den reaktionära *Grazhdanin* [Medborgare], skrev att det var en glädjedag för ”den ofantliga familjen av ärbara människor i Ryssland”, eftersom det äntligen hade utsetts ”en fullkomligt ärbar man” till minister. ”En självständig man är en man med ett ädelt sinne”, skrev den åldrande Suvorin, ”och vi behöver män med ädla sinnen.” Prins Uchtomskij från *Petersburgskie Vedomostij* [Petersburgs nyhetsblad] pekade på det faktum att den nye ministern var en ättling till ”en gammal fursteätt som går tillbaka ända till Monomach och Ryjurik”. *Neue Freie Presse* i Wien noterade med tillfredsställelse att prinsens mest påfallande kännetecken var: ”medmänsklighet, rättvisa, objektivitet, en välvillig inställning till upplysning”. *Birzjeve Vedomostij* [Börsens nyhetsblad] påpekade att prinsen bara var 47 år gammal, och att han därmed ännu inte hade haft tid att bli genomsyrad av byråkratisk slentrian.

Det publicerades poesi och prosa som berättade hur ”vi hade sovit”, och hur den tidigare befälhavaren i gendarmerikåren med hjälp av en liberal gest hade väckt oss ur vår sömn och pekat ut vägen för ett ”närmande mellan regeringen och folket”. När man läser dessa utgjutelser får man känslan av att andas in dumhet vid ett tryck av 20 atmosfärer.

Bara den yttersta högern undvek att tappa huvudet under detta ”vilt uppsluppna liberala firande”. *Moskovskie Vedomostij* påminde skoningslöst prinsen om att han, utöver Plehves ministerportfölj, också fick ta över hans problem. ”Om våra inhemska fiender i de underjordiska tryckerierna, inom diverse offentliga organisationer, på skolorna, i pressen och på gatorna med bomber i händerna, har lyft på huvudet för att förbereda sin attack mot vårt inrikespolitiska Port Arthur, så är det bara möjligt på grund av att de förvirrar samhället, såväl som vissa härskande kretsar, med ytterst falska teorier om att man måste avskaffa den ryska statens allra tryggaste grundvalar – tsarens envælde, kyrkans ortodoxi, och folkets nationella självmedvetenhet.”

Prins Svjatopolk försökte hålla en medelkurs: envælde, men lite mindre stelbent med hjälp av legalitet; byråkrati men med stöd från allmänheten. *Novoje Vremja*, som stödde prinsen därför att prinsen satt vid makten, fyllde rollen som halvofficiell politisk kopplerska. Uppenbarligen fanns det gynnsamma möjligheter till det.

Ministern, vars generositet inte fick något passande gensvar från klicken som styrde tsar Nikolaj, gjorde ett försagt försök att få stöd från *zemstvoerna*: det var målet för den konferens han föreslog för representanter från landsbygdsråden. Men upphetsningen i samhället och pressens alltmer högljudda ton gjorde att konferensens resultat föreföll alltmer hotfullt. 30 oktober hade *Novoje Vremja* definitivt bytt tonfall. ”Oavsett hur intressanta och lärorika beslut som medlemmarna i konferensen skulle kunna nå fram till, så bör man inte glömma att den, på grund av sin sammansättning och det sätt på vilket inbjudan gjordes, i offentliga kretsar med rätta betraktas som en privat sammankomst, och dess beslut har bara akademisk betydelse och moraliska förpliktelser.”

²⁰ Epålett (av franska *épaule axel*) eller *axelstycke* är en del av vissa uniformer – öa.

Till sist förbjöds konferensen av just den ”progressiva” minister som konferensen skulle ge en stödjepunkt, och den fick hållas halvt i hemlighet i en privat lägenhet.

V

6-8 november 1904 krävde 100 framstående personer i *zemstvoerna*, med en majoritet på 70 mot 30, allmän frihet, personlig immunitet och folklig representation med deltagande i den lagstiftande makten, men utan att uttala det heliga ordet *konstitution*.

Den liberala europeiska pressen noterade respektfullt detta finkänsliga utelämnande: liberalerna hade upptäckt ett sätt att säga det de ville samtidigt som de undvek ett ord som skulle ha gjort det omöjligt för prins Svjatospolk att godta deras uttalande.

Det är en helt riktig förklaring till den betydelsefulla försummelsen i *zemstvoernas* uttalande. När de formulerade sina krav tänkte *zemstvo*-representanterna bara på den regering som de försökte uppnå en överenskommelse med, men inte på de folkmassor som de kunde ha vädjat till.

De utarbetade olika punkter i en politisk kompromiss, men de hade inga politiska agitatoriska paroller. Med detta var de bara sig själv trogna.

”Allmänheten har gjort sitt, nu är det regeringens tur!” utropade pressen i en ton av trots blandad med underdånighet. Prins Svjatospolk-Mirskijs regering tog upp ”utmaningen” och gav omedelbart den liberala tidningen *Pravo* [Rätt] en varning – för att ha gjort den underdåniga vädjan som citerats ovan. Tidningarna förbjöds att trycka eller diskutera *zemstvo*-konferensens resolutioner. En blygsam petition från *zemstvon* i Tjernigov förklarades vara ”oförsämd och taktlös”. Regeringens vår närmade sig sitt slut, liberalismens vår hade bara just börjat.

Zemstvo-konferensen var en säkerhetsventil för den ”bildade allmänhetens” oppositionella stämningar. Visserligen bestod inte konferensen av officiella representanter för alla *zemstvoer*, men den omfattade ordförande från stadsråd och många ”myndiga” personer (vars kolossala okunnighet gav tyngd och betydelse åt deras åsikter). Visserligen hade inte byråkratin godkänt konferensen, men den ägde rum med byråkratins goda minne, och intelligentsian, som inskränkts till yttersta försagdhet, trodde därför att dess innersta konstitutionella önsknings, deras sömlösa natters hemliga drömmar, nu hade fått ett halvofficiellt godkännande. Och inget kunde uppmuntra det liberala samhället lika mycket som en känsla – om än illusorisk – av att dess krav hade en legal grundval.

Det inleddes en tid av banketter, resolutioner, deklARATIONER, protester, noter och petitioner. Alla möjliga sorters samfund och sammanslutningar startades med akademiska och lokala händelser och jubileer, och de avslutades med samma formulerande av konstitutionella krav som fanns i de hädanefter hyllade ”11 punkterna” från *zemstvo*-konferensens resolution. Demokraterna skyndade sig att bilda en kör kring *zemstvoernas* körledare för att betona hur viktiga *zemstvoernas* beslut var och öka deras inflytande över byråkratin. För det liberala samhället inskränkte sig den aktuella politiska uppgiften till att utöva tryck mot regeringen bakom *zemstvo*-representanternas rygg. Först såg det ut som om resolutionerna, precis som Whiteheads mina, skulle spränga byråkratin i luften. Men det blev inte så. Resolutionerna började bli alltför bekanta för de som skrev dem liksom för dem som de skrevs mot. Pressen, som hölls i ett allt hårdare grepp av ministeriet för inrikes tillit, blev successivt alltmer irriterad utan att ha något bestämt mål för sin irritation.

Samtidigt började oppositionen splittras. Allt oftare steg otåliga, ohyfsade och intoleranta personer fram på banketterna – ena dagen en intellektuell, nästa dag en arbetare – och angrep *zemstvo*-representanterna hårt och krävde att intelligentsians paroller skulle skrivas klarare och deras taktik göras mer exakt. Folk försökte lugna ner dessa personer, blidka dem, smickra dem, skälla ut dem, tysta dem, göra dem mildare stämnda, lirka med dem. Till sist slängde de ut dem. Men de otåliga personerna fortsatte med sitt arbete, och tvingade ut intelligentsians vänsterelement på

revolutionens väg.

Medan högern som materiellt eller ideologiskt var förknippad med liberalismen försökte visa hur återhållsam och lojal *zemstvo*-konferensen var och vädjade till prins Svjatoslavs statsmannamässiga förnuft, så anslöt sig den radikala intelligentsian, som huvudsakligen bestod av unga studenter, till novemberkampanjen i syfte att få den att vika av från sin ömkliga inriktning och ge den en mer militant karaktär och knyta ihop den med arbetarnas revolutionära rörelse i städerna. Det gav upphov till två gatudemonstrationer: en i Petersburg den 28 november och en i Moskva den 5 och 6 december. De radikala ”sönernas” demonstrationer var ett direkt och oundvikligt resultat av de paroller som de liberala ”fäderna” hade fört fram: när man väl hade tagit beslutet att kräva en konstitutionell ordning så måste man kasta sig in i kampen. Men ”fäderna” var inte benägna att godta den sortens konsekventa politiska tänkande. Tvärtom tog de genast till flykten av fruktan för att en överdriven brådska och impulsivitet skulle bryta det ömtåliga nätet av tillit. ”Fäderna” stödde inte ”sönerna”, de överlämnade dem, bundna till händer och fötter, till den liberala prinsens kosacker och beridna gendarmer.

Men studenterna fick heller inget stöd från arbetarna. Det visade hur begränsad ”bankettkampanjen” i november och december 1904 egentligen var. Bara arbetararistokratin tunna, översta skikt anslöt sig till den, och under denna period gick det att räkna de ”verkliga arbetare” som var med på dessa banketter på ena handens och som mest båda händernas fingrar, och deras närvaro orsakade en blandning av rädsla och nyfikenhet. De djupa inre processer som ägde rum i de verkliga massornas medvetande hängde naturligtvis inte på något sätt samman med de revolutionära studenternas hastigt uttänkta aktioner. Och så lämnades studenterna när det kom till kritan nästan helt ensamma.

Efter den långvariga politiska vapenvila som kriget hade orsakat, gjorde ändå dessa demonstrationer – som med tanke på den allvarliga inrikespolitiska situationen hade en tydligt politisk karaktär och via telegram snabbt rapporterades till hela världen – som symptom ett mycket starkare intryck på regeringen än den liberala pressens alla kloka förmaningar. Regeringen samlade ihop sig och skyndade sig att visa vad den var av för skrot och korn.

VI

Den konstitutionella kampanjen som inleddes med ett möte mellan flera dussin *zemstvo*-representanter i Korsakovs eleganta våning och slutade med att flera dussin studenter spärrades in på Petersburgs och Moskvans polisstationer, fick ett tvåfaldigt svar från regeringen: en reformistisk ”förordning” och ett ”tillkännagivande” från polisen. Förordningen från 12 december 1904 utgör det främsta resultatet av ”tillitspolitiken” under den så kallade ”våren”, och gjorde skyddet av tsardömet grundläggande lagar till ett avgörande villkor för all vidare reformistisk verksamhet. Allmänt sett satte förordningen ord på det som redan hade funnits i prins Svjatoslavs tidningsintervjuer, som var så fyllda av goda avsikter och försiktiga förbehåll.

Det ger en tillräckligt klar bild av dess värde. Regeringens uttalande två dagar senare hade en ojämförligt högre politisk klarhet. Det beskrev *zemstvoernas* novemberkonferens som den viktigaste källan till den efterföljande rörelsen som var ”främmande för det ryska folket”, och påminde dumorna och *zemstvoerna* om att de genom att diskutera novemberkonferensens resolutioner bröt mot lagen. Vidare påpekade regeringen att det var dess lagliga plikt att försvara statens ordning och samhällsfreden. Av det skälet skulle alla möten av regeringsfientlig karaktär stoppas med alla lagliga medel som stod till myndigheternas förfogande. Medan prinsen rönt föga framgång i sina försök att omvandla landet på ett fredligt sätt, så var han påtagligt framgångsrik i att genomföra den mer övergripande uppgiften, som i själva verket var anledningen till att historien för en tid satte honom i ledningen för regeringen: uppgiften att krossa de genomsnittliga medborgarnas politiska illusioner.

Perioden under Svjatoslav-Mirskij, som inleddes till fanfarer av försoning och slutade med att

kosackernas piskor ven genom luften, fick till resultat att hatet mot absolutismen nådde aldrig tidigare skådade höjder bland alla delar av befolkningen som hade ens ett uns av politiskt medvetande. Det politiska intresset fick en mer avgjord form: missnöjet blev djupare och av mer principiell karaktär. Det som så sent som igår bara hade varit primitiva tankar kastade sig idag ivrigt in i de politiska analyserna. Alla yttringar av ondska och godtyckligt styre inskränktes snabbt till grundprinciper. Ingen skrämdes längre av revolutionära paroller: tvärtom fick de en tusenfaldig genklang och omvandlades till folkliga ordspråk. På samma sätt som en svamp suger upp fukt så sög samhället upp varje ord som förkastade eller fördömde enväldet.

Nu kunde inte absolutismen göra något ostraffat. Varje klumpig åtgärd räknades mot den. Dess försök att ställa in sig möttes av förakt. Dess hot framkallade hat. Prins Svjatoslavs regering gjorde förvisso stora eftergifter till pressen, men pressens intresseområde växte mycket snabbare än det centrala direktoratet för pressfrågors milda tolerans. Samma sak gällde på alla andra områden: den halva frihet som beviljades som en sorts välgörenhet visade sig vara lika irriterande som totalt slaveri. Det är oftast ödet för eftergifter under en revolutionär period: de ger inte orsak till tillfredsställelse utan ger bara upphov till mer drastiska krav. Det ställdes mer enträgna krav i pressen, på möten och kongresser, och dessa irriterade i sin tur myndigheterna, som snabbt förlorade sin "tillit" och sökte hjälp i förtryck. Möten och kongresser förbjöds, en skur av slag drabbade pressen, demonstrationer upplöstes med skoningslös brutalitet. Som för att hjälpa de vanliga medborgarna att inse den verkliga innebörden i förordningen från 12 december, utfärdade slutligen prins Svjatoslav den 31 december ett cirkulär som förklarade att de undersökningar av åtgärder rörande bönderna, som hade förkunnats i den liberala förordningen, nu skulle genomföras på grundval av Plehves plan. Det var regeringens sista handling 1904. År 1905 inleddes med händelser som drog en ödesdiger gränslinje mellan det förflutna och det nuvarande. Med en linje av blod satte de stopp för "våren", för det ryska politiska medvetandets barndom. Prins Svjatoslav, hans vänlighet, hans planer, hans tillit, hans cirkulär – alla avvisades de och glömdes bort.

Kapitel 6 Den 9 januari

Palatsvaktens befälhavare:

Eders Höga Majestät,

Vi kan inte hålla folket tillbaka – Det tränger sig in och ropar:

”Vi vill kasta oss för Tsar Boris fötter, vi vill se tsaren.”

Boris:

Slå upp dörrarna:

Mellan det ryska folket och tsaren

finns det ingen mur

A. Tolstoj: *Tsar Boris*

I

Ers Majestät! Vi arbetare, våra hustrur och barn, de hjälplösa gamla som är våra föräldrar, vi har kommit till Ers Majestät för att söka rättvisa och beskydd. Vi är mycket fattiga, förtryckta och nedtyngda av bekymmer vi inte orkar bära. Vi förolämpas och betraktas inte som mänskliga varelser, vi behandlas som slavar som i tystnad måste acceptera sin lott. Och vi har uthärdat men vi drivs allt djupare in i laglöshet, okunnighet och tiggeri. Despotism och godtycke stryker oss och vi håller på att kvävas. Ers Majestät, vår kraft är på upphällningen! Gränsen för vårt tålamod är nådd. Det hemska ögonblick har kommit när det är bättre att dö än att fortsätta lida outhärdliga kval.

Så började Petersburgarbetarnas ryktbara petition. I dessa rader klingar kanske proletarietets hot mer övertygande än de lojala undersåtarnas vädjan. Petitionen fortsatte med en beskrivning av allt förtryck och alla förödmjukelser som folket måste stå ut med. Den räknade upp allting, från ouppvärmda fabriker till landets politiska laglöshet. Den krävde amnesti, medborgerliga friheter, att kyrkan skulle skiljas från staten, åtta timmars arbetsdag, anständiga löner och ett gradvis överförande av jord till folket. Men som främsta krav satte den sammankallandet av en konstituerande församling genom allmän och lika rösträtt. Petitionen slutade på följande sätt:

Detta, Ers Majestät, är de viktigaste behoven som vi framställer för Er. Ta befälet och svär att de ska tillfredsställas och Ni kommer att göra Ryssland till ett stort och ärorikt land och för evigt skriva in Ert namn i våra och våra efterkommandes hjärtan. Men om Ni inte godkänner dessa behov, om Ni inte lyssnar till vår vädjan, då ska vi dö här, här på torget framför Ert palats. Vi har ingen annanstans att ta vägen och ingen annan sak att tjäna. Framför oss finns bara två vägar: mot friheten och lyckan eller mot graven. Ers Majestät, peka ut en av dessa vägar för oss och vi ska följa den, även om den leder till döden. Låt våra liv offras för det Ryssland som lidit så länge. Vi är inte bedrövade över detta offer, vi ska utföra det villigt.

Och de offrade sig.

Arbetarnas petition ersatte inte bara de liberala resolutionernas dimmiga fraser med den politiska demokratins bitande paroller, utan fyllde också dessa paroller med ett klassinnehåll genom att kräva strejkrätt och åtta timmars arbetsdag. Dess historiska betydelse ligger dock inte i texten utan i gärningen. Petitionen var bara förspelet till en handling som förenade de arbetande massorna. De enades för ett ögonblick i sin vädjan till en idealiserad monarki och sedan i insikten om att proletariet och den *verkliga* monarkin var dödsfiender.

Minnets av det som hände lever fortfarande i oss alla. Det hela inträffade inom loppet av några dagar och utvecklades på ett märkligt sätt, som om det följt en bestämd plan. 3 januari bröt det ut en strejk vid Putilovverken. Den 7 januari uppgick antalet strejkande till 140 000. Strejken kulminerade 10 januari. Den 13 hade man redan börjat återuppta arbetet. Det hela började alltså med en ekonomisk strejk som utlöstes av en serie tillfälligheter. Den spred sig till tiotusentals arbetare och förvandlades därmed till en politisk händelse. Strejken organiserades av ”Maskin- och fabriksarbetarnas förening”, en organisation som härledde sitt ursprung till polisen. Radikalerna, vars bankettpolitik hade nått en återvändsgränd, brann av otålighet. Otillfredsställda med strejkens rent ekonomiska karaktär drev de ledaren, Gapon, att inta en alltmer politisk ståndpunkt. Men han fann ett så djupt missnöje, en sådan vrede och revolutionär energi bland arbetarna att hans liberala uppbackares

småaktiga planer fullständigt drunknade. Socialdemokraterna trädde i förgrunden. Efter att först ha mottagits med en viss fientlighet, anpassade de sig snabbt till sin åhörarskara och tog kontrollen över den. Deras paroller togs upp av massorna och införlivades i petitionen.

Regeringen drog sig tillbaka till fullkomlig passivitet. Av vilket skäl? Listig provokation? Patetisk förvirring? Båda delarna. Byråkraterna av samma slag som prins Svjatoslavl förlorade huvudet på ett idiotiskt sätt. Trepovs anhang, som var angelägna att få ett slut på "våren" och följaktligen hoppades på ett blodbad, lät händelserna utvecklas till sin logiska slutpunkt. Telegrafan fick fullkomlig frihet att informera hela världen om varje skede i januaristrejken utveckling. Varje portvakt i Paris visste tre dagar i förväg att det skulle inträffa en revolution i Petersburg söndagen den 9 januari. Och den ryska regeringen lyfte inte ett finger för att undvika massakern.

Mötena fortsatte oupphörligt i "arbetarföreningens" elva sektioner. Förslaget till petition arbetades fram och planer för marschen till palatset diskuterades. Gapon gick från sektion till sektion och de socialdemokratiska agitatorerna blev hesa och föll utmattade till golvet. Polisen försökte inte blanda sig i. Polisen fanns inte.

Som överenskommet var marschen till palatset fredlig utan sånger, banderoller eller tal. Folk var iklädda sina söndagskläder. I vissa delar av staden bar de ikoner och kyrkostandar. Överallt stötte de marscherande på trupper. De bad om tillåtelse att få passera. De grät, försökte ta sig runt hindren, försökte bryta sig igenom dem. Soldaterna sköt hela dagen. De döda räknades i hundratal, de sårade i tusental. Det var omöjligt att få fram ett exakt antal eftersom polisen förde bort och i hemlighet begravde de dödas kroppar under natten.

Vid midnatt den 9 januari skrev Georgij Gapon:

Min prästerliga förbannelse över de soldater och officerare som mördar sina oskyldiga bröder och deras hustrur och barn, över folkets förtryckare. Min välsignelse över de soldater som hjälper folket att verka för frihet. Jag ger dem absolution från den militära ed de svurit den förrädaren till tsar som givit order om att oskyldigt blod ska spillas.

Historien använde Gapons fantastiska plan för sina egna syften – och det enda som återstod för Gapon att göra var att välsigna dess revolutionära resultat med sin prästerliga auktoritet. Vid ett regeringssammanträde den 11 januari föreslog greve Witte, som vid denna tidpunkt inte hade makten, att man skulle diskutera de inträffade händelserna den 9:e "samt åtgärder för att förhindra att sådana beklagliga händelser skulle inträffa igen i framtiden". Wittes förslag förkastades såsom "inte fallande under regeringens kompetensområde och inte heller uppsatt på sammanträdet dagordning".

Regeringen lät den ryska revolutionens inledning passera obemärkt eftersom revolutionen inte var uppsatt på mötets dagordning.

II

De historiska händelserna den 9 januari antog former som givetvis inte kunde ha förutsagts av någon. Den präst som historien under ett par dagar så oväntat placerade i spetsen för de arbetande massorna, präglade skeendet med sin personlighet, sina åsikter och sin prästerliga status. Genom sin form doldes händelsernas verkliga innehåll för många granskande ögon. Men den inre betydelsen hos 9 januari sträcker sig långt utöver symboliken i processionen till Vinterpalatset. Gapons prästkappa spelade bara en stödjande biroll i detta drama, huvudpersonen var proletariatet. Proletariatet påbörjade en strejk, enades, förde fram politiska krav, gick ut på gatorna, samlade ett entusiastiskt stöd från hela befolkningen, gick till konfrontation mot militären och inledde den ryska revolutionen. Gapon skapade inte Petersburgarbetarnas revolutionära energi, utan frigjorde den snarare, till sin egen förvåning. Denne prästson, denne teologistudent, denne agitator som var så tydligt uppmuntrad av polisen, upptäckte plötsligt att han befann sig i spetsen för en hundratusenhövdad folkmassa. Den politiska situationen, prästkappan, de dittills politiskt tämligen omedvetna massornas elementära upphetsning och den sagolikt snabba händelseutvecklingen förvandlade

Gapon till en ”ledare”.

Som fantasimakare med en psykologisk underström av äventyrlighet, som sydlänning med ett optimistiskt temperament men med en viss aura av förtroende, med sin totala okunnighet i samhällsliga frågor, hade Gapon lika små möjligheter att styra händelseutvecklingen som att förutse den. Den körde fullkomligt över honom.

Under lång tid envisades liberalerna med att hävda, att hela hemligheten bakom händelserna den 9 januari låg i Gapons personlighet. De ställde honom mot socialdemokraterna, som om han vore en politisk ledare med insikt i hemligheten hur man skulle kontrollera massorna, och socialdemokraterna en dogmatisk sekt. Men då glömmer de att händelserna den 9 januari aldrig hade inträffat om inte Gapon hade mött flera tusen politiskt medvetna arbetare som hade genomgått socialismens skola. Dessa skapade omedelbart en järnring runt honom, som han inte hade kunnat bryta sig igenom även om han hade velat. Men han gjorde inget försök att bryta sig loss. Hypnotiserad av sin egen framgång lät han sig bäras fram av flodvågen.

Men även om vi genast dagen efter den Blodiga söndagen tillskrev Gapon en helt underordnad politisk roll, så övervärderade vi alla utan tvekan betydelsen av hans personlighet. I sin våldsamma heliga vrede med en prästerlig förbannelse på sina läppar, tedde han sig på avstånd nästan som en biblisk figur. Det verkade som om en mäktig revolutionär ande hade vaknat inom denne unge präst, anställd vid ett övergångsfängelse i Petersburg. Och vad hände? När ljusen brunnit ut såg alla plötsligt Gapon som den politiska och moraliska medelmåttan han i verkligheten var. Hans posering inför det socialistiska Europa, hans patetiska ”revolutionära”, lika okänsliga som naiva skrivelser från utlandet, hans återkomst till Ryssland och konspiratoriska förhållande till regeringen, de silverpenningar som greve Witte utdelade, de storvulna och absurda intervjuerna med Gapon i den konservativa pressen, och slutligen det usla förråderiet som betydde slutet för honom – allt detta krossade de illusioner som fanns när det gällde Gapon av den 9 januari.

Vi kan inte låta bli att citera de elaka ord som de österrikiska socialdemokraternas ledare, Viktor Adler, fällde när han fick läsa det telegram som omtalade att Gapon hade lämnat Ryssland: ”Synd... hans namn hade framträtt i bättre dager i historien om han hade försvunnit från scenen lika mystiskt som han dök upp. Vi skulle då haft kvar en underbart vacker romantisk legend om prästen som öppnade den ryska revolutionens slussportar. Det finns män som passar bättre i rollen som martyrer än som partikamrater”, tillade Adler med den för honom typiska subtila ironin.

III

”Det finns ännu inte i Ryssland något som kan kallas ett revolutionärt folk.” Så skrev Peter Struve i sin exiltidning *Osvobozdenije* (Frigörelse) 7 januari 1905 – exakt två dagar innan livregementena krossade Petersburgarbetarnas demonstration.

”Det finns ännu inte i Ryssland något som kan kallas ett revolutionärt folk”, sa den ryska liberalismen med en avfällig socialist som språkrör. Denna liberalism som under tre månaders oavbrutet festtalande hade lyckats intala sig själv att den hade huvudrollen på den politiska scenen. Uttalandet hann knappt nå Ryssland innan telegrammen med den stora nyheten om att den ryska revolutionen hade inletts började strömma ut till världens alla hörn.

Vi hade väntat på den, vi hade aldrig tvivlat på den. Under många år hade den utgjort den enda logiska slutsatsen av vår ”lära”, som häcklades av medelmåttor från alla politiska schatteringar. De trodde inte på proletariats revolutionära roll utan istället på *zemstvo*-petitionernas²¹ kraft, på Witte, på Svjatopolk-Mirskij, på dynamitladdningar. De trodde på varenda politisk fördom som fanns. Det enda de tyckte var fördomsfullt var vår tro på proletariats.

²¹ **Zemstvo-petitioner** var resolutioner som antagits av zemstvoerna och som sändes vidare till regeringen av liberalerna i deras kamp för en konstitution – öa.

Inte bara Struve utan även den ”bildade publik” som han alltmer kommit att vända sig till, togs med överraskning. Med ögonen vitt uppspärade i skräck satt de kraftlösa och tittade ut genom sina fönster på det historiska drama som spelades upp. Intelligentsians ingripande i händelseförloppet var i sanning ynkligt och försumbart. En vald delegation litteratörer och professorer besökte prins Svjatosolk-Mirskij och greve Witte ”i förhoppningen om att kunna belysa problemen på ett sådant sätt att bruket av militärt våld skulle kunna undvikas”, förklarade den liberala pressen. Ett berg befann sig i rörelse mot ett annat berg och denna handfull demokrater trodde att ett besök i ett antal ministrars sällskapsrum skulle räcka för att stoppa det oundvikliga. Svjatosolk vägrade ta emot delegationen. Witte gjorde bara uppgivna gester. Och sedan, som om de lät sig utnyttjas av Shakespeares metod att införa ett farsartat element i en stor tragedi, utropade polisen den patetiska delegationen till ”provisorisk regering” och förde den till Peter och Paulfästningen.

Och ändå drog januaridagarna upp en skarp skiljelinje på det formlösa och dimmiga fält som intelligentsians politiska samvete utgjorde. Intelligentsian förpassade tillfälligt vår traditionella liberalism med dess tro på en rättvis turordning mellan regeringspersonligheterna till arkiven. Svjatosolk-Mirskijs dåraktiga regim hade varit den bästa näringen för denna sorts liberalism och den reformistiska regeringsdeklarationen av den 12 december dess mognaste frukt. Men den 9 januari svepte undan dessa ”värtecken”, ersatte dem med militärdiktatur, gav obegränsad makt till Trepov, den icke bortglömda general som just hade avsatts från posten som polischef i Moskva. Vid samma tid klargjordes skillnaden mellan demokrater och den officiella oppositionen alltmer i de liberala kretsarna. Arbetarnas aktioner stärkte de radikala elementens ställning inom intelligentsian, precis som *zemstvo*-kongresserna tidigare hade givit de opportunistiska grupperna trumf på hand. Frågan om politisk frihet tog för första gången konkret form i vänsteroppositionens medvetande. De kom att se den i termer av kamp, styrkeförhållanden och de mäktiga folkliga massornas offensiv. Och nu betraktades det revolutionära proletariatet – som igår var ett politiskt påhitt av marxisterna – som ett mäktigt faktum.

”Kan någon i detta ögonblick, efter de blodiga januaridagarna”, skrev den inflytelserika liberala veckotidningen *Pravo*, ”betvivla det ryska stadsproletariatets historiska uppgift? Det är uppenbart att denna fråga åtminstone för närvarande har lösts – inte av oss, utan av de arbetare som under de oförglömliga januaridagarna, med hjälp av de hemska och blodiga händelserna skrev in sina namn i Rysslands sociala rörelses heliga bok.” Det hade bara gått en vecka mellan det att Struves artikel publicerades och dessa rader; ändå ligger det en hel historisk epok mellan dem.

IV

För den kapitalistiska borgarklassen var den 9 januari en vändpunkt.

Under åren just före revolutionen hade det till kapitalets stora missnöje vuxit fram en form av regeringsdemagogi (den s k Zubatov-skolan). Dess målsättning var att provocera arbetarna till ekonomiska konflikter med fabriksägarna, och på så sätt avleda dem från en sammandrabbning med staten. Men nu, efter den Blodiga söndagen, stannade det normala industrilivet helt upp. Man arbetade bara under korta perioder, i intervallen mellan utbrotten av oro. De enorma profiterna från leveranserna till de väpnade styrkorna gick inte till industrin utan till en liten grupp privilegierade och rovlystna monopolinnehavare. Det fanns inget som kunde förlika industrin med det allt större kaoset. Den ena branschen efter den andra gick över till oppositionen. Börsmäklarföreningar, industrikongresser, så kallade konsultbyråer – det vill säga dolda kartellbildningar – och andra kapitalistiska organisationer, som så sent som igår var politiskt oskuldsfulla, vädrade nu sitt bristande förtroende för den enväldiga polisstaten och började tala liberalismens språk. Köpmannen i staden visade att han, när det gällde oppositionen, inte stod den ”upplyste” jordägaren efter. Dumorna anslöt sig inte bara till *zemstvo*-församlingarna, utan övertog i vissa fall även ledningen för dem. Och Moskvaduman, som var en köpmannaorganisation, trädde fram till första ledet.

Kampen mellan olika kapitalistiska sektorer om förmåner och gåvor från finansdepartementet

minskade till förmån för det allmänna kravet på att återupprätta den civila och statliga ordningen. Istället för, eller vid sidan av de enkla tankegångarna om förmåner och stöd, växte det fram mer sammansatta idéer om att utveckla produktivkrafterna och den inhemska marknaden. Sida vid sida med dessa tongivande idéer, dök det i arbetsköparnas petitioner, promemorior och resolutioner upp ett intensivt intresse för hur bondemassorna och arbetarna skulle lugnas. Kapitalet var missnöjt med polisförtryck som universalmedel. Förtrycket kunde liknas vid ett rep, som piskade arbetarnas levande kroppar med ena änden och slog mot industrimagnaternas plånböcker med den andra. Kapitalet drog alltså slutsatsen, att den kapitalistiska utsugningens fredliga utveckling krävde en liberal regim. ”Även du, min Brutus” grymtade den reaktionära pressen när den såg hur de gamla troende Moskva-köpmännen, de gamla traditionernas stöttepelare, stödde de konstitutionella ”plattformarna”. Men grymtandet lyckades inte stoppa textilindustrins Brutus. Han var tvungen att följa sin politiska parabel för att vid årets slut, när den proletära rörelsen nådde sin höjdpunkt, åter träda fram till försvar för den enda, heliga och odelbara polispiskan.

V

Men massakern i januari fick sin mest djupgående och betydelsefulla inverkan på det ryska proletariatet. En väldig strejkvåg svepte över hela landet och skakade om hela nationen. Enligt ungefärliga beräkningar spred sig strejken till 122 städer och samhällen, till flera gruvor i Donetsbäckenet och till järnvägen. De proletära massorna befann sig i rörelse och rörelsen omfattade nästan varenda individ i denna massa. Strejkerna omfattade ungefär en miljon män och kvinnor. Under nästan två månader styrde strejken landet, utan någon plan, i många fall utan att föra fram några krav. Den avslutades, påbörjades igen och löd bara den instinktiva solidariteten.

Under strejkvågens höjdpunkt, i februari 1905 skrev vi:

Efter 9 januari känner revolutionen inget slut. Den är inte längre tillfreds med det underjordiska arbetet att väcka nya befolkningsskikt till medvetande. Den genomför nu en öppen och brådslande mobilisering av sina stridskompanier, sina regementen, bataljoner och divisioner. Proletariatet utgör arméns huvudstyrka och det är därför revolutionen gjort strejken till sitt medel för att genomdriva mobiliseringen.

Yrkesgrupp efter yrkesgrupp, fabrik efter fabrik, stad efter stad, slutar att arbeta. Järnvägspersonalen fungerar som strejkens utlösare, och järnvägslinjerna är den kanal längs vilken den sprids som en epidemi. Ekonomiska krav förs fram och tillfredsställs helt eller delvis nästan omgående. Men det är varken kravens natur eller hur de bemöts som avgör strejkens början eller slut. Strejken utbryter inte på grund av att den ekonomiska kampen uttryckts i vissa, noga bestämda krav, utan tvärtom väljs och formuleras kraven därför att det måste bli en strejk. Arbetarna måste inför sig själva, inför arbetarna i andra delar av landet, och slutligen inför nationen som helhet, visa sin samlade styrka, sin klasskänsla och sin kampberedskap. Allting måste underordna sig det allmänna revolutionära uppsvinget. De strejkande själva, de som stöder dem, de som är skrämde av dem och de som hatar dem, alla inser de eller har på känn att denna våldsamma strejk som hoppar från plats till plats, tar sats igen och rusar framåt som en virvelvind – att denna strejk inte bara är något i sig utan att den lyder revolutionens vilja som sänt ut den över landet. Det hänger något hotande, bistert och utmanande över strejkens operationsområde – som utgörs av landet i sin helhet.

Efter den 9 januari känner revolutionen inget slut. Utan att bry sig om hemlighetsmakeri, helt öppet, ljudligt och medan den skojar med livets rutinmässighet och förkastar dess bedövande tristess, leder oss revolutionen mot sin egen höjdpunkt.

Kapitel 7 Strejken i oktober

Så ni tror att revolutionen kommer?

Den kommer!

Novoje Vremja, 5 maj 1905

Här är den!

Novoje Vremja, 14 oktober 1905

I

En av de mest förvånansvärda politiska paradoxerna under hösten 1905 var det faktum att det hölls helt fria folkliga sammankomster inom universitetets väggar, alltmedan Trepovs obegränsade terror härskade på gatorna. En viss general Glazov, en gammal och okunnig man som av någon anledning fann sig själv placerad på posten som utbildningsminister, skapade – till sin stora förvåning – dessa öar av yttrandefrihet. De liberala professorerna protesterade att universiteten är till för studier och att gatan inte har någon plats i den akademiska världen. Prins Sergej Trubetskoj dog med denna sanning på sina läppar. Men under flera veckor stod dörrarna till universiteten vidöppna. ”Folket” fyllde korridorer, skolsalar och föreläsningssalar. Arbetare gick direkt från fabriker till universitetet. Myndigheterna var förbryllade. De kunde krossa, arresteras, trampa ner och skjuta arbetarna när de befann sig på gatorna eller i sina hem. Men så fort de korsade universitetets trösklar blev de genast okränkbara. Myndigheterna fick således en direkt lektion i fördelen med konstitutionella lagar gentemot enväldets lagar.

De första fria folkmötena ägde rum den 30 september i universiteten i Petersburg och Kiev. Den officiella telegrambyrån förfärades av publiken som samlades i aulan på Vladimiruniversitetet, och rapporterade att folkmassan utöver studenter bestod av ”ett flertal utomstående personer av båda könen, högstadieelever, ungdomar från stadens privatskolor, arbetare och diverse patrask”.

Det revolutionära ordet hade befriat sig från underjorden och fyllde universitetsaulorna, föreläsningssalarna, korridorerna och skolgårdarna. Massorna sög girigt i sig revolutionens paroller, så underbara i sin enkelhet. Den oorganiserade, tillfälliga folkmassan, som för de idiotiska byråkraterna och den reaktionära pressens murvlar såg ut som ”diverse patrask”, uppvisade en moralisk disciplin och politisk medvetenhet som förbluffade till och med borgerliga journalister.

En krönikör skrev i *Rus*:

Vet ni vad som förvånade mig mest av allt vid mötet på universitetet? Den utomordentliga, exemplariska ordningen. Strax efter att jag hade anlänt aviserade man en paus i aulan, och jag tog en promenad i korridoren. En universitetskorrridor är ganska lik en gata. Alla föreläsningssalar i korridoren var fulla, och enskilda gruppmöten ägde rum i dem. Hela korridoren var överfull, och folksamlingar rörde sig fram och tillbaka. En del personer satt på fönsterbrädor, bänkar och uppe på skåp. De rökte och talade med låg röst. Man kunde tro att man var på en mottagning, bara mer allvarlig än vad den sortens tillställningar brukar vara. Och ändå var detta folket – det verkliga, äkta folket, med händer som var grova av hårt kroppsarbete, med den brunaktiga ansiktsfärg som folk får av att tillbringa dagarna i ohälsosamma, kvava lokaler. Och alla hade lysande djupt liggande ögon... För dessa kortvuxna, magra, undernärda människor som hade kommit hit från fabriken eller verket, från verkstaden där man smälter stål eller gjuter järn, där hettan och röken är kvävande, är universitetet som ett tempel, högt i taket, rymligt, lysande vitt. Och vartenda ord som sägs här låter som en bön... Den nyväckta längtan efter kunskap suger åt sig varje teori som en svamp.

Nej, denna inspirerade folkmassa sög inte åt sig varenda teori. Om dessa reaktionära pratmakare, som påstår att det inte finns någon samhörighetskänsla mellan extremistpartierna och massorna, hade försökt tala till folkmassan – men nej, det vågade de inte. De satt stilla i sina hål i marken och väntade på en andhämtningspaus då de kunde förnya sina skvalleraktiga angrepp på det förflutna. Men det var inte bara de som underlät att vända sig till denna enorma, hela tiden föränderliga publik – inte heller de liberala politikerna och talesmännen gjorde det. Här härskade revolutionens talesmän. Här smidde socialdemokraterna olösliga, livsviktiga politiska band för att förena ett

oräkneligt antal människor. Här översatte de massornas enorma samhällseliga glöd till uttalade revolutionära paroller. Den folkmassa som lämnade universitetet var inte längre den folkmassa som hade gått in i det... Möten ägde rum varje dag. Arbetarnas sinnesstämning blev allt högre men partiet utfärdade inga appeller. Man väntade sig att det skulle äga rum folkliga aktioner betydligt senare – och sammanfalla med årsdagen av 9 januari och sammankallandet av riksduman den 10 januari. Järnvägsarbetarnas fackförening hotade att inte låta ombuden till Bulygins дума komma in i Petersburg. Men händelserna utvecklades snabbare än någon hade förutsett.

Den 19 september strejkade sätterna på Sytins tryckeri i Moskva. De krävde kortare arbetsdag och bättre ackord per 1.000 satta ord, inklusive skiljetecken. Denna lilla händelse startade varken mer eller mindre än en allrysk politisk strejk – strejken som startade kring skiljetecken slutade med att fälla absolutismen.

Polisdepartementet rapporterade klagande att en sammanslutning vid namn Moskvaskas typografer och litografer fackförening, som hade förbjudits av regeringen, hade utnyttjat strejken vid Sytins. På kvällen den 24 september strejkade 50 tryckeriarbetare. Vid ett möte den 25 (som hade tillåtits av stadens guvernör) utarbetade man ett program med krav. Detta program tolkades av guvernören som en ”egenmäktig handling från tryckeriarbetarnas deputerades sovjet”, och eftersom han ansåg att sådana ”egenmäktiga” proletära handlingar hotade arbetarnas personliga ”oberoende”, försökte denna polishantlangare slå ner tryckeriarbetarnas strejk med sin klumpiga näve.

Men strejken som hade uppstått kring skiljetecken hade redan hunnit sprida sig till andra branscher. Bagarna i Moskva strejkade, och så massivt att två kompanier från Donkosackernas första regemente blev tvungna att storma Filippovs bageri – med det heroiska mod som kännetecknar denna speciella gren av tsarismens väpnade styrkor. Den 1 oktober kom telegram från Moskva att strejkerna på fabrikerna och verkstäderna började dö ut. Men de drog bara efter andan.

II

2 oktober beslutade sig sätterna i Petersburg att visa sin solidaritet med sina kamrater i Moskva med tre dagars strejk. Moskva telegraferade att stadens fabriker ”fortsatte strejken”. Det blev inga incidenter på gatorna, ett kraftigt regn utgjorde en pålitlig bundsförvant till lag och ordning.

Järnvägarna, som skulle komma att spela en så oerhörd roll under kampen i oktober, utfärdade en första varning. 30 september började det jäsa i verkstäderna för järnvägarna Moskva-Kursk och Moskva-Kazan. De två järnvägarna förberedde sig för att inleda kampen den 1 oktober. De hölls tillbaka av järnvägsarbetarnas fackförening. På grundval av erfarenheterna från strejkerna i februari, april och juli planerade fackföreningen att järnvägsarbetarnas strejk skulle sammanfalla med riksdumans sammankallande. För tillfället var den mot enskilda aktioner. Men jäsningen fortsatte i oförminskad omfattning. Den 20 september hade en officiell konferens med representanter för järnvägsarbetarna inletts för att diskutera frågan om pensionsfonder. Konferensen utvidgade spontant sina direktiv, och förvandlade sig, applåderade av hela järnvägssektorn, till en självständig fackförening och politisk kongress. Kongressen välkomnades från alla håll. Oron ökade. Tanken på en omedelbar generalstrejk började få fäste i området kring Moskva.

3 oktober fick vi ett telefonmeddelande från Moskva med innebörden att strejkerna på fabrikerna och verkstäderna gradvis höll på att dö ut. På Moskva-Brest-järnvägen, där verkstäderna strejkade, fanns det en påtaglig rörelse för att återgå till arbetet.

Strejken hade inte bestämt sig ännu. Den grubblade och tvekade fortfarande.

Ett möte med arbetardeputerade från tryckerisektorn, verkstadsindustrierna, möbelverkstäderna, tobaksindustrin och andra branscher beslutade att bilda ett allmänt råd (sovjet) för alla arbetare i Moskva.

Under de följande dagarna verkade allt peka mot försoning. Strejken i Riga upphörde. Den 4 och 5

oktober återupptogs arbetet i många av Moskvas tryckerier. Tidningarna började komma ut igen. Påföljande dag utkom åter Saratovupplagan efter en veckas uppehåll. Inget verkade tyda på de kommande händelserna.

Vid ett universitetsmöte den 5 antogs en resolution som uppmanade att ”sympatiststrejkerna” skulle avslutas ett visst datum. Sättarna i Petersburg återgick till arbetet efter sin tre dagars solidaritetsstrejk. Redan samma dag tillkännagav guvernören i Petersburg att ordningen var fullt återställd på landsvägen till Schlisselburg, och att arbetet helt och hållet hade återupptagits. Den 7 återgick hälften av arbetarna på skeppsvarvet Neva till arbetet. Alla fabriker utanför Nevskij-porten var i arbete, med undantag för Obuchov-verken som hade utropat en politisk strejk fram till den 10.

Det såg ut som om vardagslivet var på väg tillbaka – givetvis ett revolutionärt vardagsliv. Det verkade som om strejken hade gjort ett par oorganiserade försök, hade övergivit dem och hade försvunnit. Men det var bara som det såg ut.

III

I själva verket förberedde sig strejken för att skrida till aktion med full fart. Den tänkte genomföra sitt arbete på kortast möjliga tid – och grep sig omedelbart an med järnvägarna.

Under inverkan av de spänningar som rådde på alla linjer, i synnerhet de till Moskva, bestämde sig järnvägsfackföreningarnas centrala organ för att utropa en generalstrejk. De tänkte sig bara en försöksmobilisering av kampstyrkorna. Själva slaget planerades fortfarande till januari.

Den avgörande dagen var 7 oktober. ”Det har börjat rycka i hjärtat”, skrev *Novoje Vremja*. Järnvägarna till Moskva stannade, den ena efter den andra. Moskva började bli isolerat från landet. Bekymrade telegram jagade varandra längs telegraftådarna: Nizjnij Novgorod, Arzamas, Kasjita, Rjazan, Venev, alla klagade de att järnvägarna inte fungerade.

7 oktober gick järnvägen Moskva-Kazan med i strejken. Romodanov-avdelningen strejkade i Nizjnij. Följande dag spred sig strejken till linjerna Moskva-Jaroslav, Moskva-Nizjegorod och Moskva-Kursk. Men andra centrala platser svarade inte med en gång.

Vid ett möte med anställda på Petersburgs centralstation den 8 oktober beslutade man att aktivt fortsätta att organisera en allrysk järnvägsfackförening (som för första gången hade kommit på förslag under aprilkongressen i Moskva), för att senare ge regeringen ett ultimatum och understödja sina krav med en strejk inom hela järnvägsnätet. Men även här sköts strejken upp på obestämmd framtid.

9 oktober strejkade linjerna Moskva-Kiev-Voronezj, Moskva-Brest och andra linjer. Strejken tog kontroll över situationen, den kände att den hade en stabil grund, och välte alla återhållsamma, förhållande beslut som var mot den över ända.

Vid ett extraordinärt möte med Petersburgdelegaternas kongress för järnvägspersonal den 9 oktober formulerade järnvägsstrejken sina paroller och skickade genast ut dem med telegram till alla linjer. De var: åtta timmars arbetsdag, medborgerliga rättigheter, amnesti, konstituerande församling.

Förtröstansfullt började strejken ta över landet. Den sa slutligen farväl till obeslutsamheten. Deltagarnas självförtroende växte i takt med deras antal. Revolutionära klasskrav fördes fram före de enskilda branschernas ekonomiska krav. Efter att ha brutit sig ur sina lokala och yrkesmässiga gränser började strejken känna att den var en revolution – och fick på så sätt en aldrig tidigare skådad djärvhets.

Strejken rusade fram längs järnvägarna och stannade allt i sin väg. Den tillkännagav sin ankomst över järnvägstelegrafan. ”Strejk!” var ordern för dagen i varenda hörn av landet. Den 9 oktober meddelade tidningarna hela Ryssland att en elektriker vid namn Bednov hade arresterats därför att han hade med sig proklamationer på Kazan-järnvägen. De hoppades fortfarande kunna stoppa

strejken genom att beslagta en bunt proklamationer. Idioter! Strejken svepte fram.

Den följde en storslagen plan – att stoppa det industriella och kommersiella livet i hela landet – och den missade inte en enda detalj i denna plan. När telegrafan vägrade hjälpa till så skar den av telegrafledningarna eller välte omkull telegrafstolparna. Den stoppade lokomotiven och släppte ut ångan. Den stängde av elkraftsverken, och om det var svårt att göra det så förstörde den kraftledningarna och mörklade järnvägsstationerna. När den stötte på envist motstånd så tvekade den inte att riva upp spåren, slå sönder signaler, välta lok, lägga hinder över spåren eller ställa järnvägsvagnar på broarna. Den trängde sig in i hissordningar och stängde av vinscharna. När den hittade godståg så stoppade den dem, medan passagerartåg oftast kördes till närmaste station eller till sin destination.

Bara för sina egna syften tillät strejken sig att bryta löftet om orörlighet. När den behövde nyhetsbulletiner om revolutionen så öppnade den ett tryckeri. Den använde telegrafan för att skicka strejkinstruktioner. Den lät tågen transportera de strejkandes delegater.

Inget annan fick dispens: strejken stängde industrier, apotek och livsmedelsaffärer, domstolar, allt.

Då och då tappade den uppmärksamheten och minskade på vaksamheten, än här och än där. Ibland lyckades ett hänsynslöst tåg bryta sig igenom strejkens avspärningar: då satte strejken av på jakt efter det. Som en brottslig på rymmen rusade det skyldiga tåget förbi mörka och tomma stationer, oanmält av telegrafan, och lämnade ett spår av rädsla och osäkerhet efter sig. Men till slut nådde strejken ikapp tåget, stoppade loket, band fast lokföraren och släppte ut ångan.

Strejken använde alla tänkbara medel. Den vädjade, övertygade, tiggde och bad. Den bad på sina bara knän – det är vad en kvinnlig talare gjorde på Kurskij-stationen i Moskva – den hotade, terroriserade, kastade stenar, och avlossade till slut sina Browningpistoler. Den ville uppnå sitt mål till varje pris. Den satte alltför mycket på spel: fädernas blod, barnens bröd, ryktet om sin egen styrka. En hel klass lydde den, och när en försumbar del av denna klass, som hade fördärvats av just de krafter som den kämpade mot, stod i vägen för strejken, då är det knappast överraskande att den omilt sparkade hindret åt sidan.

IV

Landets motoriska nerver höll på att dö. Den ekonomiska kroppen var på väg att förlamas. Smolensk, Kirsanov, Tula, Lukojanov klagade hjälplöst på att järnvägarna stod helt still. Den 10 var nästan alla linjer som gick till Moskva ur drift, inklusive Nikolajev-järnvägen ända till Tver – och Moskva var helt hjälplöst mitt på en oändlig slätt. Savelovsk-järnvägen, den sista järnvägen som gick till Moskva, gick ut i strejk den 16.

På kvällen den 10 möttes strejkande järnvägsanställda i Moskvauniversitetets samlingsal och beslutade att fortsätta strejken tills alla deras krav var tillfredsställda.

Från centrum spred sig strejken till periferin. Linjen Rjazan-Ural gick ut i strejk den 8, Poleskij-järnvägens Brjansk-linje och linjen Smolensk-Dankov gick ut i strejk den 9, järnvägarna Kursk-Charkov-Sevastopol och Jekaterininsk och alla linjer som gick till Charkov den 10. Priserna på livsmedel började snabbt stiga överallt. Den 11 klagade Moskva på brist på mjölk.

Samma dag spred sig järnvägsstrejken ännu mer. Trafiken på Samara-Zlatoust-järnvägen började stanna av. Centralstationen i Orel sattes ur funktion. De största stationerna på järnvägarna i sydväst – Kazatin, Birzula och Odessa – liksom Krementjug på Charkov-Nikolajev-järnvägen anslöt sig till strejken. Bara tre tåg kom fram till Saratov på hela dagen, och de tågen hade inga andra passagerare än de strejkandes valda ombud. Telegrammen rapporterade att delegaternas tåg möttes av entusiasm överallt.

Järnvägsstrejken spred sig obevekligt och omfattade allt fler linjer, fler och fler tåg. 11 oktober

utfärdade generalguvernören i Kurland en brådskande förordning som gjorde det straffbart att upphöra med arbete på järnvägen, med ett straff på tre månaders fängelse. Svaret på denna utmaning kom omedelbart. Den 12 gick det inga tåg mellan Moskva och Kreizburg, linjen strejkade, tåget från Vindava kom inte fram.

Natten 11-12 oktober stannade trafiken inom hela Vistula-regionen. På morgonen kunde inte tågen till Petersburg lämna Warszawa. Samma dag – den 12 – omringade strejken själva Petersburg. De revolutionära instinkterna förmådde den att anamma en riktig taktik: först väckte den arbetarna på landsbygden, därefter bombarderade den Petersburg med tusentals skräckslagna telegram, och skapade på så sätt det ”psykologiska ögonblicket”. Den satte skräck i de centrala myndigheterna, och klev först därefter själv in på scenen för att utdela nådastöten. På morgonen den 12 antog man helt enhälligt ett beslut att lägga ner arbetet på alla järnvägar som gick till Petersburg. Bara linjen till Finland fungerade fortfarande, i väntan på de revolutionära mobiliseringarna i hela Finland. Denna linje stannade inte förrän fyra dagar senare, den 16. Den 13 oktober nådde strejken Tallinn, Libava, Riga och Brest. Arbetet upphörde på stationen Perm. Trafiken stannade på en del av Tasjkent-järnvägen. Den 14 strejkade centralstationen i Brest, den transkaukasiska järnvägen och Asjchabad och Novaja Buchara-stationerna på den centralasiatiska järnvägen i sin tur. Samma dag spred sig strejken till de sibiriska järnvägarna – med början i Tjita och Irkutsk spred de sig från öster och västerut, och nådde den 17 till Tjeljabinsk och Kurgan. Stationen i Baku strejkade den 15 och Odessa den 17.

Under en period åtföljdes förlamningen av de motoriska nerverna av en förlamning av känselnerverna: den 11 avbröts telegrafkommunikationerna i Charkov, den 13 i Tjeljabinsk och Irkutsk, den 14 i Moskva och den 15 i Petersburg.

På grund av järnvägsstrejken tvingades postsystemet nästan helt att vägra ta emot korrespondens mellan städerna.

En hästdragen *trojka* med en gammaldags smidd sadelbom sågs på den gamla huvudvägen till Moskva.

Inte bara samtliga järnvägar i Ryssland och Polen, utan också Vladikavkaz-, de transkaukasiska och transsibiriska järnvägarna stod still. Hela järnvägsarmén – tre kvarts miljoner man – strejkade.

V

Marknaderna för bröd, handelsvaror, kött, grönsaker, fisk och annat började utfärda bekymrade kommunikéer. Priserna på livsmedel, i synnerhet kött, steg snabbt. Börsen vacklade. Revolutionen har alltid varit dess dödsfiende. Nu när de stod ansikte mot ansikte med varandra började börsen bete sig som om den blivit besatt. Den rusade till telegrafan, men telegrafan iakttog en fientlig tystnad. Även postkontoret vägrade stå till tjänst. Börsen knackade på hos den statliga banken, men fick höra att banken inte kunde garantera överföringar till ett visst datum. Järnvägs- och industriaktierna lämnade sina upphöjda positioner som en flock skrämde fåglar och flög iväg – men inte uppåt utan neråt. Det rådde panik i börsspekulanternas skuggvärld, beledsagad av tandagnisslan. Distributionen av pengar hindrades, betalningar från landsbygden till de två huvudstäderna slutade att komma in. Företag som arbetade med kontanter ställde in sina betalningar. Antalet växlar som det protesterades mot steg snabbt. Alla som ställde ut checkar och bankväxlar, alla borgensmän, de som betalade och betalningsmottagarna började gnälla och bråka och kräva att man ändrade på lagarna som var införda för deras skull, eftersom *den* – strejken, revolutionen – hade inkräktat på de ekonomiska byteslagarna.

Men strejken nöjde sig inte med järnvägarna. Den hade som mål att bli allomfattande.

Efter att ha släppt ut ångan ur loken och släckt lamporna på stationerna följer den med massorna av järnvägsarbetare in till staden. Den stoppar spårvagnar, hejdar hydroskornas hästar och tvingar

passagerarna att stiga av, stänger affärer, restauranger, kaféer och krogar och närmar sig med förtröstan fabriksgrindarna. Där innanför väntar de redan. Fabriksvislan börjar låta, arbetet upphör, folkmassan på gatorna växer. Strejken marscherar framåt, nu med en röd fana. Fanan förkunnar att den vill ha en konstituerande församling och republik, att den kämpar för socialismen. Den passerar de reaktionära tidningarnas redaktioner. Den stirrar med hat mot den ideologiska smitthärden, och om det råkar finnas en sten tillhanda så kastar den in den mot ett fönster. Den liberala pressen tror att den tjänar folket, och skickar en deputation till strejken och lovar att verka för "försoning" och be om nåd. Ingen fäster avseende vid deras vädjan. Askarna med typer stängs igen, sättarna kommer ut på gatorna. Kontor och banker stängs ner. Strejken härskar överallt.

Den 10 oktober utropas en politisk generalstrejk i Moskva, Charkov och Tallinn, den 11 i Smolensk, Kozlov, Jekaterinoslav och Lodz, den 12 i Kursk, Bjelgorod, Samara, Saratov och Poltava, den 13 i Petersburg, Orsja, Minska, Krementjug och Simferopol, den 14 i Gomel, Kalisj, Rostov-na-Donu, Tbilisi och Irkutsk, den 15 i Vilna, Odessa och Batum, den 16 i Orenburg, den 17 i Jurjev, Vitebsk och Tomsk. Riga, Libava, Warszawa, Plotsk, Bjelostok, Kovna, Dvinsk, Pskov, Poltava, Nikolajev, Mariupol, Kazan, Tjenstochovo, Zlatoust och andra strejkade också. Överallt föll industrilivet, och på många ställen också handeln, samman. Skolor och universitet stängde. Intelligentsians "fackföreningar" anslöt sig till proletariats strejk. På många ställen vägrade juryer att sammanträda, advokater att plädera, läkare att ta hand om patienter. Fredsdomarna stängde sina rättssalar.

VI

Strejken organiserade jättelika möten. Spänningen bland massorna och myndigheternas förfäran växte samtidigt, och gav näring åt varandra. Gator och torg var fyllda med patruller till häst och till fots. Kosackerna drev strejken att göra motstånd. De angrep folkmassorna och piskade, slog med sina sablar, och sköt från gathörn utan varning.

Varhelst den kunde visade strejken då att den inte bara var en tillfällig arbetsnedläggelse, en passiv protest med armarna i kors. Den försvarade sig, och gick i och med sitt försvar över på offensiven.

I ett antal städer i söder reste den barrikader, erövrade vapenaffärer, beväpnade sig och gjorde ett heroiskt om än inte framgångsrikt motstånd.

Efter ett möte i Charkov den 10 oktober bemäktigade sig folkmassan en vapenaffär, Den 11 reste arbetare och studenter barrikader nära universitetet. Man rev ner telegrafstolpar och lade dem över gatan, järngrindar, fönsterluckor, skyddsgaller, packlårar, brädor och stockar staplades ovanpå dem, och det hela bands ihop med telegraftrådar. En del barrikader byggdes på stenfundament. Tunga plattor som grävts upp ur trottoarerna staplades på stockar. Klockan ett på eftermiddagen hade man byggt tio barrikader enligt denna enkla men förnämliga arkitektur. Universitetsområdet förklarades vara under belägring, och en viss, utan tvekan modig, generallöjtnant Mau anförtroddes befälet. Guvernören gick emellertid med på en kompromisslösning, och det utarbetades ärofulla kapitulationsvillkor med den liberala borgarklassen som mellanhand. Det organiserades en milis som hälsades entusiastiskt av invånarna. Milisen återställde ordningen. Petersburg krävde då att denna ordning skulle krossas med våld. Milisen upplöstes nästan lika fort som den hade uppstått, och staden låg återigen i händerna på huliganer till häst och till fots.

Efter att kosacker på ett lömskt sätt hade beskjutit en fredlig folkmassa den 11 oktober i Jekaterinoslav, uppträdde för första gången barrikader på gatorna. De var sex till antalet. Den största stod vid Brjanskij-torget. Man hade använd kärror, järnstaket, stolpar, dussintals små föremål – allt det som revolutionen, med Victor Hugos ord, kan hitta för att kasta i huvudet på den gamla samhällsordningen – för att bygga den. Barrikadens stomme täcktes med ett tjockt lager jord, diken grävdes på ömse sidor, och hinder av tråd restes framför dikena. Från morgonen befann sig flera hundra människor vid barrikaderna. De väpnade truppernas första angrepp misslyckades. Först halv

fyra på eftermiddagen tog soldaterna över den första barrikaden. Under anfallet kastades två bomber, den ena efter den andra, från hustaken. De orsakade döda och skadade bland soldaterna. På kvällen hade trupperna erövrat alla barrikader. Den 12 härskade ett lugn som på en kyrkogård i staden. Armén rengjorde sina gevär medan revolutionen begravde sina döda.

16 oktober var en dag av barrikader i Odessa. Från morgonen välte man omkull järnvägsvagnar på Preobrazjenskij- och Richelieugatorna, butiksskyltar togs ner, träd fälldes och gatubänkar samlades i en hög. Fyra barrikader omgivna av taggtrådshinder sattes upp tvärs över båda gatorna. Soldaterna erövrade dem efter en strid, och de revs ner med hjälp av portvakter.

Det ägde rum gatusammanstötningar mellan strejkande och soldater och försök att resa barrikader i många andra städer. Men i det stora hela förblev oktoberdagarna en politisk strejk, en revolutionär övning, en gemensam repetition för revolutionens alla stridskrafter, men inte ett väpnat uppror.

VII

Och ändå gav sig absolutismen. De oerhörda spänningar som hade gripit hela landet, de förvirrade rapporter som i enormt antal kom från landsorten, den fullständiga osäkerheten om vad de närmaste dagarna hade i sitt sköte – allt detta skapade en helt otrolig panik inom regeringsleden. Man litade inte helt och ovillkorligt på armén. Soldater hade synts på möten, officerare som talade vid mötena påstod att en tredjedel av armén var ”med folket”. Dessutom skapade järnvägsstrejken oöverstigliga hinder för militära åtgärder för att återställa lugnet. Och slutligen hade man den europeiska aktiebörsen. Den insåg att det handlade om en revolution, och förkunnade att den inte var beredd att acceptera ett sådant sakernas tillstånd längre. Den krävde ordning och konstitutionella garantier.

Totalt förvirrad började absolutismen göra eftergifter. Den 17 oktober utfärdades ett manifest. Greve Witte blev premiärminister – tack vare (låt honom förneka det om han kan) den revolutionära strejkens seger, eller mer exakt tack vare dess *ofullständiga* seger. Under natten mellan 17-18 oktober marscherade folk på gatorna med röda fanor och krävde amnesti, sjöng ”Eviga minnen”²² på platsen för massakrerna i januari och ropade förbannelser utanför Pobedonotsevs hus och *Nya tidens* kontor. På morgonen den 18 kom de första dödsfall som skulle inträffa under den konstitutionella perioden.

Fienden var inte kväst. Han drog sig bara tillbaka tillfälligt inför det oväntade angreppet. Oktoberstrejken visade att revolutionen nu var förmögen att få hela befolkningen i Rysslands städer på fötter samtidigt. Det var ett enormt steg framåt, och den reaktionära klickens visade att den hade insett detta faktum när den besvarade styrkemätningen i oktober genom att å ena sidan utfärda manifestet den 17 oktober, och å den andra mobilisera sina kamprupper till den svarta terrorn.

VIII

För 10 år sedan²³ sa Plechanov vid den socialistiska kongressen i London att den ryska revolutionära rörelsen skulle segra som arbetarrörelse eller inte alls.

7 januari 1905 skrev Struve: ”Det finns inte något sådant som ett revolutionärt folk i Ryssland.”

17 oktober skrev den enväldiga regeringen under revolutionens första verkliga seger – och det var proletariatet som erövrade den segern. Plechanov hade haft rätt: den revolutionära rörelsen segrade som arbetarrörelse.

Förvisso ägde oktoberstrejken inte bara rum med materiellt stöd från borgarklassen, utan också med direkt stöd i form av en strejk av de akademiska yrkesgrupperna. Men det förändrar inte situationen. En strejk av ingenjörer, advokater och läkare kan inte ha någon oberoende betydelse, och den ökade bara i mycket liten utsträckning arbetarstrejkens politiska betydelse. Det den gjorde var att betona

²² Traditionell rysk ortodox begravningshymn – öa.

²³ Skrivet 1905 – Trotskijs anmärkning.

proletariatets obestriddliga och obegränsade herravälde under den revolutionära kampen. Efter den 9 januari hade de akademiska yrkena antagit Petersburgarbetarnas viktigaste demokratiska paroller, och i oktober anammade de en kampform som är typisk för proletariatet: strejken. Studenterna, intelligentsians mest revolutionära del, hade sedan länge börjat ta med sig strejken från fabriker till universiteten – åtföljda av högtidliga protester från hela den liberala professorskåren. Proletariatets allt större dominans spred strejken till domstolarna, apoteken, jordbruksadministrationens kontor och stadsdumorna.

Oktoberstrejken visade proletariatets herravälde under den borgerliga revolutionen, och samtidigt städerna herravälde i detta jordbruksland.

Landsbygdens gamla, av narodnikrörelsen avgudade, makt lämnade plats för *den kapitalistiska stadens despotism*.

Staden blev herre över situationen. Den samlade enorma rikedomar och knöt byarna till sig med hjälp av järnvägsspårens järnband. Längs dessa spår drog den till sig de bästa initiativtagarna och främsta skaparförmågorna på livets alla områden. Både materiellt och andligt lade den under sig hela landet. Förgäves räknade reaktionärerna ut att stadsbefolkningen utgjorde bara en liten procent och tröstade sig med tanken att Ryssland fortfarande var ett jordbruksland. Den moderna stadens *politiska* roll går inte mer än dess *ekonomiska* roll att mäta med hjälp av antalet invånare. Reaktionens reträtt inför de strejkande städerna – samtidigt som landsbygden hela tiden höll tyst – är det bästa beviset på städernas diktatur.

Oktoberdagarna visade att städerna har herraväldet under revolutionen, och att proletariatet har herraväldet i städerna. Men samtidigt avslöjade de att *de medvetet revolutionära städerna var avskurna från den spontant uppväckta landsbygden*.

I praktiken och i kolossal skala ställde oktoberdagarna frågan: på vems sida står armén? De visade att ödet för Rysslands frihet var avhängigt av svaret på denna fråga.

Revolutionens oktoberdagar ledde fram till reaktionens oktoberorgie. De mörka krafterna utnyttjade ett ögonblick av revolutionär ebb för att inleda ett blodigt angrepp. Detta angrepp lyckades därför att den revolutionära strejken hade lagt ner hammaren men ännu inte tagit upp svärdet. Oktoberdagarna visade med fruktansvärd logik att revolutionen behövde vapen.

Organisera landsbygden och knyt den till er, upprätta nära band till armén, beväpna er: det var de viktiga och enkla slutsatser som kampen och segern i oktober föreskrev proletariatet.

Det är på dessa slutsatser revolutionen vilar.

* * *

I vår artikel *Före 9 januari*, som skrevs under den liberala "våren", försökte vi staka ut de revolutionära förhållandenas framtida utveckling. När vi gjorde det så lade vi den främsta tonvikten på den politiska massstrejken som den ryska revolutionens oundvikliga metod. Vissa personer – som, bör vi tillägga, i alla avseenden är respektabla – anklagade oss för att försöka föreskriva ett recept för revolutionen. Dessa kritiker förklarade för oss att strejken var en speciell metod för *den proletära klasskampen*, och därmed inte kunde spela den roll som vi "påtvungade den" under förhållanden av en *nationellt borgerlig revolution*. I och med att händelserna har avlöpt stick i stäv med många djupsinniga tänkares klyschor, så har de för länge sedan befriat mig från behovet att besvara dessa aktningsvärda kritiker.²⁴ Generalstrejken i Petersburg, på vars grundvalar dramat den 9 januari tilldrog sig, ägde rum medan den ovan omnämnda artikeln ännu inte hade gått i tryck: uppenbarligen var vårt "recept" ett enkelt plagiat av den verkliga revolutionära utvecklingen.

I februari 1905, under de kaotiska, osammanhängande strejker som direkt orsakades av den Blodiga

²⁴ Personerna som avses är mensjevikiska skribenter som Martov, Dan, etc – Trotskijs anmärkning.

söndagen i Petersburg, skrev vi:

Efter 9 januari känner revolutionen inget slut. Den är inte längre tillfreds med det underjordiska arbetet att väcka nya befolkningsskikt till medvetande. Den genomför nu en öppen och brådskande mobilisering av sina stridskompanier, sina regementen, bataljoner och divisioner. Proletariatet utgör arméns huvudstyrka och det är därför som revolutionen gjort strejken till sitt medel att genomdriva mobiliseringen.

Yrkesgrupp efter yrkesgrupp, fabrik efter fabrik, stad efter stad, slutar att arbeta. Järnvägspersonalen fungerar som strejkens utlösare, och järnvägslinjerna är den kanal längs vilken den sprids som en epidemi. Ekonomiska krav förs fram och tillfredsställs helt eller delvis nästan omgående. Men det är varken kravens natur eller hur de bemöts som avgör strejkens början eller slut. Strejken bryter inte ut på grund av att den ekonomiska kampen uttryckts i vissa, noga bestämda krav, utan tvärtom väljs och formuleras kraven därför att det måste bli en strejk. Arbetarna måste inför sig själva, inför arbetarna i andra delar av landet, och slutligen inför nationen som helhet, visa sin samlade styrka, sin klasskänsla och sin kampberedskap. Allting måste underordna sig det allmänna revolutionära uppsvinget. De strejkande själva, de som stöder dem, de som är skrämde av dem och de som hatar dem, alla inser de eller har de på känn att denna våldsamma strejk som hoppar från plats till plats, tar sats igen och rusar framåt som en virvelvind – att denna strejk inte bara är något i sig utan att den lyder revolutionens vilja som sänt ut den över landet.

Vi hade inte fel. Den stora oktoberstrejken frodades på den jordmån som hade förberetts av de nio månadernas strejkkampanj.

För liberalerna med sin obotligt ytliga uppfattning var oktoberstrejken lika oväntad som 9 januari hade varit. Dessa händelser ingick inte i deras förutbestämda historiska schema. De skar igenom det som en kil. Men i efterhand accepterade det liberala tänkandet händelserna. Mer än så: före oktoberstrejken satte liberalismen sin tillit till *zemstvo*-kongresserna och struntade föraktfullt i tanken på en generalstrejk. Efter 17 oktober lade samma liberalism, i form av sin vänsterflygel, hela sin tillit till den segerrika strejken och förkastade all annan revolutionär kamp.

”Denna fredliga strejk”, skrev herr Prokopovitj i *Pravo*, ”denna strejk som ledde till avsevärt färre offer än rörelsen i januari, och som kulminerade i en djupgående förändring av regeringen, var en revolution som på ett radikalt sätt förändrade Rysslands statliga struktur.”

”Historien”, fortsätter han, ”berövade proletariatet ett av medlen för att kämpa för folkets rättigheter – gaturevolter och barrikader – men gav den ett ännu mäktigare medel, den politiska generalstrejken.”²⁵

De föregående citaten visar vilken stor vikt vi gav den politiska masstrejken som en oundviklig metod för den ryska revolutionen, vid en tidpunkt då radikaler som Prokopovitj fortfarande litade till *zemstvo*-oppositionen. Men vi kan inte alls gå med på att generalstrejken förklarade revolutionens tidigare metoder för ogiltiga eller ersatte dem. Den bara anpassade och kompletterade dem. Och oavsett hur mycket vi uppskattar oktoberstrejkens betydelse, så kan vi inte heller gå med på att den ”på ett radikalt sätt förändrade Rysslands statliga struktur”. Tvärtom: hela den efterföljande politiska utvecklingen går bara att förklara med det faktum att oktoberstrejken lämnade de statliga strukturerna orörda. Än mer, strejken kunde inte ha uppnått någon djupgående förändring av regeringen. I egenskap av politisk strejk så fullgjorde den sin uppgift genom att ställa motståndarna ansikte mot ansikte.

Järnvägs- och telegrafstrejken ställde otvivelaktigt till med fullständig oreda i regeringsapparaten, en oreda som blev allt större vart efter strejken fortsatte. Men en utdragen strejk bryter ner det ekonomiska och sociala livet i sin helhet och försvagar oundvikligen även arbetarna själva. Till sist kunde inte strejken annat än upphöra. Men så fort den första motorn började ånga och den första morseapparaten började låta igen, så kunde statsmakten (som fortfarande existerade) ersätta de trasiga delarna och i stort sett byta ut den gamla statsapparatus utslitna delar.

När man kämpar är det oerhört viktigt att försvaga fienden. Det är vad en strejk gör. Samtidigt ställer en strejk revolutionens armé på fötter. Men i sig själva skapar varken det ena eller andra en

²⁵ *Pravo*, nr 41 1905.

statsrevolution.

Man måste fortfarande rycka makten ur de gamla härskarnas händer och överlämna den till revolutionen. Det är den grundläggande uppgiften. En generalstrejk skapar bara de nödvändiga förutsättningarna, den är helt otillräcklig för att själv genomföra denna uppgift.

Den gamla statsmakten vilar på sina materiella krafter, och framför allt armén. Armén står i vägen för en verklig, i motsats till en teoretisk, revolution. Vid ett visst ögonblick under revolutionen blir den avgörande frågan: på vems sida står soldaterna – var finns deras sympatier och bajonetter?

Det är en fråga som inte går att besvara med hjälp av ett frågeformulär. Man kan göra många lämpliga och träffande kommentarer om hur breda och raka den moderna stadens gator är, de moderna vapnens kännetecken, etc, etc, men inga av dessa tekniska överväganden kan ersätta det revolutionära övertagandet av statsmakten. Arméns tröghet måste övervinnas. Detta uppnår revolutionen genom att sätta upp armén mot folkmassorna. En generalstrejk skapar gynnsamma förhållanden för en sådan konflikt. Det är en hård metod, men historien har ingen annan att erbjuda.

Kapitel 8 Skapandet av arbetardeputerades sovjet

Oktober, november och december 1905 var revolutionens höjdpunkt. Det börjar med en anspråkslös strejk bland Moskvas tryckeriarbetare och slutar med att regeringens trupper förstör de ryska tsarernas gamla huvudstad. Men med undantag för slutakten under Moskva-upproret är det inte staden Moskva, som står i centrum för händelserna under denna period.

Det går inte på något sätt att jämföra Petersburgs roll för den ryska revolutionen med den roll som Paris spelade under 1700-talets revolution. Eftersom Frankrike var ekonomiskt efterblivet (och i synnerhet hade ett primitivt kommunikationsnät) och eftersom förvaltningen var så centraliserad, kom Paris i allt väsentligt att hysa hela revolutionen innanför sina stadsmurar. I Ryssland var situationen en helt annan. I Ryssland hade den kapitalistiska utvecklingen skapat lika många självständiga härdar för revolutionen som det fanns storindustriella centra – självständiga, men också nära knutna till varandra. Trots att staten till sin karaktär var centraliserad så decentraliserade järnvägarna och telegrafnäten revolutionen, samtidigt som kommunikationsnätet förenade revolutionens alla utspridda yttringar. Även om man på grund av detta kan säga att Petersburgs röst var den ledande under revolutionen, så innebär det inte att revolutionen var koncentrerad till Nevskij Prospekt eller Vinterpalatset, utan bara att Petersburgs paroller och kampmetoder gav ett kraftigt, revolutionärt eko över hela landet. Petersburgs sätt att organisera sig och tonfallet i stadens press kom genast att gälla som mönster för landsorten. Med undantag för upproren inom flottan och på fästningarna hade de lokala händelserna ute i landsorten ingen självständig betydelse.

Om vi alltså ska se huvudstaden vid Neva som centrum för händelserna i slutet av 1905, så måste vi i själva Petersburg se arbetardeputerades råd (sovjet) som grundval för alla dessa händelser. Inte bara därför att det var den mäktigaste arbetarorganisation som Ryssland dittills hade skådat. Inte bara därför att Petersburgsovjeten blev till mönster för Moskva, Odessa och en rad andra städer. Utan framför allt därför att denna renodlat klassbaserade, proletära organisation var revolutionens organisation som sådan. Sovjeten var den axel kring vilken alla händelser roterade, alla trådar ledde till den, alla uppmaningar till handling utgick från den.

Vad var arbetardeputerades sovjet?

Sovjeten uppstod som svar på ett objektiva behov – ett behov som uppstod ur händelsernas gång. Den var en organisation som ägde auktoritet utan att vara bunden av tradition, och som omedelbart kunde omfatta de spridda massorna – hundratusentals människor – praktiskt taget utan att ha någon organisatorisk apparat; en organisation som förenade proletariatets olika revolutionära strömningar, som var förmögen till initiativ och samtidigt spontant kunde kontrollera sig själv; och – viktigast av allt – en organisation som kunde uppstå på kortare tid än ett dygn. Socialdemokraterna samlade några hundra arbetare i Petersburg och hade dessutom politiskt inflytande över några tusen arbetare till, och kunde visserligen tala till massorna genom att politiskt belysa deras omedelbara erfarenheter – men de var inte förmögna att skapa ett *levande* organisatoriskt band till dessa massor, om bara därför att de alltid hade skött huvuddelen av sitt arbete i hemlighet, utom synhåll för massorna. Socialistrevolutionärerna led av samma yrkesskada: underjordisk tillvaro, som dessutom förvärrades av svaghet och bristande stabilitet. De inre motsättningarna mellan de båda jämnstarka socialdemokratiska fraktionerna å ena sidan, och båda de socialdemokratiska fraktionernas kamp med socialistrevolutionärerna å den andra, gjorde det absolut nödvändigt att skapa en *partilös* organisation. För att kunna ha auktoritet i massornas ögon måste denna organisation redan dagen efter sin tillkomst grundas på bredast möjliga representation. Hur skulle man uppnå det? Svaret gav sig självt. Eftersom produktionsprocessen var det enda band som förenade det i organisatorisk mening dittills helt oerfarna proletariatet, måste representationen grunda sig på fabriker och verkstäder. Senator Schidlowskijs kommitté användes som organisatoriskt exempel.²⁶

²⁶ En delegat valdes för varje 500 arbetare. Små industriföretag gick samman i grupper för att utse delegater. De unga

Den 10 oktober, då den dittills största av alla strejker var nära förestående, tog den ena av Petersburgs två socialdemokratiska organisationer på sig uppgiften att skapa ett revolutionärt självstyrande arbetarråd. Redan på kvällen den 13 oktober höll det som skulle komma att bli sovjeten sitt första sammanträde i Teknologiska institutets byggnad. Inte mer än 30-40 delegater var närvarande. Man beslöt omedelbart att uppmana huvudstadens proletariat till en politisk generalstrejk och till att välja delegater. Det första sammanträdet upprop lyder: ”Arbetarklassen tillgriper nu det sista, kraftfulla vapen som världens arbetarrörelse förfogar över – generalstrejken... I Ryssland kommer det inom de närmaste dagarna att ske avgörande händelser. De kommer att för lång tid framöver avgöra arbetarklassens öde, och vi måste möta dem med full beredskap, förenade i vår gemensamma sovjet ...”

Detta oerhört viktiga beslut fattades enhälligt – och dessutom utan någon som helst diskussion om generalstrejkens principer och dess metoder, mål och möjligheter, trots att just dessa frågor kort därefter orsakade en hetsig ideologisk kamp inom vårt tyska parti. Man behöver inte förklara detta faktum med olikheter i nationalkaraktärerna – det är ju tvärtom så, att vi ryssar har en nästan sjuklig böjelse för taktiska spetsfundigheter och för att analysera framtida händelser sönder och samman. Orsaken ligger i stället i tidens revolutionära karaktär. Från sin tillkomst och till sin undergång arbetade sovjeten under starkt tryck från revolutionära naturkrafter som helt enkelt föregrep varje form av politiskt medvetet arbete.

Arbetsrepresentationens varje steg var bestämt i förväg, och ”taktiken” var uppenbar. Man behövde aldrig diskutera kampmetoderna, det fanns knappt tid att formulera dem...

* * *

Med säkra steg närmade sig oktoberstrejken sin kulmen. I spetsen gick metallarbetarna och boktryckarna. De var de första att inleda striden, och den 13 oktober formulerade de skarpt och otvetydigt sina politiska paroller.

”Vi utropar en politisk strejk”, förkunnade Obuchovfabriken, denna revolutionens högborg, ”och vi kommer att kämpa ända till slutet för att man på grundval av allmän, jämlik, direkt och hemlig rösträtt sammankallar en konstituerande församling, som skall införa en demokratisk republik i Ryssland.”

Arbetarna vid elektricitetsverken förde fram samma krav och förkunnade: ”Tillsammans med socialdemokraterna ska vi kämpa till slutet för våra krav, och vi förklarar oss inför hela arbetarklassen redo att med vapen i hand stå upp för folkets fullständiga befrielse.”

Tryckeriarbetarna formulerade de aktuella uppgifterna med ännu större skärpa då de sände sina representanter till sovjeten:

”Då vi finner att passiv kamp och enbart arbetsnedläggelse är otillräckligt, beslutar vi härmed: att förvandla den strejkande arbetarklassen till en revolutionär armé, det vill säga att ofördröjligen organisera grupper av beväpnade arbetare. Låt dessa grupper sörja för att de arbetande massorna i övrigt beväpnas, om nödvändigt genom att plundra vapenlager och där så är möjligt beslagt vapen från polisen och soldaterna.” Denna resolution var inte bara tomt prat. Väpnade grupper av tryckeriarbetare beslagtogs med stor framgång de största tryckerierna och använde dem för att trycka ”Meddelanden från arbetardeputerades sovjet” (*Izvestija Sovieta Rabotjich Deputatov*), och hjälpte på ett ovärderligt sätt till med att organisera post- och telegrafstrejkerna.

Den 15 oktober var de flesta textilfabrikerna fortfarande i drift. Sovjeten använde många olika metoder för att förmå de icke-strejkande arbetarna att gå ut i strejk – alltifrån skriftliga upprop till tvångsmetoder. Men man behövde aldrig tillgripa de hårdaste medlen. Där det inte hjälpte med

fackföreningarna fick också rättigheter att representera. Det måste dock sägas att normerna inte följdes särskilt strikt. I vissa fall representerade delegaterna bara 100 eller 200 arbetare, eller till och med ännu färre – Trotskijs anmärkning.

tryckta upprop räckte det med att ett antal strejkande arbetare visade sig – ibland endast ett fåtal – för att arbetet genast avbröts.

En av sovjetens delegater rapporterade: ”Jag gick förbi Peklijet-fabriken och såg att man arbetade där. Jag ringde på, och anmälde mig som delegat från arbetarsovjeten. – ‘Vad vill ni?’ frågar förmannen. – ‘Å sovjetens vägnar kräver jag att er fabrik genast stängs.’ – ‘Jaha. Vi slutar arbeta klockan 3.’”

Redan den 16 oktober hade samtliga textilfabriker lagt ner arbetet. Det var endast i stadens centrum som handeln fortgick. I arbetarkvarteren var alla affärer stängda. Genom att sprida strejken utvidgade och stärkte sovjeten sig själv. Varje strejkande fabrik valde en representant, försåg honom med det nödvändiga mandatet, och sände honom till sovjeten. Vid det andra sammanträdet deltog representanter från 40 stora företag, 2 fabriker och 3 fackföreningar: boktryckarnas, de handelsanställdas och de kontorsanställdas. Sammanträdet hölls i Teknologiska institutets hörsal för fysik, och det var det första sammanträde vid vilket författaren till dessa rader deltog.

Det var den 14 oktober, och både strejken och splittringen inom regeringen närmade sig obönhörligt en kritisk punkt. Samma dag tillkom Trepovs berömda påbud: ”Inga lösa skott, och spara inte på patronerna!” Men redan följande dag, 15 oktober, insåg Trepov plötsligt att ”kravet på allmänna möten har mognat bland folket”, och även om han förbjöd mötena på högskolorna, så lovade han att ställa tre av stadens offentliga lokaler till förfogande för sådana möten. ”Vilken kovändning inom loppet av ett dygn”, skrev vi i *Izvestija*, ”i går var det bara patroner som var aktuella, och i dag är det redan allmänna möten. Och den blodtörstiga skurken har rätt: under dessa kampens dagar mognar det ryska folket för varje timme!”

Trots förbudet var högskolorna på kvällen den 14 oktober fyllda till bristningsgränsen. Det hölls möten överallt. Svaret till regeringen löd: ”Vi som församlats här deklarerar härmed, att vi inte får plats i de rättfällor som general Trepov har tilldelat oss. Vi ber att få förkunna, att vi liksom förut ämnar samlas i högskolorna, fabriker, på gatorna och varhelst vi finner det lämpligt.” Vi förflyttade oss från Teknologiska institutets mötessal, där kravet att stadsduman borde beväpna en arbetarmilis diskuterades, över till föreläsningssalen för fysik.

Här träffade vi för första gången arbetardeputerades sovjet som hade bildats dagen dessförinnan. I amfiteaterns bänkar satt cirka 100 arbetarrepresentanter och medlemmar i revolutionära partier. Vid bordet längst fram satt ordföranden och sekreterarna. Sammanträdet påminde mer om ett krigsråd än om ett parlament. Det fanns inte ett spår av det högtravande språk som annars brukar skämma alla representationsorgan. De frågor man diskuterade – spridandet av strejken och kraven till duman – var av rent praktisk karaktär och behandlades sakligt, kortfattat och energiskt. Man kände att varje ögonblick räknades. Ordföranden hejdade beslutsamt varje tendens till retorik, med helhjärtat stöd från de sammanträdandes sida.

En särskild deputation fick i uppdrag att överlämna följande krav till stadsduman: 1. Att omedelbara åtgärder vidtas för att lösa frågan om livsmedelsförsörjning för arbetarna; 2. Att lokaler reserveras för möten; 3. Att samtliga livsmedelstillgångar, lokaler och ekonomiska tillgångar till polis, gendarmeri etc ska upphöra; 4. Att medel tilldelas för att beväpna Petersburgs proletariat i dess kamp för frihet.

Eftersom duman var sammansatt av byråkrater och husägare var dessa radikala krav endast av betydelse som agitationsmedel. Sovjeten hyste naturligtvis inga illusioner i det fallet. Den varken förväntade sig eller fick några praktiska resultat.

Den 16 oktober mottog Petersburgs stadsduma sovjetens deputation vid en ”privat konferens”. Det skedde efter en rad äventyrliga händelser, arresteringsförsök etc – observera att allt detta ägde rum innan författningsmanifestet hade publicerats. Innan man gjorde något annat krävde deputationen – energiskt understödd av en grupp av dumans egna medlemmar – att duman i händelse av att någon

av arbetarnas delegater arresterades, skulle skicka en deklARATION till stadens borgmästare, där duman slog fast att den skulle betrakta sådana arresteringar som en förolämpning av duman själv. Först därefter övergick deputationen till att ställa ovannämnda krav.

Deputationens talesman, kamrat Radin (den nu avlidne kamrat Knunianz) avslutade sitt tal med följande ord:

Den revolution som nu försiggår i Ryssland är en borgerlig revolution, och den ligger också i de härskande klassernas intresse. Det är alltså i ert eget intresse, mina herrar, att den snarast möjligt når sin fullbordan. Om ni har någon som helst förmåga till framsynthet, och om ni verkligen har någon blick för vad för vad som är till fördel för er egen klass, så måste ni göra allt i er makt för att hjälpa folket att så snabbt som möjligt besegra absolutismen. Vi vill varken ha sympatyttringar från er sida, eller platoniskt stöd för våra krav. Vi kräver att er hjälp tar sig uttryck i en mängd praktiska handlingar.

På grund av avskyvärda vals-system ligger de ekonomiska tillgångarna för denna stad med en befolkning på en och en halv miljon i händerna på representanter för några tusen besuttna personer. Arbetardeputerades sovjet kräver – och vi har rätt att kräva i stället för att be, eftersom vi representerar några hundratusen arbetare medan ni bara representerar en handfull väljare! – arbetardeputerades sovjet kräver, att stadens ekonomiska tillgångar ställs till förfogande för att täcka alla invånares behov. Och eftersom kampen mot absolutismen för närvarande är vår viktigaste politiska uppgift, och eftersom vi behöver möteslokaler för att kunna fullfölja denna kamp, så får ni vara så goda och ställa stadens byggnader till förfogande!

Vi behöver pengar för att kunna fortsätta strejken – använd stadens medel för detta ändamål, och inte för att stödja polisen eller gendarmeriet!

Vi behöver vapen för att kunna tillkämpa oss friheten och försvara den – ge oss pengar, så att vi kan skapa en arbetarmilis!

Skyddad av en grupp från duman lämnade deputationen sedan sammanträdeslokalen. Duman tillbakavisade sovjetens viktigaste krav och uttryckte sitt förtroende för polisen såsom ordningens väktare.

* * *

Allt eftersom oktoberstrejken utvecklades och spreds, kom sovjeten helt naturligt att politiskt stå i förgrunden. Dess betydelse växte bokstavligen talat för varje timme. Först slöt industriproletariatet upp kring sovjeten. Järnvägsarbetarnas fackförening upprättade nära kontakter. ”Kronan bland förbunden”, som från och med den 14 oktober anslöt sig till strejken, var nästan från allra första början tvungen att erkänna sovjetens auktoritet. Talrika strejkkommittéer, exempelvis bland ingenjörerna, advokaterna, regeringstjänstemännen, anpassade sina åtgärder efter sovjetens beslut. Genom att de enskilda organisationerna underkastade sig sovjeten, kom den att förena revolutionen kring sig.

Samtidigt ökade oenigheten i regeringsleden.

Trepov ryggade inte för någonting och hade redan vid denna tidpunkt fingret på avtryckaren. 12 oktober tvingade han Nikolaj att utse honom till överhuvud för hela Petersburgs garnison. Den 14 befallde han att man ”inte skulle spara på patronerna”. Han delade in staden i fyra militärområden, vart och ett med en general i spetsen. I sin egenskap av generalguvernör hotade han alla livsmedels-handlare med utvisning från staden inom ett dygn om de stängde sina affärer. Den 16 lät han stänga alla högskolor och ockuperade dem med trupper. I själva verket upprättade han ett militärt undantagstillstånd utan att formellt proklamera det. Beridna patruller bedrev terror på gatorna. Trupperna fanns överallt – på regeringsinrättningarna, i alla offentliga lokaler och på gårdarna till privathus. När till och med medlemmarna i den kejserliga baletten anslöt sig till strejken, envisades Trepov med att fylla den tomma teatern med soldater. Han flinade och gnuggade händerna i förväntan på en ordentlig strid.

Men Trepov bedrog sig. Det blev byråkraterna som segrade, byråkrater som var fientligt sinnade mot honom, och som hoppades få till stånd en listig överenskommelse med historien. För detta

ändamål kallade man in Witte.

Den 30 oktober skingrade Trepovs hejdukar den arbetardeputerade sovjetens sammanträde. Men sovjeten fann en utväg att sammanträda igen och beslöt att fortsätta strejken med fördubblad energi, uppmanade arbetarna att inte betala någon hyra eller betala för några varor som de köpt på avbetalning förrän de hade återupptagit arbetet, och uppmanade husägare och affärsinnehavare att inte kräva hyra eller kontant betalning från arbetarna. Samma dag, 17 oktober, utkom det första numret av *"Izvestija Sovieta Rabotjich Deputatov"*.

Och samma dag undertecknade tsaren författningsmanifestet.

Kapitel 9 Den 18 oktober

18 oktober var en dag av stor förvirring. Enorma folkmassor rörde sig i oordning på Petersburgs gator. En konstitution hade förkunnats. Och nu då? Vad var tillåtet och vad var inte tillåtet?

Under dessa oroliga dagar sov jag hos en av mina vänner, som arbetade åt regeringen.²⁷ På morgonen den 18 hälsade han mig med *Pravitelstvennij Vestnik* (Regeringens nyheter) i handen, och med ett lyckligt upphetsat leende över ansiktet, som stämde dåligt överens med hans vanliga skepsis.

”De har utfärdat ett författningsmanifest!”

”Det är inte möjligt!”

”Läs det här.”

Vi började läsa högt. Först ett faderligt beklagande angående oroligheterna, därefter en försäkran att ”folkets smärta är vår smärta”, slutligen ett bestämt löfte om friheter, dumans rätt att lagstifta och en utvidgning av vallagarna.

Vi utbyte en tyst blick. Det var svårt att beskriva de motsägelsefulla tankar och känslor som manifestet väckte. Församlingsfrihet, personliga fri- och rättigheter, kontroll över administrationen... Det var naturligtvis bara ord. Men det var inte ord i en liberal resolution, utan ord i ett av tsarens manifest. Nikolaj Romanov, pogromanstiftarnas mest upphöjda beskyddare, Trepovs Telemachos,²⁸ var författare till dessa ord. Och detta mirakel hade hamrats fram av generalstrejken. När liberalerna elva år tidigare hade lämnat in en ödmjuk petition och bett om närmare band mellan den enväldiga monarken och folket, så hade den krönte junkern tagit dem i örat och bannat dem för sådana ”vansinniga drömmar”. Det var hans egna ord! Nu stod han i givakt inför det strejkande proletariatet.

”Nå, vad tror du om det?”, frågade jag min vän.

”De är rädda, de idioterna!”, var hans svar.

Det var ett sorts klassiskt sätt att uttrycka sig. Vi fortsatte med att läsa Wittes ytterst lojala rapport om tsarens resolution: ”antagen i princip”.

”Du har rätt”, sa jag, ”idioterna är faktiskt rädda.”

Fem minuter senare var jag ute på gatan. Den första person jag mötte var en student, andlös och med mössan i hand. Han var en partikamrat²⁹ och kände igen mig.

”Igår kväll sköt trupperna mot teknologiska institutet. Folk säger att en bomb kastades mot dem från insidan... uppenbarligen en provokation.. Alldeles nyss skingrade en patrull ett litet möte på Zabalkanskij Prospekt med sablar... Professor Tarle som talade blev svårt skadad av en sabel. Det sägs att han är död...”

”Nåväl! Inte illa för att vara början.”

”Folkmassor strövar omkring överallt och väntar på talare. Jag är på väg till ett möte med partiagitorer. Vad tycker du? Vad ska vi tala om? Är amnesti det viktigaste ämnet?”

”Alla kommer att tala om amnesti även utan oss. Kräv att trupperna dras bort från Petersburg. Inte en enda soldat inom en radie på 25 verst.”

Studenten sprang vidare och viftade med mössan i luften. En beriden patrull passerade på gatan.

²⁷ A A Litkens, högsta medicinska officer på Konstaninovsks artilleriskola – engelska redaktörens anmärkning.

²⁸ **Telemachos** var i den grekiska mytologin son till Odysseus och Penelope – öa.

²⁹ A A Litkens, läkarens yngre son, en ung bolsjevik som kort därefter dog efter en svår chock – engelska redaktörens anmärkning.

Trepov var kvar vid rodret. Skottlossningen vid institutet var hans kommentar till manifestet. Han försatte ingen tid innan han krossade folkets eventuella konstitutionella illusioner.

Jag gick förbi teknologiska institutet. Det var fortfarande låst och bevakades av soldater. Trepovs gamla löfte att man inte skulle spara på kulorna hängde kvar på väggen. Någon hade klistrat tsarens manifest bredvid det. Små grupper av människor kurade ihop sig på trottoaren.

”Låt oss gå till universitetet”, sa någon, ”där håller de tal.”

Jag följde med dem. Vi gick snabbt och under tystnad. Folkmassan växte hela tiden. Det fanns ingen känsla av glädje, utan snarare osäkerhet och oro. Inga patruller syntes längre till. Enskilda poliser höll sig försagt ur vägen för folkmassan. Gatorna var dekorerade med trefärgade flaggor.

”Herodes stack svansen mellan benen”, sa en arbetare i massan högt.

Anmärkningen möttes av välvilligt skratt. Stämningen steg märkbart. En pojke ryckte till sig en flagga med sin stång från en dörrpost, rev bort de blåa och vita fälten och höjde den resterande röda delen av ”nationens” flagga högt över folkmassan. Dussintals personer följde hans exempel. Några minuter senare vajade en mängd röda flaggor över folkmassan. Överallt låg det vita och blåa tygrester och folkmassan trampade på dem. Vi korsade bron till Vasiljevskijön. En enorm propp av människor bildades på kajen, där en oräknelig mängd människor strömmade fram. Alla försökte knuffa sig fram till balkongen där talarna skulle tala. Universitetets balkong, fönster och spira var smyckade med röda fanor. Bara med svårighet kunde jag ta mig in. Jag var tredje eller fjärde talare. Bilden som öppnade sig framför mig på balkongen var fantastisk. Gatorna var igenproppade av människor. Studenternas blåa mössor och de röda fanorna var lysande färglickar i den hundratusenhövdade massan. Tystnaden var total, alla ville höra talarna.

Medborgare! Nu när vi har den härskande klicken med ryggen mot väggen så lovar de oss frihet. De lovar oss rösträtt och lagstiftande makt. Vem lovar oss detta? Nikolaj II. Gör han det godvilligt? Är det av ädelmod? Ingen skulle våga påstå det. Han inledde sitt styre med att gratulera sina utmärkta Fanagorijstij³⁰ till mordet på arbetarna i Jaroslav, och efter att ha klivit över lik efter lik kom han slutligen fram till den Blodiga söndagen, den 9 januari. Men vi har tvingat denna oförtröttliga bödel på tronen att lova oss frihet. Vilken stor seger för oss! Men utropa inte segern alltför snabbt, den är ännu inte fullständig. Ett löfte om betalning är inte samma sak som riktigt guld. Tror ni att löften om frihet innebär frihet? Om någon av er tror på tsarens löften, så låt honom säga det högt – vi vore alla glada över att få träffa en så sällsynt fågel. Titta er omkring, medborgare. Har något förändrats sedan igår? Har fängelseportarna öppnats? Dominerar inte Peter och Paulfästningen fortfarande stadsbilden? Hör ni inte som förut klagorop och tandagnisslan bakom dess fördömda väggar? Har våra bröder kommit hem från Sibiriens stäpper?

”Amnesti! Amnesti! Amnesti!”, kom ropen nedifrån.

Om regeringen verkligen hade bestämt sig för att försonas med folket så borde den först av allt förkunna amnesti. Men, medborgare, tror ni att amnesti är allt? Idag kommer de att befria hundratals politiska kämpar, imorgon kommer de att gripa tusentals andra. Har ni inte sett ordern att inte spara på kulorna bredvid manifestet om våra friheter? Gick de inte i morse till attack med sablar mot människor som fredligt lyssnade på en talare? Härskar inte bödeln Trepov fortfarande över Petersburg?

”Ner med Trepov!”, kom ropet till svar.

Ja, ner med Trepov! Men är han den ende? Finns det inte skurkar inom byråkratins reserver som kan ta hans plats? Trepov styr oss med hjälp av armén. Blodbesudlade gardesofficerare från den 9 januari, där har ni hans stöd och styrka. Det är dem han beordrar att inte spara på kulor mot era bröst och huvuden. Vi kan inte, vi vill inte, vi måste inte leva under en gevärregim. Medborgare! Kräv nu att man drar bort trupperna från Petersburg! Låt inte en soldat stanna inom en radie på 25 verst från huvudstaden! De fria medborgarna kommer själva att ansvara för att upprätthålla ordningen. Ingen ska behöva drabbas av våld och godtycke. Folket kommer att ta alla och envar under sitt beskydd.

”Ut med trupperna! Alla trupper ska lämna Petersburg!”

Medborgare! Vår styrka är vi själva. Med svärdet i hand ska vi skydda vår frihet. Vad gäller tsarens manifest, titta –

³⁰ Ett kosackregemente – Trotskijs anmärkning.

det är bara en bit papper. Här har ni det framför er – och här är det hopskrynklad i min hand. Man har gett oss det idag, och imorgon kommer de att ta det ifrån oss och riva det i bitar, precis som jag nu river sönder det nu inför era ögon, detta frihetens skrappapper!

Det var två eller tre talare till, och alla slutade med en uppmaning att samlas på Nevskij klockan fyra, och marschera därifrån till fängelset och kräva amnesti.

Kapitel 10 Wittes regering

Den 17 oktober kapitulerade den tsaristiska regeringen, sedan århundraden översållad av blod och förbannelser, för arbetarmassornas revolutionära strejk. Inga försök till återupprättelse kan radera detta faktum ur historieböckerna. Den tsaristiska absolutismens heliga krona bär för alltid spår från den proletära stöveln.

Både under den inhemska och den yttre kampen var det greve Witte som proklamerade tsarismens kapitulation. Witte var en simpel uppkomling i den översta byråkratins adliga kretsar, och var precis som alla byråkrater stängd för påverkan från allmänna idéer eller politiska och moraliska principer, och hade just på grund av att han var uppkomling en fördel gentemot sina rivaler eftersom han inte var bunden av hovets, adelns eller kavalleriets traditioner. Detta faktum hjälpte honom att utvecklas till en perfekt byråkrat, inte bara befriad från nationalitet, religion, samvete och ära, utan också från kastfördomar. Samma faktum gjorde honom mer lyhörd för den kapitalistiska utvecklingens grundläggande krav. Jämfört med kavalleriregementenas nedärvda dårar såg han ut som en genial statsman.

Greve Wittes konstitutionella karriär byggde helt och hållet på revolutionen. Efter att i 10 år ha varit enväldets okontrollerade bokhållare och kassör, förpassades han 1902 av sin antagonist Plehve till en maktlös post som ordförande i den förrevolutionära ministerkommittén. När Plehve hade "pensionerats" av en bomb från en terrorist, började Witte med hjälp av tjänstvilliga journalister föra fram sig själv som Rysslands frälsare. Med passande allvarlig uppsyn brukade man säga att han stödde alla Svjatopolk-Mirskijs liberala åtgärder. Inför nederlagen i öst skakade han skarpsinnigt på huvudet. På kvällen den 9 januari sa han till de skräckslagna liberalerna: "Ni vet att makten tillhör mig." På detta sätt röjde terroristdåd, japanska segrar och revolutionära händelser vägen för honom. Han återvände i triumf från Portsmouth, där han hade skrivit under ett fredsfördrag som hade dikterats av världens börser och deras politiska företrädare. Man kunde tro att det inte var marskalk Oyama utan han, Witte, som hade vunnit alla segrar i det asiatiska Östern. Hela den borgerliga världen riktade uppmärksamheten mot denna försynens man. Paristidningen *Le Matin* skyltade i sitt fönster med en bit läskapper som Witte hade använt för att torka sin namnteckning i Portsmouth. Därefter drog allting till sig den allmänna opinionens nyfikna intresse: hans enorma längd, hans oformliga långbyxor, till och med hans halvt insjunkna näsa. Hans audiens hos kejsar Wilhelm bekräftade ytterligare hans gloria som statsman av högsta rang.

Å andra sidan vittnade hans konspiratoriska småprat med emigranten Struve om hans framgångar att tämja de upproriska liberalerna. Bankirerna var stormförtjusta: här hade vi en man som skulle se till att räntorna betalades i tid. När Witte återvände till Ryssland återtog han sin maktlösa post med uppenbar tillförsikt, höll liberala tal i kommittén och satsade helt tydligt på revolutionen genom att kalla en deputation av strejkande järnvägsarbetare för "landets bästa krafter". Han räknade inte fel: strejken i oktober lyfte upp honom till posten som enväldig minister i det konstitutionella Ryssland.

I sin programmatiska "ytterst lojala rapport" slog Witte an sin allra klaraste liberala ton. Rapporten försöker höja sig över hovlakejernas och finansbyråkraternas åsikter och åstadkomma politiska generaliseringar. Den medger att oroligheterna som drabbat landet inte bara är resultatet av provokationer, utan beror på en obalans mellan Rysslands "tänkande allmänhet" och de yttre formerna för dess liv. Men om man för ett ögonblick glömmet den intellektuella nivån i den miljö för vilken denna rapport skrevs, om man tar den som ett program från en statsman, så kan man inte annat än slås av dess ynkliga tänkande, hur fegt undvikande den är till formen och vilket bedrövligt, otillräckligt och byråkratiskt språk den är skriven på. Uttalandena angående medborgerliga friheter görs i en form vars vaghet bara understryks av de begränsande förklaringarnas energi.

Efter att ha samlat mod för att ta initiativ till en konstitutionell reform, så nämner inte Witte ordet "konstitution". Eftersom hans makt vilar på ett stöd från personer som inte klarar av att höra detta ord, hoppas han kunna genomföra den i praktiken utan att någon märker det. Men för att lyckas med

det behöver han en tids lugn. Han förkunnar att man visserligen kommer att fortsätta att arresteras, konfiskera och skjuta på basis av de gamla lagarna, men att det från och med nu kommer att genomföras i ”den anda” som finns i manifestet från den 17 oktober. Med en bluffmakares godtrogenhet hoppades han att revolutionen genast skulle kapitulera inför hans liberalism, precis som enväldet dagen dessförinnan hade kapitulerat för revolutionen. Här misstog han sig grovt.

Witte kom till makten som ett resultat av oktoberstrejkens seger, eller snarare på grund av att segern var ofullständig. Men samma omständighet gjorde att han redan från början befann sig i en helt hopplös situation. Revolutionen visade sig inte vara tillräckligt stark för att krossa den gamla statsapparaten och bygga en ny av sina egna organisationer. Armén blev kvar i samma händer. Hela den gamla administrationen, från guvernörerna till polismännen i byarna, vilka ursprungligen hade valts för att tjäna enväldet, blev kvar på sina poster. Likaså blev alla de gamla lagarna kvar i väntan på att det utfärdades nya. Således bevarades absolutismen i sin helhet som materiell verklighet. Den blev till och med kvar till namnet, eftersom ordet ”*samoderzjez*” – enväldshärskare – inte togs bort ur tsarens titel. Myndigheterna fick visserligen order om att tillämpa absolutismens lagar i 17 oktobers ”anda”. Men det var som att säga till Falstaff att leva sitt utsvävande liv i kyskhetens ”anda”.

Ett resultat var att de lokala enväldshärskarna i Rysslands 60 despotiskt styrda regioner fullständigt tappade huvudet. De hängde efter i kölvattnet på de revolutionära demonstrationerna och hälsade den röda fanan, de parodierade Gessler och krävde att befolkningen skulle ta av hatten för dem eftersom de företrädde Hans Majestäts heliga person, de tillät socialdemokraterna att gå i spetsen för trupperna när de skulle svära sin ed, de organiserade öppet kontrarevolutionär misshandel. Det rådde fullkomlig anarki. Det fanns ingen lagstiftande makt och man visste inte ens när och hur en sådan makt skulle upprättas.

Det uppstod allt större tvivel om duman överhuvudtaget skulle samlas. Och över allt detta kaos hängde greve Witte, som försökte lura både Peterhof och revolutionen, men kanske mest av allt lyckades lura sig själv. Han tog emot ändlösa deputationer, både radikala och reaktionära, var lika tillmötesgående mot båda, utvecklade på ett osammanhängande sätt sina planer inför korrespondenter från väst, skrev dagliga regeringskommunikéer som gråtmilt förmanade gymnasiepojkar att inte delta i de regeringsfientliga demonstrationerna och uppmanade alla skolpojkar och samhällsklasser att ta sig samman och återgå till arbetet. Kort sagt tappade han alldeles huvudet.

Å andra sidan var byråkratins kontrarevolutionära delar i arbetstagen. De hade lärt sig att värdesätta stödet från ”allmänhetens styrkor”, upprättade pogromorganisationer överallt, struntade i den officiella byråkratiska hierarkin och organiserade sig i ett enhetligt organ, och hade sin egen man – Durnovo – i själva regeringen. Detta ytterst motbjudande exempel på den ryska byråkratins motbjudande sedvänjor, denna tjuvaktiga ämbetsman som till och med den oförglömlige Alexander III tvingades kasta ut med de kraftfulla orden: ”skaffa undan detta svin”, denne Durnovo plockades nu upp ur soptunnan för att i egenskap av inrikesminister utgöra en motvikt till den ”liberala” premiärministern.

Witte accepterade detta samarbete – en förolämpning till och med mot någon som honom – och det begränsade genast hans egen roll till samma fantasier som byråkratins faktiska praktik begränsade manifestet från den 17 oktober. Efter att ha givit ut en tröttsam rad liberalt byråkratiska plattityder kom Witte till slutsatsen att det ryska samhället hade förlorat allt grundläggande politiskt förnuft, moralisk styrka och sociala instinkter. Han blev övertygad om sin egen bankrutt och förutsåg att det var oundvikligt med en politik av blodiga repressalieåtgärder som ”förberedelse” för att införa en ny regim. Men han såg inte sig själv som ämnad att genomföra en sådan politik, eftersom han saknade den ”nödvändiga förmågan”, och han lovade att lämna plats åt en annan person. Under hela december och januari behöll han posten som maktlös premiärminister, föraktad av alla, allt medan Durnovo, situationens herre, rullade upp skjortärmarna och tog itu med sitt blodiga arbete som kontrarevolutionens slaktare.

Kapitel 11 De första dagarna av "frihet"

Sovjetens inställning till manifestet uttrycktes mycket rättframt och samma dag som det publicerades. Proletariatets representanter krävde amnesti, avsked av poliser av alla grader, att truppena skulle dras tillbaka från staden och att det skulle bildas en folkmilis. I en kommentar till detta beslut skrev vi i en ledare i *Izvestija*: "Så har vi då fått en konstitution. Vi har fått församlingsfrihet, men våra församlingar omges av trupper. Vi har fått yttrandefrihet, men censuren är orörd. Vi har fått rätt att studera, men universiteten är ockuperade av trupper. Vi har fått personliga fri- och rättigheter, men fängelserna är överfulla av fångar. Vi har fått Witte, men vi har kvar Trepov. Vi har fått en konstitution, men enväldet består. Vi har fått allt, och vi har inte fått någonting." De ville ha en tids lugn. De skulle inte få det. "Proletariatet vet vad det vill ha och vad det inte vill ha. Det vill varken ha polisbusen Trepov eller den liberala börsmäklaren Witte, varken vargens käkar eller rävens svans. Det vill inte ha en piska inlindad i konstitutionens pergament." Sovjeten beslutade: generalstrejken fortsätter.

Arbetarmassorna genomförde denna resolution med utomordentlig enhällighet. Fabriksskorstenar utan rök stod som tysta vittnen om det faktum att de konstitutionella illusionerna inte hade lyckats sprida sig i arbetarklasskvarteren. Men efter den 18 oktober förlorade strejken ändå sin direkt militanta natur. Den omvandlades till en kolossal *misstroendeyttring*. Men landsbygden, som hade gått ut i strejk före huvudstaden, började nu återvända till arbetet. Strejken i Moskva tog slut den 19. Petersburgsovjeten beslutade sig för att avbryta strejken mitt på dagen den 21. Den var sist att lämna fältet, och organiserade en förvånansvärd uppvisning i proletär disciplin genom att återkalla hundratusentals arbetare till svarvarna vid samma tidpunkt.

Redan innan oktoberstrejken hade avslutats kunde sovjeten pröva det enorma inflytande den hade fått på bara en vecka. Det var när den efter krav från oräkneliga massor ställde sig i spetsen för dem och marscherade tillsammans med dem på Petersburgs gator.

Klockan 4 på eftermiddagen den 18 samlades hundratusentals människor vid Kazankatedralen. Deras paroll var amnesti. De ville marschera till fängelserna. De ville ha ledare och sökte först där sovjeten satt. Klockan 6 valde sovjeten tre representanter som skulle leda demonstrationen. De steg ut på andra våningen med vita band runt huvudet och armarna. Nedanför dem myllrade en mänsklig ocean. Röda fanor vajade över den som revolutionens segel. Enorma rop välkomnade de tre utvalda. Hela sovjeten gick ner för trapporna och anslöt sig till massan. "Talare!" Dussintals armar sträcker sig efter talaren. Ett ögonblick senare vilar hans fötter på någons axlar. "Amnesti! Till fängelset!" Revolutionära sånger, rop... På Kazanskijtorget och vid Alexandrovskijtorget tar de av mössorna. Här förenar sig processionen med spökerna från offren den 9 januari. Folkmassan sjunger "Eviga minnen" och "Ni har fallit offer". Röda fanor utanför Pobedonotsevs hus. Visslingar, förbannelser. Hör den gamle gamen dem? Låt honom titta ut genom fönstret utan rädsla, de kommer inte att röra honom idag. Låt honom stirra med sina gamla, skyldiga ögon på de revolutionära massorna som behärskar Petersburgs gator. Framåt!

Två eller tre gator till, och sedan är folkmassan utanför Huset för preliminärt fängsligt förvar. Nyheter anländer att ett kraftfullt armébakhåll väntar dem. Demonstrationens ledare beslutar att skicka fram en spaningspatrull. Samtidigt anländer en – som det senare visade sig till stor del självutnämnd – deputation från ingenjörernas fackförening och tillkännager att förordningen om amnesti redan har undertecknats. Alla fängelser har ockuperats av trupper, och fackföreningen har fått tillförlitlig information att Trepov, i händelse av att massorna närmar sig fängelset, har fått fria händer: Det är alltså oundvikligt med blodspillan. Efter en kort överläggning skingrar ledarna folkmassan. Om inte förordningen publiceras så beslutar demonstranterna att träffas igen på sovjetens uppmaning och marschera till fängelset.

Kampen för amnesti pågick överallt. Den 18 oktober tvingade en folkmassa på många tusen i Moskva generalguvernören att genast befria alla politiska fångar. En lista med deras namn

överlämnades av en deputation från strejkkommittén,³¹ som övervakade att de släpptes ur fängelset. Samma dag slog en folkmassa i Simferopol sönder fängelsegrindarna och körde iväg med de politiska fångarna i vagnar. I Odessa och Tallinn släpptes fångar lösa på krav från demonstranter. I Baku ledde försöket att befria fångar till en sammandrabbning med trupperna, som resulterade i tre döda och 18 sårade. I Saratov, Vindava, Tasjkent, Poltava, Kovno – överallt marscherade stora demonstrationer till fängelserna. Amnesti! Inte bara gatstenarna utan också stadsduman i Petersburg gav eko åt ropen.

”Så där, prisa gud! Jag gratulerar, mina herrar!”, sa Witte till de tre arbetare som företrädde sovjeten, när han lämnade telefonen. ”Tsaren har skrivit under amnestin.”

”Är amnestin fullständig eller delvis, greve?”

”Amnestin har beviljats med vederbörligt förstånd, men den är tillräckligt omfattande.”

Den 22 oktober publicerade regeringen slutligen tsarens påbud rörande ”hjälp åt personer som före utfärdandet av manifestet hade begått kriminella handlingar mot staten” – ett beklämmande, knapphändig, egennyttigt dokument med en noggrann gradering av ”nåden”, i sanning en produkt från en makt där Trepov företrädde statens makt och Witte stod för liberalismen.

Men det fanns en sorts ”statsbrottslingar” som denna förordning inte påverkade och inte kunde påverka. Det var de som hade förlorat livet på grund av tortyr, efter att ha blivit slagna med sablar, efter att ha blivit strypta, stuckna med bajonetter, skjutna med kulor, alla de som hade mördats under kampen för folkets sak. Samtidigt som de revolutionära massorna under oktoberdemonstrationen vördnadsfullt hyllade de som hade dödats den 9 januari, så låg redan de ångande liken efter den konstitutionella erans första offer i polisens bårhus. Revolutionen kunde inte ge livet tillbaka till sina nya martyrer. Den bestämde sig för att sörja och högtidligt begrava dem. Sovjeten tillkännagav en begravningsdemonstration den 23 oktober.

Någon föreslår att regeringen ska meddelas i förväg, och man åberopar tidigare likartade fall: i ett fall hade greve Witte på begäran av en deputation från sovjeten ordnat med frisläppande av två gatumötesledare som hade arresterats, i ett annat fall hade han beordrat att man skulle öppna den statligt ägda Baltijskijfabriken, som hade stängts som vedergällning för strejken i oktober. Trots varningar från socialdemokraternas representanter beslutar sovjeten att skicka en speciell deputation för att meddela greve Witte att sovjeten kommer att ansvara för ordningen under demonstrationen, och kräva att polisen och trupperna dras tillbaka.

Greve Witte är mycket upptagen och har just vägrat att ta emot två generaler, men tar emot sovjetens deputation utan protester. En procession? Personligen har han inget mot det: ”Sådana processioner är tillåtna i väst.” Men sådana ärenden ligger utanför hans behörighetsområde. Sovjeten bör vända sig till herr Trepov, eftersom staden står under hans beskydd.

”Vi kan inte vända oss till Trepov, vi är inte bemyndigade att göra det.”

”Det var synd. Ni kanske själva skulle ha upptäckt att han inte alls är det monster som folk säger.”

”Men den berömda ordern att ’inte spara på kulorna’, greve?”

”Åh, det bara halkade ur honom i stundens hetta.”

Witte ringer upp Trepov, framför respektfullt sin önskan att ”det inte ska bli någon blodspillan”, och väntar på ett beslut. Trepov hänvisar honom arrogant till stadens borgmästare. Greven skriver hastigt några ord till denne och ger brevet till deputationen.

”Vi kommer att ta emot ert brev, greve, men vi förbehåller oss vår handlingsfrihet. Vi är inte säkra på att vi inte kommer att bli tvungna att utnyttja den.”

³¹ Kommittén skulle snart utvecklas till arbetardeputerades Moskvasovjet – Trotskijs anmärkning.

”Givetvis, givetvis. Jag har inget mot det.”³²

Här har vi ett levande exempel från livet i oktober. Greve Witte gratulerar de revolutionära till undertecknandet av amnestin. Greve Witte vill att saker och ting ska ske utan blodspillan, ”precis som i Europa”. Men han är osäker på om han kommer att lyckas knuffa ner Trepov från hans höga position, och försöker i förbigående försona proletariatet med Trepov. Maktens högsta representant ber en arbetardeputation fungera som mellanhand för att be borgmästaren att skydda konstitutionen! Feghet, bedrägeri och dumhet var den konstitutionella regeringens motto.

Trepov, å andra sidan, han tvekade inte. Han tillkännagav att ”i dessa oroliga tider, när en del av befolkningen är redo att ta till vapen mot den andras aktioner, då kan vi inte – i demonstranternas eget intresse – tillåta några politiska demonstrationer”, och uppmanade demonstrationens organisatörer ”att överge sitt projekt... med tanke på de möjligen ytterst allvarliga konsekvenserna av de drastiska åtgärder som polismyndigheterna kan bli tvungna att ta till”. Det var lika skarpt och tydligt som ett sabelhugg eller en gevärssalva. Beväpna stadens avskum på polisstationerna, släpp lös dem mot demonstranterna, skapa förvirring, och dra sedan fördel av tumultet för att beordra polisen och trupperna att ingripa. Sveg fram i staden som en storm och lämna blod, eld och ödeläggelse i kölvattnet. Sådant var denna polisskurks oföränderliga program, denna skurk som den krönte idioten hade anförtrott landets öde. I detta ögonblick började maktens vågskålar att darra: Witte eller Trepov? Utvidga det konstitutionella försöket eller dränka det i en pogrom? Under den nya politikens smekmånadsdagar skulle dussintals städer bli scenen för bloddrypande händelser, och det var Trepov som höll i trådarna. Men Mendelssohn och Rothschild var för konstitutionen. Börsens lagar förbjöd, precis som Moses lagar, förtäring av färskt blod. Däri låg Wittes styrka. Trepovs officiella ställning började vackla, och Petersburg var hans sista tärningskast.

Det var ett ögonblick som krävde yttersta ansvar och var av största betydelse. Sovjeten hade inget intresse av att stöda Witte, och inte heller någon önskan att göra det, vilket den helt klart skulle visa några få dagar senare. Men den var ännu mindre benägen att stöda Trepov, och att gå ut på gatorna var att gå med på hans planer. Den politiska situationen handlade naturligtvis inte bara om en konflikt mellan börsen och polisöversittarna. Det gick att höja sig över både Wittes och Trepovs planer och medvetet bjuda in till en sammandrabbning för att bli av med båda två. Det var den allmänna inriktningen på sovjetens politik. Den gick med öppna ögon fram mot den oundvikliga striden. Men den ansåg det inte påkallat att skynda på konflikten, Ju senare, desto bättre. Det skulle ha varit ett fruktansvärt misstag att låta den avgörande striden sammanfalla med en begravningsdemonstration, när den oerhörda anspänningen under oktoberstrejken redan höll på att minska och ge efter för en tillfällig psykologisk reaktion av tillfredsställd trötthet.

Författaren till denna bok – som anser det nödvändigt att nämna detta faktum eftersom han i efterhand klandrades hårt för det – lade fram ett förslag om att ställa in begravningsdemonstrationen. Vid ett krismöte i sovjeten, efter klockan 1 på natten den 22 oktober, antogs efter en hetsig debatt och med ett överväldigande antal röster den resolution vi hade lagt fram. Så här lyder den:

Arbetardeputerades sovjet hade för avsikt att söndag den 23 oktober hålla en högtidlig begravning för offren för regeringens illdåd. Men Petersburgarbetarnas fredliga avsikter fick det döende systemets alla mordiska representanter på fötterna. General Trepov, som kom till makten på liken efter den 9 januari, och som inte har något mer att förlora inför revolutionen, gav idag Petersburgproletariatet en sista utmaning. Trepov antyder i sin deklaration fräckt att han tänker skicka de svarta hundradena, beväpnade av polisen, mot den fredliga processionen, och sedan under förevändning att återställa lugnet än en gång täcka Petersburgs gator med blod. För att omindetgöra denna djävulska plan förklarar deputerades sovjet: Petersburgproletariatet kommer inte att genomföra sin sista strid med tsarismens regering vid en tidpunkt som Trepov valt, utan när det organiserade och beväpnade proletariatet

³² ”Hos greve Witte”, en dokumentär uppsats av P A Zlijdnjev, som var medlem i deputationen, i samlingen **History of the Soviet of Worker's Deputies of Petersburg**, 1906. Efter att ha hört deputationens rapport, beslutade exekutivkommittén ”att ge ordföranden för arbetardeputerades sovjet anvisningar om att återlämna brevet till ministerrådets ordförande”.

själv anser det lämpligt. Av detta skäl beslutar deputerades sovjet att ersätta den stora begravningsprocessionen med väldiga möten på olika ställen för att hedra offren, och minnas att våra fallna bröder med sin död har pålagt oss den heliga plikten att tiofalt öka våra ansträngningar att beväpna oss och påskynda den dag då Trepov och hela hans gäng av poliser kommer att kastas på den avskrädeshög där monarkin kommer att begravas.

Kapitel 12 Tsarens män i arbete

Sovjeten avslutade strejken under de fruktansvärda svarta dagarna då skriken från slaktade barn, mödrarnas ursinniga förbannelser, åldringars dödsflämtningar och våldsamma skrik av förtvivlan steg upp mot himlen från varje hörn av landet. Hundratals av Rysslands städer och småstäder förvandlades till ett helvete. Slöjor av rök täckte solen. Elden slukade hela gator med hus och invånare. Det var den gamla samhällsordningens hämnd för förödmjukelsen mot den.

Den hämtade sina kampbataljoner överallt, från varje gränd, varje slumkvarter. Där fanns innehavare av små affärer och tiggare, krogvärdar och hans ständiga besökare, fastighetsskötare och polispiöner, yrkestjuvar och amatörinbrottsjuvar, småhantverkare och bordellernas dörrvakter, hungriga, dumma bönder och gårdagens byinvånare som hade blivit döva av dånet från maskinerna. Förbittrad fattigdom, hopplös okunnighet och utsvävande fördärv ställde sig i det privilegierade egenintressets och den härskande anarkins tjänst.

Dessa personer hade gjort sina första erfarenheter av massaktioner på gatorna under de så kallade ”patriotiska” demonstrationerna i början av det rysk-japanska kriget. Det var då deras grundläggande rekvisita blev berömda: tsarens porträtt, en flaska vodka och en trefärgad flagga. Sedan denna tid hade den planerade organiseringen av samhällets utslagna utvecklats i oerhörd skala. Även om pogromdeltagarnas stora massa (om ”massa” är rätt ord) var mer eller mindre slumpartad, så var kärnan alltid disciplinerad och organiserad på ett paramilitärt sätt, den fick sina paroller och slagord uppifrån och beslutade om tidpunkten och omfattningen på varje mordisk aktion. Komissarov från det officiella polisdepartementet sa: ”Det går att organisera vilken sorts pogrom som helst, med 10 personer om ni så önskar, eller 10.000 om ni vill det.”³³

Alla vet när en pogrom är på väg. Det sprids upprop om pogromer, blodtörstiga artiklar publiceras i de officiella landsortstidningarna, ibland kommer det ut speciella tidningar. Guvernören i Odessa utfärdade en provokativ kungörelse i sitt eget namn. När marken är förberedd blir det besök av ”specialister”. De sprider illvilliga rykten bland de okunniga massorna: judarna planerar ett angrepp mot ryssarna, vissa socialister har besudlat en helig ikon, några studenter har rivit sönder tsarens porträtt. Om det inte finns något universitet så ändras ryktet för att passa liberala landsbygdsråd eller till och med gymnasieskolor. De allra vildaste nyheter färdas längs telegraftrådarna, ibland med officiell stämpel. Under tiden slutförs det förberedande tekniska arbetet: listor över personer upprättas, hus som ska få speciell uppmärksamhet väljs ut, en övergripande strategisk plan utarbetas, på ett bestämt datum kallas den hungriga pöbeln in från ytterområdena. På detta datum hålls en speciell gudstjänst i katedralen. Biskopen håller ett högtidligt tal.

En patriotisk procession startar, med prästerna längst fram, med ett porträtt på tsaren från polisens högkvarter, och många nationsflaggor. En militärörkester spelar oupphörligt. På sidorna om processionen och bakom den marscherar polisen. Guvernören gör honnör, polischefen omfamnar öppet ledande medlemmar för de svarta hundradena. Kyrkorna längs processionens väg ringer i klockorna. ”Av med hatten!” Besökande ”instruktörer” och lokala polismän i civila kläder finns utspridda i folkmassan, många gånger klädda i sina uniformsbyxor eftersom de inte hunnit byta om. De håller ett vaksamt öga på processionen, hetsar upp folkmassan och manar på den, och ger intryck att allt är tillåtet, medan de hela tiden söker efter en förevändning att agera öppet. Till att börja med krossas några fönster, några förbipasserande misshandlas. Sabotörerna går in i varenda krog på vägen och dricker, dricker, dricker. Orkestern spelar hela tiden ”Gud bevara tsaren”, pogromernas egen psalm.

Om det inte finns någon förevändning så hittar de på en: någon klättrar upp i ett vindsrum och skjuter mot folkmassan, oftast med lösa skott. Patruller med polisrevolvrar ser till att folkmassans

³³ Detta faktum rapporterades till den första duman av prins Urusov, före detta verkställande inrikesminister – Trotskijs anmärkning.

ilska inte förlamas av skräck. De besvarar provokatörernas skott med en salva mot fönstren i på förhand utvalda lägenheter. Några affärer plundras och stulna tyger och silke sprids ut på marken framför den patriotiska processionen. Om någon gör motstånd så kommer reguljära trupper till undsättning. Med två eller tre skottsvalvor skjuter de ner dem som gör motstånd eller gör dem maktlösa genom att hålla dem utom räckhåll. Beskyddade framifrån och bakifrån av arméförband, med en avdelning kosacker som rekognosceringstrupp, med poliser och professionella provokatörer som ledare, med legotrupper i de sekundära rollerna, med frivilliga ute efter enkla pengar, rusar mobben genom staden, berusad på vodka och lukten av blod.³⁴

Landstrykarna från ungarshotellen härskar. För en timme sedan var de darrande slavar, jagade av poliser och svält, men nu känner de sig som en gränslös despot. Allt är tillåtet, de är kapabla till allt, de styr över egendom och ära, över liv och död. Om de vill kan de kasta ut en gammal kvinna genom fönstret på tredje våningen tillsammans med ett stort piano, de kan krossa en stol mot ett barns huvud, våldta en liten flicka medan hela folkmassan tittar på, slå in en spik i en levande kropp... De utrotar hela familjer, håller bensin över ett hus, förvandlar det till flammor, och om någon försöker fly gör de slut på dem med en knölpåk. En vild hord kommer flängande in i ett armeniskt fattighus, knivskär gamla människor, sjuklingar, kvinnor, barn... De stannar inte upp inför några tortyrredskap eller fantasifoster hos en febrig hjärna som blivit tokig av alkohol och raseri. De är kapabla till allt, vågar allt. Gud bevara tsaren!

Här har vi en ung man som har stirrat döden i vitögat: hans hår har blivit vitt på ett ögonblick. Här har vi en tioårig pojke som har blivit galen över sina stympade föräldrars döda kroppar. Här är en arméläkare som gick igenom fasorna under belägringen av Port Arthur, men som inte klarade av några timmars pogromer i Odessa och har sjunkit in i galenskapens eviga natt. Gud bevara tsaren! Blodiga, förkolnade, desperata offer söker fortfarande efter räddning från denna mardröm. En del tar på sig de redan dödas blodiga kläder, lägger sig i en hög med lik och stannar där en hel dag, två dagar, tre dagar... Andra faller på knä framför officerarna, poliserna, angriparna, sträcker ut armarna, krälar i dammet, kysser soldaternas stövlar, ber om nåd. Till svar hör de bara berusade skratt. ”Ni ville ha frihet? Här, titta, här är den.”

Dessa ord innehöll hela pogrompolitikens djävulska moral. Nedsmetade med blod rusar ungarshotellens landstrykare vidare. De är kapabla till allt, de vågar allt, de härskar. Den vita tsaren har tillåtit dem att göra allt: länge leve den vita tsaren!³⁵ Och landstrykarna misstar sig inte. Ingen annan än Rysslands envåldshärskare är högsta beskyddare av detta halvofficiella gäng av pogromdeltagare och tjuvar som är sammanflätade med den officiella byråkratin, som kan kalla mer än 100 viktigare lokala administratörer sina egna, och vars högkvarter finns inom klicken vid hovet. Nikolaj Romanov är obegåvad och skräm, en allsmäktig nolla, rov för fördomar värdiga en eskimå och med det kungliga blodet förgiftat av många generationers lyten, och precis som många andra inom hans kår kombinerar han svinaktig sinnlighet med ligiltig grymhet. Den 9 januari berövade revolutionen hans person varenda helig slöja, och krossade på så sätt slutligen honom. Den tid är förbi då han nöjde sig med att befinna sig i det fördolda, och använda Trepov som sin hemliga agent under pogromerna.³⁶

³⁴ ”I många fall ledde poliserna själva massan av ligister under deras ödeläggelse och plundring av judiska hus, lägenheter och affärer, utrustade ligisterna med knölpåkar tillverkade av fällda träd, deltog i förstörelsen av egendom, rån och mord, och kontrollerade själva folkmassans handlingar.” (”Ytterst lojal rapport” av senator Kuzminskij rörande pogromen i Odessa.) Stadens guvernör Neidgart medger att ”massan av ligister som deltog i ödeläggelsen och plundringarna” hälsade honom ”entusiastiskt med hurrarop”. Baron Kaulbars, den lokala armébefälhavaren, höll ett tal till poliserna, som började så här: ”Låt oss tala rent ut. Låt oss alla medge att vi i våra hjärtan sympatiserar med denna pogrom.”

³⁵ ”Vid en sådan procession bar man den trefärgade flaggan längst fram, tsarens porträtt omedelbart därefter, och direkt bakom porträttet en silverskiva och en säck med stöldgods.” (Rapport av senator Turau.) – Trotskijs anmärkning.

³⁶ ”Enligt utbredda uppfattningar rapporterar Trepov till Hans majestät om sakernas tillstånd... och påverkar den politiska linjen... När han utsågs till posten som befälhavare över palatset, så krävde och fick general Trepov tilldelning av

Nu stoltserar han med sina band till det hänsynslösa avskummet på krogarna och gängen av straffångar. Han trampar på den idiotiska fantasin om ”monarken som står över alla partier” och utbyter vänskapliga telegram med välkända huliganer, ger på begäran från Ryska folkunionen audiens till ”patrioter” som alla föraktar, benådar utan undantag mördare och rånare som hans egna domstolar har dömt. Det är svårt att tänka sig en mer skamlös parodi på monarkins högtidliga mystik än denna monarks uppträdande. Varenda domstol i vilket land som helst skulle vara tvungen att döma honom till livstids straffarbete, under förutsättning att de ansåg honom vara vid sina sinnens fulla bruk.

Under denna svarta dryckesfest i oktober, jämfört med vilken St Bartholomeusnatten ser ut som ett oskyldigt teaterstycke, dödades 3.500 till 4.000 personer och så många som 10.000 lemlästades i 100 städer. De materiella förlusterna uppgick till tiotals om inte hundratals miljoner rubel, och var flera gånger större än de som godsägarna drabbades av under oroligheterna på landsbygden. På detta sätt hämnades den gamla ordningen sin förödmjukelse!

Vilken roll hade arbetarna under dessa förödande händelser?

I slutet av oktober skickade ordföranden för den nordamerikanska fackföreningsfederationen ett telegram till greve Witte, där han energiskt uppmanade de ryska arbetarna att ta ställning mot pogromerna som utgjorde ett hot mot deras nyvunna frihet. ”På inte bara de tre miljoner organiserade arbetarnas vägnar utan på USA:s alla arbetares vägnar”, slutade telegrammet, ”bönfaller jag er, greve, att vidarebefordra detta telegram till era landsmän, våra arbetarbröder”. Men greve Witte, som vid ett besök i USA alldeles nyligen hade framställt sig som en verklig demokrat och hade förkunnat att ”pennan är mäktigare än svärdet”, uppbadade nu tillräckliga reserver av skamlöshet för att i tysthet lägga undan telegrammet i en hemlig låda i sitt skrivbord. Inte förrän i november fick sovjeten på omväg höra talas om det. Men det ska sägas till de ryska arbetarnas heder att de inte behövde vänta på varningarna från sina vänner på andra sidan havet för att ingripa i de blodiga händelserna. I ett antal städer organiserade de väpnade avdelningar som erbjöd ett aktivt, och på en del ställen heroiskt, motstånd mot huliganerna. Och på de ställen där trupperna uppträdde mer eller mindre neutralt, så hade arbetarmilisen inga svårigheter att sätta stopp för ligisternas framfart.

Nemirovitj-Dantjenko, en gammal författare som stod långt från socialismen och proletariatet, skrev under dessa dagar:

Se hur majestätiskt, med vilken förvånande tapperhet, ordning och disciplin arbetarrörelsen utvecklades sida vid sida med denna mardröm, denna ett döende monsters valborgsmässonatt. Arbetarna smutsade inte ner sig med mord eller plundring. Tvärtom kom de överallt allmänheten till hjälp, och vi behöver inte säga att de skyddade allmänheten mycket bättre än polisen, kosackerna och gendarmerna mot de blodbesudlade rövarens ödeläggande vansinne. Varhelst huliganerna inledde sitt motbudande arbete uppträdde arbetarnas väpnade avdelningar. Denna nya kraft, som för första gången trädde in på den historiska scenen, var lugn i vetskap om sina rättigheter, återhållsam när dess ideal om frihet och godhet segrade, organiserad och lydlig som en riktig armé som vet att dess seger är en seger för den sak för vilken mänskligheten lever, tänker och gläds, kämpar och lider.

* * *

Inga pogromer ägde rum i Petersburg. Men förberedelser för en pogrom pågick för fullt. Huvudstadens judiska befolkning befann sig i ett tillstånd av ständig skräck. Efter den 18 misshandlades studenter, arbetaragitatorer och judar dagligen i olika delar av staden. Särskilda gäng skrek och visslade och gick inte bara till angrepp i utkanterna på staden utan på själva Nevskij, med knogjärn, fällknivar och piskor. Flera sovjetdeputerade utsattes för mordförsök, och förlorade ingen tid att utrusta sig med revolverar. Polisagenter uppmanade affärsinnehavare och affärsbiträden att angripa begravningsprocessionen som planerades till 23 oktober. Det var inte de svarta hundradenas fel att de trots det blev tvungna att nöja sig med gerillaaktioner.

Arbetarna gjorde aktiva förberedelser för att försvara sin stad. I en del fall planerade hela fabriker att gå ut på gatorna vid varje hot om fara. Vapenaffärerna ignorerade alla polisrestriktioner och bedrev febril handel med Browningpistoler. Men revolverar är dyra och de breda massorna har inte råd med dem. De revolutionära partierna och sovjeten hade svårt att beväpna sina kampavdelningar. Under tiden blev ryktena om en pogrom allt starkare. Alla fabriker och verkstäder med tillgång till järn eller stål började på eget initiativ tillverka sablar, värjor, etc. Tusentals hammare smidde dolkar, spjut, stålpiskor och knogjärn. Vid ett möte med sovjeten på kvällen gick det ena ombudet efter det andra upp i talarstolen, höjde vapnen högt över huvudet och meddelade sina väljares högtidliga löfte att slå ner pogromen så fort den blossade upp. Denna demonstration räckte för att förlama alla initiativ bland pogromdeltagarnas gräsrotter. Men arbetarna nöjde sig inte med det. I fabrikskvarteren bortom Nevskij-grinden organiserade de en riktig arbetarmilis med regelbunden vakthållning på nätterna. Dessutom ordnade de speciell bevakning vid den revolutionära pressens byggnader, en nödvändig åtgärd under dessa oroliga dagar då journalisterna och sätterna skrev och arbetade med en revolver i fickan.

Genom att beväpna sig mot de svarta hundradena, så beväpnade sig proletariatet automatiskt mot den tsaristiska makten. Regeringen kunde inte undgå att inse det, och den slog larm. Den 8 november informerade regeringsorganet Pravitelstvennij *Vestnik* allmänheten om saker som alla ändå kände till: nämligen att arbetarna ”nyligen har börjat beväpna sig med revolverar, jaktgevär, dolkar, knivar och spjut. Bland dessa beväpnade arbetare”, fortsatte regeringskommunikén, ”som enligt tillgänglig information uppgår till 6.000 man, har det bildats en självförsvarsstyrka eller milis, som uppgår till omkring 300 man, som patrullerar gatorna på natten i grupper om 10 under förevändning att försvara. Men deras verkliga mål är att skydda revolutionärer från att arresteras av polisen eller trupper.”

Ett veritabelt väpnat fälttåg inleddes mot milismännen i Petersburg. Arbetarnas avdelningar skingrades, och deras vapen beslagtogs. Men då var faran för en pogrom redan över, bara för att ersättas av en annan, mycket större fara. Regeringen gav sina irreguljära trupper tillfällig permission och satte in sina reguljära trupper – kosackerna och gardesregementena. Den förberedde sig för krig på bred front.

Kapitel 13 Stormningen av censurens Bastiljen

Petersburgsovjeten drev en lysande – välorganiserad, politiskt perfekt och framgångsrik – kampanj till försvar för pressfriheten. En trogen kamrat under denna kamp var en ung men enad politisk och facklig organisation, tryckeriarbetarförbundet.

”Vi behöver inte pressfriheten bara som en politisk rättighet”, sa en arbetare som talade vid ett stort möte med förbundet innan strejken i oktober. ”Det är ett ekonomiskt krav. Om litteraturen befrias ur censurens klor så kommer den att utvidga tryckeribranschen och andra besläktade industri-branscher.” Från och med denna tidpunkt inledde tryckeriarbetarna en systematisk kampanj mot censurens begränsningar. Redan tidigare, under hela 1905, hade olaglig litteratur tryckts på lagliga tryckerier. Men det gjordes i hemlighet, i liten skala och med största försiktighet. Från och med oktober drogs tryckeriarbetarnas gräsrotter in i arbetet att ge ut olaglig litteratur. De konspiratoriska metoderna försvann nästan från tryckerierna. Samtidigt ökade arbetarnas tryck mot utgivarna. Sättarna krävde att tidningarna skulle ges ut utan att fästa avseende vid censuren, och hotade att upphöra med sina tjänster om så inte skedde. Den 13 oktober ägde det rum ett möte mellan företrädare från olika tidskrifter. Vid detta möte satt ormarna från *Novoje Vremja* sida vid sida med de extrema radikalerna. Och denna Petersburgpressens Noaks ark beslutade ”att inte rikta kraven på pressfrihet till regeringen, utan införa denna frihet utan föregående tillåtelse”. Resolutionen andas civilkurage! Lyckligtvis hjälpte generalstrejken utgivarna och de slapp pröva sin tapperhet. Och efteråt kom ”konstitutionen” till deras hjälp. De politiska kvalens Golgata drog sig glatt tillbaka inför de mer lockande framtidsutsikterna att komma överens med den nya regeringen.

Manifestet från den 17 oktober höll tyst om pressfriheten. Men greve Witte förklarade för de liberala deputationerna att denna tystnad var ett tecken på samtycke och att den yttrandefrihet som hade utropats också gällde pressen. Men, tillade premiärministern, censuren visade sig vara lika kraftlös som han själv. Dess öde avgjordes inte av utgivarna utan av arbetarna.

Den 19 oktober konstaterade sovjeten:

Tsarens manifest förkunnar ”yttrandefrihet” i Ryssland, men ändå existerar fortfarande den Centrala styrelsen för pressangelägenheter, censurens blå penna är fortfarande i bruk... Det återstår fortfarande för arbetarna att tillkämpa sig pressfrihet. Deputerades sovjet beslutar att bara de tidningar får ges ut vars redaktörer bortser från censurkommittén, som vägrar överlämna sina upplagor till censuren och överhuvudtaget agerar på samma sätt som sovjeten när de publicerar sina egna tidningar. Av detta skäl kommer sättnare och andra arbetare inom pressen bara att arbeta efter det att redaktörerna har förklarat sig villiga att tillämpa pressfriheten i praktiken. Fram tills dess kommer tidningsarbetarna att strejka, och deputerades sovjet kommer att vidta alla nödvändiga åtgärder för att betala de strejkande kamraterna de löner som de är berättigade. De tidningar som inte accepterar denna resolution kommer att beslagtas från försäljarna, sättmaskinerna kommer att saboteras och de arbetare som inte godtar deputerades sovjets beslut kommer att bojkottas.

Denna resolution, som några dagar senare utvidgades till att gälla alla tidskrifter, broschyrer och böcker, blev den nya presslagen. Tillsammans med generalstrejken fortsatte sätternas strejk fram till 21 oktober. Tryckeriarbetarnas fackförening bestämde sig för att inte avbryta strejken ens för att trycka det konstitutionella manifestet, och detta beslut följdes strikt. Manifestet kom bara ut i regeringens nyhetsblad, som trycktes av soldater. Bortsett från det gav bara den reaktionära *Svet* (Ljus) ut tsarens underjordiska kungörelse den 17 oktober, och det utan sätternas vetskap. *Svet* kom att få betala ett högt pris för denna handling: tryckeriet förstördes av fabriksarbetare.

Är det verkligen möjligt att det bara har gått nio månader sedan pilgrimsvandringen till Vinterpalatset i januari? Var det så sent som förra vintern som samma människor hade bönfallit tsaren om att ge dem pressfrihet? Nej, kalendern ljuger! Revolutionen har sin egen tideräkning, där månader är decennier och år är hela sekel.

Bland 20.000 arbetare kunde inte tsarens manifest hitta en enda lojal tryckare som ville trycka det. Men de socialdemokratiska kungörelserna som innehöll rapporter om manifestet och kommentarer

till det spreds i ett enormt antal så tidigt som den 18 oktober. Och andra numret av sovjetens egen *Izvestija*, som kom ut samma dag, distribuerades i varenda gatuhörn.

Efter strejken tillkännagav alla tidningar att de hädanefter skulle ges ut utan censur. Men de flesta av dem andades inte ett ord om vilka som verkligen låg bakom deras beslut. Via Stolypins – den framtida premiärministerns bror – penna var det bara *Novoje Vremja* som uttryckte en försynt protest: vi var fullt beredda att göra detta offer på pressfrihetens altare, men de kom till oss, de krävde av oss, de tvingade oss – och förgiftade vår glädje med vår egen hjälplöshet. Utöver detta var det bara en viss Basjmakov, redaktör för den reaktionära *Narodnij Golos* (Folkets röst) och för en franskspråkig diplomattidning, *Journal de St. Petersburg*, som underlät att uppvisa liberalernas allmänna villighet att le och stå ut. Han fick tillstånd från ministeriet att inte överlämna prov på färdiga exemplar av sina tidningar till censuren, och publicerade följande upprörda uttalande i *Narodnij Golos*:

”Jag begår en överträdelse av tvångslagen”, skrev denne polislegalitetens riddare, ”trots min fasta övertygelse att en lag, även en dålig lag, måste följas till de lagliga myndigheterna har upphävt den, och publicerar *mot min vilja* detta nummer utan att rådgöra med censuren, trots att jag inte har rätt till det. Jag protesterar av hela mitt hjärta mot det moraliska tvång jag utsätts för, och förkunnar att jag kommer att följa lagen så fort det finns minsta fysiska möjlighet att göra det, eftersom jag skulle anse det vara en vanära att ha med mitt namn bland de strejkande under dessa nuvarande stormiga tider. Alexander Basjmakov.”

Detta uttalande betecknar på ett perfekt sätt de verkliga styrkeförhållandena mellan den officiella lagligheten och den revolutionära lagen såsom den skapade sig en ställning under denna period. I rättvisans namn tycker vi att vi bör tillägga att herr Basjmakovs handling tål en jämförelse med den halvoktobristiska *Slovo* som officiellt ansökte om, och fick, sovjetens skriftliga instruktioner att inte överlämna sina utgåvor till censuren. Dessa personer behövde den nya herrens tillåtelse innan de vågade trotsa den gamla regimens auktoritet.

Tryckeriarbetarnas fackförening var hela tiden på sin vakt. Ena dagen hindrar den en utgivares försök att kringgå sovjetens resolution genom att kontakta den overksammas censurkontor. Nästa dag avbryter de ett försök att använda en ledig tryckpress för att publicera ett pogromupprop. Sådana fall blev allt vanligare. Kampen mot pogromlitteraturen började med beslagtagandet av en beställning på 100.000 exemplar av ett upprop undertecknat av ”en grupp arbetare” som uppmanade till uppror mot de ”nya tsarerna”, det vill säga socialdemokraterna. Det första utkastet till detta pogromupprop var undertecknat av greve Orlov-Davydov och grevinnan Musin-Pusjkin. Sättarna frågade sovjeten om vägledning. Exekutivkommittén svarade: stoppa pressarna, förstör klichéplattorna, beslagta alla färdiga exemplar. Och exekutivkommittén publicerade de förnäma huliganernas ursprungliga kungörelse med sina egna kommentarer i socialdemokraternas tidning.

Den övergripande princip som både exekutivkommittén och tryckeriarbetarnas fackförening använde var att tillåta tryckning av texter som inte innehöll direkta uppmaningar till våld och pogromer. Tack vare sättarnas gemensamma ansträngningar utestängdes all ren pogromlitteratur från de privata tryckerierna, så att uppmaningarna till våld nu bara trycktes på polisdepartementet och gendarmernas direktorat, med dörrar och fönsterluckor noggrant stängda, på handdrivna pressar som tidigare hade beslagtagits från revolutionärerna.

Allmänt sett kom den reaktionära pressen ut utan minsta hinder. Under de första dagarna förekom det förvisso en del undantag. Vi känner till ett försök av sättarna att publicera sina egna kommentarer till en reaktionär artikel, och flera protester mot grovt antirevolutionära uttalanden. I Moskva vägrade några sättare att publicera de nyligen bildade oktobristernas program.

”Ni har pressfrihet!”, klagade Gutjov, den framtida ledaren för 17 oktober-förbundet vid en jordbrukskongress. ”Det är ju som den gamla regimen, fast tvärtom. Det enda som återstår för oss är att

använda de metoder som utnyttjades under den gamla regimen: skicka material utomlands eller starta ett underjordiskt tryckeri.”

Det säger sig självt att indignationen från den kapitalistiska frihetens fariséers sida inte kände några gränser. De ansåg sig ha rätten eftersom de ansåg att sätarna inte har något ansvar för texten de ska trycka. Men under denna ovanliga period hade de politiska känslorna nått sådana höjder att arbetarna inte för ett ögonblick tappade sin känsla av revolutionärt ansvar, inte ens på arbetet. Sättare på vissa reaktionära förlag gick till och med så långt att de sa upp sig, och på så sätt frivilligt dömde sig till fattigdom. De inkräktade givetvis inte på något sätt på pressfriheten genom att vägra att trycka reaktionärt eller liberalt förtal mot sin egen klass. I värsta fall bröt de bara mot sina egna anställningskontrakt.

Men kapitalet är så helt igenom genomsyrad av den ”fria sysselsättningens” brutala metafysik, som tvingar arbetare att utföra den mest avskyvärda sortens arbete (att bygga fängelser och krigsskepp, att smida fotbojor, att trycka blad med borgerliga lögnar) att det aldrig tröttnar på att stämpla en moraliskt motiverad vägran att utföra sådant arbete som ett fysiskt brott mot antingen ”arbetets frihet” eller ”pressfriheten”.

* * *

Den 22 oktober kom det för första gången ut ryska tidningar som var befriade från dessa sekelgamla bojor. Bland myllret av gamla och nya borgerliga tidningar, för vilka möjligheten att säga vad de ville inte var en välsignelse utan en förbannelse, eftersom de under denna underbara period inte hade något att säga, eftersom deras ordförråd inte innehöll de ord med vilka de kunde, eller borde, ha riktat sig till de nya läsarna, eftersom censurans sammanbrott hade lämnat kvar deras inre censor, deras försiktiga vana att alltid titta sig över axeln efter makten – i detta broderskap, som än klädde sin politiska mållöshet i det överlägsna statsmannaskapets mantel och än smyckade den i marknadsradikalismens narråpa, gjorde sig den socialistiska pressens klara och kraftfulla stämna genast bemärkt.

”Vår tidning är det revolutionära proletariats organ”, förkunnade den socialdemokratiska *Natjalo*. ”Med sin osjälviska kamp har det ryska proletariatet öppnats ordets frihet åt oss. Vi ställer vårt fria ord i det ryska proletariatets tjänst.” Vi, socialismens ryska journalister, som under många år likt mullvadar hade levt ett revolutionärt underjordiskt liv, kände till värdet av en öppen himmel, frisk luft och det fria ordet. Vi, som hade fullgjort vår lärotid under reaktionens mörker, när det blåste hårda vindar och ugglorna hoade. Det var vi, få till antalet, utspridda, utan erfarenheter, nästan pojkar, mot den fruktansvärda apokalyptiska besten. Det var vi, bara beväpnade med vår gränslösa tro på den internationella socialismens evangelium, mot en mäktig fiende som från topp till tå var iklädd den internationella militarismens rustning. Dolda i det ”lagliga” samhällets vinklar och vrår hade vi förklarat krig mot enväldet, en kamp på liv och död. Vilka vapen hade vi? Ordet. Om någon skulle räkna hur många timmar i fängelse och landsflykt vårt parti betalade för varje revolutionärt ord så skulle siffran bli fruktansvärd – en ohygglig siffra över livskraft och hjärteblod.

Den långa vägen mellan den olagliga skribenten och den olagliga läsaren är beströdd med fällor och fallgropar och där finns ett antal olagliga mellanhänder: sättare, bud, utdelare. Vilken kedja av kraftansträngningar och faror! Ett felaktigt steg och allas arbete är förlorat. Så många tryckpressar som beslagtogs innan de kunde börja arbeta! Så mycket litteratur som brändes på gendarmernas gårdar innan den hade kunnat nå läsarna! Så mycket arbete som gick till spillo, så många krafter som förlamades, så många liv som ödelades!

Våra patetiska hemliga hektografer, våra hemmagjorda hemliga handpressar var vad vi satte upp mot den lögnaktiga byråkratins och erkända liberalismens rotationspressar. Var det inte som att bekämpa Krupps kanoner med en stenåldersyx? De hade skrattat åt oss. Och nu, under oktoberdagarna, hade stenåldersyxan segrat. Det revolutionära ordet var öppet, förvånat och rusigt av sin

egen makt.

Den revolutionära pressen upplevde kolossala framgångar. Två stora socialdemokratiska tidningar gavs ut i Petersburg, var och en ända från början med mer än 50.000 prenumeranter, liksom en billigare tidning vars upplaga på två eller tre veckor steg till 100.000. Socialistrevolutionärernas tidning hade också en stor upplaga. Samtidigt ropade även landsbygden, som på kort tid hade skapat sin egen socialistiska press, i ett stort och hela tiden ökande antal efter huvudstadens revolutionära skrifter.

Precis som alla andra politiska förhållanden varierade förhållandena för pressen från en del av landet till en annan. Allt berodde på om reaktionen eller revolutionen upplevde sig starkare på ett visst ställe. I huvudstaden upphörde censuren praktiskt taget att upphöra. På landsbygden vidmakthölls den, men under inverkan från huvudstadens tidningar lät den tyglarna hänga väldigt lösa. Polisens kamp mot den revolutionära pressen saknade en samlande idé. Det utfärdades order om att beslagta vissa skrifter men ingen försökte på allvar genomföra dem. Socialdemokratiska tidningsupplagor som skulle ha beslagtogs såldes öppet, inte bara i arbetardistriktet utan även på Nevskij Prospekt. Landsbygden slukade huvudstadens press som manna från himlen. Långa köer av tidningsköpare väntade på järnvägsstationerna på att posttåget skulle komma. Försäljarna slets nästan i stycken. Folk öppnade ett nytt nummer av *Russkaja Gazeta* och började läsa upp de viktigaste artiklarna högt. Järnvägsstationen blev alldeles proppfull och förvandlades till en stormig föreläsningssal. Det hände under två, tre dagar och blev sedan en del av systemet.

Men ibland ersattes polisens fullständiga passivitet av ohämmat våld. Underofficerare från gendarmerna beslagtogs ibland den "upproriska" Petersburgpressen innan den hann lämna järnvägsvagnarna och förstörde den på platsen. De satiriska tidskrifterna utgjorde ett speciellt mål för polisens ursinne. Kampanjen mot dem leddes av inrikesminister Durnovo, som senare föreslog att man skulle återinföra förhandscensur av teckningar i pressen. Han hade goda skäl att tycka illa om dem: tecknarna återopade den auktoritativa beskrivning som Alexander III en gång hade gjort, och försummade aldrig att avbilda inrikesministerns dumma huvud fäst på kroppen av en gris. Men Durnovo var inte den enda som hatade de satiriska tidskrifterna. Alla tsarens adjutanter, uppässare, kammarherrar, hovstallmästare och de andra var eniga med honom i ett hämndlystet raseri.

Och detta gäng lyckades till sist tumma på presslagen där regeringen hade beslutat att "genast införa pressfrihet, innan riksduman har sanktionerat den lagligt". Med andra ord lyckades de i själva verket inskränka den pressfrihet som, tack vare proletariatet i Petersburg, redan hade erövrats. De tillfälliga bestämmelserna från den 24 november, som åter lade pressen i händerna på administrationen, gjorde det straffbart att uppmana till strejker och demonstrationer, att förolämpa de väpnade styrkorna, att sprida felaktig information om regeringens aktiviteter, och slutligen att sprida falska rykten i allmänhet. I Ryssland blir diverse "tillfälliga bestämmelser" vanligtvis den mest långvariga lagstiftningen. Det visade sig vara sant om de tillfälliga bestämmelser som styr pressen. De utfärdades i avvaktan på att riksduman skulle sammankallas och utsattes för en allmän bojkott, och blev precis som hela Wittes ministär hängande i tomma luften. Men kontrarevolutionens seger i december rörde vägen för att driva igenom dem. De "tillfälliga bestämmelserna" trädde i kraft och åtföljdes av en ny paragraf som å ena sidan gjorde det straffbart att "förhålliga brott" och å den andra gav guvernörer på landsbygden och i städerna oinskränkt makt. Dessa förkastliga "bestämmelser" har överlevt den första duman, den andra duman och kommer otvivelaktigt att överleva även den tredje.

* * *

I samband med historien om kampen för pressfrihet återstår ännu att berätta om hur arbetar-deputerades sovjets tidning *Izvestija* gavs ut. Historien om utgivningen av dessa revolutionsbulletiner utgör en intressant sida i kapitlet om det ryska proletariatets kamp för yttrandefrihet.

Det första numret gavs ut före ”konstitutionen”, och var litet både till storlek och antal tryckta exemplar. Det trycktes i hemlighet, mot betalning, på ett privat tryckeri. Det andra numret kom ut den 18 oktober.³⁷ En grupp frivilliga begav sig till den radikala tidningen *Syn Otetjestvas* (Fosterlandets son) tryckeri, som kort därefter hamnade i socialistrevolutionärernas händer. Ledningen tvekade. Situationen var fortfarande förvirrad och ingen kunde veta vilka konsekvenserna skulle bli av att trycka en revolutionär tidning.

”Men om ni skulle arresteras oss”, vågar någon ur ledningen framkasta.

”Ni är arresterade”, blir svaret.

”Med vapenmakt”, tillägger en annan frivillig, och drar fram en revolver ur fickan.

”Ni är arresterade! Alla är arresterade!”

”Alla inne, ingen ute!”

”Var är telefonen? Ta telefonen!”

Arbetet börjar. Nya människor anländer – journalister, sättnare. Sättnarna uppmanas att gå till tryckeriet och komma igång med arbetet och journalisterna ombeds skriva nyhetsartiklar. Stället är ett myller av flitiga människor.

Tryckeriet *Obsjtjestvennaja Polza* (Det allmännas bästa) ockuperas. Ingångarna stängs. Vaktposter placeras ut.

Förmannen kommer in i verkstaden som gör klichéer. Gjutformarna knackas ut, smältugnen tänds på. Obekanta ansikten överallt.

”Vem är du? Vem lät dig göra det här?”, frågar nykomlingen, som blir upprörd och försöker släcka smältugnen. Han blir tillsagd att låta bli, annars kommer de att låsa in honom ett skåp.

”Vad pågår här?”

Han får höra att det tredje numret av *Izvestija* håller på att tryckas. ”Varför sa ni inte det med en gång? Det gör inget... jag är alltid redo...” och den erfarna hantverkaren sätter igång med arbetet.

”Hur tänker ni göra när ni ska trycka? Elströmmen är avstängd”, säger chefen som är arresterad.

”Vilken kraftstation tillhör ni? Vi kommer att få igång strömmen inom en halvtimme.”

Chefen ger namnet på kraftstationen, men är skeptisk. Han har försökt få igång strömmen i flera dagar om så bara för att få ljus i de privata lägenheterna, men förgäves. Kraftstationen, där de strejkande ersatts av matrosar, levererar bara ström till statliga institutioner.

Exakt en halvtimme senare tänds ljuset, och maskinerna kan börja arbeta. Chefens ansikte återspeglar en respektfull förvåning. Några ögonblick senare återvänder arbetaren som skickades till kraftstationen med en not från vakthavande officer. På begäran av arbetardeputerades sovjet har elektriciteten till Bolsjaja Podjatjeskaja 39 återställts till tryckeriet *Obsjtjestvennaja Polza*, följt av en underskrift.

I samförstånd och till och med glatt trycker ”angriparna” och de ”arresterade” tillsammans ett stort antal exemplar av det tredje numret.

Till sist upptäcker polisen var *Izvestija* trycks. De kommer till tryckeriet, men för sent: alla exemplar har tagits därifrån, sättskeppen har avlägsnats. Inte förrän på natten mellan 3-4 november, under den andra strejken, lyckades polisen ta *Izvestijas* ”flygande patrull” på bar gärning. Det hände

³⁷ Alla de följande händelserna, som vi återger dem, grundar sig på anteckningar som publicerats av kamrat Simanovskij, främste organisatör av sovjetens ”flygande tryckeri”, under titeln **Hur vi gav ut sovjetens Izvestija**. – Trotskijs anmärkning.

i tryckeriet *Nasja Zjizn* (Vårt liv), där arbetet pågick för andra dagen i rad. Inför vägran att låsa upp dörrarna, bröt polisen upp dem. Simanovskij skriver: ”Under beskydd av ett kompani gevärsskyttar med dragna gevär bröt sig polisen in i tryckeriet med revolverar i händerna, men blev själv bara förlägna inför den lugna bilden av tryckeriarbetare som lugnt fortsatte med sitt arbete trots bajonetterna.”

”Vi är här på order från arbetardeputerades sovjet”, förkunnade arbetarna, ”och vi kräver att polisen drar sig tillbaka, eftersom vi annars inte kan ansvara för utrustningens säkerhet.”

Medan förhandlingarna pågick med polisen, och allt medan dessa samlade ihop original och korrektur och förseglade dem till borden och kastregalerna, så försatte de arresterade arbetarna ingen tid. De började omedelbart agitera bland soldaterna och poliserna, och läste lugnt upp sovjetens anförande för dem och delade ut exemplar av *Izvestija*. Sedan fick sätterna uppge sina namn och släpptes, dörrarna till tryckeriet förseglades och en polis ställdes på vakt. Men när de utredande myndigheterna anlände påföljande morgon så hittade de ingenting! Dörrarna var stängda, förseglingarna obrutna, men varken sättningar eller korrektur eller original kunde återfinnas. Alltihopa hade flyttats till tryckeriet *Birzjevje Vedomostij* (Börsens nyhetsblad), där det sjätte numret av *Izvestija* trycktes utan problem.

Kvällen den 6 november såg den största aktionen av detta slag: *Novoje Vremjas* enorma tryckeri togs över. Nästa dag ägnade denna orm till tidning två artiklar åt händelsen, varav den ena hade rubriken: *Hur den officiella proletära tidningen trycks*.

Så här framstod historien för ”offret”:

Vid 6-tiden på kvällen tittade tre unga män in på tryckeriet. Chefen råkade komma in samtidigt. Besökarna presenterades för honom och han bjöd in dem på tryckeriets kontor.

”Skicka ut alla”, sa en av de tre till chefen. ”Vi måste tala med dig själv.”

”Ni är tre och jag är ensam”, sa chefen. ”Jag föredrar att tala med er inför vittnen.”

”Vi kräver att ni ber alla att vänta i rummet intill, vi har bara några ord att säga till er.”

Chefen samtyckte. Därefter sa besökarna till honom att de hade kommit på order från exekutivkommittén, och att de hade fått instruktioner att ta över *Novoje Vremjas* tryckeri och trycka *Izvestijas* sjunde nummer där.

”Jag kan inte diskutera det med er”, förkunnade chefen. ”Jag äger inte stället, jag måste diskutera med ägaren.”

”Ni får inte lämna lokalerna, be ägaren att komma hit om du behöver honom”, svarade ombuden.

”Jag kan berätta för honom i telefonen.”

”Nej, det enda du kan göra i telefonen är att be honom komma hit.”

”Låt gå.”

Tillsammans med de utsända ombuden gick chefen till telefonen och bad Suvorin (jr) att komma dit. Han avböjde och sa att han inte mådde bra, och skickade Goldstein från redaktionen istället. Goldstein beskriver den vidare händelseutvecklingen ganska riktigt, bortsett från att han betonar några saker för att visa sitt civilkurage.

När jag kom till tryckeriet var gaslyktorna släckta och gatan var nästan helt mörk. Utanför tryckeriet och i närheten av den märkte jag små grupper av människor. På trottoaren utanför dörren stod åtta eller tio män. Inne på gården alldeles intill grinden stod tre eller fyra till. En förman mötte mig och tog med mig till kontoret. Där återfann jag tryckeriets chef och tre okända unga män, uppenbarligen arbetare. När jag kom in reste de sig upp.

”Vad har ni att säga, mina herrar?”, frågade jag.

Istället för ett svar räckte en av de unga männen mig ett papper med instruktioner från arbetardeputerades sovjet att trycka nästa nummer av *Izvestija* på *Novoje Vremjas* tryckpressar. Ordern var skriven på en papperslapp och underskriven.

”Det är ert tryckeris tur”, sa en av budbärarna till mig. ”Vad menar du med det?”, frågade jag.

”Vi har tryckt tidningen på *Rus*, *Nasja Zjizn*, *Syn Otetjestva* och *Birzjevje Vedomostij*, och nu ska vi trycka den här. Ni måste ge oss ert hedersord, även på Suvorins vägnar, att du inte kommer att rapportera oss innan arbetet är färdigt.

”Jag kan inte svara för Suvorin, och jag tänker inte ge er mitt hedersord.”

”I så fall kommer vi inte att släppa ut er härifrån.”

”Jag kommer att tvinga mig ut, jag varnar er, jag är beväpnad.”

”Vi är lika mycket beväpnade som du”, sa ombuden, och drog fram sina revolverar.

”Ropa på vakten och förmannen”, sa de till chefen.

Han tittade frågande på mig, jag ryckte på axlarna. De ropade på vakten och bad honom ta av sin fårskinnspäls. Även förmannen ropades in på kontoret. Vi arresterades allihopa. En minut senare kunde jag höra en folkmassa komma uppför trapporna. Det fanns folk i dörren till kontoret och i förrummet.

Övertagandet hade ägt rum.

De tre ombuden gick ut och in, och var oerhört aktiva.

”Får jag fråga”, sa jag till en av ombuden, ”vilken maskin tänker ni använda?”

”Rotationspressen.”

”Och om ni har sönder den?”

”Vi har en förstklassig person som kan sköta den.”

”Och papper?”

”Vi tar ert.”

”Men det är ju ren stöld!”

”Kan inte hjälpas...”

Till slut gav herr Goldstein med sig, lovade att hålla tyst och fick tillåtelse att gå.

Jag gick nedför trapporna. Portgången var kolsvart. Alldeles vid grinden och klädd i fårskinnspälsen som de tagit från vakten stod en ”proletär” med revolver på vakt. En annan tände en tändsticka, en tredje satte nyckeln i låset. Låset klickade till, grinden öppnades och jag gick ut.

Kvällen förflöt lugnt. Tryckeriets chef hade blivit tillsagd att han kunde gå om han gav sitt hedersord att inte säga någonting, men han vägrade gå. Proletärerna lät honom stanna kvar. Sättandet gick ganska sakta, och förlagorna kom in mycket gradvis. Det sista materialet som skulle tryckas hade inte kommit in ännu. När chefen gav råd om att skynda på arbetet, så blev svaret: ”Det är ingen brådska, vi har gott om tid!” Ombrytaren och korrekturläsaren, båda mycket erfarna personer, kom inte förrän klockan 5 på morgonen.

Sättningen var klar klockan 6. Därefter började de knacka ut matrisformarna och hålla av klichén. På grund av strejken fanns det ingen gas för att värma upp smältugnarna till klichén. Två arbetare skickades någonstans och gasen kom igång. Alla affärer var stängda men de fick utan problem tag i mat hela natten. Affärerna öppnade för proletärerna. Klockan 7 började den officiella proletära tidningen tryckas. De använde rotationspressen och de arbetade effektivt. Tryckandet pågick till klockan 11. Därefter tömdes tryckeriet och buntar av tidningar bars iväg och forslades iväg i hästdroskor, som hade samlats utanför i tillräckligt antal. Polisen fick höra talas om det hela nästa dag och verkade mycket förvånade.

Först en timme efter att arbetet var klart stormade en stor polisstyrka åtföljd av ett infanterikompani, några kosacker och några uniformerade portvakter in på tryckeriarbetarförbundets lokaler för att beslagta nummer sju av *Izvestija*. De stötte på ett intensivt motstånd. De blev tillsagda att de exemplar som var kvar (bara 153 av de 35.000 som hade tryckts) inte skulle lämnas över frivilligt. När arbetarna på flera tryckerier fick höra om polisens invasion av deras fackföreningslokaler, så avbröt de arbetet som just hade återupptagits efter novemberstrejken, för att avvakta den fortsatta utvecklingen. Polisen föreslog en kompromiss: de närvarande skulle titta bort, polisen skulle knycka *Izvestija*-exemplaren, och i den officiella rapporten skulle det stå att konfiskeringen hade skett med våld. Men kompromissen avsågs indignerat. Polisen vågade inte använda våld och drog sig tillbaka i full stridsordning, utan att ha lyckats få tag på ett enda exemplar av *Izvestija*.

Efter övertagandet av *Novoje Vremja* informerade stadens guvernör polisledningen att polisofficerarna i de distrikt där det ägde rum liknande övertaganden i framtiden skulle bestraffas hårt. Exekutivkommittén svarade med att förkunna att *Izvestija*, som bara kom ut under generalstrejkerna, om nödvändigt även i fortsättningen skulle tryckas på samma sätt. Och under decemberstrejken gav den andra arbetardeputerades sovjet (efter arresteringen av den första) faktiskt ut ytterligare fyra nummer av *Izvestija*.

Novoje Vremjas detaljerade redogörelse för kuppen mot deras tryckeri fick ett mycket oväntat resultat. Revolutionärer på landsbygden utnyttjade exemplet de fick, och det blev mycket vanligt över hela Ryssland att erövra tryckerier för att publicera revolutionär litteratur. Ordet ”erövra” bör dock användas med avsevärda förbehåll. Vi tänker inte på de liberala tidningarnas tryckerier, där ledningen bara ville en enda sak – att undvika ansvar – och därför förklarade sig helt beredda att bli arresterade. Men inte ens under den mycket omskrivna händelsen på *Novoje Vremja* skulle övertagandet ha varit möjligt utan hela personalens passiva eller aktiva sympati. Så fort de som

ledde övertagandet förkunnade ett ”undantagstillstånd”, och därmed befriade tryckeripersonalen från allt ansvar, så försvann skillnaden mellan de belägrade och belägrarna, de ”arresterade” sättarna var fullt villiga att sätta revolutionära manuskript, maskinoperatören intog sin plats vid tryckpressen, och chefen uppmanade både sina egna män och de andra att jobba snabbare. Framgången säkrades inte bara med hjälp av en noga förberedd plan för övertagandet, och definitivt inte med hjälp av fysiskt våld, utan med hjälp av den atmosfär av revolutionär enhet förutan vilken ingen av sovjetens aktiviteter skulle ha varit tänkbara.

Vid första anblick kan det vara svårt att förstå varför sovjeten valde det riskfyllda sättet med nattliga anfall för att ge ut sin tidning. Vid denna tidpunkt uppträdde den socialdemokratiska pressen helt öppet. Dess ton skilde sig föga från *Izvestijas*. Den publicerade sovjetens beslut och rapporterade från dess möten till fullo. Det är sant att *Izvestija* nästan bara kom ut under perioder av generalstrejk, när resten av pressen var tyst. Men skulle det inte ha varit möjligt för sovjeten att undanta de lagliga socialdemokratiska tidningarna från strejken, och på så sätt befria sig själv från behovet att göra räder mot den borgerliga pressens tryckerier? Ändå gjorde den inte det. Varför?

Om man ställer frågan isolerat så går den inte att besvara. Men om vi tittar på sovjeten i sin helhet, i dess ursprung och hela taktik, som ett organiserat förkroppsligande av revolutionens suveräna rättigheter under dess allra mest spända ögonblick, när den inte kan och inte vill anpassa sig efter fienden, när den marscherar rakt fram och hjältemodigt utvidgar sitt territorium och sopar undan alla hinder i sin väg, då blir allting klart. Under generalstrejken när hela livet stannade upp, så ansåg den gamla regimen det vara en hederssak att fortsätta att trycka Regeringens nyhetsblad, och den gjorde det under skydd från sina trupper. Mot detta ställde sovjeten sina väpnade arbetaravdelningar, som säkrade utgivningen av revolutionens egen tidning.

Kapitel 14 Motstånd och revolution

Långt från att återställa ordningen hjälpte tsarens manifest bara till att fullt ut visa på motsättningarna mellan det ryska samhällets två motpoler: adelns och byråkratins reaktionära pogrommentalitet och arbetarnas revolution. Under de första dagarna, eller snarare timmarna, verkade det som om manifestet inte hade ändrat stämningarna bland oppositionens mest måttfulla delar. Men det var bara som det såg ut. Den 18 oktober skrev den så kallade Järngjutarnas rådgivande byrå, ett av kapitalets mäktigaste organisationer, till greve Witte: ”Vi måste säga det rent ut: Ryssland tror bara på fakta, hennes blod och fattigdom kommer inte längre att göra det möjligt för henne att tro på ord.” Byrån förde fram kravet på fullständig amnesti, och ”noterade med särskild tillfredsställelse” att de revolutionära massornas våld hade varit ytterst begränsat och att de hade uppvisat en förut aldrig skådad disciplin. Enligt sin egen deklaration var inte Byrån någon ”teoretisk” anhängare av allmän rösträtt, men hade ändå blivit övertygad om att ”arbetarklassen, som så kraftfullt hade visat sin politiska medvetenhet och partidisciplin, måste delta i ett folkligt självstyre”.

Allt detta var generöst och vidsynt, men tyvärr ytterst kortlivat. Att kalla det en rent cynisk gest vore dock alltför förenklat. Utan tvekan spelade illusioner en viktig del i det hela: kapitalet hade fortfarande vissa förhoppningar om att omfattande politiska reformer omedelbart skulle göra det möjligt för industrins svänghjul att röra sig obehindrat. Det förklarar att en stor del av företagen, om inte majoriteten, intog en vänskapligt neutral inställning till strejken i oktober. Nästan inga fabriker stängdes. Ägarna till de mekaniska verkstäderna i Moskva-regionen beslutade sig för att vägra utföra tjänster åt kosackerna. Men den ovanligaste sympatyttringen till kampens mål var att lönerna betalades ut under hela oktoberstrejken. Medan de liberala företagen väntade på att industrin skulle blomstra under ”lagliga normer”, var de beredda att föra in dessa utgifter under rubriken speciella produktionskostnader. Men när kapitalisterna betalade arbetarna för strejkerna under dessa dagar, så gjorde de helt klart att det var för sista gången. Styrkan i arbetarnas aktioner hade visat dem att de måste vara på sin vakt. Kapitalets fåfänga förhoppningar infriades aldrig: massrörelsen lugnade inte ner sig efter manifestet. Tvärtom visade den för varje dag som gick att den blev allt starkare, alltmer självständig, alltmer samhälleligt revolutionär. Sockerindustrins ägare hotades av att deras mark skulle konfiskeras, och den kapitalistiska borgarklassen i sin helhet tvingades att steg för steg retirera inför arbetarna, höja deras löner och förkorta arbetsdagen.

Rädslan för det revolutionära proletariatet nådde sin kokpunkt under de två sista månaderna 1905, men det fanns också snävare men inte mindre intensiva intressen som pressade kapitalet i riktning mot en omedelbar allians med regeringen. För det första deras vardagliga men oemotståndliga behov av pengar, och Statsbanken var målet både för företagens begär och deras angrepp. Denna institution fungerade som en hydraulisk press för enväldets ”ekonomiska politik”, som Witte hade härskat över under det årtionde då han hade styrt finanserna. De stora industriföretagens liv och död var beroende av bankens verksamhet, och därutöver av ministerns åsikter och sympatier. Författningsstridiga lån, diskontering av orimliga räkningar, utbredd favorisering på det ekonomiska området – dessa och andra faktorer bidrog i stor omfattning till att kapitalet blev en kraft inom oppositionen. Men när banken under den tredubbla inverkan av krig, revolution och ekonomisk kris minskade sin verksamhet till ett minimum hamnade många kapitalister i knipa. De brydde sig inte längre ett dyft om övergripande politiska perspektiv. De behövde pengar, kosta vad det kosta vill. ”Vi tror inte på ord”, sa de till greve Witte klockan 2 den 19 oktober, ”ge oss fakta.” Greve Witte grävde i Statsbankens kassaskrin och gav dem ”fakta”. Massor av fakta.

Mängden diskonteringar ökade brant – 138,5 miljoner rubel i november och december 1905 mot 83,1 miljoner under samma period 1904. Krediterna till privata banker ökade ännu mer – 148,2 miljoner rubel den 1 december 1905, mot 39 miljoner 1904. All annan verksamhet upplevde en liknande ökning. Wittes regering tog i vederbörlig ordning hänsyn till parollen om ”Rysslands blod och fattigdom”, som det kapitalistiska syndikatet hade fört fram. Resultatet blev inrättandet av ”17 oktober-förbundet”. Detta parti var inte så mycket en frukt av politiska manövrer som av vanliga

mutor. Ända från början stod arbetardeputerades sovjet inför en beslutsam och medveten fiende i form av de företagare som organiserade sig i yrkes- eller politiska förbund.

Medan oktoberisterna redan från början i alla fall intog en klart revolutionsfientlig inställning, så spelades den mest bedrövliga politiska rollen under dessa dagar av den lägre medelklassens och de intellektuella radikalernas parti. 6 månader senare skulle detta parti spela upp en utomordentligt falsk föreställning av klassisk känslfullhet på Tauridpalatsets scen. Vi tänker på kadetpartiet.

Det Konstitutionellt demokratiska partiets (kadeternas) grundningskongress pågick medan oktoberstrejken stod på sin höjdpunkt. Mindre än hälften av delegaterna kom till kongressen, resten kunde inte komma fram på grund av järnvägsstrejken. Den 14 oktober slog det nya partiet fast sin hållning till händelserna på följande sätt: ”I betraktande av att vi är helt överens med de krav som ställs, anser partiet det vara sin plikt att förklara sin fullständiga solidaritet med strejkrörelsen. Det förkastar kategoriskt (kategoriskt!) åsikten att man kan uppnå sina mål med hjälp av förhandlingar med maktens företrädare. Det kommer att göra allt för att förhindra en sammandrabbning, men om det inte skulle lyckas så förklarar det redan på förhand att dess sympati och stöd står på folkets sida.” Tre dagar senare undertecknades tsarens manifest. Äntligen slapp de revolutionära partierna ut ur den underjordiska tillvarons förbannelse, och innan de hann torka blodet och svetten ur pannan kastade de sig huvudstupa in bland folkmassorna, vädjade till dem och förenade dem inför kampen. Det var en tid av storhet, då revolutionens hammare smidde om folkets hjärta.

Vad skulle kadeterna, dessa frackklädda politiker, dessa demagoger från landsbygdsförsamlingarna, göra i denna situation? De väntade passivt på att de konstitutionella floderna skulle börja rinna. Det fanns ett manifest men inget parlament. Och de visste inte när och hur det skulle uppstå, eller om det överhuvudtaget skulle uppstå. Deras hemliga dröm var att rädda revolutionen från sig själv, men de kunde inte hitta några sätt att göra det på. De vågade inte bege sig till de folkliga mötena. Deras press avslöjade hur ryggradslösa och räddhågsna de var. Den hade ingen särskilt stor läsekrets. Under den ryska revolutionens mest prövande period befann sig kadeterna således utanför det aktiva politiska livet. Ett år senare medgav Miljukov helt och hållet detta faktum, och försökte rättfärdiga sitt parti – inte för att det hade försummat att lägga sin vikt i revolutionens vågskål, utan för att det inte hade försökt att stoppa revolutionen. ”Under de sista månaderna 1905”, skrev han vid tiden för valen till den andra duman, ”var varje protest, till och med från ett parti som det Konstitutionellt demokratiska partiet, fullständigt omöjlig. De som nu förebrår partiet för att det inte protesterade i tid, genom att organisera möten mot trotskismens revolutionära illusioner... inser inte eller har glömt stämningarna hos den demokratiska publik som bevistade de folkliga mötena.” Så försvarar sig det ”folkliga” partiet: det vågade inte se folket i vitögat, av fruktan för att folket skulle stötas bort av deras fula nuna.

Under denna period spelade Föreningsförbundet en mindre ovärdig roll. Den radikala intelligentsian hjälpte aktivt till att sprida strejken i oktober. Genom att organisera strejkkommittéer och skicka deputationer för deras räkning, stoppade de verksamheten på inrättningar som låg utanför arbetarnas direkta inflytandesfär. På så sätt stoppades arbetet i rådsförsamlingarna på landet och i städerna, på banker, kontor, domstolar, skolor och till och med i Senaten. Den ekonomiska hjälp som intelligentsians vänster erbjöd arbetardeputerades sovjet spelade heller inte någon oviktig roll. Men den bild som den borgerliga pressen i Ryssland och i väst målade upp av Föreningsförbundets enorma roll förefaller absurd om vi tar deras aktiviteter på den offentliga scenen i betraktande. Föreningsförbundet skötte om revolutionens leveranser, och fungerade i bästa fall som en extra kampenhet. Det gjorde aldrig anspråk på någon ledande ställning.

Och kunde det egentligen ha gjort det? Förbundets typiska medlem var och förblev samma gamla utbildade kälkborgare som hade vingklippts av historien. Revolutionen väckte dem och lyfte upp dem på ett högre plan. Den lämnade dem utan sin dagliga tidning, släckte deras elektriska ljus, och på de mörka väggarna skrev den i eldskrift namnen på nya och stora, om än vaga, ideal. De ville tro

på det men vågade inte. Kanske vi skulle få en bättre insikt i deras själsliga drama om vi inte betraktar dem när de skriver en radikal resolution, utan när de sitter ner och tar en kopp te vid sitt tebord.

* * *

Dagen efter att strejken hade tagit slut besökte jag en familj som jag kände, och som bodde i ett vanligt radikalt medelklassområde med den atmosfär som brukade råda där. Vårt partiprogram, som just hade tryckts på stora pappersark, hängde på väggen i matsalen. Det hade kommit ut som bilaga till det första numret av socialdemokraternas tidning som gavs ut efter strejken. Hela familjen var upphetsad.

”Ser man på... inte illa!”

”Vad är inte illa?”

”Hur kan du fråga? Ert eget program! Bara läs vad som står där.”

”Jag har haft tillfälle att läsa det mer än en gång.”

”Lyssna på mig då. Det säger bokstavligen: ’Partiet ställer som omedelbart politiskt mål att störta det tsaristiska enväldet’... hör du, störta!... ’och ersätta det med en demokratisk republik’... en republik! Inser du vad det betyder?”

”Jag tror att jag gör det.”

”Men det har tryckts lagligt, det säljs öppet mitt framför polisens ögon, man kan köpa det för 5 kopek utanför Vinterpalatset! Att störta tsarens envælde, cirkapris 5 kopek! Försök slå det du!”

”Och du gillar det?”

”Vad kvittar väl det om jag gillar det eller inte, vi talar inte om mig. Det är *dom* där nere i Peterhof som måste möta det nu. Låt mig fråga dig: gillar *dom* det?”

”Det betvivlar jag.”

Familjeöverhuvudet var mest upphetsad av alla. Bara två eller tre veckor tidigare hade han hatat socialdemokratin med det blinda hatet hos en småborgare som sedan unga år hade genomsyrats av populistiska fördomar. Idag var hans känslor mot den en helt annan, en blandning av tillbedjan och fruktan.

”I morse läste vi samma program på Kejserliga offentliga bibliotekets kontor. Samma nummer av tidningen levererades dit, vet du. Du skulle ha sett herrarna! Direktören kallade in sina två ställföreträdare och mig på sitt kontor, läste dörren och läste upp programmet högt från början till slut. Jag ger dig mitt hedersord, vi var alla helt andlösa. ’Vad säger du om det?’ frågade direktören mig.”

”’Vad säger ni om det?’, svarade jag.”

”’Vet du’, sa han, ’jag är mållös. Alldeles nyss var det ett brott att kritisera polisen i tidningen. Idag säger de öppet till hans kejsrerliga majestät: försvinn! Dessa personer bryr sig inte ett dugg om etikett, nej det gör de verkligen inte. De säger allt de tänker.’ Då sa en av ställföreträdarna, ’Texten är lite tungläst väl, de vill ha en lättare stil.’ Direktören tittade på honom över sina glasögon, ’Detta är inte någon söndagsartikel, min käre herre, det är ett partiprogram.’ Och vet du vad det sista de sa, dessa herrar på det offentliga biblioteket? De frågade varandra: hur går man med i det socialdemokratiska partiet? Vad tycker du om det?”

”Jag tycker om det väldigt mycket.”

”Nå... hur går man egentligen med?”, frågar min värd lite tveksamt.

”Det kan inte vara lättare. Huvudvillkoret är att man skriver under på programmet. Sedan går man med i sin lokalorganisation och betalar regelbundna medlemsavgifter. Du tycker om programmet, eller hur?”

”Banne mig, det är inte dåligt alls, det går inte att förneka. Men vad tycker du om det nuvarande läget? Men kom ihåg, tala inte i egenskap av redaktör på en socialdemokratisk tidning, utan helt ärligt. Det är naturligtvis en bra bit kvar till en demokratisk republik, men konstitutionen är där, eller hur?”

”Nej, enligt min uppfattning är republiken mycket närmare och konstitutionen mycket längre bort än vad det verkar för dig.”

”Men vad har vi nu då, för helsike? Är inte det en konstitution?”

”Nej, det är bara förspelet till ett undantagstillstånd.”

”Vad? Dumheter. Det är ditt journalistsnack. Du kan inte tro på det du säger. Det är befängt.”

”Nej, det är ren och skär realism. Revolutionen blir allt starkare och djärvare. Se vad som händer i fabrikena, på gatorna. Titta på de tidningssidor som du har satt upp på väggen. Du skulle inte ha satt dit dem för två veckor sedan. Låt nu mig fråga dig det du frågade mig om för en stund sedan: vad tycker *dom* i Peterhof om det hela? De är fortfarande vid liv, vet du, och de vill fortsätta leva. Och de har fortfarande armén. Hoppas du händelsevis att de ska ge upp utan kamp? Nej, tro mig, innan de försvinner kommer de att använda allt de har, till sista bajonetten.”

”Och manifestet? Amnestin? De är verkliga, eller hur?”

”Manifestet är bara en tillfällig vapenvila, bara ett andrum. Och amnestin? Från ditt fönster kan du se Peter och Paulfästningen, den står fortfarande ganska stadigt. Och även Krestijfängelset. Och det hemliga politiska polisdepartementet. Du betvivlar min ärlighet, men låt mig säga detta: jag är personligen fullt berättigad till amnesti, men jag har inte bråttom att återta min lagliga status. Innan det hela är över kommer jag att fortsätta att leva med mitt falska pass. Manifestet har varken ändrat min status inför lagen eller min taktik.”

”Men i så fall kanske dina kamrater borde föra en försiktigare politik?”

”Så som?”

”Som att låta bli att tala om att störta enväldet.”

”Menar du att du tror att om vi använder ett artigare språk, så kanske Peterhof kommer att gå med på republik och att beslagta jord?”

”Hmmm... jag tror ändå att du överdriver.”

”Vi får se. Adjö. Jag ska på ett möte med sovjeten. Men hur ska du göra med att gå med i partiet? Säg bara till så skriver vi in dig på nolltid.”

”Tack, tack... det är gott om tid... situationen är så osäker... vi får ha ett samtal till... Adjö och ha det så bra!”

Kapitel 15 Novemberstrejken

Mitt bland tusentals undervattensrev kände sig oktoberregeringen fram från fara till fara. Varthän? Det visste den inte själv.

Den 26 och 27 oktober bröt det ut ett myteri i Kronstadt, på ett avstånd av tre gevärsskott från Petersburg. De politiskt medvetna soldaterna försökte hålla tillbaka massan, men det bröt ut spontana våldsamheter. Efter att ha misslyckats med att stoppa rörelsen, ställde sig de bästa elementen inom armén i ledningen för den. Men de lyckades inte förhindra en del huliganpogromer, som provocerades fram av myndigheterna. Den viktigaste rollen under dessa pogromer spelades av gäng som följde den välkända undergöraren Ioann i Kronstadt, som fick med sig de mest okunniga matroserna. 28 oktober utlystes undantagstillstånd i Kronstadt och det olycksaliga upproret krossades. De bästa soldaterna och matroserna hotades med avrättning.

Samma dag som fästningen i Kronstadt erövrades utfärdade regeringen en allvarlig varning till hela landet genom att utfärda undantagstillstånd i hela Polen. Det var det första större ben som manifestregeringen, på dag 11 av sin existens, kastade till klicken i Peterhof. Greve Witte tog på sig hela ansvaret för denna åtgärd. I en regeringskommuniké ljög han att polackerna hade gjort ett "oförsäkamt" försök att bryta sig loss, och varnade dem för att "inte för första gången" slå in på en farlig väg. För att inte själv bli fånge hos Trepov tvingades han redan nästa dag slå till reträtt. Han medgav att regeringen inte så mycket tog hänsyn till de faktiska händelserna, som – med tanke på att "polackerna är överdrivet lättpåverkade" – förutsåg en möjlig konsekvens av händelseutvecklingen. Undantagstillståndet var alltså i viss mån konstitutionens hyllning till det polska folkets politiska temperament.

Den 29 oktober infördes undantagstillstånd i ett antal distrikt i Tjernigov, Saratov och Tambov, där det hade brutit ut jordbruksoroligheter. Alltså verkar även bönderna i Tambov vara "överdrivet lättpåverkade".

Det liberala samhället började skallra tänder av skräck. Trots liberalernas alla hånfulla grimaser mot Witte, så trodde de ändå innerst inne starkt på honom. Men nu hade Durnovo självsäkert klivit fram från bakom Wittes rygg, och Durnovo var precis tillräckligt intelligent för att anpassa Cavours aforism – "undantagstillstånd är en metod för regeringar som består av idioter" – till en teori som vägledde honom själv.

Arbetarnas revolutionära instinkt sa dem att kontrarevolutionens fräckhet skulle uppmuntras om man lät dem komma undan med detta öppna angrepp. Den 29 och 30 oktober och 1 november krävde massmöten på de flesta av Petersburgs industriföretag att sovjeten skulle vidta drastiska åtgärder.

Efter en hetsig diskussion vid ett fullpackat och stormigt möte den 1 november tog en överväldigande majoritet av sovjetens medlemmar följande beslut:

Regeringen fortsätter att gå fram över lik. Den ställer de modiga soldaterna och matroserna i Kronstadt inför krigsrätt, de soldater och matrosar som rest sig för att försvara sina rättigheter och folkets frihet. Den lägger undantagstillståndets snara runt halsen på det förtryckta Polen.

Arbetardeputerades sovjet uppmanar det revolutionära proletariatet i Petersburg att visa sin broderliga solidaritet med de revolutionära soldaterna i Kronstadt och de revolutionära arbetarna i Polen, med hjälp av en politisk generalstrejk, som redan har visat sin överväldigande styrka, och med hjälp av massiva protestmöten. Imorgon, 2 november kl 12, lägger Petersburgs arbetare ner arbetet under följande paroller: Ner med krigsrättegångarna! Ner med dödsstraffet! Ner med krigslagarna i Polen och Ryssland!

Gensvaret överträffade alla förväntningar. Trots att knappt två veckor hade gått sedan oktoberstrejken, som hade krävt så mycket uppoffringar, upphörde arbetarna i Petersburg med arbetet förvånansvärt enhälligt. Alla stora verkstäder och fabriker som var representerade i sovjeten strejkade före klockan 12 den andra. Många mellanstora och små industrier som dittills inte hade deltagit i den politiska kampen anslöt sig nu till strejken, valde ombud och skickade dem till

sovjeten. Regionalkommittén för Petersburgs järnvägscentrum antog sovjetens beslut och alla järnvägar utom järnvägen till Finland slutade att gå. Det absoluta antalet arbetare som var indragna i novemberstrejken överträffade inte bara januaristrejken utan också oktoberstrejken. Post- och telegrafväsendet, hästdroskornas kuskar, den hästdrivna spårvägen och de flesta affärsanställda strejkade inte. Av tidningarna kom bara *Regeringens sändebud*, *Petersburgs guvernörs nyhetsblad* och *Izvestija* ut, de två första under beskydd av trupperna, den tredje under beskydd av arbetarnas väpnade avdelningar.

Greve Witte blev fullständigt överrumplad. Två veckor tidigare hade han trott att han, eftersom han hade makten i sina händer, bara behövde leda, uppmuntra, hålla tillbaka, förvalta. Novemberstrejken, proletariets upprörda protest mot regeringens hyckleri, gjorde den stora statsmannen helt paff. Inget är så talande för hans fullkomliga oförmåga att förstå de revolutionära händelsernas innebörd, hans barnsliga förvirring inför dem, och hans samtidiga självgodas inbilskhet, som det telegram som han hoppades skulle lugna proletariatet. Här är texten i sin helhet:

Bröder, arbetare, återgå till arbetet, överge upprorsandan, tänk på era fruar och barn. Lyssna inte till dåliga råd. Tsaren har beordrat oss att speciellt uppmärksamma arbetarnas svårigheter. I detta syfte har hans kejsrerliga majestät inrättat ett Handels- och industriministerium, som ska införa rättvisa förhållanden mellan arbetare och arbetsgivare. Ge oss tid så kommer allt tänkbart att göras för er. Lyssna på råden från en man som har en välvillig inställning till er och vill er väl. Greve Witte.

Detta skamliga telegram, där det fega hat som dolde en kniv i fickan försökte framställa sig som en välvillig beskyddare, mottogs och blev offentligt vid sovjetens möte den 3 november, och det utlöste en storm av ilska. Med glödande målmedvetenhet antogs omedelbart vårt föreslagna svar, som påföljande dag publicerades i *Izvestija*. Här är texten:

Efter att ha beaktat greve Wittes telegram till sina ”bröder arbetare”, vill arbetardeputerades sovjet först av allt uttrycka sin stora förvåning över tsarens favorits utomordentliga vana att tillåta sig att tilltala arbetarna i Petersburg som sina ”bröder”. Det finns inga som helst familjeband mellan proletariatet och greve Witte.

I själva frågan förkunnar sovjeten:

1. Greve Witte uppmanar oss att tänka på våra fruar och barn. Som svar på detta uppmanar arbetardeputerades sovjet alla arbetare att räkna hur många fler änkor och föräldralösa barn som arbetarklassens led har fått sedan greve Witte tog statsmakten.
2. Greve Witte pekar på tsarens älskvärda omtanke om det arbetande folket. Arbetardeputerades sovjet påminner Petersburgproletariatet om den Blodiga söndagen, 9 januari.
3. Greve Witte ber om ”tid” och lovar att göra ”allt tänkbart” för arbetarna. Arbetardeputerades sovjet vet att Witte redan har haft tid att överlämna Polen till de militära bödlarna, och arbetardeputerades sovjet betvivlar inte att greve Witte kommer att göra allt tänkbart för att strypa det revolutionära proletariatet.
4. Greve Witte kallar sig för en man som har en välvillig inställning till oss och vill oss väl. Arbetardeputerades sovjet förklarar att den inte har något som helst behov av sympati från tsarens favorit. Den kräver en folkets regering på grundval av allmänna, rättvisa, hemliga och direkta val.

Välinformerade personer rapporterar att greven, när han fick detta svar från sina strejkande ”bröder”, drabbades av en attack av andningssvårigheter.

Den 5 november rapporterade Petersburgs nyhetsbyrå: ”Med tanke på de rykten som sprids på landsbygden(!) om krigsrättegångar och avrättningar av gruppbefäl och meniga som deltog i oroligheterna i Kronstadt, är vi bemyndigade att upplysa om att alla sådana rykten är förhastade(!) och ogrundade... Deltagare under händelserna i Kronstadt har inte och kommer inte att dömas inför krigsrätt.” Detta kategoriska uttalande betydde bara att regeringen hade kapitulerat inför strejken. De barnsliga hänvisningarna till ”rykten på landsbygden” vid en tidpunkt då det protesterande proletariatet i Petersburg tillfälligt hade satt stopp för huvudstadens handels- och industriella liv kunde naturligtvis inte dölja detta faktum. Regeringen började redan dessförinnan göra eftergifter i frågan om Polen, genom att förkunna sin avsikt att upphäva undantagstillståndet i kungadömet Polens provinser så fort ”upphetsningen” där ”slocknade”.³⁸

³⁸ Undantagstillståndet hävdades i ett påbud den 12 november.

På kvällen den 5 november lade exekutivkommittén, som ansåg att det avgörande psykologiska ögonblicket hade kommit, fram en resolution i sovjeten om att avblåsa strejken. För att beskriva den politiska situationen vid denna tidpunkt, citerar vi det tal som exekutivkommitténs företrädare höll:

Det har just offentliggjorts ett telegram från regeringen, som uppger att matroserna i Kronstadt inte ska ställas inför krigsrätt utan inför en militär distriktsdomstol.

Telegrammet visar bara den tsaristiska regeringens svaghet och vår styrka. Återigen kan vi gratulera proletariatet i Petersburg till en oerhörd moralisk seger. Men låt oss säga rent ut: även om detta regeringstelegram inte hade kommit, så skulle vi ändå varit tvungna att uppmana arbetarna i Petersburg att avsluta strejken. Dagens nyheter visar att de politiska opinionsyttringarna över hela Ryssland är på tillbakagång. Även om vår strejk är verklig, så är den till sin natur en demonstration. Bara utifrån denna ståndpunkt kan vi bedöma om den är en framgång eller ett misslyckande. Vårt direkta och omedelbara mål var att visa den uppvaknande armén att arbetarklassen står vid dess sida, att den kommer att stå upp för armén. Har vi inte uppnått detta mål? Har vi inte fått över varenda ärlig soldats hjärta till vår sida? Vem kan förneka det? Och om så är fallet, kan då någon påstå att vi inte har uppnått någonting? Kan avslutandet av strejken betraktas som ett nederlag? Har vi inte visat för hela Ryssland att massornas disciplin, bara några få dagar efter avslutningen av den stora striden i oktober och innan arbetarna hade haft tid att tvätta av sig sitt blod och läka sina sår, att deras disciplin var så stor att de efter ett enda ord från sovjeten strejkade igen till sista man.

Titta!, den här gången har även de mest efterblivna fabrikerierna som förut aldrig strejkat anslutit sig till strejken, och deras ombud sitter här i sovjeten tillsammans med oss. Ledande element inom armén har organiserat protestmöten, och har på detta sätt deltagit i vår demonstration. Är inte det en seger? Är det inte en lysande seger? Kamrater, vi har gjort allt vi behövde göra. Än en gång har de europeiska börserna hälsat vår styrka. Sovjetens beslut att mana till strejk fick omedelbart vår växelkurs att falla betydligt utomlands. Således utdelade alla våra aktioner, vare sig det handlade om vårt svar till greve Witte eller till regeringen i sin helhet, ett avgörande slag mot absolutismen.

En del kamrater kräver att strejken borde fortsätta tills matroserna i Kronstadt har ställts inför rätta med en jury och undantagstillståndet i Polen har hävts. Med andra ord tills den nuvarande regeringen faller. Ty tsarismen kommer att sätta in alla sina styrkor mot vår strejk, kamrater, det är ett faktum som vi måste inse. Om vi antar att syftet med vår aktion är att störta enväldet, då har vi givetvis inte uppnått det målet. Utifrån den synvinkeln borde vi ha dolt vår ilska och avstått från att genomföra en protestdemonstration. Men, kamrater, vår taktik grundas inte på denna modell. Våra aktioner är en rad på varandra följande strider. Syftet med dem är att desorganisera fienden och erövra nya vänner. Och vems sympati är oss kärare än arméns? Inse detta: när vi diskuterar om vi ska fortsätta strejken eller ej, så diskuterar vi i själva verket om vi ska behålla strejkens natur som protest, eller omvandla den till en avgörande strid, alltså att fortsätta den till total seger eller nederlag. Vi är inte rädda för strider eller nederlag. Våra nederlag är bara steg på vägen till vår seger. Men inför varje strid söker vi efter de mest gynnsamma förhållandena. Händelserna arbetar för oss och det är inte till vår fördel att skynda på deras utveckling. Jag frågar er: vem är mest gynnad av att skjuta upp den avgörande striden, vi eller regeringen? Vi, kamrater! Ty vi kommer att vara starkare imorgon än idag, och ännu starkare i övermorgon än imorgon.

Kamrater, glöm inte att det var alldeles nyligen som vi fick möjlighet att hålla möten med tusentals människor, organisera proletariatets breda massor och rikta oss till hela befolkningen i vår revolutionära press. Vi måste utnyttja dessa förhållanden till det yttersta, till bredast möjliga agitation och organisering bland proletariatets djupa led. Vi måste förlänga perioden för att förbereda massorna inför de avgörande aktionerna, förlänga den så mycket vi kan, kanske med en månad eller två, för att därefter agera som en så förenad och fast organiserad armé som möjligt.

Regeringen skulle naturligtvis föredra att skjuta oss i bitar nu, när vi är mindre förberedda för den slutgiltiga striden. En del kamrater hyser tvivel idag, precis som de gjorde när begravningsdemonstrationerna avlystes: om vi slår till reträtt idag, kommer vi då att kunna väcka massorna vid ett annat tillfälle? Kommer inte massorna att somna in igen? Mitt svar är: tror ni verkligen att den nuvarande regimen kan skapa förhållanden där massorna kan sova fridfullt? Behöver vi verkligen oroa oss för att det inte kommer att uppstå några händelser i framtiden som kommer att väcka upp dem igen? Tro mig, det kommer bara att uppstå alltför många sådana händelser – tsarismen kommer att se till det. Glöm inte heller att valkampanjen, som måste få hela proletariatet på fötter, ligger framför oss. Och vem vet, kanske valkampanjen kommer att avslutas med att den existerande regimen skjuts i sank? Låt oss ta det lugnt, låt oss inte gå händelserna i förväg. Låt oss ha större tilltro till det revolutionära proletariatet. Somnade det efter 9 januari? Efter Sjidlovskijs kommission? Efter händelserna vid Svarta havet? Nej, den revolutionära vägen höjer sig hela tiden, och det är inte långt kvar tills den bryter och dränker hela den enväldiga regimen.

Avgörande och skoningslösa strider ligger framför oss. Låt oss avblåsa strejken nu, låt oss vara nöjda med vår oerhörda moraliska seger. Låt oss uppbjuda alla krafter för att skapa och befästa det vi behöver mer än något annat: organisering, organisering och organisering. Vi behöver bara titta oss omkring för att se att vi varje dag erövrar mer och mer på detta område.

De järnvägsanställda och postens och telegrafens tjänstemän organiserar sig. Med stål och räls och telegrafledningar kommer de att knyta ihop alla revolutionära centra i vårt land till en enda enhet. Det kommer att göra det möjligt för oss att på 24 timmar få hela Ryssland på fötterna när den tiden kommer. Vi måste förbereda oss för detta ögonblick

och föra disciplinen och organiseringen till sin höjdpunkt. Kamrater, till verket!

Vi måste omedelbart övergå till att organisera och beväpna arbetarna för strid. Ni måste bilda ”kämpande tiotal” med valda ledare på varenda fabrik, ”hundratal” med andra ledare och en befälhavare över ”hundratalen”. Ni måste höja disciplinen i dessa celler till en sådan nivå att hela fabriken i ett givet ögonblick vid första anrop kommer att marschera framåt. Kom ihåg att vi i det avgörande ögonblicket bara kan lita till oss själva. Den liberala borgarklassen börjar redan behandla oss med misstro och fientlighet. Den demokratiska intelligentsian vacklar. Föreningsförbundet, som så villigt anslöt sig till oss under den första strejken, är mycket mindre välvilligt inställd under den andra. En av dess medlemmar sa till mig häromdagen: ”Ni vänder allmänheten mot er med era strejker. Förväntar ni verkligen att ni kan vinna utan hjälp?” Jag påminde honom om ett tillfälle under den franska revolutionen när Konventet påbjöd att ”den franska nationen inte kommer att skriva under något fredsfördrag med fiender på sitt territorium”. En av Konventets medlemmar ropade: ”Har ni alltså ingått ett fördrag med segern?” Svaret blev: ”Nej, vi har slutit ett fördrag med döden.”

Kamrater, när den liberala borgarklassen, stolt över sitt förräderi, frågar oss: ”Tänker ni kämpa ensamma, utan vår hjälp? Har ni alltså slutit en pakt med segern?”, så kommer vi att slunga vårt svar i ansiktet på den: ”Nej, vi har slutit en pakt med döden.”

Med överväldigande majoritet beslutade sovjeten att avblåsa strejken måndagen den 7 november, klockan 12 på dagen. Tryckta affischer med sovjetens beslut spreds på fabriker och verkstäder och sattes upp i staden. På den utsedda dagen, på utsedd tid, slutade strejken med samma enhällighet som den hade börjat. Den hade varat 120 timmar, en tredjedel så lång tid som undantagstillståndet i Polen.

Novemberstrejkens betydelse var givetvis inte att den avlägsnade snaran från halsen på några dussin matrosar – vad spelar några få liv för roll under en revolution som förtär tiotusental? Inte heller ligger den i det faktum att den tvingade regeringen att i all hast överge undantagstillståndet i Polen – vad gör väl en eller annan månad av undantagstillstånd under detta tålmodiga lands historia? Novemberstrejken var ett varningsrop till landet i sin helhet. Vem vet om inte en hänsynslös reaktionär dryckesfest hade satt igång i hela landet om experimentet i Polen hade lyckats, om inte proletariatet hade visat att det var ”vid liv och berett att möta slag med slag?”³⁹

Under denna revolution, där den fullständiga solidariteten mellan befolkningens alla raser utgjorde en lysande kontrast till händelserna i Österrike 1848, kunde inte och vågade inte Petersburgs proletariat, i namn av revolutionen själv, utan protester lämna över sina polska bröder i reaktionens otåliga händer. Och trots att det var bekymrat över sin egen framtid kunde det inte och vågade det inte förbigå Kronstadt-myteriet med tystnad. Novemberstrejken var ett rop i solidaritet som proletariatet slungade över regeringens och den borgerliga oppositionens huvuden till fångarna på kasernerna. Och ropet förklingade inte ohört.

I en artikel om novemberstrejken citerade Londontidningen *Times* en vakthavande överste, som gjorde följande anmärkning: ”Olyckligtvis går det inte att förneka att arbetarnas ingripande till förmån för upprorsmakarna i Kronstadt fick ett beklagligt moraliskt inflytande över våra soldater.” Det är i detta ”beklagliga moraliska inflytande” som vi ska söka efter novemberstrejkens viktigaste betydelse. I ett enda slag ruskade den om medvetenheten inom många kretsar i armén, och gav under loppet av några dagar upphov till ett antal politiska möten i kasernerna på Petersburg-garnisonen. Inte bara enskilda soldater utan soldatdelegater började visa sig i exekutivkommittén och till och med på själva sovjetens möten, höll tal och begärde stöd. De revolutionära banden bland trupperna stärktes, uttalandena lästes i breda kretsar.

Under dessa dagar nådde oron inom armén till och med dess aristokratiska ledning, Under novemberstrejken hade författaren tillfälle att delta som ”arbetartalare” vid en militär sammankomst som var unik i sitt slag. Det är värt besväret att berätta denna historia här.

Beväpnad med en inbjudan från baronessan X,⁴⁰ kom jag klockan 9 på kvällen till ett av de mest

³⁹ Citat ur en resolution från sovjeten – Trotskijs anmärkning.

⁴⁰ Hon kan nu nämnas vid namn: Uexküll von Hildebrandt.

välbärgade husen i Petersburg. Dörrvakten, som såg ut som en person som hade bestämt sig för att inte låta sig förvånas av någonting under dessa dagar, tog min överrock och hängde upp den mitt i en rad av officerskappor. En livréklädd betjänt stod och väntade på att jag skulle ge honom mitt visitkort. Men ack, vad kan väl en "illegal person" ha för sorts visitkort? För att hjälpa honom ur knipan gav jag honom värdinnans inbjudningskort. En student åtföljd av en radikal universitetslektor och slutligen baronessan själv, kom ut i hallen. Uppenbarligen hade de förväntat sig att "arbetartalaren" skulle vara en mer respektingivande person. Jag uppgav mitt namn. De bad mig hjärtligt att stiga på. När jag lyfte draperiet i dörren åt sidan såg jag ett sällskap på 60 eller 70 personer. På ena sidan av mittgången satt 30 eller 40 officerare, inklusive några eleganta gardesofficerare, på rader av stolar, på andra sidan satt damerna. I hörnet längst fram fanns en grupp journalister och radikala advokater. Bakom ett litet bord satt en gammal gentleman som jag inte hade träffat förut, och han fungerade som ordförande. Vid hans sida såg jag Roditjev, kadeternas framtida "folktalare". Han talade om införandet av undantagstillstånd i Polen, och vad den liberala allmänheten och de tänkande delarna av armén borde ha för inställning i frågan om Polen. Talet var tråkigt och kraftlöst, de tankar han uttryckte var bristfälliga och kraftlösa, och även applåderna efter talet var kraftlösa.

Efter honom talade Peter Struve, gårdagens "landsflykting från Stuttgart", som kunde tacka oktoberstrejken för sin ankomst till Ryssland, och som hade utnyttjat detta tillfälle till att omedelbart inta en ståndpunkt som låg långt till höger inom *zemstvo*-liberalismen, och utifrån denna position gå till våldsamt angrepp mot socialdemokraterna. Han var en hopplös talare som stammade och kippade efter luft, och försökte bevisa att armén borde stå på 17 oktobermanifestets grund och försvara det mot angrepp både från höger och vänster. Detta stycke konservativ giftig visdom lät särskilt märkligt från en före detta socialdemokrat. Medan jag lyssnade till hans tal erinrade jag mig att denne man 7 år tidigare hade skrivit: "Ju längre österut, desto svagare, fegare och lågt stående blir borgarklassen", varefter han på den tyska revisionismens kryckor själv hade gått över till den liberala borgarklassens sida, för att med sitt eget exempel bevisa sanningen i sin historiska generalisering.

Efter Struve talade den radikala journalisten Prokopovitj om Kronstadt-myteriet. Sedan kom det en professor som hade hamnat i onåd och som tvekade om han skulle välja liberalismen eller socialdemokratin, och under tiden talade om allt och inget. Därefter en välkänd advokat (Sokolov), som uppmanade officerarna att inte gå mot den politiska agitationen på kasernerna. Talen blev alltmer beslutsamma, atmosfären blev hetsig, applåderna mer energiska. När det blev min tur påpekade jag att arbetarna var obehäpnade, att friheten tillsammans med dem också var obehäpnad, att nycklarna till landets vapenförråd befann sig i officerarnas händer, och att dessa nycklar i det avgörande ögonblicket måste överlämnas till folket, vilka de rätteligen tillhörde. Det var första och troligen sista gången som jag tvingades rikta mig till en sådan publik.

Proletariatets "beklagliga moraliska inflytande" över soldaterna fick regeringen att vidta ett antal förtryckande åtgärder. I ett av gardesregementena genomfördes arresteringar, ett antal matroser förflyttades under eskort från Petersburg till Kronstadt. Från alla håll frågade soldaterna sovjeten vad de skulle göra. Vi besvarade dessa frågor med en proklamation som blev känd som *Manifest till soldaterna*. Så här lød det:

Arbetardeputerades sovjet svarar soldaterna:

Bröder soldater i armén och flottan!

Ni vänder er ofta till oss, arbetardeputerades sovjet, för att få råd och stöd. När soldater från

Preobrazjenskijregementet arresterades vände ni er till oss för att få hjälp. När studenter på arméns elektrotekniska skola blev arresterade vände ni er till oss för att få stöd. När örlogsbesättningar sändes med eskort från Petersburg till Kronstadt bad de om vårt skydd.

Många regementen skickar deputerade till oss.

Bröder soldater, ni har rätt. Ni har inget annat skydd än det arbetande folket. Om inte arbetarna står upp för er så finns det ingen räddning för er. De förbannade kasernerna kommer att strypa er.

Arbetarna står alltid på de ärliga soldaternas sida. I Kronstadt och Sevastopol kämpade och dog arbetare tillsammans med matroserna. Regeringen inrättade en krigsrätt för att döma matroserna och soldaterna i Kronstadt, och omedelbart gick Petersburgs arbetare ut i strejk överallt.

De är beredda att svälta, men inte att under tystnad titta på medan soldater behandlas illa.

I alla Petersburgarbetares namn säger vi, arbetardeputerades sovjet, till er:

Era svårigheter är våra svårigheter, era behov är våra behov, er kamp är vår kamp. Vår seger kommer att bli er seger.

Vi är fjättrade av samma kedjor. Bara folkets och arméns gemensamma ansträngningar kommer att kunna bryta sönder dessa kedjor.

Hur ska man kunna befria männen i Preobrazjenskijregementet? Hur ska man rädda männen i Kronstadt och Sevastopol?

För att det ska gå måste landets rensas från tsarens fängelser och krigsrätter. Vi kommer varken att befria männen i Preobrazjenskijregementet eller rädda männen i Kronstadt och Sevastopol med hjälp av ett enda slag. Med en enad, mäktig framstöt måste vi sopa bort det godtyckliga styret och absolutismen från fosterlandets jord.

Vilka kan genomföra detta stordåd?

Endast det arbetande folket tillsammans med sina bröder i de väpnade styrkorna.

Bröder soldater! Vakna! Res er! Kom över till oss! Ärliga och modiga soldater, bilda fackföreningar!

Väck de som sover! Hjälp eftersläntrarna! Kom överens med arbetarna! Upprätta band till arbetardeputerades sovjet!

Framåt, för sanningen, för folket, för frihet, för våra fruar och barn!

Arbetardeputerades sovjet sträcker ut sin broderliga hand till er.

Detta manifest antogs och publicerades under de sista dagarna av sovjetens liv.

Kapitel 16 Åtta timmar och ett gevär

Under denna kamp stod proletariatet ensamt. Ingen ville eller kunde hjälpa det. Denna gång handlade inte tvistefrågan om pressfrihet, de uniformerade ligisternas styre eller ens allmän rösträtt. Arbetarna krävde garantier för att deras muskler, nerver och hjärna skulle skyddas. De hade bestämt sig för att erövra tillbaka en del av sitt eget liv. De kunde inte – och ville inte – vänta längre. Under revolutionen hade de känt sin egen styrka för första gången, och under samma händelser hade de för första gången fått en skymt av ett annat, högre liv. Det var som om de hade fötts på nytt till ett spirituellt liv. Alla deras sinnen var spända som strängarna på ett musikinstrument. Nya, oändliga, strålande världar öppnade sig för dem... Kommer han snart att födas, den stora poet som kommer att återskapa arbetarmassornas revolutionära uppror för oss?

Efter oktoberstrejken som hade förvandlat nedsotade fabriker till tempel för revolutionära tal, efter segern som hade fyllt de tröttaste hjärtan med stolthet, fann sig arbetarna än en gång i maskinernas förbannade grepp. Halvsovande i den grå gryningen kastade de sig in i industrihelvetets gapande mun. Sent på kvällen, efter att den blidkade maskinen hade blåst i visslan, släpade sig deras på nytt halvsovande trötta kroppar till de mörka, motbjudande hål som var deras hem. Ändå lyste ljus överallt, så nära och ändå så fjärran – ljus som de själva hade tänt. Den socialistiska pressen, politiska möten, partikampen – en enorm och underbar fest av intressen och känslor. Vad var lösningen? Åttatimmarsdagen. Det var programmets program, skrivelsernas skrivelse. Bara åttatimmarsdagen kunde omedelbart frigöra proletariatets klasskrafter för tidens revolutionära politik. Till vapen, proletärer i Petersburg! Ett nytt kapitel öppnar sig i kampens obevekliga bok.

Redan under den stora strejken hade delegaterna ofta sagt att massorna inte på några villkor skulle gå med på att arbeta under de gamla förhållandena när arbetet väl återupptogs. Den 26 oktober beslutade sig delegater från ett av Petersburgs distrikt, utan sovjetens vetskap, för att med hjälp av revolutionära medel införa åttatimmarsdagen på sina fabriker. Den 27 antogs delegaternas förslag enhälligt vid flera arbetarmöten. På Alexandrovskijs mekaniska verkstad avgjordes frågan med slutet omröstning för att undvika påtryckningar. Resultatet blev 1.668 för, 14 mot. Den 28 började flera större metallindustrier arbeta åtta timmars arbetsdag. Samtidigt blossade en annan likadan rörelse upp i andra ändan av Petersburg. Den 29 rapporterade kampanjens initiativtagare till sovjeten att åttatimmarsdagen hade införts med hjälp av ”övertagande” på tre stora fabriker. Dundrande applåder. Inget utrymme för tvivel och tvekan. Var det inte övertagande som hade givit oss församlings- och pressfrihet? Var det inte med hjälp av revolutionära initiativ som vi hade kunnat inhösta det konstitutionella manifestet? Var kapitalets privilegier heligare än monarkens privilegier? Skeptikernas försagda röster drunknade i en våg av allmän entusiasm.

Sovjeten tog ett oerhört viktigt beslut: den uppmanade alla fabriker och verkstäder att införa åtta timmars arbetsdag genom att på eget initiativ överta makten. Detta beslut togs nästan utan diskussion, som om det var en helt naturlig åtgärd. Sovjeten gav arbetarna i Petersburg 24 timmar för att vidta förberedelser. Och arbetarna ansåg att det räckte. ”Sovjetens förslag möttes med entusiasm av våra arbetare”, skrev min vän Nemtsov, en delegat från en metallverkstad.

I oktober kämpade vi för hela landets krav, men nu för vi fram våra egna proletära krav, som helt klart kommer att visa våra borgerliga chefer att vi inte för ett ögonblick glömmer de krav vår klass har. Efter diskussion beslutade verkstadskommittén (en församling av representanter från verkstäderna, där den ledande rollen spelades av delegater från sovjeten) enhälligt att införa åttatimmarsdagen från 1 november. Samma dag tillkännagav ombuden verkstadskommitténs beslut i alla verkstäder, och föreslog att arbetarna borde ta med sig mat till arbetet, så att de inte behövde ta den vanliga lunchrasten. 1 november anlände arbetarna till fabriken klockan 6.45 som vanligt. Mitt på dagen visslade fabriksvisslan för lunchrast. Det gav upphov till många skämt bland arbetarna, som hade beslutat att bara ta 30 minuters lunch istället för den föreskrivna 1 timma och 45 minuter. Halv fyra på eftermiddagen slutade hela personalen arbeta, efter att ha jobbat exakt åtta timmar.

”Måndagen den 31 oktober”, kan vi läsa i nummer 5 av *Izvestija*, ”lämnade alla fabriksarbetare i vårt distrikt, i enlighet med sovjetens beslut, fabriken efter att ha fullgjort åtta timmars arbete, och

gick ut på gatan med röda fanor och sjungande 'Marseljäsen'. På vägen 'drog' demonstranterna med sig flera små företag som fortfarande arbetade." Sovjetens beslut genomfördes med samma revolutionära enhet i andra distrikt. 1 november spred sig rörelsen till nästan alla metallverkstäder och de större textilfabrikerna. Arbetarna på Schlisselburgfabrikerna telegraferade sovjeten med frågan: "Hur många timmar ska vi arbeta idag?" Kampanjen spred sig med oemotståndlig enhällighet. Men den fem dagar långa novemberstrejken drev ända från början in en kil i kampanjen. Situationen blev allt svårare. De reaktionära elementen inom regeringen gjorde desperata försök att komma på fötter, och inte utan framgång. Under Wittes beskydd enade sig kapitalisterna energiskt för att slå tillbaka. De borgerliga demokraterna var trötta på strejkerna och längtade efter lugn och ro.

Fram till novemberstrejken hade kapitalisterna reagerat på olika sätt mot att arbetarna förkortade arbetsdagen: vissa hotade omedelbart att stänga sina fabriker, andra drog bara bort motsvarande summa från lönerna. På ett antal fabriker gjorde företagsledningen eftergifter och gick med på att minska arbetsdagen till 9½ och till och med nio timmar. Tryckeriarbetarnas fackförening, till exempel, gick med på ett sådant erbjudande. Stämningarna bland arbetsgivarna var i allmänhet osäkra. Men mot slutet av novemberstrejken hade kapitalet haft tid att återhämta sina krafter och intog en helt oförsonlig ståndpunkt: det skulle bli en allmän lockout. Regeringen røjde vägen för arbetsgivarna genom att först av alla stänga de statliga fabrikerna. Allt oftare skingrades mötena av väpnade styrkor för att demoralisera arbetarna. Situationen blev allt allvarligare. Efter de statligt drivna företagen stängdes ett antal privata. Tiotusentals arbetare kastades ut på gatan. Proletariatet stod med ryggen mot väggen. Det blev oundvikligt att slå till reträtt. Men arbetarmassorna vidhöll sitt krav, och vägrade ens att höra talas om att återgå till arbetet under de gamla förhållandena.

Den 6 november antog sovjeten en kompromisslösning och tillkännagav att kravet inte längre var allmänt, och uppmanade bara till fortsatt kamp på de företag där det fanns visst hopp om seger. Lösningen var uppenbarligen otillfredsställande, eftersom den inte lyckades föra fram en entydig paroll och därmed hotade att splittra rörelsen i en rad osammanhängande strider. Samtidigt fortsatte situationen att försämrats. Medan de statligt ägda fabrikerna på delegaternas enträgna krav öppnades för arbete under de gamla förhållandena, så stängde de privata arbetsgivarna grindarna på ytterligare 13 fabriker. Ytterligare 19.000 personer blev utan arbete. Intresset att öppna fabrikerna till och med under de gamla villkoren gjorde att frågan om att införa åttatimmarsdagen med tvång alltmer hamnade i bakgrunden.

Det krävdes drastiska åtgärder, och den 12 november beslutade sovjeten att blåsa till reträtt. Det var det mest dramatiska mötet av arbetarparlamentets alla möten. Omröstningen var delad. Två ledande metallföretag krävde att kampen skulle fortsätta. De fick stöd från representanter från flera textil-, glas- och tobaksfabriker. Putilovverken var definitivt mot. En medelålders kvinna från Maxwellfabriken reste sig för att tala. Hon hade ett vackert, öppet ansikte och trots att det var sent på hösten bar hon en urblekt bomullsklänning. Händerna darrade av sinnesrörelse när hon nervöst fingrade på sin krage. Hennes röst hade en klingande, inspirerad, oförglömlig karaktär. "Ni har vant era fruar vid att sova i mjuka sängar och äta god mat", för hon ut mot Putilovdelegaterna. "Det är därför ni är rädda för att bli av med arbetet. Men vi är inte rädda. Vi är beredda att dö, men vi ska ha vår åttatimmarsdag. Vi kommer att kämpa till slutet. Seger eller död! Länge leve åttatimmarsdagen!"

Än idag, 30 månader senare, klingar denna röst av hopp, förtvivlan och lidelse i mina öron, en varaktig förebråelse, en okuvlig uppmaning till handling. Var är du nu, du hjältemodiga kamrat i urblekt bomull? Åh, säkert ingen som har vant sig vid att sova i en mjuk säng och äta god mat...

Den klingande rösten tystnade. Det blev en stunds pinsam tystnad. Därefter en storm av dånande applåder. Delegaterna, som hade tyngts ner av en förtryckande känsla av hjälplöshet under det kapitalistiska oket, höjde sig i detta ögonblick högt över sina vardagliga bekymmer. De applåderade

sin framtida seger över grymhet och omänsklighet.

Efter en debatt som varade fyra timmar antog sovjeten med överväldigande majoritet en resolution om att slå till reträtt. Efter att ha pekat på att förbundet mellan det enade kapitalet och regeringen hade förvandlat frågan om åttatimmarsdagen i Petersburg till en statlig fråga, och att arbetarna i Petersburg därmed inte kunde segra skilt från landet i sin helhet, slog resolutionen fast: ”Av denna orsak anser arbetardeputerades sovjet det nödvändigt att tillfälligt avbryta det omedelbara och allmänna införandet av åttatimmarsdagen med hjälp av övertagande.” Det krävdes en hel del arbete för att genomföra reträtten på ett organiserat sätt. Många arbetare föredrog den linje som den kvinnliga väverskan från Maxwells hade pekat ut. Arbetarna på en stor fabrik som hade beslutat sig för att fortsätta kampen för 9½ timmars arbetsdag skrev till sovjeten: ”Kamrater arbetare från andra fabriker och verkstäder, förlåt oss för att vi gör så här, men vi orkar inte längre med denna både fysiska och moraliska gradvisa utmattning. Vi kommer att kämpa till sista blodsdroppen...”

* * *

När kampanjen för åtta timmars arbetsdag inleddes, skrek givetvis den kapitalistiska pressen att sovjeten var ute efter att ruinera landets industri. Den liberalt demokratiska pressen, som under denna period var rädd och darrade inför sin herre till vänster, höll tyst som om den blivit stum. Först när revolutionens nederlag i december hade befriat den från sina bojor började den översätta reaktionens anklagelser mot sovjeten till sin egen liberala jargong. Kampen för åttatimmarsdagen var den aktion som de liberala demokraterna efteråt fördömde allra starkast. Men vi bör komma ihåg att tanken på att förkorta arbetsdagen med hjälp av övertagande – det vill säga att i själva verket avbryta arbetet utan att på förhand ha kommit överens med arbetsgivarna – inte uppstod i oktober, och inte heller i sovjeten. Den sortens försök gjordes många gånger under loppet av strejkerna 1905, och de var inte alltid resultatlösa. På de statligt drivna verkstäderna, där politiska motiv är starkare än ekonomiska, fick arbetarna nio timmars arbetsdag med hjälp av sådana aktioner. Icke desto mindre kan det förefalla helt befängt att efter bara 24 timmars förberedelser tänka sig att införa en normal arbetsdag enbart i Petersburg med hjälp av revolutionära metoder. En respektabel kassör i en respektabel fackförening skulle exempelvis kunna anse att det är rent ut sagt vansinnigt. Och det var verkligen vansinnigt – utifrån en normal ”förnuftig” synvinkel. Men under förhållanden av revolutionär ”galenskap” hade det sin egen ”logiska grund”. Givetvis är det inte meningsfullt med en normal arbetsdag enbart i Petersburg. Men sovjeten trodde att kampanjen i Petersburg skulle få hela landet på fötter. Åttatimmarsdagen kan naturligtvis bara införas med hjälp av statsmakten. Men det var precis statsmakten som proletariatet kämpade om vid denna tidpunkt. Om det hade vunnit en politisk seger så hade införandet av åttatimmarsdagen bara varit ett naturligt resultat av det ”befängda experimentet”. Men det lyckades inte vinna, och det är så klart dess allvarligaste ”misstag”.

Och ändå anser vi även nu att sovjeten handlade som den var berättigad att göra och skulle göra. Den hade i själva verket inget val. Om den utifrån ”realistiska” överväganden och hänsyn hade börjat uppmana massorna att vända tillbaka så hade de helt enkelt inte lytt. Kampen hade blossat upp ändå, men utan någon ledning. Det skulle ha blivit strejker men isolerade. Under sådana förhållanden skulle ett nederlag ha lett till fullständig demoralisering. Sovjeten såg sin uppgift på ett annat sätt. Dess ledare räknade ingalunda med att kampanjen skulle leda till omedelbar och fullständig seger. Men de betraktade den mäktiga, spontana rörelsen som ett obestridligt faktum, och de bestämde sig för att omvandla den till en majestätisk demonstration för åttatimmarsdagen av aldrig tidigare skådat slag inom någon socialistisk rörelse.

Arbetsgivarna tog snabbt tillbaka kampanjens praktiska resultat, nämligen den avsevärda minskningen av arbetstiden på ett antal företag. Men de politiska resultaten lämnade ett outplånligt intryck i massornas medvetande. Hädanefter hade tanken på åtta timmars arbetsdag blivit populär även inom arbetarklassens mest efterblivna skikt, på ett sätt som många års strävsam propaganda

aldrig kunde ha uppnått. Samtidigt smälte detta krav organiskt samman med den politiska demokratins grundläggande paroller. Efter att ha stött på kapitalets organiserade motstånd återgick massorna än en gång till revolutionens grundläggande fråga, nämligen att upproret är ofrånkomligt, det avgörande behovet av vapen.

När han i sovjeten försvarade resolutionen att avsluta kampanjen, sammanfattade exekutivkommitténs talare kampanjen med följande ord: ”Vi kanske inte har erövrat åttatimmarsdagen åt massorna, men vi har förvisso vunnit massorna för åttatimmarsdagen. Hädanefter kommer stridsropet *Åtta timmar och ett gevär!* att finnas i hjärtat på varenda arbetare i Petersburg.”

Kapitel 17 Bondeupploppen

Revolutionens avgörande händelser ägde rum i städerna. Men även landsbygden var orolig. Den började högljutt röra på sig, klumpigt, stapplande som efter en lång tids sömn. Men till och med dessa första, osäkra rörelser fick de härskande klassernas hår att stå på ända.

Under de två eller tre sista åren innan revolutionen hade förhållandena mellan bönderna och godsägarna blivit ytterst spända. "Missförstånd" blossade ständigt upp, än här och än där. Från och med våren 1905 ökade oroligheterna på landsbygden på ett hotfullt sätt, och antog olika former i olika delar av landet. I grova drag berörde "bonderevolutionen" tre viktiga områden: 1) i norr, som kännetecknades av en mycket utvecklad processindustri, 2) i sydost, som var relativt rikt på jord, och 3) centrum, där bristen på jord blev särskilt besvärlig genom industrins beklämmande tillstånd. Å sin sida utvecklade bonderörelsen fyra huvudsakliga sorters kamp: ta över godsägarnas mark, varefter godsägarna kastades ut och deras egendomar förstördes för att utöka den jord som bönderna själva kunde använda; beslagtagna spannmål, boskap och hö och fälla skog, för att omedelbart tillfredsställa de svältdrabbade byarnas behov; en rörelse av strejker och bojkotter med målet att antingen minska jordräntorna eller öka lönerna, och slutligen; vägran att tillhandahålla rekryter eller att betala skatter och skulder. I olika kombinationer spred sig dessa olika kampformer över landet, och anpassades till de olika regionernas ekonomiska förhållanden. Bonderörelsen var allra våldsammast i den underprivilegierade centrala delen. Där var ödeläggelsen av godsägarnas hem och egendom förödande. Strejker och bojkotter användes främst i söder, och i norr, där rörelsen var svagast, tog den vanligtvis formen av att fälla skog. På de ställen där det ekonomiska missnöjet började blandas med radikala politiska krav vägrade bönderna erkänna de administrativa myndigheterna och betala skatter. Låt oss titta närmare på böndernas sätt att göra revolution.

I provinsen Samara spred sig oroligheterna till fyra distrikt. Till en början kom bönderna till gårdar som ägdes av godsägare och tog bara med sig foder till boskapen, gjorde en exakt beräkning av hur mycket boskap som tillhörde gården och lämnade kvar precis så mycket foder som behövdes till dem och tog med sig resten i sina vagnar. Bönderna agerade tyst, utan våld, och försökte uppnå överenskommelser så att det inte skulle bli "några obehagligheter". De förklarade för ägarna att det var nya tider och att folk måste leva på ett nytt sätt, mer rättvist. De som ägde mycket skulle dela med sig till dem som inte ägde någonting, etc.

Senare kom grupper av "delegater" till järnvägsstationerna där stora mängder av godsägarnas spannmål lagrades. De tog reda på vems spannmål det var och förkunnade att de "efter ett gemensamt beslut" skulle ta med sig det. "Hur menar ni bröder, ta med er det?" protesterade stationschefen, och fortsatte: "Jag kommer ju att hållas ansvarig... ha medlidande med mig..." "Det är sant", höll de fruktansvärda "expropriatorerna" med om, "vi vill inte ställa till med problem för dig. Men saken är den att järnvägsstationen ligger närmare, vi ville inte åka ända ut till gården, det är så långt. Men det hjälps inte, vi måste åka till 'Vederbörande' och ta spannmålet direkt från hans lada." Spannmålet som lagrades vid stationen förblev orört, bönderna åkte ut till lantgården och delade upp spannmålet som fanns där på ett rättvist sätt. Men snart bet inte argumenten om "nya tider" på godsägaren längre. Han repade mod och försökte köra iväg dem. Då stegrade sig de godmodiga bönderna – och lämnade inte en sten kvar på godsherrens egendom.

I provinsen Cherson gick stora bondemassor från det ena godset till det andra med kärror för att ta med sig "utdelad" egendom. Det blev inget våld och inget dödande eftersom de skrämde godsägarna och deras förvaltare flydde, och öppnade alla lås och fönsterluckor så fort bönderna krävde det. I samma provins utkämpades en energisk strid för att sänka jordräntorna. Böndernas föreningar bestämde priserna på grundval av "rättvisa". Enbart från klostret Bezjukov beslagtogs 15.000 *desjatiner* utan betalning, därför att "munkarna borde be till Gud, och inte köpa och sälja mark med vinst".

Men de allra stormigaste händelserna ägde rum i Saratov i slutet av 1905. Inte en enda bonde var

passiv i de byar som drogs med i rörelsen. Alla var med i upproret. Godsägarna och deras familjer kastades ut från sina hem, all löseegendom delades ut, boskapen fördes bort, arbetare och hembiträden fick lön, och slutligen sattes den ”röda tuppsycklingen” på byggnaderna (det vill säga de sattes i brand). Beväpnade avdelningar gick i spetsen för ”bondekolonnerna” som genomförde räderna. Polisen och vakterna i byarna höll sig undan, och på vissa ställen arresterades de av beväpnade bönder. Godsägarnas byggnader eldades upp för att de inte skulle kunna återvända till sin mark efter en tid. Men det förekom inget våld.

Efter att ha förstört hela egendomen utfärdade bönderna en ”dom” som slog fast att marken under kommande vår skulle övergå i bondesamfundets ägo. De pengar som beslagtogs på gårdarnas kontor, på de statligt ägda spritbutikerna och från de som samlade in betalning för sprit, förvandlades omedelbart till gemensam egendom. Lokala bondekommittéer eller ”brödraskap” hade till uppgift att dela ut den beslagtagna löseegendomen. Godsen plundrades nästan oavsett vilka relationerna var mellan bönderna och enskilda godsägare: både reaktionära och liberala godsägares egendomar ödelades. Politiska nyanser sopades bort av vågen av klasshat. Lokala *zemstij*-liberalers hem jämnades med marken, gamla herrgårdar med värdefulla bibliotek och konstgallerier brändes ner så att inte ett spår återstod. I vissa distrikt kunde man räkna de godsägarhus som stod kvar på ena handens fingrar. Böndernas korståg såg likadant ut överallt.

En tidning skrev: ”Det börjar, och under hela natten lyser himlen upp av eldar. Det är en fruktansvärd bild. På morgonen ser man långa rader av hästdragna ekipage som flyr från godsen. Så fort kvällen kommer är det som om horisonten bär ett halsband av eldar. Vissa nätter gick det att räkna upp till 16 eldar... Godsägarna flyr i panik och paniken sprider sig längs hela deras väg.”

Inom kort hade mer än 2.000 godsegendomar ödelagts och bränts ner i hela landet, inklusive 272 bara i provinsen Saratov. Enligt officiella siffror för de tio mest drabbade provinserna uppgick godsägarnas förluster till 29 miljoner rubel, inklusive ungefär 10 miljoner i Saratov.

* * *

Om det allmänt sett är så att klasskampens förlopp inte avgörs av den politiska ideologin, så gäller det tredubbelt för bönderna. Bonden i Saratov måste naturligtvis ha haft tungt vägande skäl – konkreta skäl på sin egen gård, sitt loggolv och sin by – för att slänga en brinnande bunt halmstrå på godsägarens tak. Men det vore ett misstag att helt och hållet bortse från effekterna av politisk agitation. Även om bonderevolterna var förvirrade och kaotiska, så innehöll de ändå omisskännliga element av försök att göra politiska generaliseringar, och dessa element hade förts in av partiernas arbete. 1905 försökte till och med de liberala *zemstij* upplysa bönderna och få dem att göra motstånd. Halvofficiellt införde man representation för bönderna i ett antal landsbygdsråd, och frågor av allmänt intresse togs upp till diskussion. De anställda i landsbygdsråden – statistiker, lärare, agronomer, sköterskor – var ojämförligt mycket mer aktiva än de jordägarande liberalerna. Många av dem var socialdemokrater eller socialistrevolutionärer, majoriteten var partilösa radikaler, för vilka privat ägande av jorden inte på något sätt var en helig institution.

Under ett antal år innan 1905 hade de socialistiska partierna via lantarbetare organiserat revolutionära grupper bland bönderna och spridit olaglig politisk litteratur. 1905 antog den politiska agitation massomfattning och trädde fram ur underjorden. Den befängda förordningen från 18 februari, som införde någon sorts rätt att lämna in petitioner, spelade en viktig roll för denna utveckling. De politiska agitatorerna utnyttjade denna rätt, eller snarare den förvirring som förordningen hade orsakat bland de lokala myndigheterna, för att organisera möten i byarna och uppmuntra bönderna att anta resolutioner att avskaffa det privata ägandet av jorden och införa folklig representation. På många ställen betraktade sig de bönder som hade skrivit under dessa resolutioner som medlemmar i en ”bondefackförening”, och de valde kommittéer ur sina egna led, som i många fall helt åsidosatte byarnas lagliga myndigheter.

Det var exempelvis vad som hände inom kosackbefolkningen i Donregionen. Möten med 600 eller 700 personer sammanträdde i kosackernas byar. ”En märklig samling”, skrev en av agitatorerna. ”Bakom bordet sitter kosackernas *ataman* (hövding), fullt beväpnad. Män med och utan sablar står och sitter överallt. Vi har vant oss vid att se dessa män som en något obehaglig höjdpunkt på våra möten och sammanträden. Nu är det egendomligt att se hur deras ögon sakta lyser upp av ilska mot godsägarna och ämbetsmännen. Vilken enorm skillnad det är mellan kosacken som gör militärtjänst och kosacken bakom ploget!” Agitatorer välkomnades entusiastiskt, grupper av kosacker red för att hämta dem dussintals kilometer bort och vaktade dem noga mot polisen. Men många bönder i avlägsna regioner hade en förvirrad bild av sin egen roll. ”Det är snälla herrar”, sa många bönder efter att ha skrivit under resolutionen, ”de kommer att skaffa oss en bit egen mark”.

Den första bondekongressen ägde rum nära Moskva i augusti 1905. Mer än 100 representanter från 22 provinser träffades under två dagar i en stor lada en bra bit från vägen. Vid denna kongress tog för första gången tanken på en allrysk bondefackförening, som skulle förena många partianslutna och partilösa bönder, form.

Manifestet från 17 oktober öppnade upp ännu större perspektiv för politisk agitation på landsbygden. Till och med den nu bortgångne greve Hezden, en oerhört måttfull medlem i *zemstvon* i provinsen Pskov, började organisera lokala möten för att förklara det ”nya systemet”. Till en början var inte bönderna särskilt intresserade, men så småningom vaknade de och beslutade att det var dags att gå från ord till handling, de skulle ”strejka” en privatägd skog.⁴¹ Den liberala greven hade inte räknat med något sådant. Under sina försök att få till stånd samförstånd mellan klasserna på grundval av tsarens manifest brände alltså de jordägande liberalerna bara fingrarna, men den revolutionära intelligentsian kunde glädja sig åt fantastiska framgångar.

Bondekongresser hölls i olika provinser, den politiska agitationen blev febril, berg av revolutionär litteratur lämnades av i byarna, bondefackföreningen växte i styrka och storlek. En kongress med 200 bondeombud hölls i den avlägsna provinsen Vjatka. Tre kompanier från den lokala armébatalljonen skickade också delegater som uttryckte sin sympati och utlovade stöd. En liknande deklARATION kom från företrädare för de lokala arbetarna. Myndigheterna togs med överraskning och gav kongressen tillåtelse att organisera möten i städerna och byarna. Mötena pågick oavbrutet i två veckor, och en kongressresolution att vägra betala skatt följdes med eftertryck.

Trots att bonderörelsen hade så många olika former, blev den ett massfenomen i hela landet. Nära gränserna antog den omedelbart en klart revolutionär karaktär. I linje med ett beslut vid en kongress med mer än 2.000 representanter i Vilnius, använde bönderna i Litauen revolutionära metoder för att byta ut tjänstemän i byarna, församlingsäldste och grundskolelärare, avskeda gendarmar och distriktsbefälhavare på landsbygden, och införa valda domstolar och exekutivkommittéer för distrikten. Georgiska bönder i Kaukasus använde ännu mer drastiska aktionsmetoder.

Bondefackföreningarnas andra kongress inleddes i Moskva den 6 november, utan några försök till hemlighetsmakeri. 187 delegater från 27 provinser deltog, och av dessa var 105 godkända av by- och distriktskommittéer och resten av provins- och områdeskommittéer och lokala fackföreningar. Bland delegaterna fanns 145 bönder, och resten var intellektuella med nära band till bönderna, som manliga och kvinnliga lärare, anställda i landsbygdsråd, läkare, etc. Folkloristiskt sett var detta en av revolutionens mest intressanta församlingar. Där fanns många livfulla individer, ”naturbegåvningar” från landet, spontana revolutionärer som hade ”tänkt ut alltihop alldeles själva”, byapolitiker med hetsigt temperament och ännu mer lidelsefulla förhoppningar, men med ganska förvirrade teorier.

⁴¹ Ordet ”strejkande” blev liktydigt med ”revolutionär” bland bönderna och de breda befolkningslagren. ”Att strejka” betydde att genomföra en revolutionär handling. ”Att strejka distriktets polisofficer” betydde att arrestera eller döda honom. Detta egendomliga sätt att använda ordet vittnar om vilket enormt revolutionärt inflytande arbetarna och deras kampmetoder hade – Trotskijs anmärkning.

Här är några karaktärsskildringar som har gjorts av en deltagare på kongressen:

Anton Sjtjerbak, ”nestor” bland kosackerna, lång, gråhårig med en kort mustasch och genomträngande ögon, såg ut som om han hade promenerat ut från Repins tavla *Zaporozjtsi*. Efter att ha tillbringat 20 år i Amerika och ha ägt en välutrustad lantgård med sin ryska familj i Kalifornien beskrev han dock sig själv som en lantbrukare från båda halvkloten... Prästen Miretskij, delegat från provinsen Voronezj, presenterade fem ”utlåtanden” från distriktsförsamlingar. I ett av sina tal beskrev fader Miretskij Jesus Kristus som en av de första socialisterna. ”Om Kristus hade levt idag så skulle han ha stått på vår sida.”... Två bondekvinnor i bomullsblusar, yllesjalar och skor av getskinn deltog som delegater för kvinnorna i en by från samma provins Voronezj... Kapten Perelesjin kom som delegat för bomullshantverkarna i samma provins. Han anlände i uniform och med sabel, och gav upphov till en hel del tumult. Någon i salen ropade: ”Ut med polisen!” Då reste sig kaptenen och förkunnade, till allmänna applåder: ”Jag är kapten Perelesjin från provinsen Voronezj, jag har aldrig dolt mina övertygelser och har alltid agerat öppet, det är därför jag bär min uniform.”

Den viktigaste diskussionen rörde taktiken. Vissa av delegaterna var för fredlig kamp – möten, ”utlåtanden”, ”fredlig” bojkott av myndigheterna, skapande av revolutionärt självstyre, ”fredligt” övertagande av odlingsbar mark, ”fredlig” vägran att betala skatt och tillhandahålla rekryter. Andra, i synnerhet de från provinsen Saratov, uppmanade till väpnad kamp och att omedelbart stöda alla uppror så fort de blossade upp. Till slut tog man ett kompromissbeslut.

”Folkets svåra problem orsakas av bristen på jord”, stod det att läsa i resolutionen, ”och kan bara lösas genom att all mark överförs i hela folkets gemensamma ägo, på villkor att jorden bara utnyttjas av de som själva arbetar på den, med hjälp av enbart sina familjer eller i frivilligt samarbete med andra.” Upprättandet av ett rättvist jordbrukssystem anförtroddes den Konstituerande församlingen, som skulle sammankallas på basis av de allra renaste demokratiska principer, ”senast nu i februari(!)”. För att uppnå detta mål ”kommer böndernas fackförening att komma överens med sina bröder arbetarna, med kommunala, fabriks-, verkstads- och järnvägsfackföreningar etc, och även med alla andra organisationer som försvarar det arbetande folkets intressen... I den händelse att folkets krav inte blir uppfyllda, kommer böndernas fackförening att ta till en allmän jordbruksstrejk(!), det vill säga att den kommer att vägra att arbeta åt alla jordbruksföretag och kommer således att stänga ner dessa företag. Vad gäller organiseringen av en generalstrejk, kommer detta att beslutas med hjälp av en överenskommelse med arbetarklassen.”

Efter att vidare ha lovat att sluta dricka sprit, slog resolutionen slutligen fast: ”på grundval av de informationer som vi fått från Rysslands alla hörn skulle en underlåtenhet att tillfredsställa folkets krav orsaka stora problem i vårt land och oundvikligen leda till ett allmänt bondeuppror, ty böndernas tålmod har tagit slut.” Trots att resolutionen i vissa stycken var naiv, så visade den ändå att de progressiva bönderna antog en revolutionär linje. Från mötena i detta bondeparlament steg gräsligt verkliga spöken om jordexpropriering fram inför regeringens och adelns ögon. Reaktionen slog larm – och den hade all anledning att göra det.

3 november, det vill säga bara några få dagar innan kongressen, publicerade regeringen ett manifest som kungjorde att man gradvis skulle avskaffa betalningen för inlösen av jordtilldelning, och att böndernas banktillgångar skulle utvidgas. Manifestet uttryckte förhoppningen att regeringen, tillsammans med duman, skulle lyckas tillfredsställa böndernas viktigaste behov – ”utan att vara till skada för andra jordägare”. Bondekongressens resolution verkade inte motsvara dessa förhoppningar. Men den faktiska praktik som genomfördes lokalt av ”den oss så kära bondebefolkningen” var ännu mindre tillfredsställande. Ödeläggelse och bränder, ”fredligt” övertagande av privat odlingsbar mark, och ett ensidigt fastställande av löner och jordräntor fick godsägarna att utöva ett våldsamt tryck mot regeringen. Från alla hörn i landet kom krav på att skicka trupper. Regeringen skakade på sig för att vakna och insåg att tiden för sentimental öppenhet var slut och att det var dags för ”affärer”.

Bondekongressen avslutades den 12 november. Redan den 14:e var fackföreningens ledare i Moskva arresterade. Det var bara början. Som ett svar på frågor rörande de fortsatta oroligheterna

bland bönderna, utfärdade inrikesministern två eller tre veckor senare följande förhållningsorder, som vi återger ordagrant: ”Upprorsmakare ska i händelse av motstånd omedelbart tillintetgöras med vapenmakt, och deras bostäder brännas ner. Egenmäktigt självstyre ska undanröjas en gång för alla – nu. Arresteringar fyller för närvarande inget syfte och det är hursomhelst omöjligt att rannsaka hundratals och tusentals personer. Det är avgörande att trupperna helt och fullt ska förstå ovanstående instruktioner. P Durnovo.”

Denna kannibaliska order öppnade en ny fas i kontrarevolutionens djävulska orgie. Den nya fasen påbörjades i städerna, och spred sig först därefter till landsbygden.

Kapitel 18 Den röda flottan

”Revolutionen”, skrev den gamle Suvorin, den ryska byråkratins ärkeskurk, i slutet av november, ”ger människor en utomordentlig gnista och vinner över en mängd hängivna, fanatiska anhängare som är beredda att offra sina liv. Kampen mot revolutionen är så svår just därför att den har så mycket glöd, mod, ärlig vältalighet och glödande entusiasm att kämpa med. Ju starkare fienden är, desto mer beslutsam och modig blir revolutionen, och för varje seger drar den till sig en svärm av beundrare. Den som inte känner till detta, den som inte vet att revolutionen är lika lockande som en ung, passionerad kvinna som med vidöppna armar överöser dig med kyssar med heta, febriga läppar, den har aldrig varit ung.”

Upproriska stämningar svepte över landet. En fantastisk, mystisk process ägde rum i ett oräkneligt antal hjärtan: band av skräck bröts ner, den egna personligheten som knappt hade haft tid att bli medveten om sig själv, löstes upp i massan, och massan löstes själv upp i den revolutionära glöden. Efter att ha frigjort sig från nedärvd rädsla och inbillade hinder ville och kunde inte massan se de verkliga hindren i sin väg. Däri låg dess svaghet och även dess styrka. Den rusade framåt som en havsvåg som piskas på av stormen. Varje dag drogs nya befolkningsskikt upp på fötter och nya möjligheter uppstod. Det var som om någon rörde om i den stora samhällskitteln med en jättelik sked, ända ner till botten. Medan de liberala ämbetsmännen om och om igen skar till den ämbetsdräkt som de ännu inte hade burit i Bulygins дума, så upplevde inte landet ett ögonblicks lugn. Arbetarstrejker, oupphörliga möten, gatudemonstrationer, ödeläggelse av lantegendomar, strejker bland poliser och fastighetsskötare, och slutligen oro och myteri bland soldater och matroser. Allting rasade, allting blev kaos.

Men mitt under detta kaos uppstod samtidigt ett behov av en ny ordning, och element till denna ordning började uppstå. De regelbundet återkommande mötena ledde i sig själva till en princip om organisering. Mötena valde deputationer, deputationerna växte till representativa församlingar. Men precis som den spontana ilskan sprang före det politiska medvetandet, så lämnade längtan efter handling de febrila försöken till organisering långt bakom sig.

Däri ligger revolutionens svaghet – *alla* revolutioners svaghet – men också dess styrka. Den som vill spela en inflytelserik roll under en revolution måste inse den i sin helhet. De snusförnuftiga taktiker som tror att man kan behandla revolutionen som en sparrisstjälk, där man efter behag kan skilja den ätbara delen från den oanvändbara delen, är dömda att spela en resultatlös roll som rena tänkare. Eftersom *inga* revolutionära händelser skapar ”förnuftiga” förhållanden för att kunna tillämpa deras ”förnuftiga” taktik, så är sådana tänkare ofrånkomligt dömda att hamna utanför och bakom *alla* händelser. Till slut återstår inget annat för dem än att upprepa Figaros ord: ”Tyvärr kommer det inte att bli en andra föreställning där vi kan ge er anledning att glömma bristerna i den första.”

Vi har inte som mål att beskriva eller ens räkna upp alla händelser 1905. Vi gör bara en övergripande skiss av revolutionens utveckling, med Petersburg så att säga som måttstock, om än utifrån hela nationens synvinkel. Men inte ens inom dessa ramar kan vi utelämna en av de viktigaste händelserna under det ödesdigra året mellan oktoberstrejken och barrikaderna i december: militärupproret i Sevastopol. Det inleddes den 11 november, och redan den 17:e rapporterade Tjuchnin till tsaren: ”Den militära stormen har bedarrat, men däremot inte den revolutionära stormen.”

Minnena från *Potemkin* var fortfarande levande i Sevastopol. Tjuchnin hade behandlat matroserna på det röda slagskeppet grymt: fyra sköts, två hängdes, flera dussin skickades till straffarbete, och slutligen döptes *Potemkin* om till *Panteleimon*. Men han lyckades inte skrämma alla, utan lyckades bara öka de upproriska stämningarna inom flottan. Strejken i oktober inledde en period med enorma gatumöten, där matroser och infanterisoldater inte bara var med som deltagare utan också som talare. En matrosorkester spelade ”Marseljäsen” i täten för en revolutionär demonstration: kort sagt rådde det fullständig ”upplösning av disciplinen”. En order som förbjöd militär personal från att

delta på folkliga möten ledde till att speciella möten hölls på kaserngårdarna vid flottans och arméns kaserner. Officerarna vågade inte protestera, och dörrarna till kasernerna stod öppna dag och natt för representanter från vår partikommitté i Sevastopol. Kommittén tvingades hela tiden brottas med matrosernas otålighet, som krävde ”handling”.

Prout, som hade omvandlats till ett straffarbets skepp, kryssade omkring i närheten som en ständig påminnelse om att offren från juniupproret fortfarande led av *Potemkin*-händelserna. *Potemkins* nya besättning förklarade sig beredda att ta slagskeppet till Batum för att stödja upproret i Kaukasus. Den nybyggda kryssaren *Otjakov* uppvisade en lika stor kampberedskap. Men den socialdemokratiska organisationen yrkade bestämt på att man skulle ha en vänta-och-se-taktik, och föreslog att man skulle bilda en soldat- och matrosdeputerades sovjet med nära band till arbetarnas organisation, och att man skulle göra uppror i flottan som stöd till proletarietets omedelbart förestående politiska strejk. Matrosernas revolutionära organisation godtog planen. Men revolutionen gick längre än den.

Mötena blev hela tiden allt större och alltmer talrika. De började hållas på torget mellan örlogskasernerna och infanteriregementet Brest. Eftersom militärerna inte fick vara med på arbetarnas möten, började tusentals arbetare komma till soldaternas möten. Sammankomsterna omfattade tiotusentals personer. Tanken på gemensamma aktioner mottogs med entusiasm. De mest progressiva kompanierna valde deputerade. De militära myndigheterna beslutade sig för att vidta åtgärder. Officerarnas försök att hålla ”patriotiska” tal vid mötena gav ynkliga resultat. Matroserna, som var väl bevandrade i konsten att diskutera, fick sina överordnade att nesligt fly.

Därefter togs beslut att förbjuda alla politiska möten. 11 november placerades ett beväpnat kompani vid grinden till örlogskasernerna. Inför allas öron utfärdade konteramiral Pisarevskij följande order: ”Släpp inte ut någon ur kasernerna, i händelse av olydnad, skjut.” Petrov, en matros i det kompani som just hade fått denna order, laddade i allas åsyn sitt gevär och dödade med ett skott major Stein och sårade med sitt andra Pisarevskij. En officerare gav genast order: ”Arresterera honom!” Ingen rörde sig. Petrov la ner sitt gevär. ”Vad väntar ni på? Ta mig.” Petrov arresterades. Matroser kom rusande från alla håll och krävde att han skulle släppas, och erbjöd sig att gå i borgen för honom. Upphetsningen kulminerade.

En officerare som försökte hitta en lösning frågade Petrov: ”Petrov, sköt du av misstag?”

”Hur då, av misstag? Jag steg fram, laddade mitt gevär, siktade. Vad är det för misstag i det?”

”Men de ber att du ska släppas fri...”

Och Petrov släpptes. Matroserna var ivriga att omedelbart gå till handling. Alla vakthavande officerare arresterades, avväpnades och låstes in på kontoret. Under påverkan från en socialdemokratisk talare bestämde sig matroserna slutligen för att invänta deputerademötet nästa morgon. Omkring 40 företrädare från matroserna höll möte hela natten. De beslutade att släppa officerarna ur arresten, men inte låta dem gå in i kasernerna. De beslutade också att fortsätta med uppgifter som de ansåg vara viktiga. En högtidlig procession med orkester skulle gå till infanterikasernerna för att dra med soldaterna i rörelsen. På morgon anlände en deputation från arbetarna för diskussioner. Några timmar senare stod hela hamnen stilla. Även tågen slutade gå. Situationen utvecklades snabbt. Halvofficiella telegram rapporterade: ”I örlogskasernerna råder perfekt ordning. Matrosernas uppträdande är ytterst korrekt. Inget supande.” Alla matroser, som var obeväpnade, delades upp i kompanier. Bara ett kompani som lämnades kvar för att skydda kasernerna mot plötsliga angrepp var beväpnat. Petrov valdes till befälhavare för dem.

Under ledning av två socialdemokratiska talare begav sig en del matroser till kasernerna på det intilliggande Brestregementet. Soldaterna var inte alls lika beslutsamma. Först efter hårt tryck från matroserna beslutade de sig för att avvärpa officerarna och avlägsna dem från kasernerna. Officerarna från Mukden lämnade in sina sablar och revolverar utan motstånd, och släpptes genom soldaternas led med orden: ”Vi är obeväpnade, ni kommer inte att röra oss.” Men soldaterna var

redan från början tveksamma, och det var på deras enträgna krav som några vakthavande officerare tilläts stanna kvar i kasernerna. Detta fick ett enormt inflytande på den senare händelseutvecklingen.

Soldaterna började bilda led, i syfte att marschera genom staden tillsammans med matroserna till Belostokregementets kaserner. När de grupperade sig såg de till att alla ”fria män” (civila) gick för sig och inte anslöt sig till dem. När förberedelserna höll på som bäst körde fästningsbefälhavaren Neplijuev upp i sin vagn, tillsammans med divisionsbefälhavaren general Sedelnikov. Han ombads ta bort maskingevären som sedan morgonen hade placerats upp på Istoritjeskij-boulevarden. Neplijuev svarade att det inte var upp till honom utan Tjuchnin. Då ombads han att ge sitt hedersord som fästningsbefälhavare på att han inte skulle använda maskingevären. Generalen var modig nog att vägra. Man beslutade att avväpna honom och arrestera honom. Han vägrade lämna över sina vapen, och soldaterna kunde inte bestämma sig för att använda våld. Slutligen tvingades några matrosar hoppa upp i vagnen och köra generalerna till sina egna örlogskaserner. Där avväpnades de med en gång, *sans phrases*,⁴² och sattes i arresten. Men senare släpptes de.

Med spelande orkester marscherade soldaterna ut ur sina kaserner. I strikt marschordning kom matroserna ut ur sina. Massor av arbetare väntade redan på torget. Vilket ögonblick! Mötet blev entusiastiskt. Handskakningar, omfamningar. Luften var fylld av vänskapliga hälsningar och högtidliga löften att stöda varandra till slutet. Efter att åter ha formerat sig satte demonstrationen iväg tvärs igenom staden mot Belostokregementets kaserner. Soldaterna och matroserna bar St Georges fanor, arbetarna socialdemokraternas. Den halvofficiella nyhetsbyrån rapporterade: ”Demonstranterna marscherade genom staden i exemplarisk ordning, med en orkester i spetsen och med röda fanor.” Vägen de tog låg bredvid Istoritjeskij-boulevarden, där maskingevären fanns. Matroserna vädjade till maskingevärsskyttarnas kompani att ta bort maskingevären. Det gjorde de. (Men senare återkom maskingevären.)

”I närvaro av sina officerare och med skyldrade gevär”, rapporterade nyhetsbyrån, ”lät Belostokregementets beväpnade kompanier demonstranterna passera.” Ett storartat möte hölls utanför Belostokregementets kaserner. Men framgången var inte fullständig, soldaterna vacklade. Några uttryckte sin solidaritet med matroserna, andra lovade bara att inte skjuta. Till slut lyckades faktiskt officerarna få Belostokregementet att marschera ut ur sina kaserner. Demonstrationen återvände inte till örlogskasernerna förrän på kvällen.

Under tiden hade socialdemokratiska fanor hissats upp på *Potemkin*. *Rotislav* signalerade tillbaka: ”Jag ser er.” De andra krigsskeppen svarade inte. Reaktionära element bland matroserna protesterade mot att den revolutionära fanan hade placerats ovanför St Andrews fana. Den röda fanan måste tas ner. Situationen var fortfarande osäker. Men redan nu fanns det ingen återvändo.

En kommission bestående av matros- och soldatdelegater från olika enheter, inklusive sju krigsskepp, och flera representanter från den socialdemokratiska organisationen som hade bjudits in av matroserna, satt hela tiden i sammanträde på örlogskasernernas kontor. En socialdemokrat valdes till ständig ordförande. Här samlades all information in och härifrån kom alla beslut. Här formulerades också matrosernas och soldaternas speciella krav som kombinerades med allmänna politiska krav. För de breda massorna var dessa speciella krav viktigast. Kommissionens främsta bekymmer var bristen på ammunition. Antalet gevär räckte, men det var mycket ont om patroner. ”Avsaknaden av en ledare som var väl förtrogen med militära frågor var också fruktansvärt tydlig”, skriver en aktiv deltagare i händelserna.

Kommissionen av deputerade krävde enträget att flottenheterna skulle avväpna sina officerare och tvinga bort dem från skeppen och kasernerna. Det var en avgörande åtgärd. De officerare som hade fått bli kvar i Brestregementets kaserner skulle få en mycket nedbrytande effekt på soldaterna. De propagerade aktivt mot matroserna, de ”fria männen” och ”judarna”, och lade väl tilltagna mängder

⁴² På franska i original – öa.

alkohol till deras ransoner. Under ledning av dessa officerare flydde soldaterna på natten på ett nesligt sätt till en förläggning – inte genom huvudgrinden utan genom ett hål i väggen. Nästa morgon återvände de till kasernerna, men tog ingen aktiv del i kampen. Brestregementets obeslutsamhet kom med nödvändighet att påverka matrosernas sinnesstämning.

Men likt solen återvände framgångarna nästa dag: ingenjörssoldaterna hade anslutit sig till upproret. De anlände till örlogskasernerna beväpnade och i marschordning. De togs emot entusiastiskt och inkvarterades i kasernerna. Genast steg stämningen. Deputationer kom från alla håll: fästningsartilleriet, Belostokregementet och gränsvakterna lovade att inte skjuta. Myndigheterna kunde inte längre lita på de lokala regementena och började dra in trupper från angränsande städer: Simferopol, Odessa, Feodosija. En aktiv och framgångsrik revolutionär agitation genomfördes bland nykomlingarna. Kommissionen hade stora svårigheter att kommunicera med örlogsskeppen, i synnerhet som matroserna inte kunde läsa signaler. Trots det fick de garantier om fullständig solidaritet från kryssaren *Otjakov*, slagskeppet *Potemkin*, torpedbåtarna *Volnij* och *Zavetnij*, och senare från flera andra torpedbåtar. De andra skeppen tvekade, och lovade i sin tur bara att inte skjuta.

Den 13:e kom en örlogsofficer till kasernerna med ett telegram: tsaren krävde att upprorsmakarna skulle lägga ner vapnen inom 24 timmar. Officeren skrattades ut och drevs ut genom grindarna. För att skydda staden mot möjliga pogromer bildade matroserna patruller. Denna åtgärd lugnade omedelbart befolkningen och gjorde dem välvilligt inställda. Matroserna vaktade spritbutikerna för att förhindra fylleri. Under hela upproret rådde exemplarisk ordning i staden.

Kvällen den 13 november var ett avgörande ögonblick: de deputerades kommission uppmanade löjtnant Schmidt, en pensionerad örlogsofficer som hade blivit mycket populär under mötena i oktober, att ta det militära befälet över operationerna. Han antog modigt erbjudandet och stod från och med den dagen i ledningen för rörelsen. Påföljande kväll hade Schmidt inkvarterat sig på kryssaren *Otjakov*, där han blev kvar till slutet. Han hissade amiralsflaggan på *Otjakov* och signalerade: ”Jag har befäl över flottan, Schmidt”, och hoppades på så sätt få med sig hela skvadronen i upproret. Därefter seglade han sin kryssare till *Prout* för att befria ”*Potemkin*-männen”. Han stötte inte på något motstånd. *Otjakov* tog med sig fångarna ombord och seglade runt med dem i hela skvadronen. Hurrarop hördes från varenda båt. En del skepp, bland annat *Potemkin* och *Rotislav* hissade den röda fanan, men på den senare satt den bara uppe i några minuter.

Efter att ha tagit ledningen över upproret, tillkännagav Schmidt sin handlingslinje i följande uttalande:

Till borgmästaren i Sevastopol.

Jag har idag tillsänt tsaren följande telegram:

”Den ärofulla Svarta havsflottan uppmanar er, i helig lojalitet mot folket, att omedelbart sammankalla en konstituerande församling, och upphöra att lyda era ministrar.

Medborgare Schmidt

Befälhavare över flottan.”

Ordern att slå ner upproret kom telegramledes från Petersburg. Tjuchnin ersattes av bödeln Meller-Zakomelskij, som snart skulle få ett ohyggligt rykte. Det infördes undantagstillstånd i staden och på fästningen och alla gator ockuperades av trupper. Avgörandets timme hade slagit. Upprorsmakarna räknade med att trupperna skulle vägra att skjuta och att de resterande skeppen i skvadronen skulle ansluta sig till dem. Och officerarna på flera skepp arresterades verkligen och ställdes till Schmidts förfogande på *Otjakov*. Bland annat hoppades man att denna åtgärd skulle skydda flaggkryssaren från fientlig beskjutning. Stora folkmassor väntade iland på den salut som skulle tillkännage att skvadronen anslöt sig till rörelsen. Men förhoppningen kom på skam.

”Fredsmakarna” lät inte *Otjakov* kryssa runt i skvadronen en andra gång: de öppnade eld. Folkmassorna misstog den första salvan för en salut, men insåg snabbt vad som hände och flydde från hamnen i panik. Eldgivning påbörjades från alla håll. Eldgivning från skeppen, från fästningen,

från maskingevären på Istoritjeskij-boulevarden. En av de första salvorna förstörde *Otjakovs* elektriska motor. Efter att bara ha skjutit sex gånger tystnade *Otjakov*, och hon tvingades hissa vit flagg. Trots det fortsatte eldgivningen mot kryssaren tills det bröt ut eld ombord. *Potemkins* öde var ännu värre. Här hann inte kanonbesättningarna ens få ordning på slagstiften och avfyringsanordningarna, och var alltså helt hjälplösa när de besköts. *Potemkin* hissade vit flagg utan att ha avlossat ett enda skott. Matrosernas enheter i land höll ut allra längst, och gav upp först när de inte hade en enda patron kvar. Fram till slutet vajade den röda fanan över de revolterande kasernerna. Till sist intogs kasernerna av regeringstrupper vid sextiden på morgonen.

När den första rädslan som orsakades av eldgivningen hade lagt sig, återvände en del av folkmassan till hamnen. ”Bilderna inför våra ögon var i sanning fruktansvärd”, skriver deltagaren i upproret som vi har citerat tidigare. ”Flera torpedbåtar och kanonslupor sänktes omedelbart av korselden från artilleriet. Inom kort slog det ut flammor från *Otjakov*. Matroser försökte simma i säkerhet och ropade på hjälp. De sköts till döds i vattnet. Båtar som försökte komma till deras räddning besköts också. De matrosar som lyckades simma iland där det stod trupper dödades på fläcken. Bara de som simmade iland där det fanns välvilligt inställda människor blev räddade.” Schmidt försökte fly utklädd till en vanlig matros men togs till fånga.

Bödlarnas blodiga arbete att ”återställa lugnet” var färdigt klockan tre på morgonen. Nu förvandlade de sig till ”rättvisans” bödlar.

Segrarna rapporterade: ”Mer än 2.000 man har tagits till fånga och arresterats... 19 officerare och civila som hade arresterats av revolutionärerna har befriats. 4 fanor, kassaskåp och en stor mängd statlig egendom, ammunition, vapen och utrustning, liksom 12 maskingevär har erövrats.” Amiral Tjuchnin telegraferade till Tsarskoje Selo: ”Den militära stormen har bedarrat, men däremot inte den revolutionära stormen.”

Vilket fantastiskt framsteg jämfört med Kronstadt-myteriet! Där ett spontant utbrott som slutade med barbariska överdrifter. Här ett uppror som utvecklades i enlighet med en plan, och medvetet försökte upprätthålla ordning och aktionsenhet. ”I den upproriska staden”, skrev den socialdemokratiska tidningen *Natjalo* under höjdpunkten för händelserna i Sevastopol, ”hörs inga huliganer eller plundrare, och antalet simpla stölder är mindre än normalt av den enkla anledningen att förskingrarna av statlig egendom i armé- och örlogsuniform har lämnat denna lyckliga plats... Medborgare, vill ni veta vad demokrati som stöds av en beväpnad befolkning är? Titta på Sevastopol. Titta på det republikanska Sevastopol, där myndigheterna väljs och är ansvariga.”

Och ändå kunde inte det revolutionära Sevastopol hålla ut mer än fyra eller fem dagar, och gav upp långt innan det hade uttömt alla sina militära krafter. Strategiska misstag? Obeslutsamhet från ledarnas sida? Varken det ena eller andra går att förneka. Men slutresultatet berodde på djupare orsaker.

Upproret leddes av matrosar. Själva karaktären på deras verksamhet kräver att matrosar är mer självständiga och påhittiga, och det ger dem mer självtillit än soldaterna iland. Fiendskapen mellan de vanliga matroserna och den slutna kasten av örlogsofficerare är ännu mer djupgående än i armén, där hälften av officerarna kommer ur underklassen. Slutligen hade det rysk-japanska krigets vanära, som flottan bar skulden till, ödelagt de sista spåren av respekt som matroserna hade för sina giriga och fega kaptener och amiraler.

Som vi har sett var det ingenjörssoldaterna som mest beslutsamt anslöt sig till matroserna. De kom beväpnade och inkvarterade sig i örlogskasernerna. Samma sak kan iakttas under alla revolutionära rörelser i vår armé: mest revolutionära är ingenjörssoldaterna, ingenjörerna, artilleristerna, kort sagt inte infanteriets gråa analfabeter, utan utbildade ytterst läskunniga, tekniskt skolade soldater. Denna varierande intellektuella nivå motsvaras av olika samhällsliga ursprung: den stora majoriteten av infanterisoldaterna är unga bönder, medan ingenjörerna och artilleristerna i huvudsak rekryteras

bland industriarbetarna.

Vi har sett Brest- och Belostokregementenas obeslutsamhet under upprorsdagarna. De beslutade sig för att inte avlägsna alla sina officerare. Först anslöt de sig till matroserna, sedan svek de. De lovade att inte skjuta, men till slut dominerades de helt och hållet av sina överordnade och gick skamligt nog med på att beskjuta örlogskasernerna. Senare skulle vi märka samma revolutionära instabilitet hos bondeinfanteriet, både på den sibiriska järnvägen och i fästningen Sveaborg.

Men det var inte bara inom armén som de tekniskt utbildade, det vill säga proletära, elementen spelade den mest revolutionära rollen. Samma sak hände inom flottan. Vilka var det som ledde matrosernas ”myteri”? Vilka höjde den röda fanan på slagskeppet? Teknikerna, maskinisterna. Dessa industriarbetare i örlogsuniform utgör en minoritet av besättningen men kan ändå dominera den därför att de kontrollerar motorn, slagskeppets hjärta.

Motsättningarna mellan den proletära minoriteten och de väpnade styrkornas bondemajoritet kännetecknar alla våra militära uppror, och de förlamar dem och berövar dem kraft. Arbetarna har med sig sin klass' fördelar till kasernerna: intelligens, teknisk utbildning, beslutsamhet och förmåga till enade aktioner. Bönderna bidrar med sitt överväldigande antal. Med hjälp av den allmänna värnplikten övervinner armén böndernas bristande produktiva samordning på ett mekaniskt sätt, och böndernas passivitet, deras främsta politiska fel, omvandlas till en oersättlig dygd. Till och med när bonderegementenas omedelbara behov drar med dem i den revolutionära rörelsen, så är de alltid benägna att anta en vänta-och-se-inställning, och vid första bästa avgörande angrepp från fienden överger de ”upprorsmakarna” och underkastar sig på nytt disciplinens ok. Av detta följer att angrepp är den enda lämpliga metoden att använda under militära uppror: angrepp utan avbrott som kan orsaka tvekan och oordning. Men det följer också att taktiken med revolutionära angrepp stöter på sitt största hinder i bondesoldaternas efterblivenhet och mistroende passivitet.

Denna motsättning skulle snart visa sig i sin fulla kraft när upproret kuvades i december och avslutade den ryska revolutionens första kapitel.

Kapitel 19 På tröskeln till kontrarevolutionen

”För en dålig regering”, skriver den skarpsinniga konservativa politikern Tocqueville, ”är det farligaste ögonblicket vanligtvis när den börjar förändras.” Varje dag fick greve Witte alltmer avgörande bevis på denna sanning. Revolutionen var på ett bestämt och skoningslöst sätt mot honom. Den liberala oppositionen vågade inte stöda honom öppet. Klicken vid hovet var mot honom. Regeringsapparaten föll sönder i hans händer. Och slutligen var han sin egen fiende – han förstod inget av det som hände, saknade varje som helst plan, och litade till intriger istället för ett handlingsprogram. Och medan han rastlöst for omkring var revolutionen och reaktionen obönhörligt på väg mot varandra.

I ett hemligt PM mot ”Trepovs män” som skrevs i november 1905 efter greve Wittes instruktioner, kan vi läsa:

... Fakta, inklusive de från polisdepartementets arkiv, visar klart att en betydande del av de allvarliga anklagelser som allmänheten och folket riktade mot regeringen under dagarna efter manifestet var välgrundade. Vissa av de högsta regeringstjänstemännen bildade partier som skulle göra ”organiserat motstånd mot de extrema elementen”; regeringen organiserade patriotiska demonstrationer, medan andra demonstrationer skingrades; fredliga demonstranter beskötts, folk misshandlades och landsbygdsrådets kontor stacks i brand mitt framför polisen och trupperna; pogromdeltagare lämnades i fred medan personer som vågade försvara sig mot dem blev beskjutna; medvetet eller omedvetet(?) eggades folkmassorna upp till våldsamheter med hjälp av officiella kungörelser som hade skrivits under av statsmaktens högsta företrädare i de stora städerna, och när det därefter uppstod oroligheter så vidtogs inga åtgärder för att slå ned dem. Alla dessa händelser ägde rum på tre eller fyra dagar på vitt spridda ställen i Ryssland och gav upphov till en storm av protester från befolkningen, som fullständigt motverkade det första entusiastiska välkomnande som hade mött manifestet den 17 oktober. Befolkningen blev fast övertygad om att alla de pogromer som så oväntat och ändå samtidigt svepte över Ryssland, hade provocerats fram och styrdes av samma, dessutom mycket mäktiga hand. Tyvärr hade befolkningen mycket starka skäl att tro det.

När generalguvernören i Kurland i ett telegram gav stöd till kravet att undantagstillståndet skulle hävas – kravet hade ställts av ett möte med 20.000 personer – och uttryckte uppfattningen att ”undantagstillståndet är oförenligt med de nya omständigheterna”, så telegraferade Trepov självsäkert tillbaka: ”Angående ert telegram av den 20 oktober. Håller inte med om er slutsats att undantagstillstånd är oförenligt med den nya situationen.” Witte accepterade tyst sin underordnades fräcka påstående att undantagstillståndet inte på något sätt gick mot manifestet från den 17 oktober, och försökte till och med övertyga en arbetardeputation att ”Trepov inte alls är det monster som han sägs vara”. Det är sant att Trepov tvingades avgå från sin post på grund av trycket från det allmänna missnöjet. Men Durnovo som ersatte honom som inrikesminister var inte bättre. Dessutom hade Trepov, som hade utsetts till befälhavare för palatset, kvar hela sitt inflytande över hur uppgifterna sköttes. Landsbygdsbyråkraternas uppträdande berodde mycket mer på honom än på Witte.

”De extrema partierna”, säger samma PM i november, ”har blivit starkare, eftersom deras hårda kritik mot regeringens handlingar alltför ofta har visat sig vara riktig. Om massorna direkt efter publiceringen av manifestet hade fått se att regeringen verkligen hade bestämt sig för att följa den väg som skisseras i manifestet, och i själva verket redan följde denna väg, då hade dessa partier förlorat en stor del av sin prestige. Tyvärr hände raka motsatsen, och de extrema partierna fick ytterligare en chans – vars betydelse knappast går att bedöma – att berömma sig av att de, och bara de, på rätt sätt hade bedömt vad regeringens löften var värda.” Som PM:et visar började Witte förstå detta i november. Men han kunde inte tillämpa sina insikter i praktiken. Tsarens PM, som skrevs på hans instruktioner, förblev en död bokstav.⁴³

Hjälplöst sprattlande släpades Witte hädanefter bara med av kontrarevolutionen.

Den 6 november sammanträdde en *zemstij*-kongress i Moskva för att avgöra liberalernas inställning

⁴³ Detta intressanta PM gavs ut i en samling dokument (som självfallet togs i beslag) med titeln **Material till en historia om den ryska kontrarevolutionen**, (St Petersburg, 1908) – Trotskijs anmärkning.

till regeringen. Stämningarna var fortfarande vacklande, men lutade otvetydigt åt höger. Visserligen hördes en del radikala röster. Det sas att ”byråkratin inte är förmögen till kreativa handlingar, bara destruktiva”, att alla kreativa krafter måste sökas ”inom den mäktiga arbetarrörelsen som drev fram manifestet från den 17 oktober”, att ”vi inte vill ha konstitutionen som en ynnest, vi kommer bara att acceptera den ur det ryska folkets händer”. Roditjev, som har en oemotståndlig förkärlek för en pseudoklassisk stil, utropade: ”Antingen kommer det att bli allmän och direkt rösträtt, eller så kommer det inte att bli någon дума!” Men samma kongress slog också fast: ”Oroligheterna och strejkerna på landsbygden orsakar rädsla. Kapitalet har blivit förskräckta, och det har även besuttna personer som tar ut sina pengar från bankerna och reser utomlands.” Försiktiga jordägare frågade: ”Man hånlar åt despotiska institutioner som ett sätt att bekämpa jordbruksoroligheterna, men kan någon föreslå mer konstitutionella sätt att bekämpa dem?” ”Det är bättre att gå med på vilka kompromisser som helst än att göra kampen ännu mer intensiv.” ”Det är dags att säga stopp”, ropade Gutjkov, som för första gången trädde fram på den politiska scenen, ”vi gjuter bara olja på en eld som kommer att förtära oss alla.”

Tidiga nyheter om upproret i flottan i Sevastopol ställde *zemstij*s oppositionella mod inför en omöjlig prövning. ”Det vi har här”, sa Petrunkevitz, *zemstvo*-liberalismens ålderman, ”är inte en revolution utan anarki.” Under direkt inverkan från händelserna i Sevastopol segrade argumenten om en omedelbar överenskommelse med Wittes regering. Miljukov försökte hindra kongressen från att vidta några uppenbara kompromissåtgärder. Han lugnade *zemstij* genom att säga att ”upproret i Sevastopol håller på att ta slut, de viktigaste upprorsmakarna har arresterats, och alla farhågor är förhastade”. Förgäves! Kongressen beslutade att skicka en deputation till Witte med ett uttalande om villkorligt förtroende inlindat i oppositionellt demokratiska fraser.

Under tiden diskuterade ministerrådet, med deltagande från flera ”offentliga personer” ur den liberala högern, valsystelet till riksduman. Dessa så kallade ”offentliga personer” försvarade den allmänna rösträtten som en beklaglig nödvändighet. Witte försökte bevisa fördelarna med att gradvis göra Bulygins briljanta system helt perfekt. Man nådde inte fram till några resultat, och efter 1 november fortsatte ministerrådet utan hjälp av de ”offentliga personerna”. 22 november överlämnade *zemstij*-deputationen, som bestod av herrarna Petrunkevitz, Muromtsev och Kokosjkin, *zemstvo*-uttalandet till greve Witte, och när de inte hade fått något svar på sju dagar återvände de nesligt till Moskva.

Grevens svar, som hade en ton av högt uppsatt byråkratiskt högmod, följde dem hack i häl. Ministerrådets uppgift, sa detta svar, bestod först och främst av att genomföra hans kejsarliga majestäts vilja. Allt som gick utöver 17 oktober-manifestets gränser måste sopas åt sidan. De rådande oroligheterna gjorde det omöjligt att överge manifestets restriktiva bestämmelser. Vad gäller de samhällsgrupper som inte var beredda att stödja regeringen, så ville regeringen bara att dessa grupper skulle inse konsekvenserna av sitt uppträdande.

Som en motvikt till *zemstvo*-kongressen, som trots all sin slappa försagdhet ändå otvivelaktigt stod långt till vänster om *zemstvoerna* och landsbygdsdumornas verkliga stämningar, fick en deputation från *zemstvon* i Tula den 24 november komma till Tsarskoje Selo. I ett tal som präglades av ett makalöst bysantinskt kryperi, sa deputationens ledare, greve Bobrinskij, bland annat: ”Vi begär inte många rättigheter, ty för vårt eget bästa måste tsarens makt vara stor och effektiv... Ers majestät, det är inte från enstaka högljudda röster som ni kommer att höra sanningen om folkets behov, utan bara från riksduman, som ni lagenligt har sammankallat. Vi bönfäller att ni inte dröjer med att sammankalla den. Nationen har redan tagit till sitt hjärta det påbud där det sades att val skulle hållas den 6 augusti...”

Händelserna verkade sammangadda sig för att tvinga in de besuttna klasserna i ordningens fålla. I mitten av november blossade spontant och oväntat en post- och telegrafstrejk upp. Den var svaret från postadministrationens trälar på ett cirkulär från Durnovo där han förbjöd tjänstemännen att

bilda fackföreningar. Post- och telegrafarbetarnas fackförening utfärdade ett ultimatum till greve Witte och krävde att Durnovos cirkulär skulle dras tillbaka och att tjänstemän som hade avskedats för att de tillhörde fackföreningen skulle återanställas. Den 15 november beslutade ett fackföreningsmöte i Moskva med 73 delegater enhälligt att följande telegram skulle skickas ut på alla linjer: ”Inte fått något svar från Witte. Strejka.” Spänningarna var så stora att strejken bröt ut i Sibirien innan tidsfristen i ultimatumet hade gått ut. Strejken, som applåderades bland breda kretsar av progressiva tjänstemän, spred sig nästa dag till hela Ryssland. Witte förklarade vist till olika deputationer att regeringen ”inte hade väntat sig” en sådan händelseutveckling. Liberalerna oroade sig för den skada som ”kulturen” skulle drabbas av genom de avbrutna postkommunikationerna, och började med fårade pannor studera ”yrkesförbundens begränsade frihet i Tyskland och Frankrike”.

Arbetardeputerades sovjet i Petersburg tvekade inte för ett ögonblick. Och även om post- och telegrafstrejken inte hade brutit ut på sovjetens initiativ, så fortsatte den i Petersburg med dess aktiva stöd. En summa på 2.000 rubel lämnades till de strejkande från sovjetens kassa. Exekutivkommittén skickade talare till deras möten, tryckte deras kungörelser och organiserade strejkvakter. Det är svårt att bedöma vad denna taktik hade för effekter på ”kulturen”, men det kan inte finnas något tvivel om att det gjorde posttjänstemännen positivt inställda till proletariatet. Redan i början av strejken skickade post- och telegrafkongressen fem delegater till sovjeten.

Även om de avbrutna postkommunikationerna inte orsakade så stor skada på kulturen, så drabbade den förvisso handeln. Köpmän och börshandlare sprang fram och tillbaka från strejkkommittén till regeringen. Än bönföll de posttjänstemännen att avbryta strejken och än krävde de repression mot de strejkande. Som ett resultat av de nya hoten mot deras plånböcker blev kapitalistklasserna för varje dag alltmer reaktionära. De reaktionära oförskämdheterna från konspiratörerna i Tsarskoje Selo blev också allt fler. Om det var något som fortfarande höll tillbaka reaktionens angrepp, så var det rädslan för revolutionens oundvikliga svar. Det visade sig åskådligt i en händelse som ägde rum i samband med att några järnvägstjänstemän dömdes av en krigsrätt i den centralasiatiska fästningen Kusjka. Händelsen är så slående att vi måste återge den här, om än kort.

Vid höjdpunkten för post- och telegrafstrejken, den 23 november, fick kommittén för Petersburgs järnvägscentrum ett telegram från Kusjka som sa att en ingenjör Sokolov och flera andra tjänstemän hade ställts inför krigsrätt anklagade för revolutionär agitation och att de hade dömts till döden, och att domen skulle verkställas vid midnatt den 23. Trots den pågående strejken sattes inom en eller annan timme alla järnvägscentrum i telegrafisk kontakt med varandra. Järnvägsarmén ville att ett brådskande ultimatum skulle skickas till regeringen. Och ett ultimatum utfärdades. I överens-kommelse med sovjetdeputerades exekutivkommitté meddelade järnvägsarbetarnas fackförening departementet, att om inte dödsstraffet upphävdes senast klockan 8 på kvällen så skulle all järnvägstrafik stoppas.

Författaren har ett livligt minne av det minnesvärda möte med exekutivkommittén där en handlingsplan skisserades medan man väntade på regeringens svar. Allas ögon var riktade mot klockan. En efter en kom företrädare för olika järnvägslinjer för att rapportera att fler och fler linjer hade skickat telegram där de anslöt sig till ultimatumet. Det var uppenbart, att om inte regeringen gav med sig så skulle en desperat kamp inledas. Vad hände? Fem minuter över åtta – den tsaristiska regeringen hade tvekat i trehundra sekunder för att rädda sitt ansikte – informerade kommunikationsdepartementet järnvägsarbetarnas kommitté i ett brådskande telegram att verkställandet av domen skulle stoppas.

Nästa dag offentliggjorde regeringen själv sin kapitulation i en regeringskommuniké som sa att den hade fått ett ”önskemål”(!) om att upphäva domen, åtföljt av ett uttalande av en ”avsikt”(!) att utlysa en strejk om inte denna åtgärd vidtogs. Regeringen hade inte erhållit några rapporter från de lokala militära myndigheterna, vilket ”troligen berodde på det faktum att den statliga telegrafstrajkar”. I

alla händelser hade krigsministeriet, ”direkt efter att den hade fått dessa telegram”, utfärdat order ”om att skjuta upp verkställandet av domen, om denna hade fällt, i väntan på att få fakta i fallet belysta”. Den officiella kommunikén underlåter att nämna att krigsministeriet var tvungna att skicka sina order via järnvägsarbetarnas fackförening, eftersom regeringsorganen inte hade tillgång till den strejkande telegrafan.

Men denna ståtliga seger var revolutionens sista. Efter detta led den bara nederlag. Först utsattes dess organisationer för ständiga angrepp. Det blev uppenbart att en skoningslös attack höll på att förberedas. Så tidigt som den 14 november arresterades styrelseledamöterna i böndernas fackförening i Moskva, med stöd av en regeringsförordning som påbjöd införandet av skärpta säkerhetsåtgärder. Ungefär samtidigt beslutade Tsarskoje Selo att arresterera ordföranden för sovjeten i Petersburg. Men administrationen väntade med att genomföra detta beslut. Den kände sig fortfarande inte helt säker, den prövade sig fram och tvekade.

Justitieministern protesterade mot Tsarskoje Selos komplot, och hävdade att sovjeten inte kunde anses vara en hemlig förening eftersom den agerade helt öppet, annonserade sina möten, publicerade rapporter från sina möten i tidningarna och till och med kontaktade personer inom administrationen. ”Det faktum att varken regeringen eller administrationen vidtog några åtgärder för att hindra de aktiviteter som var ägnade att störta den existerande samhällsordningen”, skrev den välinformade delen av pressen som en sammanfattning av ministerns ståndpunkt, ”att administrationen vid ett antal tillfällen faktiskt skickade patruller till sovjetens möten för att upprätthålla ordningen, och att Petersburgs stadsguvernör själv tog emot sovjetens ordförande, Chrustaljov, väl vetande vem han var och i vilken egenskap han kom – allt detta gör medlemmarna i arbetardeputerades sovjet berättigade att betrakta sin verksamhet som på intet sätt i motsättning till den politik som fördes på regeringsområdet, och därmed inte brottslig.”

Men till sist kom justitieministern på ett sätt att kringgå sina juridiska betänkligheter, och den 26 november arresterades Chrustaljov i exekutivkommitténs lokaler.

Några ord angående innebörden i denna arrestering. Vid sovjetens andra möte den 14 oktober valdes den unga advokaten Georgij Nosar, som senare skulle bli populär under namnet Chrustaljov, till ordförande på förslag från den socialdemokratiska organisationens representant. Han förblev ordförande för sovjeten fram till sin arrestering den 26 november, och alla sovjetens organisatoriska trådar rörande dess praktiska aktiviteter samlades i hans händer. Inom några veckor hade både den vulgära radikala pressen och de reaktionära polistidningarna skapat en historisk legend runt Chrustaljovs person. Precis som den 9 januari hade verkat vara frukten av Georgij Gapons gudabenådade tänkande och demagogiska geni, så föreföll arbetardeputerades sovjet i deras ögon vara en schackpjäs i Georgij Chrustaljov-Nosars enorma händer.

Misstaget i det andra fallet var till och med mer skriande och absurt än i det första. Även om Chrustaljovs arbete som ordförande hade ett oändligt mycket rikhaltigare innehåll än Gapons äventyrspolitiska aktiviteter, så var det personliga inflytande som sovjetens ordförande hade på händelseutvecklingen och slutresultatet ojämförligt mycket mindre än det inflytande som den rebelliska prästen från polisdepartementet fick. Det är inte Chrustaljovs fel: det är revolutionen förtjänst. Mellan januari och oktober hade den fått proletariatet att genomgå en intensiv politisk skola. Föreställningen om ”hjälten” och ”massan” kunde inte längre tillämpas på arbetarmassornas revolutionära praktik. Ledarnas personlighet övergick i organisationen, och på samma gång blev den förenade massan själv ett politiskt begrepp.

Chrustaljov var en praktisk och fyndig man, en energisk och skicklig ordförande om än en slätstruken talare, en impulsiv person utan något politiskt förflutet och utan något tydligt politiskt ansikte, och var som klippt och skuren för den roll han skulle komma att spela i slutet av 1905. Även om arbetarmassorna var fyllda av revolutionära stämningar och hade en stark klasskänsla, så saknade de på det stora hela några bestämda partitillhörigheter. Allt vi har sagt om sovjeten kan

tillämpas på Chrustaljov. Alla socialister med ett politiskt förflutet var partimän, och om en partiman hade kandiderat så skulle det ända från dess bildande ha lett till gnissel i sovjeten. Dessutom underlättade Chrustaljovs avsaknad av politiska lojaliteter sovjetens relationer till världen utanför proletariatet och i synnerhet till intelligentians organisationer, som den fick betydande materiell hjälp från. Genom att anförtro ordförandeskapet till en partilös, räknade socialdemokraterna med att få politisk kontroll över sovjeten. De misstog sig inte. Efter bara tre eller fyra veckor gick det att se att deras inflytande och makt hade vuxit enormt, bland annat i det faktum att Chrustaljov offentligt tillkännagav att han gick med socialdemokraterna (mensjevikerna).

Vad hoppades regeringen uppnå med att arrestera Chrustaljov? Trodde den att skulle krossa organisationen genom att avlägsna dess ordförande? Det hade förvisso varit alltför idiotiskt, till och med för en Durnovo. Det är svårt ge ett exakt svar på vad motiven var, kanske bara på grund av att de reaktionära konspiratörerna som träffades i Tsarskoje Selo för att diskutera revolutionens öde själva var oklara över sina egna motiv, och ändå inte kunde göra annat än att ta till polisiära åtgärder. De omständigheter under vilka arresteringen av sovjetens ordförande ägde rum, fick hursomhelst en oerhörd symptomatisk betydelse för sovjeten. För alla som bara dagen innan hade tvivlat, stod det glasklart att ingen av sidorna nu kunde retirera, att det var oundvikligt med en avgörande sammandrabbning, och att denna sammandrabbning inte låg månader eller veckor, utan dagar, framåt i tiden.

Kapitel 20 Sovjetens sista dagar

Sovjeten kunde inte överge den offentliga scenen efter arresteringen av Chrustaljov: det var just verksamhetens offentliga karaktär som gav arbetarklassens fritt valda parlament dess styrka. Att upplösa organisationen hade varit att medvetet ge fienden en öppning. Bara en lösning återstod: att fortsätta längs samma väg som tidigare, att sätta kurs mot en konflikt. Vid ett möte med exekutivkommittén den 26 november föreslog socialistrevolutionärernas representant (Tjernov "själv") att man skulle utfärda en deklaration med innebörden att sovjeten skulle besvara allt förtryck från regeringens sida med en terroristisk kupp. Vi gick mot detta förslag. Under den korta period som återstod innan de militära operationerna inleddes måste sovjeten upprätta så nära förbindelser som möjligt med andra städer, med böndernas fackförening, järnvägsarbetarnas fackförening, post- och telegrafarbetarnas fackförening och med armén (i mitten av november skickas två delegater iväg i detta syfte, en till Volga och den andra till södern). Terroristiska angrepp på enskilda ministrar skulle säkerligen ha engagerat exekutivkommitténs hela energi och uppmärksamhet.

Istället föreslog vi att följande resolution skulle läggas fram inför sovjetens nästa möte: "26 november arresterade den tsaristiska regeringen ordföranden för arbetardeputerades sovjet, kamrat Chrustaljov-Nosar. Sovjeten väljer ett tillfälligt presidium och fortsätter att förbereda sig för väpnat uppror." Tre personer utsågs som kandidater till presidiet: Janovskij, exekutivkommitténs rapportör (det var det namn som författaren till denna bok gick under i sovjeten), kassören Vvedenskij (Svertjkov) och Zlydnjev, en arbetardeputerad från Obuchovfabriken.

Sovjetens allmänna möte ägde rum nästa dag, öppet som alltid, och med 302 deputerade närvarande. Atmosfären var mycket laddad. Många av sovjetens medlemmar ville att man skulle ge ett omedelbart och direkt svar på regeringens gerillaråd. Men efter en kort diskussion antog mötet enhälligt exekutivkommitténs resolution, och valde efter en sluten omröstning de kandidater som hade föreslagits till presidiet.

Ordföranden för bondefackföreningens huvudkommitté var närvarande under mötet, och talade om fackföreningens beslut vid kongressen i november att inte förse regeringen med rekryter, att inte betala skatt och att ta ut de pengar som de hade satt in på statliga banker och sparbanker. Eftersom exekutivkommittén redan den 23 november hade antagit en resolution, som "med tanke på regeringens omedelbart förestående bankrutt" uppmanade arbetarna att bara godta löner i guld och ta ut sina pengar från sparbankerna, så beslutade man att slå samman dessa ekonomiska bojkottaktioner och tillkännage dem i ett manifest som skulle riktas till folket i sovjetens, bondefackföreningens och de socialistiska partiernas namn.

Skulle det proletära parlamentet kunna hålla några fler allmänna möten? Man kunde inte vara säker på det. I händelse av att det skulle bli omöjligt att sammankalla sovjeten beslutade mötet att dess funktioner skulle överföras till en utvidgad exekutivkommitté. Efter arresteringen av sovjeten den 3 december var det detta beslut som låg bakom att makten övergick i händerna på den andra sovjetens exekutivkommitté.

Därefter fick mötet varma hälsningar från politiskt medvetna soldater i de finska bataljonerna, samt från det polska socialistpartiet och den allryska bondefackföreningen. De revolutionära böndernas delegat lovade ett broderligt stöd när avgörandet timme skulle slå. Till ombudens och gästernas obeskrivliga entusiasm och till ljudet av dundrande applåder, skakade representanten från böndernas fackförening och sovjetens ordförande hand. Mötet bröt upp sent på kvällen. De sista som lämnade mötet var de tjänstgörande poliser som, precis som alltid, på stadsguvernörens order hade vaktat ingången till mötet. Det är en intressant aspekt på situationen att en lägre polistjänsteman samma kväll, och på order från samma stadsguvernör, stoppade ett lagligt och fredlig möte med borgerliga väljare under ledning av Miljukov.

Majoriteten av fabrikerna i Petersburg anslöt sig till sovjetens resolution, som också fick ett positivt

gensvar i de resolutioner som antogs av sovjeterna i Moskva och Samara, järnvägsarbetarnas och post- och telegrafarbetarnas fackföreningar, och ett antal lokala organisationer. Till och med "Föreningsförbundets" centralbyrå stödde sovjetens beslut och publicerade en uppmaning "till landets livskraftiga element" att aktivt förbereda sig för en omedelbart förestående politisk strejk och för "en sista väpnad sammandrabbning med fienderna till folkets frihet".

Men den sympati som den liberala och radikala borgarklassen hade känt gentemot proletariatet i oktober höll nu på att svalna. Situationen blev alltmer tillspetsad, och liberalismen som var frustrerad över sin egen passivitet blev mer och mer vresig mot sovjeten. Mannen på gatan som inte kände till mycket om politik hade en halvt välvillig och halvt undergiven inställning till sovjeten. Om han var rädd för att det skulle bryta ut en järnvägsstrejk medan han var ute och reste så ringde hans sovjetens kontor för att få upplysningar. Han gick också dit i förhoppning om att kunna skicka telegram under post- och telegrafstrejken. Och om telegrammet ansågs vara tillräckligt viktigt så skickades det i vederbörlig ordning. (Exempelvis vädjade senator B:s änka, efter flera fruktlösa besök på diverse departement, slutligen till sovjeten om att få skicka ett telegram i en viktig familjeangelägenhet.) Sovjetens skriftliga order befriade stadsbor från att vara tvungna att följa lagen. Efter att ha fått en skriftlig "tillåtelse" från sovjeten gick till exempel en gravyrfirma med på att göra ett sigill till post- och telegrafarbetarnas illegala fackförening. Norra banken gottskrev sovjeten för en utgången check. Örlogsministeriets tryckeri bad sovjeten om instruktioner huruvida det skulle gå ut i strejk.

Alla möjliga personer och organisationer vädjade till sovjeten i farans stund, och bad om hjälp mot enskilda personer, ämbetsmän och regeringen själv. När undantagstillstånd förklarades i provinsen Livland, så vände sig den lettiska befolkningen i Petersburg till sovjeten och bad den "sätta sig till motvärn" mot detta senaste exempel på godtyckligt tsaristiskt styre. Den 30 november vädjade bårbararnas fackförening till sovjeten å sina medlemmars vägnar. Dessa hade lockats att delta i det rysk-japanska kriget med falska löften från Röda korset, och hade sedan skickats hem utan belöning. Arresteringen av sovjeten satte stopp för dess livliga brevväxling i denna fråga med Röda korsets centrala styrelse.

Sovjetens lokaler var ständigt fyllda med alla möjliga sorters kärande och målsägare – mest arbetare, hembiträden, butiksbiträden, bönder, soldater och matrosar. Vissa hade helt fantastiska uppfattningar om sovjetens makt och metoder. En blind veteran från det rysk-turkiska kriget, täckt med kors och ordnar, klagade på sin förfärliga fattigdom och bad sovjeten att "sätta lite tryck på Nummer ett" (det vill säga tsaren). Hänvändelser och petitioner anlände från avlägsna delar av landet. Efter strejken i november skickade invånarna i ett distrikt i en polsk provins ett tacktelegram till sovjeten. En gammal kosack från provinsen Poltava klagade på att han behandlades orättvist av prinsarna Repnin, som hade använt honom som kontorist i 28 år och sedan avskedat honom utan anledning. Den gamle mannen bad sovjeten förhandla med prinsarna åt honom. Brevet med denna märkliga begäran hade bara adresserats till Arbetarregeringen, Petersburg, men levererades omedelbart av den revolutionära posttrafiken.

Ett specialombud från en grupp rallare i provinsen Minsk kom till sovjeten. En godsägare ville betala sin skuld på 3.000 rubel i någon sorts aktier. "Hur ska vi göra?", frågade ombudet, "vi skulle vilja ta aktierna, men vi är rädda: vi har hört rykten om att er regering vill att vi arbetare bara ska acceptera betalning i guld eller silver..." Saken undersöktes, och det visade sig att godsägarens aktier var nästan värdelösa.

Nyheter om sovjeten började nå landsbygden först mot slutet av dess existens, och det kom allt oftare önskemål från bönderna. Bönder från provinsen Tjernigov ville komma i kontakt med den lokala socialistiska organisationen, bönder från provinsen Mogilev skickade sändebud med "domar" från flera byar som började agera ihop med arbetarna och sovjeten i staden.

Ett enastående verksamhetsområde öppnade sig för sovjeten. Överallt väntade enorma vidder av ny

politisk mark på att bli plöjda av revolutionens djupa plogbill. Men tiden var knapp. Reaktionen smidde febrilt sina vapen och timme för timme väntade man på slaget. Mitt under allt det dagliga arbetet skyndade sig exekutivkommittén att genomföra sovjetens resolution från den 27 november. Den utfärdade ett tillkännagivande som riktades till trupperna (se *Novemberstrejken*), och vid ett möte tillsammans med de revolutionära partierna antog den texten till ett ”ekonomiskt” manifest som hade lagts fram av Parvus. Manifestet publicerades den 2 december i åtta tidningar i Petersburg, fyra socialistiska och fyra liberala. Här är texten till detta historiska dokument:

”MANIFEST”

Regeringen är på randen till konkurs. Den har störtat landet i ruiner och bestrött det med lik. De av lidande och hunger utmattade bönderna klarar inte av att betala skatterna. Regeringen gav godsägarna lån med hjälp av folkets pengar. Nu har den ingen aning om vad den ska göra med godsägarnas intecknade egendomar. Fabriker och verkstäder står stilla. Det råder arbetslöshet och allmän stagnation för handeln. Regeringen har använt det kapital den fått via utländska lån för att bygga järnvägar, krigsskepp och fästningar och till att lagra vapen. Handelsmännen, leverantörerna, entreprenörerna, fabriksägarna som är vana att berika sig på statskassans bekostnad finner sig bli utan vinst och stänger sina kontor och verkstäder. Den ena konkursen följer på den andra. Banker går omkull. Allt handelsutbyte har reducerats till ett absolut minimum. Regeringens kamp mot revolutionen ger dagligen upphov till oroligheter. Ingen är längre säker på vad morgondagen kommer att föra med sig.

Det utländska kapitalet återvänder hem. Även ”rent ryskt” kapital sipprar iväg till utländska banker. De rika säljer sin egendom och reser utomlands på jakt efter trygghet. Rovfågla flyr landet och tar med sig folkets egendom.

Under många år har regeringen spenderat alla statliga inkomster på armén och flottan. Det är brist på skolor. Vägar har missköts. Ändå finns det inte ens pengar att hålla trupperna med mat. Kriget förlorades delvis därför att de militära förnödenheterna var otillräckliga. Myterier bland utarmade, hungriga trupper blossar upp över hela landet.

På grund av regeringens misstag är järnvägarna ekonomiskt osunda. Det behövs många miljoner rubel för att återställa järnvägsekonomin.

Regeringen har snattat från sparbankerna och har lämnat ut insatta pengar för att stöda privatbanker och industriföretag, ofta helt fingerade sådana. Den använder småspararnas kapital för att leka på börserna, där detta kapital riskeras dagligen.

Den statliga bankens guldreserver är försumbara i jämförelse med de nuvarande fordringarna på regeringslån och kraven från omsättningen inom handeln. De kommer att krympa ihop till ett intet om det skulle krävas guldmynt för varje transaktion.

Regeringen har sedan länge utnyttjat den totala avsaknaden av kontroll av statens finanser för att utfärda lån som vida överstiger landets möjligheter att betala. Den täcker räntekostnaderna på gamla lån med nya lån.

År efter år redovisar regeringen felaktiga utgifts- och inkomstuppgifter, som visar att båda är mindre än de är i verkligheten. Den plundrar urskillningslöst för att visa ett överskott istället för ett årligt underskott. Det står byråkraterna fritt att plundra statskassan som hursomhelst redan är tömd.

Bara genom att störta envælde och inrätta en konstituerande församling kan man stoppa det ekonomiska förfallet. Den konstituerande församlingen kommer att genomföra en noggrann undersökning av statens finanser och kommer att utarbeta en detaljerad, klar, exakt och bestyrkt balansräkning av statens inkomster och utgifter (budget).

En folklig kontroll skulle avslöja regeringens ekonomiska obestånd inför hela världen, och rädslan för detta tvingar regeringen att skjuta upp sammankallandet av folkets representativa församling.

För att skydda sin rovgiriga verksamhet tvingar regeringen folket att kämpa till döds. Under denna kamp går hundratusentals medborgare under och omkommer, och industrier, handel och kommunikationsmedel förstörs i grunden.

Det finns bara en utväg: att störta regeringen, att beröva den sin sista styrka. Vi måste skilja regeringen från sin sista källa till liv: de ekonomiska inkomsterna. Det är inte bara nödvändigt för landets politiska och ekonomiska befrielse, utan också och i synnerhet för att återställa statens ekonomiska balans.

Vi har därför beslutat:

Att vägra betala för inlösen av jord och alla andra inbetalningar till statskassan. Att kräva guld vid alla affärssuppgörelser och som betalning av löner, och i fråga om summor under fem rubel kräva alltihopa i hårdvaluta (mynt).

Att ta ut tillgodohavanden från sparbankerna och den statliga banken, och kräva att hela summan betalas i guld.

Enväldet har aldrig haft folkets förtroende och har aldrig fått någon makt från folket.

För närvarande beter sig regeringen som om den styr ett erövrat territorium inom sitt eget lands gränser.

Vi har därför beslutat att inte tillåta återbetalning av lån som regeringen tecknade avtal om medan den klart och öppet förde krig mot hela folket.

Undertecknat av: Arbetardeputerades sovjet.

Allryska bondefackföreningens huvudkommitté.

Ryska socialdemokratiska arbetarpartiets centralkommitté och organisationskommitté

Socialistrevolutionära partiets centralkommitté.

Polska socialistpartiets centralkommitté.

Det säger sig självt att detta i sig själv inte kunde störta tsarismen och dess finanser. Det var den första riksduman som sex månader senare förväntade sig att dess Viborgdeklaration skulle åstadkomma ett sådant underverk, genom att uppmana folket att "fridfullt, enligt engelsk modell" vägra att betala skatt. Sovjetens ekonomiska manifest var bara ett förspel till decemberupproret. Stärkt av strejken och kampen på barriaderna gav det ett mäktigt eko i hela landet. Medan insättningar i sparbankerna i december föregående år hade överstigit uttagen med 4 miljoner rubel, så översteg uttagen i december 1905 insättningar med 90 miljoner: under en enda månad hade manifestet plockat ut 94 miljoner rubel från regeringens reserver! När de tsaristiska horderna hade krossat upproret, så återställdes återigen balansen på sparbankerna.

* * *

De tio sista dagarna i november förkunnades undantagstillstånd i Kiev och dess administrativa distrikt, och i provinserna Livland, Tjernigov, Saratov, Penza och Simbirsk, som stod i centrum för oroligheterna på landsbygden.

Den 24 november, samma dag som det infördes "tillfälliga" pressregler, utvidgades provins- och stadsguvernörernas rättigheter betydligt.

Den 28 november inrättades en "tillfällig" post som generalguvernör över Baltikum. Den 29 november bemyndigades de lokala despoterna att i händelse av järnvägs- eller post- och telegrafstrejk införa undantagstillstånd i sina provinser utan att behöva vända sig till centrala myndigheter.

Den 1 december gav Nikolaj II audiens till en hastigt sammansatt, brokig deputation bestående av skrämde godsägare, munkar och pogromdeltagare från städerna. Denna deputation krävde att de revolutionära missdådarna skulle straffas skoningslöst, tillsammans med de personer på höga poster som bistod revolutionen. Deputationen, som inte var nöjd med denna anspelning på Witte, tillade: "vänligen återkalla med enväldig order vissa tjänare till Er kungliga vilja". "Jag tar emot er", svarade Nikolaj II detta smutsiga gäng av slavhandlare och pengaälskande ligister, "i förvisningen att jag framför mig har Rysslands verkliga söner, som av allt sitt hjärta är hängivna mig och fosterlandet." På tecken från Petersburg skickade provinsadministratörerna en stor mängd tackmeddelanden till tsaren, vilka utgav sig för att komma från bönder och medlemmar i den lägre medelklassen. "Ryska folkunionen", som såvitt vi förstår fick sitt första stora bidrag vid denna tidpunkt, organiserade ett antal möten och spred patriotisk pogromlitteratur.

Den 2 december konfiskerades de åtta tidningar som hade tryckt sovjetens ekonomiska manifest, och deras utgivning stängdes. Samma dag infördes drastiska nya förordningar, som gjorde det olagligt för anställda vid järnvägarna och post-, telegraf- och telefonverken att strejka eller bilda fackföreningar, med hot om straff på upp till fyra års fängelse. De revolutionära tidningarna publicerade följande order från guvernören i provinsen Voronezj, som grundade sig på ett hemligt cirkulärbrev från Durnovo: "*Toppheimligt*. Identifiera omedelbart alla som anstiftat den regeringsfientliga rörelsen samt jordbruksrörelsen och spärra in dem på lokala fängelser i väntan på vidare åtgärder i enlighet med inrikesdepartementets instruktioner." Regeringen gav ut sitt första hotfulla

tillkännagivande. De extremistiska partierna, sa den, har satt upp som mål att bryta ner landets ekonomiska, sociala och politiska struktur. Socialdemokraterna och socialistrevolutionärerna var i själva verket anarkister: de förklarade krig mot regeringen, svärtade ned sina motståndare, förhindrade samhället att njuta av den nya regimens fördelar; de provocerade fram strejker för att förvandla arbetarna till råmaterial för revolutionen. ”Utgjutandet av arbetarnas blod (som regeringen orsakade!) ger inte dem (revolutionärerna!) några samvetskval.” Om det inte skulle räcka med vanliga åtgärder mot dessa fenomen, så ”kommer det otvivelaktigt att uppstå behov av helt exceptionella åtgärder”.

De privilegierades och de skrämde kastintressen, byråkraternas hämndlystna raseri, de köptas kryperi, de lurades obestämda hat, allt detta blandades samman för att bilda ett enda frånstötande, blodigt, smutsigt reaktionärt block. Tsarskoje Selo tillhandahöll guld, Durnovos regering vävde ett lömskt nät av sammansvärjningar, de anställda mördarna slipade sina knivar.

Samtidigt växte revolutionen oemotståndligt. Nya styrkor anslöt sig hela tiden till huvudarmén, till industriproletariatet. I städerna hölls möten med fastighetsskötare, dörrvakter, kockar, hembiträden, golvbonare, vaktmästare, biträde på offentliga badinrättningar, tvätterskor. Häpnadsväckande figurer dök upp på offentliga möten och kom till den revolutionära pressens lokaler: ”politiskt medvetna” kosacksoldater, järnvägspoliser, vanliga poliser och polisbefäl, till och med några ångerfulla kriminalare. Ur mystiska, okända djup skakade den samhälleliga jordbävningen hela tiden upp nya skikt, vars själva existens man inte anar i tider av fred. På de revolutionära tidningarnas kontor väntade lägre tjänstemän, fängelsevakter, armékontorister på sin tur att bli lyssnade på.

Novemberstrejken fick en enorm effekt på armén. En våg av möten inom armén svepte fram över hela landet. Kasernerna var fyllda med en anda av uppror. Där uppstår i allmänhet missnöjet på grundval av soldaternas omedelbara behov, och utvecklas sedan snabbt och antar en politisk inriktning. Från och med den sista tredjedelen av november ägde ytterst allvarliga militära oroligheter rum i Petersburg (bland matroserna), Kiev, Jekaterinodar, Jelisavetpol, Porskurovo, Kursk och Lomzja. I Warszawa krävde gardisterna att deras arresterade officerare skulle släppas fria. Från alla håll kom rapporter som tydde på att hela armén i Manchuriet var upptänd av revolutionära stämningar. Vid ett möte i Irkutsk den 28 november deltog hela garnisonen – omkring 4.000 man. Under ordförandeskap av en underofficer beslutade mötet att stöda kravet på en konstituerande församling. I många städer umgicks soldater vänskapligt med arbetare vid mötena. Den 2 och 3 december började upplopp bland trupperna på Moskvagarnisonen. Vid en del möten deltog till och med kosackerna, gatudemonstrationer hölls till tonerna av ”Marseljäsen”, officerare på vissa regementen tvingades med våld bort från sina poster...

Och som en bakgrund till städerna som sjöd som kittlar kom slutligen flammorna från bondeupproren på landsbygden. I slutet av november och början av december spred sig jordbruksoroligheterna till ett stort antal områden på landsorten: i centrum nära Moskva, vid Volga, vid Don, och i kungadömet Polen förekom det oavbrutna strejker bland bönderna, statliga spritbutiker slogs sönder, lantegendomar brändes, egendom och jord övertogs. Hela provinsen Kovno låg i händerna på lettiska bondeuppror. Alltmer oroliga meddelanden kom från Livland. Godsägare flydde från sina egendomar, provinsadministratörer övergav sina poster.

Med en klar bild av Ryssland vid den tiden inser man hur oundviklig konflikten i december var. ”Uppgörelsen borde ha undvikits”, säger vissa efterkloka män (Plechjanov). Som om det handlade om ett parti schack och inte miljontals människors obändiga rörelse.

* * *

”Arbetardeputerades sovjet”, skrev *Novoje Vremja*, ”är inte nedslagen. Den fortsätter energiskt att arbeta och publicerar sina beslut på ett rent, spartanskt språk, kortfattat, klart och förståeligt för alla. Samma sak kan på inget sätt sägas om greve Wittes regering, som föredrar en tungsint ungmös

omständiga och tråkiga språk.” Den 3 december använde Wittes regering i sin tur ett språk som var ”kortfattat, klart och förståeligt för alla”. Den omringade Fria ekonomiska förbundets byggnad med trupper från samtliga försvarsgrenar och arresterade sovjeten.

Exekutivkommittén sammanträdde klockan fyra på eftermiddagen. I och med konfiskeringen av åtta tidningar, de nya drakoniska förordningarna angående strejker och Durnovos konspiratoriska telegram hade mötesdagordningen bestämts på förhand. Representanten från det socialdemokratiska partiets (bolsjevikerna) centralkommitté presenterade sitt partis förslag att acceptera utmaningen, omedelbart ta kontakt med alla revolutionära organisationer i hela landet, bestämma ett datum för att inleda en politisk strejk, mobilisera alla krafter och reserver, och med stöd från jordbruksrörelserna och soldaternas uppror gå framåt mot en avgörande lösning.

Delegaten från järnvägsarbetarnas fackförening sa att det var säkert att järnvägsarbetarnas kongress som skulle sammanträda den 6 december skulle besluta sig för strejk.

Representanten från post- och telegrafarbetarnas fackförening talade för partiets förslag och uttryckte förhoppningen att en generalstrejk skulle ge nytt liv till post- och telegrafstrejken som hade börjat rinna ut i sanden. Diskussionen avbröts av nyheten att sovjeten skulle arresteras samma dag. Bekräftelser anlände en halvtimme senare. Så dags hade den stora samlingsalen på bottenvåningen fyllts med delegater, partirepresentanter, presskorrespondenter och gäster. Exekutivkommittén, som sammanträdde en våning upp, bestämde att en del av dess medlemmar skulle dra sig tillbaka för att garantera att den skulle fortleva i händelse av arresteringar. Men det var redan för sent. Byggnaden var omringad av soldater från gardesregementet Izmajlovskij, beridna kosacker, poliser och gendarmer. Hela byggnaden fylldes av ljudet från trampande fötter, klangen från sporrar, slamret av vapen. Man kunde höra delegater som protesterade våldsamt en våning ner. Ordföranden öppnade ett fönster på första våningen, lutade sig ut och ropade: ”Kamrater, gör inte motstånd! Vi förkunnar på förhand att alla skott som avlossas kommer att ha kommit från polisen eller provokatörer.” Några minuter senare klev soldaterna upp för trapporna till första våningen och fattade posto vid dörren till rummet där exekutivkommittén sammanträdde.

Ordföranden (till en officer): ”Jag föreslår att du stänger dörren och inte stör oss.”

Soldaterna stannar i passagen men stänger inte dörren.

Ordföranden: ”Mötet fortsätter. Vem vill tala?”

Representanten för kontorsanställdas fackförening: ”Genom dagens våldsamma angrepp har regeringen stärkt argumenten för en generalstrejk. Den har avgjort strejken redan på förhand. Utgången av proletarietets nya och avgörande aktion beror på trupperna. Låt dem komma ut till försvar för fosterlandet!” (Officeraren stänger hastigt dörren. Talaren höjer rösten.) ”Arbetarnas broderliga anrop, det plågade landets röst, kommer att nå soldaterna även genom stängda dörrar!”

Dörren öppnas och ett av gendarmeriets kompanibefäl, blek som döden, kryper in (han var rädd för kulor), följd av några dussin poliser som ställer sig bakom delegaternas stolar.

Ordföranden: ”Jag förklarar exekutivkommitténs möte för avslutat.”

Höga ljud av metall som slogs sönder kom nerifrån. Det lät som om ett dussin smeder arbetade på sina städ. Delegaterna slog sönder sina Browningrevolver för att förhindra att de föll i händerna på polisen!

Kroppsvsitation inleddes. Alla vägrade att uppge sina namn. Efter att ha visiterat dem och antecknat en beskrivning av dem, fick exekutivkommitténs medlemmar var och en tilldelat sig ett nummer och eskorterades iväg av de halvt berusade gardisterna.

Arbetardeputerades sovjet i Petersburg var i händerna på konspiratörerna i Tsarskoje Selo.

Kapitel 21 December

Den 4 december skrev Moskvasovjeten under det ”ekonomiska manifestet”. Den 6 december beslutade sovjeten, som vid denna tidpunkt representerade 100.000 arbetare, under direkt inverkan från omfattande oroligheter på Moskvagarnisonen, att tillsammans med de revolutionära partierna utropa en generalstrejk till nästa dag, och göra sitt bästa för att omvandla strejken till ett väpnat uppror. En konferens med deputerade från 29 järnvägar, som sammanträdde i Moskva den 5 och 6 december, beslutade att ansluta sig till sovjeten för att genomföra denna plan. Post- och telegrafarbetarnas kongress tog ett liknade beslut.

Strejken i Petersburg började den 8:e, nådde sin höjdpunkt påföljande dag och började falla samman efter den 12:e. Den var mycket mindre enhällig än strejken i november och omfattade aldrig mer än två tredjedelar av arbetarna. Denna obeslutsamhet går att förklara med det faktum att arbetarna i Petersburg klart insåg, att det denna gång inte handlade om en strejkuppvisning utan om en kamp på liv och död. 9 januari hade gjort ett outplånligt intryck på massornas medvetande. Petersburgarbetarna stod inför en fruktansvärt stor garnison med gardesregementen som grundstomme, och de kunde inte på egen hand ta initiativ till ett revolutionärt uppror. Som oktoberstrejken hade visat, så hade de till uppgift att utdela det slutgiltiga slaget mot absolutismen sedan denna först hade försvagats av ett uppror i resten av landet. Som en avgörande psykologisk förutsättning för beslutsamma aktioner i Petersburg var det nödvändigt med en större seger på landsbygden. Men det kom ingen seger och obeslutsamheten följdes av en reträtt.

Utöver Petersburgs passivitet, fick det faktum att Nikolajevskaja-järnvägen (Petersburg-Moskva) fortsatte att fungera en ödesdigert inverkan på den fortsatta händelseutvecklingen. De allmänna vänta-och-se-stämningar som rådde i huvudstaden påverkade järnvägsarbetarnas fackföreningskommitté i Petersburg. Regeringen, som helt och hållet koncentrerade sig på Nikolajevskaja-linjen, utnyttjade dröjsmålet till att skicka trupper för att ockupera linjen. Vissa av verkstäderna strejkade, men järnvägstelegrafen sköttes av myndigheterna och linjen själv av en järnvägsbataljon. Det gjordes upprepade försök att stoppa trafiken, men utan framgång. Den 16 december förstörde arbetare från Tver en del av spåren för att hindra överförandet av trupper från Petersburg till Moskva, men det var för sent. Semjonovskijregementet (gardister) hade redan transporterats med tåg till Moskva. Men i allmänhet var järnvägsstrejken till en början mycket enad. Den 10:e strejkade de flesta linjerna, och resten anslöt sig under de följande dagarna.

När strejken inleddes förkunnade järnvägsarbetarnas fackföreningskonferens: ”Vi lovar att ta hem trupperna från Manchuriet mycket tidigare än vad regeringen skulle ha gjort... Vi kommer att vidta alla åtgärder för att transportera spannmål till de svältande bönderna och livsmedel till våra kamrater längs järnvägslinjerna.” Det är inte första gången vi stöter på ett fenomen som de anarkister som fortfarande kan tänka borde begrunda: en generalstrejk paralyserar statsmakten, och leder till att dess egen organisation får ytterst viktiga statliga funktioner. Och man måste medge att järnvägsarbetarnas fackförening på det hela taget fungerade mycket bra. Tåg med reservförnödenheter, revolutionära väpnade avdelningar och medlemmar från de revolutionära organisationerna reste med förvånande regelbundenhet och snabbhet trots att det fanns regeringstrupper på många ställen. Många stationer sköttes av valda kommittéer. Röda fanor hissades över järnvägsbyggnader. Den första staden som strejkade var Moskva. Nästa dag anslöt sig Petersburg, Minsk och Taganrog, den 10 Tbilisi, den 11 Vilna, den 12 Charkov, Kiev och Nizjnij Novgorod, den 13 Odessa och Riga, den 14 Lodz och den 15 Warszawa, för att bara nämna de största städerna. Allt som allt anslöt sig 33 städer till strejken, mot 39 i oktober.

Moskva stod i centrum för rörelsen i december.

Från och med de första dagarna i december befann sig en del av Moskvagarnisonens regementen i ett tillstånd av revolutionärt uppror. Trots socialdemokraternas alla försök att förhindra isolerade utbrott fortsatte oron att bryta ut öppet. Bland arbetarna höjdes röster som krävde att man

omedelbart skulle stöda soldaterna. Det vore fel, hävdade de, att låta detta gynnsamma tillfälle glida en ur händerna. De soldater som bevakade fabrikerna hamnade helt under arbetarnas inflytande. Många av dem sa: ”Så fort ni gör uppror, så kommer vi också att göra uppror. Vi kommer att öppna vapenförråden åt er.” Det var inte ovanligt att soldater och officerare talade vid möten. Den 4 december bildades en soldatdeputerades sovjet i armén, och soldatrepresentanter anslöt sig till sovjeten. Vaga men envisa rykten kom från andra städer om att armén anslöt sig till arbetarna. Sådan var atmosfären i Moskva när strejken började.

Första dagen avbröt omkring 100.000 man arbetet. Två lokförare som försökte köra ut tåg från en av stationerna blev dödade. Mindre sammanstötningar ägde rum i flera delar av staden. En arbetaravdelning plundrade och tömde en vapenaffär. Från den dagen försvann vanliga polismän från gatorna. Nu uppträdde bara polisen i grupp. Den andra dagen ökade antalet strejkande till 150.000. Strejken i Moskva blev allmän och spred sig till fabrikerna på landsbygden runt staden. Överallt hölls enorma möten. På järnvägsstationen dit tågen från Fjärran östern anlände, avväpnade folkmassan officerarna som återvände från Manchuriet. Arbetare tog flera dussin *pud* med patroner från en järnvägsvagn. Senare tog andra arbetare en annan vagnslast med vapen.

8 december, på strejkens andra dag, beslutade exekutivkommittén: ”Försök prata med soldaterna varhelst det finns trupper, och påverka dem med kamratliga ord... Undvik tills vidare öppna sammanstötningar. Gör bara väpnat motstånd om trupperna uppträder särskilt utmanande.” Alla insåg att armén hade det avgörande ordet. Minsta uppmuntrande rykte om stämningarna på garnisonen spreds från mun till mun. Hela tiden förde den revolutionära folkmassan en oupphörlig kamp med myndigheterna i Moskva om armén.

Exempelvis: efter att ha fått höra att infanterister marscherade på gatorna till tonerna av ”Marseljäsen”, skickade några tryckeriarbetare en deputation för att möta dem. Men det var för sent. De militära myndigheterna lät omringa de upphetsade soldaterna med kosacker och dragoner, marscherade tillbaka dem till kasernerna och gick med på deras krav. Samma dag fick 500 kosacker under ledning av en polisofficer order om att skjuta på demonstranterna. Kosackerna vägrade att lyda, började samtala med folkmassan, och på order av en av sina underbefäl vände de sina hästar och red långsamt iväg, åtföljda av vänskapliga rop från folkmassan.

När de militära operationerna inleddes klistrade den socialdemokratiska stridsorganisationen upp en proklamation på väggarna i Moskva, där de gav följande tekniska instruktioner till upprorsmakarna:

1. Regel nummer ett: agera inte som en folksamling. Agera i små grupper på tre eller fyra, inte fler. Men låt antalet sådana grupper bli så stort som möjligt och låt var och en av dem lära sig att slå till snabbt och försvinna lika snabbt. Polisen försöker använda enheter med hundra kosacker för att skjuta på folkmassor med flera tusen personer. Ni måste sätta en eller två prickskyttar mot hundra kosacker. Det är lättare att träffa hundra än en enda man, i synnerhet om denna enda man skjuter utan varning och försvinner utan att någon vet vart.
2. Kamrater, intag heller inte befästningar. Trupperna kommer alltid att erövra tillbaka dem eller helt enkelt förstöra dem med artillerield. Låt våra befästningar vara gårdsplaner med ingång både fram och bak, och alla ställen som är lätta att skjuta från och lätta att dra sig tillbaka från. Även om de erövrar en sådan plats kommer de inte att hitta någon där, och ändå kommer det att stå dem dyrt.

Revolutionärernas taktik avgjordes snabbt av situationen själv. Till skillnad från det var regeringstrupperna i fem hela dagar oförmögna att anpassa sig till motståndarens taktik, och blandade ett blodtörstigt barbari med förvirring och oreda.

Här är ett typiskt exempel på en strid. 24 man i ett av de mest hänsynslöst modiga georgiska *druzjinnij*⁴⁴ marscherar helt öppet, två och två i led. Folkmassan varnar dem att 16 dragoner med en officer rider mot dem. *Druzjinan* stannar, formerar sig, tar fram sina Mausergevär och förbereder sig för att skjuta. Så fort ryttarna visar skjuter *druzjinan*. Officeraren skadas, hästarna i främsta ledet

⁴⁴ **Druzjina** var ursprungligen en speciellt utvald trupp som tjänade en stamhövding. Fungerade senare oftast som livvakter – öa.

såras och stegrar sig, och dragonerna överraskas och kan inte besvara elden. Det gör att *druzjinan* kan skjuta bortemot 100 skott och dragonerna flyr i oordning och lämnar flera döda och skadade efter sig. ”Se nu till att komma iväg”, manar folkmassan på, ”artilleriet kommer.” De har rätt. Artilleriet är snabbt på plats och orsakar flera dussin dödade och sårade bland de obehövade folkmassorna, som inte förväntade sig att bli beskjutna. Under tiden har georgierna inlett skottlossning med trupperna på ett annat ställe. *Druzjinan* är nästan osårbar eftersom den är klädd i en rustning av folkligt stöd.

Här är ett annat exempel av många. En grupp på 13 *druzjinnikij* hade ockuperat en byggnad, och stod under fyra timmar emot beskjutning från 500 eller 600 soldater med 3 kanoner och 2 kulsprutor. När de hade gjort slut på all sin ammunition och åsamkat trupperna stora förluster, drog sig *druzjinnikij* tillbaka utan en skråma, medan soldaterna förstörde flera dussin kvarter med artillerield, satte eld på ett antal trähus och dödade ett stort antal skräckslagna medborgare, bara för att skrämma iväg ett dussin revolutionärer.

Barrikaderna försvarades inte. De fungerade bara som hinder för trupprörelserna, i synnerhet dragonernas. Husen innanför barrikaderna var utom artilleriets räckvidd. Efter en häftig spärreld ”tog” trupperna barrikaderna för att se till att det inte fanns någon bakom dem. Men så fort trupperna försvann byggdes barrikaderna upp igen. Den 10 december inledde Dubasovs artilleri sitt arbete på allvar. Kanoner och kulsprutor sköt oupphörligt och rensade gata efter gata. Dödsoffren var inte längre enstaka utan räknades i dussintal. De uppretade och upprörda folkmassorna rusade från plats till plats, och kunde inte tro att det som ägde rum framför deras ögon var sant. Soldaterna sköt inte på enstaka revolutionärer utan på den obestämbara fiende som hette Moskva: Moskvans hus med sina barn och gamla människor, Moskvans obehövade gatumassor. ”Mördare! Ynkryggar! Är det så ni hoppas återupprätta er manchuriska heder?”

Efter de första spärreldarna blev bygget av barrikader febrilt. Arbetet blev öppnare, metoderna djärvare. Folkmassan vält stora fruktstånd, tidningskiosker, slet ner affärsskyltar, slog sönder järnstaket, tog ner spårvagnarnas luftledning.

”Stick i stäv mot polisens order att alla grindar ska hållas reglade”, rapporterade de reaktionära tidningarna, ”har många husportar lyfts av gångjärnen och använts för att bygga barrikader.” Den 11 december omgavs stadens alla viktigaste punkter av ett nätverk av barrikader. Hela gator var insvepta i ett nätverk av taggråd.

Dubasov tillkännagav att varje folksamling ”på mer än tre personer” skulle bli beskjuten. Men dragonerna sköt även mot enstaka personer. Först kroppsvisiterade de dem. Om de inte hittade några vapen lät de dem gå, och sköt sedan en kula efter dem. De sköt till och med på folk som läste Dubasovs tillkännagivande. Det räckte att ett enda skott sköts från ett fönster – oftast uppenbarligen av en provokatör – för att artillerikanonerna genast vändes mot huset. Blodpölar och klumpar av hjärnsubstans och hår kletat på affärsskyltar visade var granatsplitter hade passerat. Många hus hade gapande hål. Utanför en förstörd byggnad – vedervärdig reklam för upproret! – står en tallrik med en klump människokött och en påskrift: ”Skänk pengar till de sårade.”

Efter två eller tre dagar blev stämningarna på Moskvagarnisonen klart negativa till upprorsmakarna. Ända sedan början av oroligheterna hade de militära myndigheterna vidtagit vissa åtgärder på kasernerna: de hade skickat iväg reservtrupperna, frivilliga och sådana som ansågs otillförlitliga, och hade givit resten bättre mat. I början användes bara de allra mest tillförlitliga för att slå ner upproret. De mer tveksamma regementena rensades från de politiskt mest medvetna elementen och hölls kvar i kasernerna, och användes först under stridernas andra skede. Först handlade dessa trupper ovilligt och utan självförtroende. Men en slumpmässig kula eller en officerare som utnyttjade deras trötthet och hunger kunde driva dem till fruktansvärda grymheter. Dubasov stärkte alla dessa faktorer med riklig utdelning av vodka. Dragonerna var ständigt halvfulla.

Men gerillaangrepp orsakar inte bara ilska utan också trötthet. Befolkningens utbredda fientlighet hade en demoraliserande inverkan på soldaterna. Den 13 och 14 december var de kritiska dagarna. De dödströtta trupperna vägrade att kämpa mot en fiende som de inte kunde se och vars styrka överdrevs våldsamt av rykten. Under dessa dagar skedde det flera fall av självmord bland officerarna.

Dubasov rapporterade till Petersburg att bara 5.000 av Moskvagarnisonens 15.000 man kunde användas i strid eftersom resten var otillförlitliga, och han begärde förstärkningar. Han fick höra att delar av Petersburggarnisonen hade skickats till Baltstaterna, att en annan del var otillförlitlig, och att resten behövdes på plats. Denna brevväxling blev känd i staden genom dokument som hade stulits från arméhögkvarteret, och blev en kraftfull injektion av mod och hopp. Men Dubasov vann. Han krävde att få tala med Tsarskoje Selo i telefon, och förkunnade att han inte kunde garantera att ”enväldet skulle bli intakt”. Omedelbart utfärdades order att gardesregementet Semjonovskij skulle skickas till Moskva.

Den 15 december förändrades situationen abrupt. Förhoppningarna på gardisternas ankomst återställde de reaktionära gruppernas mod i Moskva. En beväpnad ”milis” från slummen, hopsamlad av Ryska folkunionen, uppträdde på gatorna. Regeringens aktiva trupper förstärktes med trupper från närbelägna städer. *Druzjinnikij* var utmattade. Mannen på gatan hade fått nog av osäkerhet och rädsla. Arbetarmassornas moral sjönk, hoppet om seger försvann. Affärer, banker, kontor och börserna öppnade igen. Trafiken på gatorna blev livligare. En av tidningarna kom ut. Alla kände att livet på barrikaderna var slut. Eldgivningen upphörde i de flesta delarna av staden. Den 16:e, efter truppernas ankomst från Petersburg och Warszawa, blev Dubasov fullständigt situationens herre. Han gick på offensiven och rensade helt och hållet stadens centrum från barrikader. Sovjeten och partiet insåg att situationen var hopplös, och samma dag, den 19:e, beslutade de att avsluta strejken.

Under hela upproret hade Presnijadistriktet, Moskvans Montmartre, levt sitt eget liv. Den 10 december, när skottlossning redan hördes i stadens centrum, var Presnija fortfarande lugnt. Det hölls politiska möten, men massorna var inte längre nöjda med det. Folket ville ha handling, och klaggjorde det för sina ombud. Till sist, klockan 4 på eftermiddagen, fick de order från centrum att bygga barrikader. Presnija vaknade till liv. Här fanns inget av den bristande organisering som härskade i resten av staden. Arbetarna bildade grupper om 10, valde ledare, beväpnade sig med skyfflar, hackor och yxor, och marscherade ut på gatorna i ordnade formationer, som riktiga vägbyggare. Ingen var utan arbete. Kvinnorna bar ut slädar, grindar, vedträn på gatorna. Arbetare högg ner och sågade upp telegrafstolpar och lyktstolpar. Hela Presnija genljöd av ljudet från yxor: det lät som skogshuggare.

Presnija var avskuret från staden av trupperna och rejält genomkorsat av barrikader, och det blev en proletär lägerplats. *Druzjinnikij* tjänstgjorde överallt. På kvällen gick beväpnade vakter fram och tillbaka mellan barrikaderna och krävde lösenord från de förbipasserande. Unga kvinnliga arbeterskor visade störst entusiasm. De gick på spaning, pratade med poliser och skaffade på så sätt användbar information.

Hur många *druzjinnikij* fanns det i Presnija? Omkring 200, inte fler. De hade ungefär 80 Mauser-revolverar och -gevär till sitt förfogande. Trots sitt ringa antal ägde det rum ständiga sammandrabbningar med trupperna. Soldater avväpnades, de som gjorde motstånd dödades. Arbetare återställde de förstörda barrikaderna. *Druzjinnikij* använde en strikt gerillataktik: de bildade grupper på två eller tre, sköt mot kosackerna och artilleristerna från hus, timmerupplag, tomma järnvägsvagnar, rörde sig snabbt från plats till plats och överöste fienden med kulor. 12 december erövrade *druzjinnikij* en kanon. Under en kvart trängdes de runt den utan att veta vad de skulle göra med den. Problemet löstes genom att det anlände en stor grupp dragoner och kosacker och erövrade tillbaka kanonen.

På kvällen den 13 december tog Presnijas *druzjinnikij* tillfånga sex artillerister och tog med dem till

en fabrik. De fick mat på det gemensamma bordet. Medan de åt hölls politiska tal. Soldaterna lyssnade uppmärksamt och med sympati. Efter måltiden tilläts de återvända utan att kroppsvisiteras eller avväpnas. Arbetarna var angelägna om att fortsätta att vara vänner med dem.

På kvällen den 15 december arresterade *druzjinnikij* hemliga polisens chef, Vojlosjnikov, på gatan, genomsökte hans lägenhet och beslagtogs foton på personer som stod under polisövervakning och 600 rubel av offentliga pengar. Vojlosjnikov dömdes omedelbart till döden och sköts på gårdsplanen vid Prochorovfabriken. Han åhörde lugnt domen och mötte döden med mod, och dog på ett ädlare sätt än han hade levt.

Den 16:e inleddes de första försöken till granatbeskjutning av Presnija. *Druzjinnikij* besvarade med en energisk eldgivning och tvingade artilleriet att retirera. Men samma dag blev det känt att Dubasov hade fått stora förstärkningar från Petersburg och Warszawa, och modet började falla. De som vacklade började fly ut på landsbygden. Vägarna var fyllda av flyktingar till fots med stora ryggsäckar.

På kvällen den 16:e var Presnija omringat av en järnring med regeringstrupper. Strax efter klockan 6 på morgonen den 17:e inledde trupperna en skoningslös eldgivning. Kanoner avlossades så ofta som sju gånger i minuten. Det fortsatte med en timmas respit till klockan 4 på eftermiddagen. Många fabriker och hus förstördes och sattes i brand. Spärreliden kom från två håll. Hus och barrikader stod i brand, kvinnor och barn rusade kring på gatorna i moln av svart rök, luften var fylld av vrål och slammer från eldgivningen. Glöden var så kraftig att det gick att läsa utomhus på flera kilometers avstånd, som om det var på dagen. Fram till mitt på dagen genomförde *druzjinnikij* framgångsrika operationer mot trupperna, men den oupphörliga fientliga eldgivningen tvingade dem att upphöra. Bara en liten grupp *druzjinnikij* behöll sina vapen på eget initiativ och på egen risk.

På morgonen den 18:e hade Presnija rensats från barrikader. Den ”fredliga” befolkningen fick tillstånd att lämna Presnija. Trupperna var slarviga nog att låta folk lämna utan att kroppsvisitera dem. De första som lämnade var *druzjinnikij*, vissa av dem fortfarande beväpnade. Senare skedde det skottlossning och annat våld från soldaterna, men då fanns det inte kvar en enda *druzjinnik* i distriktet.

Semjonovskijregementets ”fredsstiftande trupper” som skickades för att ”återställa lugnet” på järnvägen, hade fått order att inte göra några arresteringar och agera utan nåd. De mötte inte motstånd någonstans. Inte ett enda skott avlossades mot dem, ändå mördade de omkring 150 personer längs järnvägslinjen. Skottlossningen ägde rum utan någon undersökning eller rättegång. Skadade män hämtades från ambulanserna och dödades. Lik låg överallt utan att någon vågade bära bort dem. En av de som sköts av gardisterna från Petersburg var lokföraren Uchtomskij, som räddade livet på en grupp *druzjinnikij* genom att oerhört snabbt köra iväg dem med sitt lok under eldgivning från kulsprutor. Innan de sköt honom berättade han för sina bödlar vad han hade gjort: ”Alla är trygga”, avslutade han lugnt, ”ni kommer aldrig att få tag på dem nu.”

Upproret i Moskva varade i nio dagar, från 9 till 17 december. Hur stora var egentligen upprorets styrkor? De var försumbara. *Druzjina*-patrullen bestod av mellan 700 och 800 man – 500 socialdemokrater och 250-300 socialistrevolutionärer. Omkring 500 järnvägsarbetare beväpnade med handeldvapen fungerade vid stationerna och längs linjerna. Cirka 400 beväpnade tryckeriarbetare och butiksbiträden utgjorde hjälptrupper. Det fanns också några grupper självständiga skarpskyttar. På tal om dessa måste jag nämna fyra frivilliga från Montenegro. De var utmärkta prickskyttar, orädda och outröttliga, och arbetade som en grupp och sköt bara polismän och officerare. Två av dem blev dödade, en tredje skadades och den fjärdes Winchestergevär blev förstört. Han fick ett nytt gevär och fortsatte sin fruktansvärda sport på egen hand. Varje morgon fick han 50 patroner, men klagade att det var för litet. Han verkade som bedövad, grät över sina förlorade kamrater och sökte en fruktansvärd hämnd för förlusten av dem.

Hur kan då ett så litet antal *druzjinnikij* hålla ut i strid under 1½ vecka mot en garnison på flera tusen man? Lösningen på denna revolutionära gåta finns i stämningen bland folkmassorna. Hela staden med sina gator, hus, väggar och grindar ingick en sammansvärjning mot regeringstrupperna. Den miljonhövdade befolkningen bildade en levande vägg mellan gerillan och regeringstrupperna. Det fanns bara några hundra *druzjinnikij*. Men massorna byggde upp och återuppbyggde barrikaderna. Folket omgav de beväpnade revolutionärerna med aktiv sympati, och kullkastade närhelst de kunde regeringens planer. Vilka var de, dessa välvilligt inställda hundratusentals? Intelligentsian, småbourgeoisien och framför allt arbetarna. Bortsett från pöbeln av legoknektar var det bara det allra högsta kapitalistiska skiktet som stod på regeringens sida. Moskvas stadsduma, som bara två månader före upproret med stolthet hade visat upp sin radikalism, ställde sig nu snabbt bakom Dubasov. Inte bara oktobristen Gutjov utan också den framtida ordföranden för den andra duman, kadeten Golovin, gick med i generalguvernörens råd.

Hur många offer föll under Moskvaupproret? Den exakta siffran är okänd och kommer aldrig att kunna fastställas. Uppgifter från sjukhus och läkarstationer pekar på 885 sårade, 174 döda. Men de som dödades togs sällan till sjukhus. I de flesta fall låg de på polisstationerna och togs i hemlighet till kyrkogården. Under dessa dagar begravdes 454 dödligt sårade eller mördade personer på kyrkogården. Men många döda togs med ut ur staden på järnvägsvagnar. Det är inte fel att anta att förlusterna under Moskvaupproret var omkring 1.000 döda och ungefär lika många sårade. I dessa siffror ingår 86 barn, vissa av dem spädbarn. Innebörden i dessa siffror blir klar om vi påminner oss att antalet döda under upproret i Berlin 1848, som gav den preussiska absolutismen ett obotligt slag, bara var 183. Regeringen tillkännagav aldrig de exakta förlusterna för någon sida. En officiell rapport talar bara om ”några tiotal” döda och sårade soldater. I själva verket rörde det sig om flera hundra. Priset var inte för högt, ty det som stod på spel var Moskva, ”Rysslands hjärta”.

Om vi bortser från gränsområdena (Kaukasus och Baltstaterna) nådde den revolutionära vågen sin höjdpunkt i Moskva. Men det förekom barriader och skottlossning med trupperna i flera andra städer, som Charkov, Alexandrovsk, Nizjnij Novgorod, Rostov och Tver.

När upproret väl hade slagits ner började perioden av straffexpeditioner. Som den officiella benämningen visar var inte deras syfte att kämpa mot fienden utan att utkräva hämnd mot de besegrade. I Baltstaterna, där upproret blossade upp 14 dagar tidigare än i Moskva, delades straffexpeditionerna upp i små avdelningar som utförde sitt arbete på order från de blodtörstiga baltiska baronerna, denna ruttna kast från vilken den ryska byråkratin hämtar sina mest djuriska företrädare. Lettiska arbetare och bönder sköts, hängdes, pryglades till döds med käppar och gevärskolvar, och tvingades löpa gatlopp till tonerna av den tsaristiska hymnen. Enligt ytterst ofullständiga informationer avrättades inom loppet av två månader 749 personer, mer än 100 lantbruk brändes ner och många människor pryglades till döds i Baltstaterna.

På så sätt kämpade absolutismen av Guds nåde för sin existens. Mellan den 9 januari och sammankallandet av den första duman den 27 april 1906 mördade den tsaristiska regeringen, enligt ungefärliga men definitivt inte överdrivna siffror, mer än 14.000 människor, avrättade mer än 1.000, sårade mer än 20.000 (många av dessa dog av sina skador) och arresterade, landsförvisade och fängslade 70.000 personer. Priset var inte för högt, ty det som stod på spel var tsarismens själva existens.

Kapitel 22 Sammanfattning

Historien om arbetardeputerades sovjet i Petersburg är en historia på 50 dagar. Sovjetens konstituerande möte hölls den 13 oktober. Den 3 december stängdes sovjetens möte av regeringens trupper.

Det första mötet besöktes av några dussin personer. Under andra halvan av november hade antalet deputerade ökat till 562, varav 6 kvinnor. Dessa personer representerade 147 fabriker, 34 verkstäder och 16 fackföreningar. Huvuddelen av de deputerade – 351 personer – var metallarbetare. De spelade den avgörande rollen i sovjeten. Det fanns 57 deputerade från textilindustrin, 32 från tryckeri- och pappersindustrin, 12 var verkstadsarbetare och 7 var kontorsarbetare och apotekspersonal. Exekutivkommittén fungerade som sovjetens regering. Den bildades den 17 oktober och bestod av 31 personer – 22 deputerade och 9 företrädare från partierna (6 från de två socialdemokratiska fraktionerna och 3 från socialistrevolutionärerna).

Vilket var det viktigaste draget hos denna institution, som på kort tid fick en så viktig plats i revolutionen och präglade den period då revolutionen var som mäktigast?

Sovjeten organiserade arbetarmassorna, ledde de politiska strejkerna och demonstrationerna, beväpnade arbetarna och skyddade befolkningen mot pogromer. Ett liknande arbete utfördes också av andra revolutionära organisationer innan sovjeten uppstod, samtidigt med den och efter den. Men det gav inte dem det inflytande som fanns samlat i sovjetens händer. Hemligheten bakom detta inflytande låg i det faktum att sovjeten växte fram som proletariats naturliga organ under dess omedelbara kamp om makten, som denna avgjordes av den faktiska händelseutvecklingen. Namnet ”arbetarregering”, som både arbetarna och den reaktionära pressen gav sovjeten, uttryckte det faktum att sovjeten faktiskt var ett frö till en arbetarregering. Sovjeten representerade makten i den mån makten garanterades av arbetardistriktens revolutionära styrka. Den kämpade om makten i den mån makten fortfarande låg i händerna på den militärpolitiska monarkin.

Före sovjeten fanns ett otal olika revolutionära organisationer bland industriarbetarna, i huvudsak under ledning av det socialdemokratiska partiet. Men det var organisationer *inom proletariats* och deras omedelbara syfte var att få inflytande över massorna. Ända från början var sovjeten *proletariats* organisation, och dess mål var att kämpa om den revolutionära makten.

När sovjeten blev samlingspunkten för landets revolutionära krafter lät den inte sin klasskaraktär upplösa sig i den revolutionära demokratin: den var och förblev ett organiserat uttryck för proletariats klassvilja. Under kampen om makten tillämpade den metoder som på ett naturligt sätt avgjordes av proletariats karaktär som klass: dess roll i produktionen, dess enorma antal, dess sociala enhetlighet. Än mer, sovjetens kamp om makten som ledare för alla revolutionära krafter kombinerades med att den ledde arbetarmassornas klassaktioner på många olika sätt. Den inte bara uppmuntrade organisering av fackföreningar, utan ingrep faktiskt i konflikter mellan enskilda arbetare och deras arbetsgivare. Just på grund av att sovjeten, som är proletariats demokratiskt representativa organ i tider av revolution, utgjorde mötespunkten för proletariats samtliga klassintressen, så hamnade den omedelbart under det socialdemokratiska partiets helt avgörande inflytande. Nu hade partiet möjlighet att utnyttja alla de enorma fördelar som dess marxistiska skolning gav det. Och eftersom det tydligt kunde se sin politiska väg i detta stora ”kaos” lyckades det nästan utan ansträngning förvandla sovjeten – formellt en partilös organisation – till ett organisatoriskt verktyg för sitt inflytande.

Sovjetens viktigaste kampmetod var den politiska generalstrejken. Den revolutionära kraften hos denna typ av strejk utgörs av det faktum att den agerar över huvudet på kapitalet och ställer till oreda för statsmakten. Ju större och ju mer fullständig ”anarki” strejken orsakar, desto närmare seger är den. Men på ett villkor: anarkin får inte skapas med anarkistiska medel. Den klass som förlamar produktionsapparaten, och isolerar den ena delen av landet från den andra och sprider allmän förvirring genom att enhälligt lägga ned arbetet, denna klass måste själv vara tillräckligt

organiserad för att inte bli det första offret för den anarki som den har orsakat. Ju mer strejken gör statsapparaten obrukbar, desto mer måste strejkens organisation själv anta statliga funktioner. Dessa generalstrejkens villkor som proletär kampmetod var på samma gång förutsättningarna för den oerhörda betydelse som arbetardeputerades sovjet fick.

Tack vare trycket från strejkerna erövrade sovjeten pressfrihet. Den organiserade regelbundna patruller på gatorna för att garantera medborgarnas säkerhet. I större eller mindre utsträckning tog den kontroll över post- och telegraf-tjänsten och järnvägarna. Den ingrep med kraft i ekonomiska konflikter mellan arbetare och kapitalister. Den försökte genomföra åttatimmarsdagen med hjälp av direkt revolutionära påtryckningar. Med hjälp av en upprorisk strejk förlamade sovjeten den diktatoriska statens verksamhet och införde sin egen demokratiska samhällsordning i den arbetande stadsbefolkningens liv.

Efter den 9 januari visade revolutionen att den kontrollerade arbetarmassornas medvetande. Med upproret ombord på *Potemkin Tavritjeskij* den 14 juni visade revolutionen att den kunde bli en materiell kraft. Med oktoberstrejken visade den att den kunde desorganisera fienden, förlama hans vilja och fullständigt förödmjuka honom. Genom att organisera sovjeter över hela landet visade revolutionen slutligen att den kunde skapa maktorgan. Den revolutionära makten kan bara ha sin grund i en aktiv revolutionär styrka. Oavsett vad man anser om den ryska revolutionens fortsatta utveckling, så är det ett faktum att proletariatet är den enda samhällsklass som hittills har visat sig förmögen och redo att stöda den revolutionära makten.

Revolutionens första handling var att försöka föra en dialog mellan proletariatet och monarkin på stadens gator. Revolutionens första viktiga seger uppnåddes med hjälp av ett rent proletärt klassvapen, den politiska strejken. Slutligen antog proletariatets representativa organ rollen som ett första frö till organ för den revolutionära makten. Med sovjeten uppträdde för första gången i det moderna Rysslands historia en demokratisk makt. Sovjeten är massornas organiserade makt över sina olika delar. Den utgör en äkta demokrati, utan något under- och överhus, utan någon professionell byråkrati, men med rätt för väljarna att när som helst återkalla sina ombud. Med hjälp av sina medlemmar – ombud som väljs direkt av arbetarna – utövar sovjeten ett direkt ledarskap över hela proletariatets och dess olika gruppers alla sociala uttryck, den organiserar dess aktioner och ger dem en paroll och en fana.

Enligt 1897 års folkräkning fanns det omkring 827.000 "aktivt sysselsatta" personer i Petersburg, däribland 433.000 arbetare och hembiträden. Med andra ord uppgick den proletära befolkningen i huvudstaden till 53%. Om vi tar med den icke sysselsatta befolkningen så får vi i och med de proletära familjernas relativt ringa storlek en något lägre siffra (50,8%). Men hursomhelst utgjorde proletariatet mer än halva Petersburgs befolkning.

Arbetardeputerades sovjet var inte någon officiell representant för huvudstadens halv miljon starka proletariat. Organisatoriskt sett representerade den omkring 200.000 personer, huvudsakligen fabriks- och verkstadsarbetare, och även om dess politiska inflytande både direkt och indirekt omfattade bredare kretsar, så var mycket viktiga skikt inom proletariatet (byggnadsarbetare, hembiträden, utbildad arbetskraft, kuskar för hästdroskor) knappt representerade alls. Men utan tvekan representerade sovjeten hela den proletära massans intressen. Även där det fanns grupper av de så kallade "svarta hundradena" på fabrikena, så skrumpnade deras antal dag för dag, timme för timme. Bland de proletära massorna i Petersburg fanns det inga motståndare till sovjeten, bara anhängare. Det enda undantaget kan ha varit bland privilegierade betjänter – lakejer hos de högsta byråkraterna, ministrar, börsmäklare och lyxfnask, folk hos vilka konservatism och monarkism är en yrkesskada.

Inom intelligentsian, som är så talrik i Petersburg, hade sovjeten många fler vänner än fiender. Tusentals studenter erkände sovjetens politiska ledarskap och stödde ivrigt dess åtgärder. Med undantag för de som hade blivit hopplöst feta bakom sina skrivbord, var den förvärvsarbetande och

offentligt anställda intelligentsian på sovjetens sida – åtminstone för tillfället. Sovjetens energiska stöd till post- och telegrafstrejken uppmärksammades positivt bland de offentliganställdas lägre skikt. Alla som var förtryckta, egendomslösa, ärliga och livsbejakande i staden drogs medvetet eller instinktivt till sovjeten.

Vilka var mot den? De som företrädde den rovgiriga kapitalismen, börsspekulanter, entreprenörer, köpmän och exportörer som ruinerades av strejkerna, leverantörer av guld, gänget som hade förskansat sig i Petersburgs дума (denna kartell av husägare), den högre byråkratin, lyxprissar vars upphälle utgjorde en del av statsbudgeten, välbetalda, rikhaltigt dekorerade offentliga personer, den hemliga polisen – allt det som var oanständigt, utsvävande och dömt att dö.

Mellan sovjetens anhängare och dess fiender stod de politiskt obeslutsamma, tveksamma eller otillförlitliga. Småbourgeoisens mest efterblivna delar som ännu inte hade dragits in i politiken, som ännu inte hade haft tid att inse sovjetens roll och betydelse. Hantverkare med bara några få anställda var skrämde och oroliga. Bland dem kämpade småägarens avsky mot strejker med diffusa förhoppningar om en bättre framtid.

De vacklande professionella politikerna från de intellektuella kretsarna, radikala journalister som inte visste vad de ville, demokrater som var fulla av tvivel, var gnälligt nedlåtande mot sovjeten, räknade upp dess misstag och lät i allmänhet förstå att om bara de skulle få stå i ledningen för sovjeten så skulle proletariets lycka vara säkrad för all framtid. Dessa herrars ursäkt är deras vanmakt.

Hursomhelst var sovjeten, faktiskt eller potentiellt, ett organ som representerade en överväldigande majoritet av befolkningen. Dess fiender inom befolkningen skulle inte ha varit något hot mot dess makt om de inte hade fått stöd från den ännu levande absolutismen, som i sin tur fick stöd från bondearméns mest efterblivna delar. Sovjetens svaghet var inte dess egen svaghet utan varje rent urban revolutions svaghet.

Perioden på 50 dagar var den tid då revolutionen var som allra starkast. Sovjeten var dess organ för att kämpa om makten. Sovjetens klasskaraktär avgjordes av de tydliga klasskillnaderna inom stadsbefolkningen och de djupgående politiska motsättningarna mellan proletariet och den kapitalistiska borgarklassen, även i det historiskt begränsade sammanhang som kampen mot absolutismen utgör. Efter strejken i oktober försökte den kapitalistiska borgarklassen medvetet bromsa revolutionen. Småbourgeoisien visade sig alltför svag för att spela en oberoende roll. Proletariets herravälde över revolutionen i staden var ohotad, och dess egen klassorganisation var dess vapen i kampen om makten.

Allt eftersom regeringen blev allt mer demoraliserad ökade sovjetens styrka. Vartefter den gamla statsmakten visade sig vara alltmer hjälplös och förvirrad i jämförelse med sovjeten, blev de icke proletära kretsarna mer och mer välvilligt inställda till den.

Den politiska massstrejken var sovjetens främsta vapen. Den knöt direkta revolutionära band mellan proletariets samtliga delar och stödde arbetarna i alla företag med hela arbetarklassens makt och styrka, och fick på så sätt makten att stoppa landets ekonomiska liv. Även om kapitalisterna och staten fortfarande ägde produktionsmedlen, så låg den faktiska driften av landets produktions- och kommunikationsmedel – åtminstone i så måtto som det handlade om att störa det ekonomiska och statliga livets vanliga funktioner – i sovjetens händer. Det var just sovjetens förmåga att förlama ekonomin och införa anarki i statens liv, en förmåga som den visade i praktiken, som gjorde sovjeten till vad den var. Med tanke på dessa fakta var det hopplöst utopiskt att tänka sig att sovjeten och den gamla regimen skulle kunna samexistera fredligt. Men om vi blottlägger det verkliga innehållet i all kritik som riktades mot sovjetens taktik, så utgår den just från denna fantastiska tanke: efter oktober skulle sovjeten ha avstått från alla offensiva aktioner och ha riktat in sig på att organisera massorna på grundval av det man hade erövrat från absolutismen.

Men vilken karaktär hade segern i oktober?

Det går inte att förneka att absolutismen genom kampanjen i oktober ”i princip” förkastade sig själv. Men den hade egentligen inte förlorat slaget, den vägrade bara att ta upp kampen. Den gjorde inga verkliga försök att använda sin landsbygdsarmé mot de upproriska, strejkande städerna. Det var givetvis inte av mänsklighet som den avstod från att försöka. Den var helt enkelt modlös och hade förlorat fattningen. Byråkratins liberala element väntade på sin chans, och när strejken redan var på tillbakagång kände de medvind och publicerade manifestet från 17 oktober, denna absolutismens abdikation ”i princip”. Men statens hela materiella grund – statsförvaltningen hierarkin, polisen, domstolarna, armén – var fortfarande odelad i monarkins händer. Vad kunde, vad borde, under dessa omständigheter sovjetens taktik ha varit? Dess styrka utgjordes av det faktum att den med hjälp av det arbetande proletariats stöd (och i så måtto som den var *förmögen* till det) kunde beröva absolutismen möjligheten att använda sin makts materiella apparat. Ur denna synvinkel innebar sovjetens aktivitet att organisera ”anarki”. Dess fortsatta existens och utveckling innebar att befästa denna ”anarki”. Det gick inte att tänka sig en långvarig samexistens. Ända från början utgjordes den materiella kärnan i den halva segern i oktober av en framtida konflikt.

Vad återstod det för sovjeten att göra? Låtsas att den inte förstod att det var oundvikligt med en konflikt? Låtsas att den organiserade massorna till förmån för en konstitutionell regims framtida glädje? Vem skulle ha trott på det? Definitivt inte absolutismen, och förvisso inte arbetarklassen.

Senare skulle exemplet med de två dumorna visa hur ett till det yttre korrekt agerande – innehållslös formell lojalitet – är fullständigt värdelöst i kampen mot absolutismen. För att föregripa det ”konstitutionella” hyckleriets taktik i ett enväldigt land skulle sovjeten ha behövt vara av ett helt annat virke. Men vart skulle det ha lett? Till samma resultat som de två dumorna: bankrutt.

Det enda som återstod för sovjeten var att inse att det var oundvikligt med en nära förestående sammandrabbning. Den enda taktik den kunde välja var att förbereda ett uppror.

Vad kunde sådana förberedelser bestå av, annat än av att utveckla och befästa just de av sovjetens egenskaper som gjorde att den kunde förlama statens liv och som utgjorde dess styrka? Men sovjetens ansträngningar att stärka och utveckla dessa egenskaper innebar oundvikligt att konflikten kom allt närmare.

För sovjeten handlade det alltmer om att utvidga sitt inflytande över armén och bönderna. I november uppmanade sovjeten arbetarna att aktivt uttrycka sin broderliga solidaritet med den uppvaknande armén i form av Kronstadtmatroserna. Att inte göra det skulle ha varit att vägra att utvidga sovjetens styrka. Att göra det var ett steg närmare den kommande konflikten.

Eller det kanske fanns en tredje väg? Kanske sovjeten och liberalerna tillsammans kunde ha vädjat till myndigheternas så kallade ”statsmannaskap”? Kanske kunde och borde den ha letat efter den linje som skiljde folkets rättigheter från monarkins privilegier, och ha stannat hitom denna heliga gräns? Men vem skulle ha garanterat att också monarkin skulle ha stannat hitom demarkationslinjen? Vem skulle ha organiserat freden, eller ens en tillfällig vapenvila, mellan de två sidorna? Liberalismen? Den 18 oktober föreslog en av sovjetens deputationer till greve Witte att trupperna, som ett tecken på försoning med folket, skulle dras tillbaka från huvudstaden. ”Det är bättre att vara utan elektricitet och vatten än utan trupper”, svarade ministern. Uppenbarligen hade regeringen inte för avsikt att nedrusta.

Vad skulle sovjeten göra? Antingen var den tvungen att dra sig tillbaka och lämna saker i ting i händerna på förlikningsnämnden, den framtida riksduman, som är vad liberalerna egentligen ville, eller så var den tvungen att med vapenmakt hålla kvar vid allt det som hade erövrats i oktober och om möjligt inleda en fortsatt offensiv. Nu vet vi bara alltför väl att förlikningsnämnden omvandlades till en scen för nya revolutionära konflikter. Följaktligen bekräftade de två första dumornas objektiva roll bara att den politiska prognos som proletariats grundade sin taktik på var

riktig. Men vi behöver inte titta så långt framåt. Vi kan fråga oss: vem eller vad skulle garantera att denna ”förlikningsnämnd”, vars öde det var att aldrig förlika någon, överhuvudtaget skulle komma till stånd? Monarkins ”statsmannaskap” som vi redan har talat om? Dess heliga löften? Greve Wittes hedersord? *Zemstij*s besök på Peterhof, där de togs emot via baddörren? Herr Mendelssohns varnande röst? Eller slutligen den så kallade ”naturliga händelseutvecklingen”, på vars axlar liberalismen lägger alla de historiska uppgifter som kräver initiativ, intelligens och styrka från liberalismen själv?

Men om sammandrabbningen i december var oundviklig, låg då inte orsaken till nederlaget i sovjetens sammansättning? Det har sagts att sovjetens grundläggande brist var dess klasskaraktär. För att bli ett organ för den ”nationella” revolutionen skulle sovjeten ha breddat sin sammansättning, så att företrädare för alla befolkningsskikt kunde få plats i den. Detta skulle ha stabiliserat sovjetens auktoritet och ökat dess styrka. Men är det verkligen så?

Sovjetens styrka avgjordes av proletariats roll i ett kapitalistiskt samhälle. Det var inte sovjetens uppgift att omvandla sig till en parodi på ett parlament, att organisera en rättvis representation av olika samhällsgruppers intressen, utan dess uppgift var att förena proletariats revolutionära kamp. Sovjetens viktigaste vapen var den politiska strejken – en metod som är unik för proletariatet, klassen av lönearbetare. Dess enhetliga klassammansättning uteslöt inre slitningar i sovjeten och gjorde det möjligt för den att ta revolutionära initiativ.

Hur kunde sovjetens sammansättning ha utvidgats? Man kunde ha inbjudit representanter för de liberala fackföreningarna att delta. Det skulle ha berikat sovjeten med närvaron av omkring 20 intellektuella. Deras inflytande i sovjeten skulle ha motsvarat den roll som Föreningsförbundet spelade under revolutionen, det vill säga den skulle ha varit oändligt liten.

Vilka andra samhällsgrupper kunde ha representerats i sovjeten? *Zemstvo*-kongressen? De fackliga och industriella organisationerna?

Zemstvo-kongressen sammanträdde i Moskva i november. Den diskuterade frågan om relationerna till Wittes regering, men tanken på relationerna till arbetarnas sovjet dök aldrig upp i deras huvuden.

Upproret i Sevastopol ägde rum medan *zemstvo*-kongressen sammanträdde. Som vi har sett fick det genast *zemstij* att svänga åt höger, så att herr Miljukov tvingades lugna dem med ett tal som i grova drag gick ut på att upproret, tack och lov, redan hade blivit kväst. Vad kunde det ha blivit för sorts revolutionärt samarbete mellan dessa kontrarevolutionära herrar och arbetarnas deputerade som välkomnade och stödde upprorsmakarna i Sevastopol? Ingen har ännu besvarat denna fråga. En av liberalismens halvt uppriktiga, halvt hycklande grundsatsar är kravet att armén ska hålla sig utanför politiken. I motsats till detta lade sovjeten ner oerhörd energi på att försöka få med armén i den revolutionära politiken. Eller kanske sovjeten skulle ha haft en så enorm tilltro till tsarens manifest att den skulle ha lämnat armén helt och hållet i Trepovs händer? Och om inte, var fanns då det program som man kunde tänka sig som grund för ett samarbete med liberalerna på detta avgörande viktiga område? Vad kunde dessa herrar ha bidragit med i sovjetens arbete annat än systematiskt motstånd, oändliga debatter och inre demoralisering? Vad kunde de ha givit oss annat än sina råd, som vi redan kände till genom att läsa den liberala pressen? Kanske detta ”statsmannaskap” var kadeternas och oktobristernas privilegium. Hursomhelst kunde inte sovjeten förvandla sig till en klubb för politisk diskussion och ömsesidig indoktrinering. Den måste vara och förbli ett kamporgan.

Hur kunde den borgerliga liberalismens och den borgerliga demokratins företrädare ha bidragit till sovjetens styrka? På vilket sätt kunde de ha berikat dess kampmetoder? Det räcker att påminna sig den roll de spelade i oktober, november och december, det räcker att känna till hur lite motstånd dessa element gjorde mot upplösningen av *deras egen* дума, för att inse att sovjeten var berättigad att, var förpliktad att förbli en klassorganisation, det vill säga ett kamporgan. Borgerliga ombud kanske skulle ha gjort sovjeten mer talrik, men de kunde absolut inte göra den starkare.

Av samma skäl avvisar vi de rent förnuftsmässiga, ohistoriska anklagelser som hävdar att sovjetens oförsonliga klasstaktik tvingade tillbaka borgarklassen till lägret för lag och ordning. Arbetarnas strejk, som visade sig vara ett så mäktigt vapen för revolutionen, ledde också till "anarki" inom industrin. Det räckte för att få det oppositionella kapitalet att föredra paroller om allmän ordning och fortsatt kapitalistisk utsugning framför liberalismens alla paroller.

Arbetsgivarna beslöt att den "ärorika" (som de kallade den) strejken i oktober måste bli den sista – och organiserade det revolutionsfientliga 17-oktoberförbundet. Det hade de goda skäl till. På sina egna fabriker kunde var och en av dem se att revolutionens politiska erövringar gick hand i hand med att arbetarnas ställning stärktes gentemot kapitalet. Vissa politiker tror att det största problemet med kampen för åttatimmarsdagen var att den orsakade en slutgiltig splittring av oppositionen och förvandlade kapitalet till en kontrarevolutionär kraft. Dessa kritiker skulle vilja ställa proletariats klassenergi till historiens förfogande utan att gå med på klasskampens konsekvenser. Det säger sig självt att ett ensidigt införande av åttatimmarsdagen måste orsaka en våldsam reaktion bland arbetsgivarna. Men det är naivt att tro att kapitalisterna inte skulle ha närmat sig Wittes kapitalistiska børsregering om inte denna speciella kampanj skulle ha genomförts. Det räckte att proletariats enades som en självständig revolutionär kraft i ledningen för folkmassorna och hela tiden hotade den "allmänna ordningen", för att kapitalet och myndigheterna skulle ingå en koalition.

Det är sant att liberalerna tolererade revolutionen under dess första fas, när den yttrade sig i form av spontana spridda utbrott. De såg tydligt att den revolutionära rörelsen skakade absolutismens grunder och tvingade den framåt mot en konstitutionell uppgörelse med de härskande klasserna. De fann sig i strejker och demonstrationer, intog en vänskaplig hållning till revolutionärerna och kritiserade dem bara milt och försiktigt. Efter den 17 oktober, när villkoren för en konstitutionell uppgörelse redan fanns nedtecknade och det verkade som om det bara återstod att genomföra den, så undergrävde uppenbarligen revolutionens fortsatta arbete själva möjligheten till en sådan uppgörelse mellan liberalerna och myndigheterna. Hädanefter fick blotta existensen av de proletära massorna, som hade enats av strejken i oktober och som organiserade sig själva, liberalerna att vara mot revolutionen. Liberalerna ansåg att moren hade gjort sitt arbete och nu i tysthet kunde återvända till sin svarv.⁴⁵ Sovjeten ansåg tvärtom att den viktigaste kampen låg framför den. Under dessa omständigheter var allt revolutionärt samarbete mellan den kapitalistiska borgarklassen och proletariats uteslutet.

December följer av oktober på samma sätt som en slutsats följer av en förutsättning. Utgången av sammandrabbningen i december förklaras inte av enstaka taktiska misstag, utan av det avgörande faktum att reaktionens mekaniska krafter visade sig vara starkare än revolutionens. Det var inte proletariats egna misstag som ledde till nederlaget i december och januari, utan en mycket verkligare storhet: bondarméns bajonetter.

Förvisso är liberalismen av uppfattningen att bristande eldkraft under alla omständigheter ska lösas med snabba ben: den betraktar en reträtt i det avgörande ögonblicket som den allra modigaste, mognaste, mest genomtänkta och effektiva taktiken. Denna liberala flyktfilosofi gjorde även intryck på vissa litteratörer inom socialdemokratins led, och i efterhand ställde de frågan: om proletariats nederlag i december berodde på dess otillräckliga styrkor, bestod då inte dess misstag av just det faktum att det gick ut i strid trots att det inte var tillräckligt starkt för att vinna? På det kan vi svara: om man bara gick ut i strid när man var säker på seger så skulle inga slag utkämpas. Det går inte att på förhand och med hjälp av preliminära beräkningar av styrkorna avgöra hur revolutionära konflikter ska sluta. Om man kunde det så hade klasskampen för länge sedan ersatts av bokföring. Det är vad kassörerna i vissa fackföreningar drömde om för inte så länge sedan. Men det visade sig att inte ens de allra modernaste bokföringssystem gör det möjligt att övertyga kapitalisterna med

⁴⁵ Syftar på Schillers pjäs **Fiesco eller Sammansvärjningen i Genua**: "Moren har utfört sitt verk, moren måste bort." (Engelska översättarens anmärkning.)

hjälp av siffror ur en huvudbok, och att sifferargumenten när det kommer till kritan måste underbyggas med strejkargument.

Och oavsett hur bra man räknar ut allt i förväg, så ger varenda strejk upphov till en hel rad nya faktorer som inte går att förutspå och som till slut avgör hur kampen går. Tänk er nu att en sådan fackförening med exakta bokföringsmetoder har sopats åt sidan; utvidga strejken till hela landet och ge den ett politiskt mål; ställ statsmakten och proletariatet ansikte mot ansikte som direkta fiender; omge båda två med allierade – verkliga, möjliga eller inbillade; lägg till befolkningens likgiltiga skikt, som båda sidor kämpar hårt om; lägg till armén, vars revolutionära delar uppstår först under händelsernas virrvarr; lägg till överdrivna förhoppningar å ena sidan och överdrivna farhågor å den andra, båda två väldigt verkliga faktorer; lägg till börsens utbrott och de internationella förhållandenas komplicerade inverkan – så får ni revolutionens klimat. Under dessa omständigheter är partiets subjektiva vilja, även ett ”dominerande” parti, bara en av de inblandade faktorerna och ingalunda den viktigaste.

Ännu mer än under ett krig så avgörs under en revolution tillfället att gå ut i strid mindre av ena sidans beräkningar än av de två motstående arméernas respektive positioner. Det är sant att man under ett krig tack vare arméernas mekaniska disciplin, ibland kan leda en hel armé från slagfältet utan att några sammanstötningar äger rum. Men även i dessa fall måste militärbefälhavaren ändå fråga sig om den strategiska reträtten inte kommer att demoralisera trupperna, och om han genom att undvika dagens strid inte bereder vägen för en ännu mer katastrofal strid imorgon. General Kuropatkin kanske har en hel del att säga i denna fråga. Men under en framväxande revolutionär situation är planerade reträtter redan från början otänkbara. Ett parti kanske har massorna med sig när det angriper, men det betyder inte att det kommer att kunna leda bort dem som det vill mitt under angreppet. Det är inte bara partiet som leder massorna: massorna driver i sin tur partiet framåt. Och det kommer att ske under alla revolutioner, oavsett hur mäktig organisationen är. Under dessa villkor kan reträtt utan strid innebära att partiet överger massorna när de utsätts för fientlig eldgivning.

Socialdemokraterna var det ”dominerande” partiet, och kunde givetvis ha vägrat att gå med på reaktionens utmaning i december, och kunde, för att använda samme Kuropatkins käcka uttryck, ha ”dragit sig tillbaka till tidigare erövrade positioner”, det vill säga till en underjordisk tillvaro. Men utan något allmänt motstånd hade de i så fall bara gjort det möjligt för regeringen att en efter en krossa de lagliga och halvt lagliga arbetarorganisationerna (som partiet själv hade hjälpt till att skapa). Det hade varit det pris som socialdemokratin hade fått betala för det tveksamma privilegiet att kunna gå ur vägen för revolutionen, filosofera över dess misstag och utarbeta felfria planer, vars enda brist är att de skapas när ingen längre vill veta av dem. Det är lätt att tänka sig hur detta skulle ha hjälpt till att befästa banden mellan partiet och massorna!

Ingen kan påstå att socialdemokraterna skyndade på konflikten. Tvärtom var det på deras initiativ som sovjeten i Petersburg ställde in begravningsståget den 22 oktober, för att inte provocera fram en sammandrabbning utan att först ha försökt utnyttja den förvirrade och tvekande ”nya regimen” för ett utbrett agitations- och organisatoriskt arbete bland massorna. När regeringen gjorde sitt förhastade försök att återupprätta kontrollen över landet, och som en första åtgärd förkunnade undantagstillstånd i Polen, vidhöll sovjeten en rent defensiv taktik och gjorde inget för att föra novemberstrejken vidare till en öppen konflikt. Istället omvandlade den strejken till en proteströrelse och nöjde sig med den enorma moraliska effekt det fick på armén och de polska arbetarna.

Partiets medvetenhet att det behövdes organisatoriska förberedelser gjorde att det undvek strid i oktober och november, men detta övervägande var inte längre tillämpligt i december. Självfallet inte därför att förberedelserna redan var klara, utan därför att regeringen – som inte heller hade något val – hade inlett striden genom att krossa alla de revolutionära organisationer som hade uppstått i oktober och november. Om partiet under dessa omständigheter återigen hade bestämt sig för att

vågra att gå ut i strid, och även om det hade lyckats hålla tillbaka de revolutionära massorna från öppen handling, så skulle det bara ha förberett marken för uppror under ännu mer ogynnsamma förhållanden: nämligen utan en sympatiskt inställd press och alla massorganisationer, och under den demoraliserade atmosfär som oundvikligen följer på en reträtt.

Marx skrev:⁴⁶

Under revolutioner såväl som krig måste man i det avgörande ögonblicket absolut satsa allt på ett kort, oavsett kampens möjligheter. Historien känner inte en enda framgångsrik revolution som inte vittnar om det riktiga i detta påstående... Nederlag efter ståndaktig kamp är ett faktum av lika stor revolutionär betydelse som en lättvunnen seger... Under alla strider är det helt oundvikligt att den som kastar handsken riskerar att förlora. Men är det anledning att ända från början förklara sig besegrad och ge sig utan att dra svärdet?

Var och en som har en avgörande ställning under en revolution och ger upp den istället för att tvinga fienden att våga sig på ett angrepp förtjänar att betraktas som en förrädare. (Karl Marx, **Revolution och kontrarevolution i Tyskland**. [Bara delar av denna tidigare översatt till svenska – öa.]

Genom att ställa de nya möjligheter till seger som uppstod genom utvecklingen av arméns klassammansättning mot upprorets militär-teknologiska svårigheter (snabba järnvägstransporter av trupper, det moderna artilleriets destruktiva kraft, de breda gatorna i moderna städer) lämnade Engels det i sin välkända inledning till Marx' **Klasstriderna i Frankrike** öppet för allvarliga missförstånd. Å ena sidan var Engels' bedömning av den moderna teknikens betydelse under revolutionära uppror väldigt ensidig, och å den andra ansåg han det inte nödvändigt eller lämpligt att förklara att utvecklingen av arméns klassammansättning blir politiskt betydelsefull först när det sker en direkt konfrontation mellan armén och folket.

Några ord om båda sidor av denna fråga.⁴⁷ Revolutionens decentraliserade natur gör att man hela tiden måste förflytta trupper. Engels säger att man tack vare järnvägarna kan fördubbla garnisonerna på 24 timmer. Men han förbiser det faktum att ett verkligt massuppror oundvikligen förutsätter en järnvägsstrejk. Innan regeringen kan börja förflytta sina väpnade styrkor måste den – i skoningslös kamp med den strejkande personalen – erövra järnvägslinjen och vagnparken, organisera trafiken och återställa de förstörda spåren och sprängda broarna. För att kunna göra det räcker det inte med de bästa gevär eller skarpaste bajonetter. Och den ryska revolutionens erfarenheter visar att även minsta framgång i denna riktning tar ojämförligt mycket mer än 24 timmar.

Och innan regeringen börjar förflytta de väpnade styrkorna måste den veta hur det står till i landet. Telegrafsnabbar på informationen i ännu mycket större utsträckning än vad järnvägarna skyndar på transporterna. Men även här både förutsätter och framkallar upproret en post- och telegrafstrejk. Om inte upproret lyckas få över post- och telegrafpersonalen på sin sida – ett faktum som skulle vittna om den revolutionära rörelsens svaghet! – så kan det trots allt välta omkull telegrafstolparna och klippa av telegraftrådarna. Även om det drabbar båda sidor så förlorar revolutionen, vars främsta styrka ingalunda ligger i en automatiskt fungerande organisation, mycket mindre än staten.

Utan tvekan är telegrafsnabbar och järnvägarna mäktiga vapen i den moderna centraliserade statens händer. Men de är tveeggade vapen. Och om samhällets och statens existens i sin helhet är beroende av att proletariatet fortsätter att arbeta, så är detta beroende särskilt uppenbart i fallet med järnvägarna och post- och telegrafverket. Så fort järnvägarna och ledningarna vägrar att fungera så splittras regeringsapparaten upp i enskilda delar som inte kan förflytta sig eller kommunicera (inte ens på det allra mest primitiva sätt) med varandra. I så fall kan det ta mycket lång tid innan myndigheterna lyckas "fördubbla" en lokal garnison.

Jämsides med truppförflyttningar ställer upproret regeringen inför problemet att transportera

⁴⁶ I själva verket skrevs denna text av Engels i Marx' namn – Trotskijs anmärkning.

⁴⁷ Det bör dock klart slås fast att Engels i sin inledning bara betraktade tyska angelägenheter, medan våra överväganden grundas på erfarenheterna från den ryska revolutionen. (Denna inte särskilt övertygande not fördes in i den tyska upplagan helt och hållet för censurans skull – Trotskijs anmärkning.)

krigsförråd. Vi känner redan till de svårigheter som en generalstrejk orsakar i detta avseende. Men till det bör man dessutom lägga risken att krigsförråden kan snappas upp av upprorsmakarna. Ju mer decentraliserad revolutionen är, ju större massor som dras in i den, desto mer reell blir denna risk. Vi har sett hur arbetarna på Moskvas stationer bemäktigade sig vapen som skulle transporteras till ett avlägset stridsområde. Liknande aktioner ägde rum på många ställen. I regionen Kuban gensköt upproriska kosacker en transport av gevär. Revolutionära soldater överlämnade ammunition till upprorsmakarna, etc.

När det kommer till kritan kan givetvis inte upprorsmakarna besegra regeringens trupper rent militärt. De senare måste av naturnödvändighet vara fysiskt starkare, och frågan inskränker sig alltid till truppers stämningar och uppträdande. Med tanke på dagens militära teknologi är revolutionens seger faktiskt omöjlig utan klassernas blodsband mellan styrkorna på båda sidor om barriaderna. Men å andra sidan vore det en farlig illusion att tro att armén kommer att ”gå över till folkets sida” på ett fredligt och spontant sätt. När de härskande klasserna står inför frågor om liv eller död så ger de aldrig frivilligt upp sina ställningar på grund av teoretiska överväganden om arméns klassammansättning.

De politiska stämningarna i armén, denna stora okända faktor under varje revolution, går bara att avgöra när soldaterna och folket drabbar samman. När armén går över till revolutionens läger rör det sig om en moralisk process, men den går inte att få till stånd med hjälp av enbart moraliska medel. I armén förenas och korsas olika motiv och inställningar. Bara en minoritet är medvetet revolutionär medan majoriteten tvekar och inväntar impulser utifrån. Majoriteten lägger bara ner vapnen eller vänder bajonetterna mot reaktionen om den tror på möjligheten att folket ska segra. En sådan tro skapas inte enbart med hjälp av politisk agitation. Först när soldaterna blir övertygade om att folket har kommit ut på gatorna för att kämpa på liv och död – inte för att demonstrera mot regeringen utan för att störta den – först då blir det psykologiskt möjligt för dem att ”gå över till folkets sida”.

I grund och botten är alltså upproret inte så mycket en kamp mot armén som en kamp *om* armén. Ju mer envist, långtgående och framgångsrikt upproret är, ju mer sannolikt – faktiskt oundvikligt – är det med en grundläggande förändring av truppers attityd. Som vi såg i Moskva kan gerillakamp på grundval av en politisk strejk i sig själv inte leda till seger. Men den skapar möjligheter att slå an stämningar i armén, och efter en första viktig seger – det vill säga så fort en del av garnisonen har anslutit sig till upproret – kan gerillakampen omvandlas till masskamp där en del av truppersna, med stöd från den beväpnade och obehäpnade delen av befolkningen, kommer att kämpa mot andra delar av truppersna som kommer att omges av ett utbredd hat. När arméns olikheter vad gäller klass, moral och politik får trupper att gå över till folkets sida, så har vi i Svarta havsflottan, i Kronstadt, Sibirien, regionen Kuban och senare i Sveaborg och på många andra ställen sett att det först och främst kommer att innebära en kamp mellan två läger inom armén. I alla dessa fall fanns militarismens mest moderna vapen – gevär, maskingevär, befästningar och fältartilleri, slagskepp – inte bara i regeringens händer utan också i revolutionens tjänst.

På grundval av erfarenheterna från den Blodiga söndagen, 9 januari 1905, kom en viss engelsk journalist, herr Arnold White, till den lysande slutsatsen, att om Ludvig XVI hade haft några batterier med Maximikulsprutor till sitt förfogande, så skulle inte den franska revolutionen ha ägt rum. Vilken patetisk vidskepelse att tro att den historiska chansen för en revolution går att mäta i gevärens kaliber eller kanonernas diameter! Den ryska revolutionen visade än en gång att människor inte styrs av gevär, kanoner och slagskepp. När det kommer till kritan kontrolleras gevär, kanoner och slagskepp av människor.

Den 11 december utfärdade regeringen Witte-Durnovo (som vid den tidpunkten hade blivit regeringen Durnovo-Witte) en vallag. Medan fastlandsamiralen Dubasov höll på att återställa St Andrewflaggans heder på Presnijas gator, skyndade sig regeringen att öppna en laglig väg för

försoning mellan den fastighetsägande allmänheten å ena sidan och monarkin och byråkratin å den andra. Trots att kampen om makten till sitt väsen var revolutionär så utvecklade den sig därefter under täckmantel av konstitutionalism.

I den första duman utgav sig kadeterna för att vara folkets ledare. Eftersom folkmassorna, med undantag för proletariatet i städerna, fortfarande befann sig i ett tillstånd av kaotisk opposition, och eftersom valen bojkottades av partierna på den yttersta vänstern, så konstaterade kadeterna att de var situationens herrar i duman. De ”representerade” hela Ryssland: de liberala godsägarna, de liberala köpmännen, butiksbiträdena, delvis till och med bönderna. Trots att kadeternas ledning precis som tidigare befann sig i händerna på godsägare, professorer och advokater, så svängde partiet åt vänster under trycket från landsbygdens intressen och behov, vilka förpassade alla andra frågor till bakgrunden. Således kom vi fram till upplösningen av duman och Viborgmanifestet, som vad det lider skulle ge de liberala pratmakarna så många sömnlösa nätter.

När kadeterna återvände till den andra duman var de färre, men som Miljukov medgav hade de nu fördelen att inte bara stödas av missnöjet hos mannen på gatan, utan också av väljare som ville avskärma sig från vänstern, det vill säga på ett mer medvetet sätt lägga sin röst på en antirevolutionär plattform. Medan huvuddelen av godsägarna och storkapitalets företrädare hade gått över till reaktionens läger, så röstade småbourgeoisien, handelsproletariatet och intelligentsians gräsrotter nu för partierna till vänster. En del av godsägarna och stadsbefolkningens mellanskikt följde med kadeterna. Böndernas och arbetarnas representanter stod till vänster om dem.

Kadeterna röstade för regeringens planer på rekrytering till armén och lovade att rösta för budgeten. På exakt samma sätt skulle de ha röstat för nya lån för att täcka statens underskott, och skulle utan att tveka ha tagit ansvar för enväldets gamla skulder. Golovin, denna ömkliga talare som förkroppsligar liberalismens hela oförmåga och obetydlighet, sa sedan duman hade blivit upplöst, att regeringen borde tolka kadeternas uppträdande som sin egen seger över oppositionen. Han hade alldeles rätt. Under sådana omständigheter skulle man kunna tro att det inte fanns någon grund för att upplösa duman, och ändå blev den upplöst. Det visar att det finns en starkare kraft än liberalismens politiska argument. Den kraften är revolutionens inre logik.

Under kampen mot den kadetdominerade duman fylldes regeringen mer och mer av en känsla av sin egen makt. Den betraktade inte detta pseudoparlament som en historisk utmaning utan som en samling politiska motståndare som måste oskadliggöras. En handfull advokater, för vilka politiken snarast var som att vädja inför en högre domstol, föreföll vara konkurrenter om regeringen och göra anspråk på makten. Deras politiska värtalighet pendlade mellan juridiska syllogismer⁴⁸ och klassiskt frasmakeri. Under debatten i frågan om krigsrätt ställdes de två partierna ansikte mot ansikte. Moskvaadvokaten Maklakov, som liberalerna betraktade som en framtidsman, riktade en förintande juridisk kritik mot krigsrätterna, och därmed hela regeringens politik. ”Men krigsrätter är inte en juridisk institution”, svarade Stolypin. ”De är vapen i kampen. Vill ni bevisa att detta vapen inte är förenligt med lagen? Nå, det är förenligt med ändamålsenligheten. Lagen är inte ett mål i sig själv. När statens existens är hotad så har regeringen inte bara rätt, utan det är dess plikt att åsidosätta juridiska överväganden och använda maktens materiella vapen.”

Detta svar, som inte bara uttrycker en regeringskupps utan också ett folkligt upprors filosofi, gav upphov till en enorm förvirring bland liberalerna. ”Vilket exempellöst medgivande!” skrek de liberala journalisterna, och svor för tusende och första gången att rätt går före makt.

Ändå var hela deras politik ämnad att övertyga regeringen om motsatsen. De slog gång på gång till reträtt. För att rädda duman från upplösning avsade de sig alla sina rättigheter, och visade på så sätt bortom allt tvivel att makt går före rätt. Under dessa omständigheter kunde inte regeringen annat än känna sig frestad att fortsätta att använda sina maktmedel ända till slutet.

⁴⁸ En **syllogism** är ett sätt att dra en slutsats ur två förutsättningar – öa.

Den andra duman blev upplöst. Nu framstod den konservativa nationalliberalismen, i form av 17-oktoberförbundet, som revolutionens efterföljare. Kadeterna betraktade sig själva som arvtagare av revolutionens uppgifter. I själva verket var oktoberisterna arvtagare av kadeternas eftergiftstaktik. Oavsett hur lömskt föraktfulla kadeterna var mot oktoberisterna, så drog de senare bara den logiska slutsatsen från kadeternas egen förutsättning: om man inte får stöd från revolutionen så måste man få det från Stolypins konstitutionalism.

Den tredje duman gav den tsaristiska regeringen 456.535 armérekryter, trots att de utlovade reformerna av Kuropatkins och Stessels försvarsdepartement bara innebar nya epåletter, gradbeteckningar och schakåer.⁴⁹ Den godkände inrikesministeriets nya budget, vilken gav 70% av landet till hantlangare som använde undantagslagarna som en bödels snara, och lämnade de övriga 30% att bli hängda och avrättas genom garrotering på basis av ”normala” lagar. Den godtog alla de grundläggande villkoren i den ökända förordningen från den 9 november 1906, som regeringen utfärdade på grundval av paragraf 87. Syftet med den var att skumma av ett skikt stabila egendomsinnehavare från bönderna, och lämna resten till en naturlig urvalsprocess i ordets biologiska mening. Istället för att beslagta godsägarnas mark till böndernas förmån, så beslagtogs reaktionen den gemensamt ägda bondejorden till storböndernas förmån. ”Lagen från den 9 november”, sa en av den tredje dumans extrema reaktionärer, ”är tillräckligt explosiv för att spränga hela Ryssland i bitar.”

Adeln och byråkratin har återigen trätt fram som situationens oinskränkta herrar, och deras oförsonliga inställning har tvingat in de borgerliga partierna i en återvändsgränd, och de söker en utväg ur sina ekonomiska och politiska motsättningar – hos imperialismen. De försöker kompensera sina inhemska nederlag med hjälp av utlandsaffärer – i Fjärran östern (Amurjärnvägen), Persien och Balkan. Den så kallade ”annekteringen” av Bosnien-Hercegovina hälsades i Petersburg och Moskva med det öronbedövande klappret från den gamla patriotismens järngods. Och kadetpartiet, som en gång påstod sig vara det av de borgerliga partierna som var mest mot den gamla samhällsordningen, står nu i ledningen för en militant ”ny-slavism”. Kadeterna hoppas att den kapitalistiska imperialismen ska lösa de problem som har lämnats kvar efter revolutionen. Kadeterna har i själva verket tvingats överge tankarna på att beslagta godsägarnas mark och demokratisera samhällssystemet – och det innebär att de har övergivit alla förhoppningar om att skapa en stabil marknad för den kapitalistiska utvecklingen med hjälp av bönderna – och de flyttar sina hopp till de utländska marknaderna. För att lyckas med det krävs det en stark statsmakt, och liberalerna känner sig tvingade att ge ett aktivt stöd till tsarismen som den faktiska innehavaren av denna statsmakt. Miljukovs av oppositionella uppfattningar färgade imperialism fungerar bara som ett sorts ideologiskt smink för den motbudande blandning av enväldig byråkrati, brutalt godsägarbeteende och snyltande kapitalism som utgör den tredje dumans kärna.

Allt detta har givit upphov till en situation som fortfarande kan leda till de mest oväntade resultat. Samma regering som begravde ryktena om sin styrka i Tsushimas vatten och på slagfälten vid Mukden, samma regering vars äventyrspolitik ledde till fruktansvärda följder finner nu helt oväntat att den får patriotiskt stöd från ”landets” representanter. Utan svårighet får den en halv miljon soldater och en halv miljard rubel för sina nuvarande militärutgifter, och dessutom får den dumans stöd för sina nya äventyr i Fjärran östern. Än mer: den förebrås både från höger och vänster, från de svarta hundradena och kadeterna, för att dess utrikespolitik inte är tillräckligt aktiv! Således drivs regeringen av händelsernas logik in på den riskabla vägen att kämpa för att återupprätta sitt anseende i världen. Vem vet? Innan enväldets öde slutgiltigt och oåterkalleligt kommer att avgöras på Petersburgs och Warszawas gator kanske det än en gång kommer att sättas på prov på Amurs stränder eller på Svarta havskusten.

⁴⁹ **Schakå**, en cylindrisk, upptill vanligen något vidare huvudbonad oftast av läder – öa.

Tillägg: Debatt och polemik om 1905

Kapitel 23 Proletariatets parti och de borgerliga partierna under revolutionen⁵⁰

Kamrater, ni vet att min åsikt är en helt annan än partiets officiella ståndpunkt om den revolution som nu håller på att ta slut, och de borgerliga partiernas roll under den.

De mensjevnikiska kamraterna anser sina egna ståndpunkter vara ytterst komplicerade. Många gånger har jag hört dem anklaga mig för att ha en alltför förenklad teori om den ryska revolutionen. Men trots de mensjevnikiska ståndpunkternas oerhörda formlöshet (som döljs bakom deras komplicerade beskaffenhet) – eller kanske just på grund av denna formlöshet – så kan deras åsikter reduceras till en väldigt enkel formel, som till och med herr Miljukov skulle kunna förstå. I efterordet till en nyligen utgiven bok, **Valen till den andra riksduman**, skriver kadetpartiets ideologiska ledare:

Vad gäller vänstergrupperna i snäv mening, det vill säga de socialistiska och revolutionära grupperna, kommer det att bli svårare att nå en överenskommelse med dem. Men även om det å andra sidan kanske inte finns några definitivt positiva faktorer, så existerar det mycket starka negativa sådana, som i viss utsträckning kommer att underlätta ett närmande mellan oss. Deras mål är att kritisera och misskreditera oss, och om inte annat för detta syfte måste vi finnas till och vara aktiva. Vi vet att för alla socialister, inte bara i Ryssland utan över hela världen, är revolutionen som äger rum nu en borgerlig revolution, inte en socialistisk revolution, och den måste genomföras av den demokratiska borgarklassen. Inga socialister någonstans i världen... är beredda att ställa upp för val till en sådan demokrati, och om folket skulle välja tillbaka dem till duman i större antal, så vore det säkerligen inte för att inrätta socialismen idag eller för att de skulle genomföra några förberedande "borgerliga" reformer... Därför kommer det att vara mycket mer gynnsamt för dem att avstå rollen som parlamentariker till oss snarare än att kompromettera sig själva genom att fylla denna roll.

Som ni ser går Miljukov direkt till pudelns kärna. Det stycke som jag just har citerat innehåller alla viktiga delar i mensjevnikernas syn på revolutionen och förhållandet mellan den borgerliga och den socialistiska demokratin. "Revolutionen som äger rum nu är en borgerlig revolution, inte en socialistisk revolution." Det är den första punkten. Den borgerliga revolutionen måste genomföras "av den demokratiska borgarklassen". Det är den andra punkten. Socialdemokratin kan inte genomföra borgerliga reformer av egen kraft, dess roll är rent oppositionell och består av att "kritisera och misskreditera". Till sist och för det fjärde, för att göra det möjligt för socialisterna att stanna kvar i opposition, "måste vi [det vill säga den demokratiska borgarklassen] finnas till och vara aktiva".

Och om "vi" inte existerar? Om det inte skulle finnas någon borgerlig demokrati som kan stå i ledningen för den borgerliga revolutionen? Då måste den uppfinnas. Och det är just vad mensjevnikerna gör. Med hjälp av sin livliga fantasi skapar de en borgerlig demokrati, dess egenskaper och dess historia.

Som materialister måste vi först av allt fråga oss vad den borgerliga demokratin har för samhällsliga grunder. Från vilka klasser, vilka befolkningsskikt, kan den få stöd?

Vi är alla överens om att den kapitalistiska borgarklassen inte kan komma i fråga som en revolutionär kraft. Redan vid tiden för den stora franska revolutionen, som var en nationell revolution i ordets vidaste mening, spelade vissa industrimagnater i Lyon en kontrarevolutionär roll. Men vi får alltid höra att mellan- och i synnerhet småbourgeoisien är den borgerliga revolutionens ledande kraft. Exakt vad representerar denna småbourgeoisie?

Jakobinerna stöddes av städernas borgarklass som hade uppstått ur hantverksskrået. Den revolutionära sansculottarmén, som var det ledande Bergets⁵¹ viktigaste stöd utgjordes av

⁵⁰ Ur ett tal vid det ryska socialdemokratiska revolutionära partiets Londonkongress, 12-25 maj 1907.

⁵¹ **Berget**, "La Montagne", kallades under franska revolutionen den yttersta vänstern i den lagstiftande församlingen och

småhantverkare, lärlingar, hela den småborgerliga befolkning som var nära knutna till dem. Denna tätt sammanslutna del av stadsbefolkningen hade gått igenom en lång historisk skola av hantverksarbete, och det var de som drev revolutionen framåt. Objektiv ledde revolutionen till att det skapades ”normala” förhållanden för kapitalistisk utsugning. Men den historiska processens sociala mekanismer gjorde det nödvändigt att dessa villkor för borgarklassens styre måste skapas av pöbeln, gatans parlament, sansculotterna. Det var deras terroristiska diktatur som rensade det borgerliga samhället från det meningslösa skräp som stod i vägen för det, varefter borgarklassen tog makten genom att störta den småborgerliga demokratin diktatur.

Jag frågar – tyvärr inte för första gången: var finns den samhällsklass i Ryssland som skulle kunna lyfta upp en revolutionär borgarklass på sina axlar, föra den till makten och ge den möjlighet att genomföra en så enorm uppgift i motsättning till proletariatet? Det är den centrala frågan, och jag ställer den ännu en gång till mensjevnikerna.

Förvisso har vi de enorma revolutionära bondemassorna. Men kamraterna från minoriteten vet lika väl som jag att bönderna, oavsett hur revolutionära de må vara, inte kan spela någon självständig och än mindre ledande politisk roll. Utan tvekan kan bönderna visa sig vara en oerhörd kraft i revolutionens tjänst, men det vore ovärdigt en marxist att tro att böndernas parti kan ställa sig i ledningen för en borgerlig revolution och på eget initiativ befria landets produktivkrafter från sina ålderdomliga bojor. I det moderna samhället är det städerna som leder, och bara de kan leda den borgerliga revolutionen. Var finns då vår urbana borgarklass som kan leda nationen?

Vid flera tillfällen har kamrat Martynov letat efter den med förstöringsglas. Han har hittat skollärare i Saratov, advokater i Petersburg och statistiker i Moskva. Han och alla andra som tänker som honom vägrar inse, att det under den ryska revolutionen är industriproletariatet som intar den ställning som en gång intogs av sansculotternas halvproletära hantverksbourgeoisie i slutet av 1800-talet. Kamrater, jag vill rikta er uppmärksamhet på detta grundläggande faktum.

Vår storindustri växte inte på ett naturligt sätt fram ur hantverksnäringen. Ekonomin i våra städer genomgick aldrig någon hantverksperiod. I Ryssland uppstod den kapitalistiska industrin under direkt och omedelbart tryck från det europeiska kapitalet. Det lade i grund och botten under sig jungfrulig mark, utan att stöta på motstånd från någon hantverksskultur. Utländskt kapital strömmade in i Ryssland via statliga lån och privata företag. Det samlade kring sig en armé av industriproletärer utan att ge hantverksskrået möjlighet att utvecklas, eller ens uppstå. Vid tiden för den borgerliga revolutionen utgjordes därmed den viktigaste kraften i våra städer av ett ytterst utvecklat industriproletariat. Det är ett faktum som inte går att vederlägga, och som måste ligga till grunden för alla våra slutsatser rörande taktiken under vår revolution.

Om kamraterna från minoriteten tror på revolutionens seger, eller om de ens medger möjligheten av en sådan seger, så kommer de inte att kunna förneka att det inte finns några andra än proletariatet som kan göra anspråk på den revolutionära makten. Om revolutionen ska kunna segra så måste proletariatet – den enda revolutionära demokratin i våra städer – söka stöd bland bondemassorna och ta makten, precis som den småborgerliga demokratin i städerna under den franska revolutionen ställde sig i ledningen för den revolutionära nationen. En regering med direkt stöd från proletariatet, och via det från de revolutionära bönderna, innebär ännu inte en socialistisk diktatur. Jag ska inte här beröra den proletära regeringens fortsatta framtidsutsikter. Kanske det är proletariatets öde att, precis som den jakobinska demokratin, falla för att bereda plats för borgarklassens styre. Jag vill bara slå fast en sak: om, som Plechanov förutspådde, den revolutionära rörelsen i Ryssland segrar som arbetarrörelse, då är proletariatets seger i Ryssland bara möjlig som proletariatets revolutionära seger – annars är den överhuvudtaget inte möjlig.

Jag måste vidhålla denna slutsats benhårt. Om vi skulle gå med på att de sociala motsättningarna

mellan proletariatet och bondemassorna inte kommer att göra det möjligt för proletariatet att leda bönderna, och att proletariatet inte är starkt nog för att segra, då måste vi dra slutsatsen att vår revolution överhuvudtaget inte är ämnad att segra. I så fall måste slutresultatet av revolutionen bli en överenskommelse mellan den liberala borgarklassen och den gamla makten. Vi måste förvisso räkna med möjligheten av ett sådant resultat. Men längs den vägen ligger revolutionens nederlag, ett nederlag som orsakas av revolutionens inre svaghet.

När det kommer till kritan leder mensjevnikernas analys – och först och främst deras bedömning av proletariatet och dess möjliga relationer till bönderna – dem obevekligt mot en revolutionär pessimism. Ändå envisas de att inte låtsas om denna logik, och grundar istället sin revolutionära optimism på... den borgerliga demokratin. Därav följer deras inställning till kadeterna. För dem är kadeterna symboler för den borgerliga demokratin, och den borgerliga demokratin gör på ett naturligt sätt anspråk på den revolutionära makten.

Utifrån denna ståndpunkt har kamrat Martynov skapat en hel filosofi om det konstitutionellt demokratiska partiets historia. Kadeterna, förklarar han, svänger åt höger under perioder av revolutionärt lugn och till vänster under perioder av revolutionärt uppsving, och därför kommer de att ärva den revolutionära framtiden. Men här måste jag påpeka att kadeternas historia på ett tendentiöst sätt har passats in i en förutfattad uppfattning. Martynov påminner oss att kadeterna stödde strejkerna i oktober 1905. Det är ett ovedersägligt faktum. Men vad låg bakom deras platonska sympati? Den utbredda borgerliga skräcken för gatans terror. Så fort den revolutionära rörelsen stärktes försvann kadeterna helt från den politiska arenan. Miljukov förklarar helt öppenhjärtigt orsakerna till detta försvinnande i den broschyr som jag redan har citerat:

När de första fria politiska församlingarna uppträdde i Ryssland efter den 17 oktober, så var stämningarna i dem otvivelaktigt vänster... Under de sista månaderna 1905 var det helt omöjligt att stå emot denna trend, till och med för ett parti som kadeterna, som då bara var några månader gammalt och förberedde sig för den parlamentariska kampen. De som idag förebrår kadeterna för att de vid den tiden inte protesterade genom att organisera möten mot trotskismens ”revolutionära illusioner” och återfallet i blanquism, de förstår helt enkelt inte – eller har glömt – stämningarna hos den demokratiska allmänheten vid mötena på den tiden. (**Valen till den andra riksduman**, s 91 och 92.)

Som ni ser gör herr Miljukov mig alltför stor heder genom att knyta mitt namn till den period då revolutionen nådde sin höjdpunkt. Men det är inte därför citatet är intressant. Den viktiga punkten är att det enda arbete som kadeterna kunde ha genomfört i oktober och november hade varit att bekämpa de revolutionära ”illusionerna”, det vill säga i allt väsentligt att gå mot den revolutionära massrörelsen – och den enda orsaken till att de inte gjorde det var att de var rädda för den demokratiska allmänheten som kom till mötena på den tiden. Och det under deras smekmånad! När vår revolution nådde sin höjdpunkt!

Kamrat Martynov kommer ihåg kadeternas platonska hälsning till de strejkande. Men som den tendentiösa historiker han är så glömmar han att nämna *zemstijernas* kongress i november, som leddes av kadeterna. Diskuterade kongressen frågan om den skulle delta i folkrörelsen? Nej, den diskuterade villkoren för sin överenskommelse med Wittes regering. När nyheterna om upproret i Sevastopol anlände, så svängde kongressen omedelbart och bestämt åt höger – åt höger och inte åt vänster. Och först herr Miljukovs tal som i korthet gick ut på att upproret tack och lov hade slagits ner – först detta tal lyckades få tillbaka kadeternas *zemstijer* på den konstitutionella vägen. Man ser alltså att Martynovs övergripande tes är öppen för allvarliga invändningar.

Därefter kommer vi till kadeterna i den första duman. Utan tvivel är det den mest ”lysande” perioden i det liberala partiets historia. Men hur kan man förklara denna tillfälliga framgång? Vi kan ha olika uppfattningar om hur man ska bedöma vår bojkotttaktik. Men vi måste alla vara överens om att denna taktik, som på ett konstlat och därmed tillfälligt sätt drev breda demokratiska skikt till kadeterna, tvingade många radikaler att anse sig vara representerade av kadetpartiet, och på så sätt förvandlade kadeterna till ett organ för den ”nationella” oppositionen. Det var denna ovanliga

situation som fick kadeterna att utfärda Viborgdeklarationen, som kamrat Martynov också nämner. Men redan vid tiden för valet till den andra duman befann sig kadeterna tillbaka vid sin vanliga ståndpunkt att bekämpa ”revolutionära illusioner”. Herr Alexej Smirnov, kadetpartiets historie-skrivare, har följande att säga om valkampanjen i städerna, där kadetpartiets inflytande var som störst: ”Det fanns inga anhängare till regeringen bland väljarna i städerna... Därför förändrades fokus för kampen under valmötena... till en kamp mellan Folkets frihetsparti och de vänstersocialistiska partierna.” (**Valen till den andra riksduman**, s 90.)

Det oppositionella kaos som fanns under det första valet ersattes under den andra valkampanjen av en strid i frågan om den revolutionära demokratin. Kadeterna mobiliserade sina väljare mot paroller om demokrati, revolution och mot proletariatet. Det är ett avgörande faktum. Kadeternas sociala bas smalnade av och blev mindre demokratisk. Och det var inte någon tillfällig, oväsentlig, övergående detalj. Den visade att det hade skett en verkligt allvarlig splittring mellan liberalismen och den revolutionära demokratin. Miljukov har inga illusioner om resultatet från det andra valet. Efter att ha påpekat att kadeterna hade majoriteten i den första duman – ”kanske på grund av att de inte hade några konkurrenter” – och att de hade förlorat majoriteten vid det andra valet, så säger kadeternas ledare: ”Istället har vi stöd från en avsevärd del av landet som har uttalat sig för vår taktik mot den revolutionära taktiken.” (*Ibid*, s 286.)

Vi skulle bara önska att våra kamrater i minoriteten var lika klarsynta och otvetydiga i sin bedömning av händelserna. Tror ni att saker och ting kommer att bli annorlunda i framtiden? Att kadeterna än en gång kommer att skriva in demokratin på sina fanor och bli mer revolutionära? Eller tror ni tvärtom att revolutionens fortsatta utveckling kommer att leda till en slutgiltig brytning mellan demokraterna och liberalerna och kasta tillbaka de senare i reaktionens läger? Leder inte kadeternas taktik i den andra duman till just det? Leder inte er egen taktik till det? Era tal i duman? Era anklagelser vid offentliga möten och i pressen? På vad grundar ni då er tilltro till att kadeterna kommer att skåda ljuset, kommer att ändra sina metoder? På fakta från den politiska utvecklingen? Nej på era egna scheman. För att ”fullborda revolutionen” behöver ni en borgarklass i städerna. Ni letar efter den överallt och det enda ni hittar är kadeterna. Och så blir ni underbart optimistiska om dem, ni klär upp dem, ni vill tvinga dem att spela en historisk roll som de inte kan, kommer att eller vill spela.

Jag har inte fått något svar på min centrala fråga, trots att jag har ställt den många gånger. Ni har ingen prognos för revolutionen. Er politik saknar perspektiv.

Och det är därför er inställning till de borgerliga partierna uttrycks med ord som kongressen bör lägga på minnet: ”Vartefter varje fall uppstår.” Enligt er för inte proletariatet en systematisk kamp för att få inflytande över folkmassorna. Det går inte igenom alla sina taktiska steg utifrån en enda vägledande tanke: att samla det förtryckta arbetande folket, att bli dess budbärare och ledare. Nej det genomför sin politik ”vartefter varje fall uppstår”. Det förlorar möjligheten att ge upp tillfälliga framsteg till förmån för mer djupgående segrar, det väger och bedömer allting på ett ovetenskapligt sätt, det planerar alla sina politiska aktioner ”vartefter varje fall uppstår”. ”Varför måste jag föredra blondiner framför brunetter?”, har kamrat Plechanov frågat. Tja, jag måste medge att om vi talar om blondiner och brunetter så är det vad tyskarna kallar en *Privatsache*, ett fritt personligt val. Jag förmodar att inte ens Aleksinskij, som är känd för sina höga principer, kommer att kräva att kongressen måste komma fram till ”teoretisk enhet” om deras hårfärg som en förutsättning för aktionsenhet. (Applåder.)⁵²

⁵² ”Ryska socialdemokratiska revolutionära partiets Londonkongress”. Hela diskussionen. Utgiven av centralkommittén 1909, s 295.

Kapitel 24 Proletariatet och den ryska revolutionen

Om den mensjevnikiska teorin om den ryska revolutionen⁵³

Varje god europé, eller åtminstone varje europeisk socialist, tänker sig Ryssland som det oväntades land, av den enkla anledningen att resultat alltid verkar oväntade när man inte vet deras orsaker. På 1700-talet rapporterade franska resenärer att ryssarna värmdes upp sina gator med brator. På 1900-talet trodde europeiska socialister naturligtvis inte på detta, men de ansåg trots det att det ryska klimatet var alltför hårt för att tillåta socialdemokratins utveckling. Motsatsen gäller också. En viss fransk romanförfattare, jag minns inte om det var Eugène Sue eller Dumas d.ä., låter sin hjälte dricka te i Ryssland *sous l'ombre d'une kljukwa*, i skuggan från en *kljukwa*, det ryska ordet för tranbär. Varje utbildad europé vet givetvis idag att det nästan är lika svårt för en man och en samovar att få plats under en tranbärsplanta som det är för en kamel att komma igenom ett nålsöga. Men de kolossala händelserna under den ryska revolutionen har tack vare själva sin oväntade karaktär fått många socialister i väst att tro att det ryska klimatet, som alldeles nyss behövde uppvärmning av gatorna, plötsligt kan omvandla sköra arktiska plantor till enorma apbrödsträd. Och så fort revolutionens första mäktiga följder krossades av tsarismens militära styrkor är det därför så många som skyndade sig från *kljukvans* skugga till besvikelsens skugga.

Lyckligtvis har den ryska revolutionen framkallat ett verkligt intresse i det socialistiska väst att förstå det ryska samhället. Men jag tycker att det är svårt att säga vad som är mest värdefullt – detta intellektuella intresse eller den tredje duman, som trots allt också är en gåva från revolutionen, åtminstone i samma mening som en död hund som spolas upp på en sandbank av tidvattnet är en ”gåva” från havet.

Vi är förvisso skyldiga förlaget Dietz i Stuttgart ett stort tack, som har givit ut tre böcker för att möta det intresse som revolutionen har väckt.⁵⁴ Vi måste dock framhålla att de tre böckerna ingalunda är lika värdefulla. Maslovs verk är en betydelsefull studie av förhållandena inom det ryska jordbruket. Dess vetenskapliga värde är så stort att författaren är förlåten, inte bara för bokens oerhörda formella svagheter, utan också för hans långt ifrån riktiga version av Marx' teori om jordräntan. Även om Pasjitnovs bok på intet sätt är en självständig studie, så presenterar den en hel del värdefullt material angående de ryska arbetarnas läge – i fabriker och gruvor, hemma, på sjukhus, i viss mån inom sina fackföreningar, men inte i landets samhällsorganism. Men å andra sidan var det aldrig författarens syfte. Följaktligen är hans arbete av föga hjälp för att förstå det ryska proletariatets revolutionära roll.

Tjerevanins broschyr, som nyligen gavs ut i tysk översättning, försöker belysa denna viktiga fråga. Och det är denna broschyr som vi vill diskutera på de följande sidorna.

I

Tjerevanin inleder med att analysera revolutionens allmänna orsaker. Han ser den som ett resultat av en kollision mellan den kapitalistiska utvecklingens oemotståndliga krav och den ryska statens och dess lagars feodala former. ”Den ekonomiska utvecklingens obönhörliga logik”, skriver han, ”skapade en situation där alla befolkningsskikt med undantag för den feodala adeln till sist tvingades inta en fientlig hållning till regeringen.” (Sid 10.)

I denna gruppering av de oppositionella och revolutionära krafterna ”spelade proletariatet otvivelaktigt en central roll”. (*Ibid.*) Men proletariatet var bara betydelsefullt som en del av hela oppositionen. Det kunde bara verka inom den historiska ramen av en övergripande kamp för att skapa ett nytt borgerligt samhälle i den mån det fick stöd från den borgerliga oppositionen, eller

⁵³ A Tscherevanin, **Das Proletariat und die russische Revolution**, Stuttgart: Verlag Dietz, 1908.

⁵⁴ Peter Maslow, **Die Agrarfrage in Russland**. Paschitnow, **Lage der arbeitenden Klasse in Russland**. A Tscherevanin, **Das Proletariat und die russische Revolution**.

snarare i den mån proletariatet själv stödde den borgerliga oppositionen med sina revolutionära aktioner. Och vice versa: varje gång proletariatet isolerade sig från den borgerliga oppositionen med sina överdrivna aktioner (eller om ni så önskar sina historiskt förhastade aktioner), så led den nederlag och bromsade revolutionens utveckling. Det är kontentan av Tjerevanins historiska teori.⁵⁵

Genomgående i hela broschyren är han en oförtröttlig motståndare mot att överskatta det ryska proletariatets revolutionära styrka eller politiska roll.

Han analyserar det stora dramat den 9 januari, och kommer till följande slutsats: ”Trotskij har fel när han skriver att arbetarna inte marscherade med ödmjuka vädjanden till Vinterpalatset den 9 januari, utan med krav.” (Sid 27.) Han anklagar partiorganisationen för att överskatta proletariatets mognad i februari 1905 i frågan om senator Sjidlovskijs kommission, då massornas valda representanter krävde offentliga och lagliga garantier för sig själva, och lämnade när de förvägrades dem, och när arbetarna besvarade arresteringen av sina representanter med att gå ut i strejk. Han gör en kort historisk skiss över den stora oktoberstrejken, och formulerar sina slutsatser så här: ”Vi har sett vilka element som formade oktoberstrejken och den roll som borgarklassen och intelligentsian spelade under den. Vi har klart slagit fast att proletariatet inte utdelade detta hårda och möjligen dödliga slag mot absolutismen på egen hand eller bara med sina egna styrkor.” (Sid 56.) Efter utfärdandet av 17-oktobermanifestet ville hela det borgerliga samhället att lugnet skulle återupprättas. Det var därför ”galenskap” från proletariatets sida att välja vägen mot ett revolutionärt uppror. Proletariatets energi skulle ha kanaliserats i valen till duman.

Tjerevanin angriper de som vid den tiden påpekade att duman bara var ett löfte, och att ingen visste när och hur valen skulle äga rum eller om de överhuvudtaget skulle äga rum. Han citerar ur en artikel som skrevs av mig samma dag som manifestet utfärdades, och säger: ”Den seger som just hade uppnåtts förringades helt felaktigt i *Izvestija*, arbetardeputerades sovjets tidning, som strax efter manifestet skrev: ’Vi har fått en konstitution, men enväldet består. Vi har fått allt, och vi har inte fått någonting.’”

Enligt Tjerevanin blev saker och ting därefter bara allt sämre. Istället för att stöda *zemstij*-kongressen, som krävde allmän rösträtt under valen till duman, drev proletariatet fram en brutal brytning med liberalismen och den borgerliga demokratin genom att välja två nya och ”tveksamma” allierade: bönderna och armén. Införandet av åttatimmarsdagen med hjälp av revolutionära medel, strejken i november som ett svar på undantagstillståndet i Polen – misstag följde på misstag, och vägen ledde fram till det ödesdigra nederlaget i december, som i sin tur, tillsammans med fler misstag från socialdemokraternas sida, röjde vägen för den första dumans sammanbrott och kontrarevolutionens seger.

Sådan är Tjerevanins syn på historien. Den tyska översättaren har gjort allt för att tona ner författarens anklagelser och smädelser, men även i denna uppmjukade form låter Tjerevanins arbete mycket mer som en anklagelseakt mot proletariatets revolutionära brott än en riktig beskrivning av proletariatets revolutionära roll.

Tjerevanin ersätter en materialistisk analys av samhällsförhållandena med en formalistisk härledning längs dessa linjer: vår revolution är en borgerlig revolution; en framgångsrik borgerlig revolution måste ge makten till borgarklassen; proletariatet måste samarbeta under den borgerliga revolutionen; följaktligen måste det samarbeta för att överföra makten i borgarklassens händer; därmed går det inte att förena tanken att proletariatet ska ta över makten med en bra taktik för proletariatet under en period av borgerlig revolution; den taktik som proletariatet faktiskt förde fick det att kämpa om statsmakten och var därför dålig.

Denna trevliga och logiska konstruktion, som jag tror skolastikerna kallade för *sorites*, bortser från

⁵⁵ F Dan utvecklar samma ståndpunkt i sin nyligen publicerade artikel i nr 2 av *Neue Zeit*. Men hans slutsatser, åtminstone de som gäller det förflutna, är mindre djärva än Tjerevanins – Trotskijs anmärkning.

den viktigaste frågan: frågan om de faktiska inre samhällskrafterna och klassmekanismerna under en borgerlig revolution. Vi känner till det klassiska exemplet. Under den franska revolutionen förbereddes förutsättningarna för den kapitalistiska borgarklassens herravälde av de segerrika sansculotternas terroristiska diktatur. Det ägde rum vid en tidpunkt då huvuddelen av städernas befolkning utgjordes av en småbourgeoisie av hantverkare och butiksinnehavare. Denna massa leddes av jakobinerna. I dagens Ryssland utgörs huvuddelen av städernas befolkning av industriproletariatet. Räcker denna jämförelse för att antyda en möjlig historisk situation där en ”borgerlig” revolutions seger bara kan bli möjlig genom att proletariatet erövrar den revolutionära makten? Eller upphör därmed revolutionen att vara borgerlig? Ja och nej. Svaret beror inte på formella definitioner utan på den fortsatta händelseutvecklingen. Om proletariatet störtas av en koalition av borgerliga klasser, inklusive bönderna som proletariatet själv har befriat, då kommer revolutionen att behålla sin begränsade borgerliga karaktär. Men om proletariatet lyckas använda alla medel för att uppnå sitt eget politiska herravälde och därmed bryter den ryska revolutionens nationella begränsningar, då skulle denna revolution kunna bli inledning till en socialistisk världsrevolution.

Frågan om hur långt den ryska revolutionen kommer att nå går givetvis bara att besvara villkorligt. Men en sak är villkorlös och säker: bara för att man definierar den ryska revolutionen som en borgerlig revolution så säger det inget om dess inre utveckling, och innebär absolut inte att proletariatet måste anpassa sin taktik till den borgerliga demokratin därför att denna är den enda legitima pretendenten till statsmakten.

II

För det första: vad är dessa ”borgerliga demokrater” för sorts politiskt organ? När folk talar om liberalerna, så identifierar de dem vanligtvis med folkmassorna, det vill säga framförallt med bönderna. Men i själva verket, och där har vi pudelns kärna, har denna identifiering inte ägt rum och kan inte äga rum.

Kadeterna – det parti som under de senaste två år har slagit an tonen i liberala kretsar – bildades 1905 genom en sammanslagning mellan *zemstvo*-konstitutionalisterna och ”Förbundet för befrielse”. *Zemstij*s liberala opposition uttryckte å ena sidan jordägarnas avund och missnöje med den enorma statliga industriprotektionismen, och å den andra de mer progressiva jordägarnas opposition, som såg att de ryska jordbruksförhållandenas barbariska efterblivenhet var ett hinder mot att de skulle kunna ekonomiskt grunda en kapitalistisk grund. Bakom sin fana förenade Förbundet för frigörelse de delar av intelligentsian, vars ”anständiga” sociala ställning och därav följande välstånd hindrade dem att slå in på en revolutionär väg. Många av dessa herrar hade tidigare gått igenom den ”legala” marxismens skola. *Zemstvo*-oppositionen kännetecknades alltid av feg oförmåga, och vår Högst Vördnadsvärda dumskalle slog bara fast en bitter sanning när han 1894 kallade dess politiska strävanden för ”fåfänga drömmar”. Men å andra sidan är inte heller intelligentsians privilegierade medlemmar förmögna att bilda någon politisk opposition som ens är måttligt imponerande, eftersom de inte har någon egen social tyngd och är direkt eller indirekt beroende av staten, av det statligt beskyddade storkapitalet eller av det liberala jordägandet.

Följaktligen var kadetpartiet en kombination av *zemstij*s oppositionella oförmåga och den diplomobärande intelligentsians allomfattande oförmåga. *Zemstij*-liberalismens verkliga ansikte visade sig tydligt i slutet av 1905, då godsägarna som hade skrämats upp av oroligheterna på landsbygden svängde skarpt och stödde den gamla regimen. Med tårar i ögonen tvingades den liberala intelligentsian överge lantegendomarna, där de när allt kommer omkring bara hade varit fosterbarn, och söka erkännande i sitt historiska hem, städerna. Om vi sammanfattar resultaten från de tre valkampanjerna så ser vi att Petersburg och Moskva, med sin speciella befolkningsammansättning, var tillflyktsorter för kadeterna. Men hela den ryska liberalismens beklämmande beteende visar att den aldrig lyckades övervinna sin fullständiga obetydlighet. Varför? Förklaringen ska inte

sökas i det revolutionära proletariats överdrifter utan i mycket mer djupgående historiska orsaker.

Den borgerliga demokratins samhälleliga grund och den europeiska revolutionens drivkraft var det tredje ståndet, vars kärna utgjordes av städernas småbourgeoisie – hantverkare, köpmän och intellektuella. Under den andra halvan av 1800-talet föll denna fullständigt samman. Den kapitalistiska utvecklingen krossade inte bara hantverksdemokratin i väst, utan hindrade den också från att överhuvudtaget uppstå i öst.

När det europeiska kapitalet kom till stughantverkarnas Ryssland så gav det dem aldrig tid att avskilja sig från bönderna eller bli hantverkare i städerna, utan placerade dem genast i fabriken bojar. På samma gång förvandlade det Rysslands gamla, ålderdomliga städer – inklusive den ”stora byn” Moskva – till moderna industricentra. Proletariatet saknade ett hantverksförflutet, och var utan hantverkstraditioner och -fördomar, och koncentrerades redan från början i enorma massor. Inom industrins alla viktiga branscher ryckte storkapitalet utan ansträngning undan marken under det medelstora och lilla kapitalet. Petersburg och Moskva går inte att jämföra med Berlin eller Wien 1848, och ännu mindre med Paris 1789, som inte ens hade drömt om järnvägarna eller telegrafan och ansåg att en verkstad med mer än 300 arbetare var det största företag man kunde tänka sig. Men det är ytterst påfallande att den ryska industrin, vad gäller koncentrationsgrad, inte bara tål att jämföras med andra europeiska länder, utan faktiskt lämnar dem alla långt bakom sig. Nedanstående lilla tabell illustrerar detta:

	TYSKLAND (1895) ⁵⁶		ÖSTERRIKE (1902) ⁵⁷		RYSSLAND (1902) ⁵⁸	
	<i>Antal företag</i>	<i>Antal arbetare</i>	<i>Antal företag</i>	<i>Antal arbetare</i>	<i>Antal företag</i>	<i>Antal arbetare</i>
Företag med 51-1000 arbetare	18.698	2.595.536	6.334	993.000	6.334	1.202.800
Företag med mer än 1000 arbetare	255	448.731	115	179.876	458	1.155.000

Vi har inte tagit med företag med mindre än 50 arbetare, eftersom tillgängliga data angående detta är ytterst ofullständiga för Ryssland. Men redan dessa två rader med siffror visar den ryska industrins enorma överlägsenhet över den österrikiska när det gäller koncentrationen av produktionen. Medan det totala antalet mellanstora och stora företag av en slump råkar vara samma, så är antalet jättelika företag (mer än 1000 arbetare) fyra gånger fler i Ryssland än i Österrike. Vi får samma resultat om vi istället för det efterblivna Österrike grundar vår jämförelse på utvecklade kapitalistiska länder som Tyskland och Belgien. Tyskland har 255 jättelika företag med totalt nästan ½ miljon arbetare. Ryssland har 458 med ett totalt antal arbetare på mer än en miljon. Samma punkt kan belysas på ett livfullt sätt genom att jämföra de profiler som inhöstas från olika sorters handels- och industriföretag i Ryssland.

	<i>Antal företag</i>	<i>Profit i miljoner rubel</i>
Profit mellan 1000 till 2000 rubel	37.000 eller 44,5%	56 eller 8,6%
Profit över 50.000 rubel	1.400 eller 1,7%	291 eller 45%

⁵⁶ *Remeslo i trgovlja v Germanskoj imperij*, s 42.

⁵⁷ Österrikisk statistisk årsbok 1907, s 229.

⁵⁸ A V Polezjajev, *Utijot tjislennistij i sostava rabotjich v Rossij*, Petersburg, s 46 ff.

Med andra ord får ungefär hälften av alla företag mindre än en tiondel av de totala profiterna, medan en sextiondel av alla företag står för nästan hälften av allt mervärde.

Dessa få siffror visar på ett lysande sätt det faktum att kapitalismens sena ankomst till Ryssland har medfört att motsättningarna mellan kapitalister och arbetare – det borgerliga samhällets tvilling-poler – är ytterst skarpa. Arbetarna i Ryssland innehar den plats som under motsvarande period i Västeuropa innehades av hantverkar- och handelsdemokratin som hade uppstått ur skråna och gillena – inte bara inom den offentliga ekonomin, inte bara i stadsbefolkningens sammansättning, utan också i den revolutionära kampens ekonomi. I Ryssland finns inte ett spår av den ståndaktiga småbourgeoisie som med hjälp av en stormning erövrade feodalismens Bastiljen hand i hand med det unga proletariat som ännu inte hade haft tid att formera sig som klass.

Det är sant att småbourgeoisin alltid och överallt har varit en politiskt något formlös grupp. I sina historiskt bästa dagar utvecklade den icke desto mindre en oerhörd politisk aktivitet. Men när det som i Ryssland finns en hopplöst efterbliven borgerligt-demokratisk intelligentsia som svävar över en avgrund av klassmotsättningar, som är insnärjd i ett nät av feodala traditioner och akademiska förutfattade meningar, som har uppstått till ackompanjemang av socialistiska förbannelser, och inte ens har vågat att tänka på att påverka arbetarna, och inte kan ersätta proletariatet som ledare för bönderna genom att bekämpa godsägarnas intressen – då blir denna bedrövliga demokrati-utanyggrad kadetpartiet.

Utan att hemfalla åt känslor av nationell stolthet kan vi hävda att den ryska liberalismens korta historia uppvisade en inneboende sjabbighet och intensiv dumhet som var utan motstycke i de borgerliga ländernas historia. Men det går naturligtvis inte att förneka, att ingen tidigare revolution någonsin har gjort av med så mycket folklig energi och uppnått så försumbara objektiva resultat. Oavsett ur vilken vinkel vi betraktar händelserna, så faller det nära sambandet mellan de borgerliga demokraternas totala obetydlighet och revolutionens brist på resultat en i ögonen. Sambandet är obestriddigt men innebär inte att våra slutsatser måste vara negativa. Den ryska revolutionens brist på resultat är bara andra sidan på dess djupgående och bestående drag.

Vad beträffar de omedelbara problem som orsakade den är vår revolution en borgerlig revolution. Men i och med de enorma klasskillnaderna bland våra handels- och industriidkare finns det ingen borgarklass som kan ställa sig i ledningen för folkmassorna och slå ihop sin samhälleliga tyngd med deras revolutionära energi. De förtryckta arbetar- och bondemassorna måste själva lära sig av de skoningslösa konflikternas och grymma nederlagens hårda skola, och skapa de politiska och organisatoriska förutsättningar som krävs för deras egen seger. Ingen annan väg står öppen för dem.

III

När proletariatet tog över hantverksdemokratin industriella funktioner så tvingades det också ta över dess uppgifter, men inte dess metoder eller medel.

Till sin tjänst har den borgerliga demokratin ämbetsmannaapparatens alla offentliga institutioner – skolorna och universiteten, de kommunala organisationerna, pressen, teatrarna. Detta är en oerhörd fördel, och det visade sig i det faktum att till och med vår skrangliga liberalism märkte att den automatiskt var organiserad och utrustad när tillfället kom för de aktioner som den är förmögen till: nämligen resolutioner, petitioner och valrörelser.

Proletariatets enda kulturella och politiska arv från det borgerliga samhället var den inre sammanhållning som härrör ur själva produktionsprocessen. På denna grundval tvingades det skapa sina politiska organisationer mitt under eldgivningen och röken från de revolutionära striderna. Det klev fram ur denna svårighet med flygande fanor: den period då dess revolutionära energi var som störst, i slutet av 1905, var på samma gång den period då det skapade en utomordentlig klassorganisation, arbetardeputerades sovjet. Men det var bara problemets mindre hälft. Arbetarna var inte bara tvungna att besegra sin egen oordning utan också fiendens organiserade styrka.

Generalstrejken framstod som den revolutionära kampmetod som var mest lämplig för proletariatet. Trots sitt relativt ringa antal kontrollerar det ryska proletariatet statsmaktens centrala maskineri och den enorma massa som landets samlade produktivkrafter utgör. Det var detta som gjorde det strejkande proletariatet så mäktigt att själva absolutismen i oktober 1905 tvingades stå i givakt inför det. Men det visade sig snabbt att en generalstrejk bara ställer revolutionens frågor, den löser dem inte.

Revolutionen är först och främst en kamp om statsmakten. Men som analysen antyder och händelserna har visat, så är en strejk ett revolutionärt sätt att utöva tryck mot den existerande makten. Det är för övrigt just därför kadetliberalerna, vars krav aldrig gick utöver att bevilja en konstitution, stödde generalstrejken som kampmedel. Men de gjorde det bara tillfälligt och i efterhand, när proletariatet redan hade insett strejkens begränsningar och förstod att man oundvikligen måste överskrida dess gränser.

Stadens herravälde över landsbygden, industrins herravälde över jordbruket, samt den ryska industrins moderna karaktär, avsaknaden av en stark småbourgeoisie för vilka arbetarna kunde ha fungerat som hjälptrupper, alla dessa faktorer gjorde det ryska proletariatet till revolutionens viktigaste kraft och ställde det inför frågan om att erövra statsmakten. De skolastiker som bara anser sig vara marxister därför att de betraktar världen genom ett papper på vilket Marx' skrifter finns tryckta, de kan citera hur många texter de vill för att bevisa att proletariatets politiska herravälde kommer "alltför tidigt": i slutet av 1905 utkämpade den ryska arbetarklassen under ledning av en ren klassorganisation en duell mot absolutismen, alltmedan storkapitalet och intelligentsian fungerade som sekunder på ömse sidor. I kraft av hela sin revolutionära utveckling ställdes det ryska proletariatet ansikte mot ansikte med frågan om att erövra statsmakten. Det blev oundvikligt med en konfrontation mellan proletariatet och armén. Resultatet av denna konfrontation berodde på hur armén agerade, och hur armén agerade berodde på dess sammansättning.

Arbetarnas politiska roll i Ryssland är oändligt mycket större än dess antal. Det visade sig under händelserna och senare vid valen till den andra duman. Arbetarna tog med sin klass' fördelar – tekniska kunskaper, intelligens, förmåga till samlade aktioner – till kasernerna.

Under alla revolutionära rörelser inom armén har den viktigaste rollen spelats av de utbildade soldaterna – artillerister och ingenjörssoldater – vars hem ligger i städerna, i förstädernas fabriker. Under upproren i flottan befann sig alltid maskinisterna i främsta ledet. Trots att dessa proletärer utgjorde en minoritet av skeppets besättning i sin helhet, kunde de kontrollera den genom att de kontrollerade motorn, krigsskeppets hjärta. Men i en på allmän värnplikt grundad armé måste böndernas oerhörda numerära överlägsenhet bli avgörande. På ett mekaniskt sätt övervinner armén böndernas bristande samordning inom produktionen, och förvandlar deras främsta politiska svaghet, deras passivitet, till en stor fördel för sig själv. Under huvuddelen av sina aktioner 1905 växlade proletariatet mellan att bortse från landsbygdens passivitet och att lita till dess instinktiva missnöje. Men när kampen om statsmakten blev en omedelbar fråga, då visade sig lösningen ligga i händerna på de beväpnade bönderna, kärnan i det ryska infanteriet. Det ryska proletariatet stupade inte på sina egna misstag i december 1905, utan på en mycket mer reell kraft: bondearméns bajonetter.

IV

Denna korta analys befriar oss från behovet att besvara Tjerevanins anklagelseakt punkt för punkt. Bakom alla olika aktioner, uttalanden och "misstag" lyckas inte Tjerevanin se *proletariatet självt*, dess samhällliga förhållanden och revolutionära tillväxt. Eftersom han inte kan se händelsens innehåll bakom dess yttre form avvisar han påståendet att arbetarna den 9 januari inte kom ut för att vädja utan för att kräva. Han betonar ivrigt intelligentsians roll under strejken i oktober, men det förändrar inte på något sätt det faktum att det var proletariatet och dess revolutionära aktion som förvandlade vänsterdemokraterna från *zemstijis* bihang till en samtida hjälpenhet till revolutionen, påtvingade dem en rent proletär kampmetod – generalstrejken – och gjorde dem beroende av en rent

proletär organisation, arbetardeputerades sovjet.

Enligt Tjerevanin skulle proletariatet efter manifestet ha satsat all sin energi på valen till duman. Men kom ihåg att det inte fanns några val vid den tiden. Ingen visste när eller hur de skulle hållas, och det fanns inga garantier för att de överhuvudtaget skulle hållas.

Det som existerade jämsides med manifestet från oktober 1905 var de stora allryska pogromerna. Hur skulle någon kunna vara säker på att det inte istället för en дума bara skulle bli en ny pogrom? Vad skulle proletariatet under dessa omständigheter ha kunnat göra, efter att ha brutit ner den gamla polisstatens murar? Bara det de faktiskt gjorde. Helt naturligt intog det nya ställningar och befäste sig i dem: det krossade censuren, skapade en revolutionär press, erövrade mötesfrihet, skyddade befolkningen mot huliganer (både de i uniform och de i trasor), byggde upp kämpande fackföreningar, enade sig kring sin representativa klassorganisation, upprättade band till de revolutionära bönderna och armén. Medan den liberala allmänheten babblade om att armén skulle ”hålla sig utanför politiken” genomförde socialdemokraterna en oförtröttlig agitation på kasernerna. Hade de rätt eller inte?

Medan *zemstijernas* novemberkongress (som Tjerevanin i efterhand anser att vi skulle ha stött) vid första nyhet om upproret i Sevastopol rusade huvudstupa åt höger och återfick lugnet först när den fick reda på att upproret redan hade krossats, så välkomnade tvärtom arbetardeputerades sovjet upprorsmakarna med entusiasm. Var det rätt eller fel? Var, längs vilken väg, fanns garantin för seger: i *zemstij*s sinneslugn eller i proletariatets broderliga förbund med de väpnade styrkorna?

Givetvis knuffade det program av jordkonfiskering som arbetarna föreslog godsägarna åt höger. Men det knuffade också bönderna åt vänster. Naturligtvis slungade den skoningslösa kampen inom industrin tillbaka kapitalisterna i reaktionens läger. Men den väckte också de mest okunniga och osäkra arbetarnas politiska medvetande. Givetvis gjorde oron inom de väpnade styrkorna att den oundvikliga konflikten kom allt närmare. Men vad skulle man annars ha gjort? Skulle man ha lämnat kvar Trepov ensam som soldaternas befälhavare – samma soldater som till och med under smekmånaden med nya friheter hade hjälpt pogromdeltagarna och skjutit mot arbetarna? Tjerevanin inser själv att det som gjordes i själva verket var det enda som kunde göras.

”Taktiken var helt igenom felaktig”, säger han som avslutning på en av sina analyser, och tillägger genast: ”Antag till och med att den var oundviklig och att det för tillfället inte fanns någon annan taktik. Men det är helt oväsentligt och ändrar inte på den slutgiltiga objektiva slutsatsen att socialdemokraternas taktik var helt igenom felaktig.” (Sid 92.) Tjerevanin bygger sin taktik som Spinoza byggde sin etik, det vill säga geometriskt. Han medger att det under de befintliga förhållandena inte fanns utrymme att tillämpa hans taktik – och det är naturligtvis just därför personer som tänkte som han inte spelade någon som helst roll under revolutionen. Men vad ska man säga om en ”realistisk” taktik vars enda brist är att den inte kan tillämpas? Med Luthers ord kan man säga om den: ”Teologin befattar sig med livet, och borde inte bara bestå av meditation och betraktelser över Guds angelägenheter i enlighet med förnuftets lagar...

Varje konst, vare sig den är ämnad för enskilt bruk eller för världen, blir betydelselös och värdelös (*ist verloren und taugt nichts*) om den bara blir till spekulationer och inte kan tillämpas i praktiken.”

Kapitel 25 Våra meningsskiljaktigheter⁵⁹

År 1905, reaktionen och de revolutionära framtidsutsikterna

”Du har helt rätt i”, skrev Lassalle till Marx 1854, en enormt reaktionär tid i hela världen, ”att den nuvarande apatin inte kan övervinnas med teoretiska medel. Jag skulle vilja gå så långt som att säga att apati *aldrig* har övervunnits med hjälp av rent teoretiska medel – ett teoretiskt övervinnande av politisk apati skapar lärjungar, sekter eller *misslyckade* praktiska rörelser, men har ännu aldrig skapat varken en verklig världsrörelse eller en universell massrörelse. Bara de verkliga händelsernas dynamiska kraft kan dra in massorna i en rörelse, inte bara praktiskt utan också intellektuellt.”

Opportunismen kan inte förstå detta. Det kan förefalla paradoxalt att säga att opportunistens viktigaste psykologiska särdrag är dess *oförmåga att vänta*. Men det råder inget tvivel om att det är så. Under perioder då vänskapliga och fientliga samhällskrafter genom sin fiendskap och sin växelverkan orsakar ett fullständigt politiskt stillastående, perioder då den ekonomiska tillväxtens molekylära processer genom att intensifiera motsättningarna inte bara undgår att störa den politiska balansen utan faktiskt stärker den och så att säga gör den permanent – under sådana perioder plågas opportunisten av otålighet och ser sig omkring efter ”nya” sätt och medel för att förverkliga något som historien ännu inte är redo för i praktiken. Trött på sin egen otillräcklighet och opålitlighet går den på jakt efter ”bundsförvanter”. Den kastar sig ivrigt över liberalismens dynghög. Den bönfäller, vädjar till den, uppfinnar speciella formler för hur den skulle kunna agera. Till svar smittar liberalismen den bara med sin egen politiska röta. Sedan börjar opportunisten plocka ut enskilda demokratiska pärlor ur dynghögen. Den behöver allierade. Den rusar än hit och än dit och rycker möjliga allierade i rockskörten. Den predikar för sina nya anhängare och förmanar dem att vara hänsynsfulla mot alla möjliga allierade. ”Takt, mer takt och ännu mera takt!” Den har gripits av en speciell sjukdom, dille på att vara försiktiga gentemot liberalismen, taktens sjukdom, och efter att ha drivits till vansinne av sin sjukdom angriper och skadar den sitt eget parti.

Opportunismen bygger på förhållanden som ännu inte är mogna. Den vill ha ”framgångar” direkt. När de allierade i oppositionen inte visar sig användbara, då rusar den till regeringen och vädjar, argumenterar, hotar. Till slut hittar den sig en plats i regeringen (det kallas ministerpolitik), och uppnår i och med det inget annat än att visa att det lika lite går att köra om historien med teoretiska medel som med hjälp av administrativa medel.

Opportunismen vet inte hur det går till att vänta. Och det är därför den alltid överraskas av stora händelser. De välter omkull den, vispar runt den som en träflisa i en virvel och kastar den framåt, och slungar den än mot ena strandkanten och än mot den andra. Den försöker kämpa mot, men förgäves. Då underkastar den sig sitt öde, låtsas vara lycklig, viftar med armarna för att visa att den simmar, och skriker högst av alla. Och när orkanen har dragit förbi kryper den iland, skakar på sig, klagar på huvudvärk och värk i armar och ben, och under den fruktansvärda baksmällan efter sin eufori sparar den inte på de hårda orden mot revolutionära ”drömmare”.

⁵⁹ Denna artikel publicerades i den polska tidningen *Przeład social-demokratyczny* under den allra mörkaste reaktionsperioden i Ryssland, när arbetarrörelsen nästan stod helt still och mensjevikerna förkastade revolutionen och dess metoder.

Artikeln kritiserar också bolsjevikernas officiella ståndpunkt på den tiden i frågan om revolutionens karaktär och proletariatets uppgifter under den.

Kritiken mot mensjevismen är giltig än idag: den ryska mensjevismen skördar frukterna av sina ödesdigra misstag under åren 1903-1905, då den utvecklades. Världens mensjevism upprepar idag den ryska mensjevismens misstag. Kritiken mot bolsjevismens dåvarande ståndpunkt (proletariatets och böndernas demokratiska diktatur) är idag enbart av historiskt intresse. De tidigare meningsmotsättningarna har sedan länge blivit lösta.

I bokens första utgåva återgavs detta kapitel i ofullständig form, eftersom vi vid den tiden varken hade tillgång till det ryska manuskriptet eller den polska tidskrift där artikeln trycktes. I nuvarande utgåva har alla luckor fyllts igen utifrån den polska texten – Trotskijs anmärkning till 1922 års ryska utgåva.

I

I en nyligen utgiven bok med titeln **Den nuvarande situationen och den möjliga framtiden** skriver den välkände Moskvamensjeviken Tjerevanin: ”Det var inte ens den bolsjevikiska taktiken som segrade i november och december (1905), utan Parvus’ och Trotskijs taktik.” (Sid 200.) Mensjevikernas halvofficiella filosof och taktiker Martynov talar i senaste numret av *Golos Sotsial-Demokrata* om ”Parvus’ och Trotskijs fantastiska teori... som tillfälligtvis rönt framgångar bland oss under oktoberdagarna, under den arbetardeputerades sovjetens dagar.” (Nr 4-5, s 17.) Motsägelserna vad gäller vilka månader de hänvisar till beror på det enkla faktum att Martynov inte är så säker på händelsernas kronologi, och med ”oktoberdagarna” menar han oktober, november och december. Filosofer som behandlar stora historiska epoker är välkända för att vara slarviga med datum. Men vad *var* denna ”fantastiska teori”?

Tjerevanin talar om ”Parvus’ och Trotskijs uppenbart orealistiska uppfattning, enligt vilken Ryssland kunde föras från ett halvt barbariskt tillstånd direkt till socialismen”. (Sid 177.) Tjerevanin har inga svårigheter att på några få sidor visa hur orimlig denna uppfattning är. Vad är det ryska proletariet? Enligt de mest frikostiga bedömningarna utgör det 27,6% av befolkningen. Men jordbruksarbetarna kan inte räknas in i det revolutionära bokslutet eftersom de är alltför okunniga och underutvecklade, tjänstefolk och daglönare därför att de är utspridda och oorganiserade. Så det återstår bara de 3,2 miljoner själarna i handels- och industriproletariatet. ”Alltså är mellan 5 och 11% av hela befolkningen den grund på vilken Trotskij och Parvus tänker bygga ett socialistiskt system!” (Sid 179.) Tjerevanin vinner med lätthet, därom råder inget som helst tvivel. Problemet är bara att bilden av de personer som han går emot har han lånat i beställningsartiklar, oftast skrivna av marxistiska avhoppare, som prompt vill beskriva den djävulska permanenta revolutionen så hotfullt och grovt som möjligt.

För oss var det aldrig frågan om att Ryssland kunde ”föras direkt till socialismen”. Det krävs en väldigt speciell sorts hjärna för att ens ställa frågan så.

För oss gällde frågan den ryska revolutionens *klassdynamik* – inte den ”permanent revolutionen”, inte den ”socialistiska revolutionen”, utan den revolution som pågår i Ryssland för närvarande.

Dessa citat räcker i sig själva för att visa hur opportunisterna skriver historia när de har en revolutionär baksmälla. Men det är kanske ännu mer intressant att visa hur de *gör* historia. Vi kan tyvärr inte säga något om Tjerevanin i detta sammanhang, eftersom vi inte har den minsta aning om vilken roll han spelade under de revolutionära händelserna. Men vi har däremot dokumentära bevis på en del av hans förbundnas åsikter (om än inte aktiviteter). ”Ni frågar”, skrev en av dem, ”vilka krav vi kommer att ställa i den Konstituerande församlingen? Vårt klara och bestämda svar är: vi kommer inte att kräva ’socialisering’ utan socialism, inte lika stora jordlotter utan offentligt ägande av *alla* [kursivering i original – Trotskijs anmärkning] produktionsmedel.” Förvisso skulle ”vulgära marxister” kunna invända att ”en socialistisk revolution är tekniskt omöjlig under den närmaste framtiden”. Men författaren krossar triumferande dessa invändningar och avslutar: ”Bara socialdemokraterna... har idag djärvt rest parollen om en permanent revolution, endast de kommer att leda massorna till den sista och avgörande segern.” Vem skrev detta? En framstående mensjevik.

Det är sant att Martynov berättar att Parvus’ och Trotskijs uppfattningar hade ”tillfälliga framgångar” under ”oktoberdagarna”. Men samme Martynov talar om ”mensjevikernas varnande röster, de mensjeviker som inte är så lätta att förvrída huvudet på (?) och som ståndaktigt (ståndaktigt!) och ibland mot händelsernas förlopp fortsatte att försvara den ryska socialdemokratins arv”. (*Golos Sotsial-Demokrata*, nr 4-5, s 16.) Vem kan förneka att sådan tapperhet är höjd över allt beröm? Och ändå skrevs den artikel som vi har citerat, och som banaliserar den permanenta revolutionens teori, av en mensjevik (jämför ledaren i *Natjalo*, nr 7 och 11). Kanske denna mensjevik led av så svår revolutionär yrsel att han inte var någon ”tillförlitlig”, någon ”verklig” mensjevik? Men nej. Det var mensjevismens Sankte Per, själva dess hörnsten. Det

var kamrat Martynov.

Här har vi en sida ur en lärobok om opportunismens politiska fysiologi. Är det att undra på att personer, som under vår historias viktigaste och mest ansvarsfyllda ögonblick tappade alla begrepp om sina grundläggande förutsättningar, idag rasar mot de obotfärdigas ”oresonlighet” och... mot själva revolutionens vansinne?

II

Socialdemokratin föddes ur revolutionen och sätter kurs mot revolutionen. Hela dess taktik under perioder av så kallad fredlig utveckling kan till syvende och sist reduceras till politiken att samla de krafter som bara kan förverkligas fullt ut i tider av öppen revolutionär kamp. Under ”normala”, ”fredliga” perioder tvingar de härskande klasserna på proletariatet sin egen legalitet och sina former för politiskt motstånd (domstolar, polisövervakade politiska församlingar, parlamentarism). Under revolutionära perioder öser proletariatet ur sig sin politiska ilska i de former som bäst passar dess revolutionära karaktär (fria församlingar, fri press, generalstrejk, uppror). ”Men under den febriga revolutionen (!), då de revolutionära målen verkar vara nära att uppfyllas, då är det svårt för den förnuftiga mensjevikiska taktiken att finna sin rätta väg.” (Tjerevanin, sid 209.) Den socialdemokratiska taktiken går inte att tillämpa på grund av revolutionens ”feber”? Revolutionens feber, vilket ordval! När det kommer till kritan visade sig den ”förnuftiga mensjevikiska taktiken” bestå av att ”kräva en tillfällig gemensam kraftansträngning” med kadetpartiet – och denna politik, som givetvis skulle ha räddat revolutionen, stoppades av revolutionens vanvett.

När man läser om brevväxlingen mellan marxismens stora grundare när de så vaksamt höll vakt i sina utkikstorn – den ena, den yngste, i Berlin och de två andra, de starkare, i London, världskapitalismens centrum – och med spänd uppmärksamhet granskade den politiska horisonten och lade märke till varenda fenomen som skulle kunna tyda på att revolutionen närmade sig, när man läser dessa brev på nytt och hör bubblandet av revolutionens lava i dem, när man andas in deras atmosfär av otålig och ändå oförtröttlig förväntan på revolutionen – då börjar man avsky historiens dialektik, som för sina tillfälliga syften förbinder marxismen med andefattiga tänkare som saknar både teoretisk och psykologisk insikt, och ställer sin taktiska visdom mot revolutionens ”feber”!

1859 skrev Lassalle till Marx:

Under en revolution är i allmänhet massornas instinkt mycket säkrare än de intellektuellas förstånd... Det är just massornas brist på utbildning som skyddar dem från undervattensreven av ”förnuftigt” beteende... När det kommer till kritan kan revolutionen bara genomföras med hjälp av massorna och deras glödande självuppoftning. Men just på grund av att massorna är ”grå”, just på grund av att de saknar utbildning, kan de absolut inte förstå possibilismen, och – eftersom ett outvecklat intellekt bara förstår ytterligheter, bara känner till ja och nej utan något däremellan – på grund av det är de bara intresserade av ytterligheter, av det som är omedelbart och helt. I slutändan måste detta innebära att revolutionens (förnuftiga och intelligenta) bokhållare, istället för att ha sina överlistade fiender framför sig och sina vänner bakom sig, tvärtom bara ställs inför fiender och inte har någon alls bakom sig. Det som verkade vara större förnuft visar sig i praktiken alltså vara höjden av dumhet.

Lassalle gör helt rätt i att ställa de utbildade massornas revolutionära instinkt mot den ”förnuftiga och intelligenta” taktik som ”revolutionens bokhållare” driver. Men han betraktar naturligtvis inte primitiva instinkter som den yttersta måttstocken. Det finns en högre måttstock: ”de historiska lagarnas och folkrörelsernas perfekta kunskap. Bara en realistisk klokhet”, avslutar han, ”kan på ett naturligt sätt gå utöver det sunda förnuftet och höja sig över det.” Den realistiska klokheten, som hos Lassalle fortfarande är täckt med ett lager av idealism, framträder hos Marx som den materialistiska dialektiken. Hela dess kraft består av det faktum att den inte ställer sin ”förnuftiga taktik” mot massornas verkliga rörelse, utan bara formulerar, renar och generaliserar denna rörelse. Just genom att revolutionen sliter bort den fördunklande slöjan från samhällsbyggnadens verkliga ansikte, just genom att den placerar de stridande klasserna mot varandra på den större politiska arenan, så känner de marxistiska politikerna att revolutionen är deras naturliga element. Vad är då

denna ”förnuftiga” mensjevnikiska taktik som inte går att tillämpa, eller ännu värre skyller sitt eget misslyckande på revolutionens ”feber” och sävligt väntar på att febern ska gå över, det vill säga att massornas revolutionära energi ska ta slut eller krossas mekaniskt?

III

Plechanov var den förste som hade det tungsinta modet att betrakta revolutionens händelser som en rad misstag. Han har givit ett ovanligt levande exempel på hur en person under 25 år oförtröttligt kan försvara den materialistiska dialektiken mot all sorts dogmatiskt resonemang och förnuftig utopism, för att sedan i den verkliga revolutionära politiken bara visa sig vara en första klassens dogmatisk utopiker. I alla hans skrifter från den revolutionära perioden letar man förgäves efter det som är allra viktigast: klassförhållandenas inre mekanismer, den inre logiken i massornas revolutionära utveckling.

Istället hänger sig Plechanov åt en oändlig variation på det tomma resonemang, vars främsta förutsättning är att *vår revolution är en borgerlig revolution*, och vars slutsats är att *vi måste vara taktfulla i vårt umgänge med kadeterna*. Han ger oss varken en teoretisk analys eller en revolutionär politik, bara en omständlig tänkares anteckningar i marginalen på händelsernas stora bok. Den högsta insikten i hans kritik är en pedagogisk moral: om de ryska socialdemokraterna vore marxister istället för metafysiker, då skulle vår taktik i slutet av 1905 ha varit en helt annan.

Förvånande nog underlåter Plechanov helt och hållet att fråga hur det kunde komma sig att han under 25 år predikade den allra renaste marxism, men bara lyckades skapa ett parti av revolutionära ”metafysiker”, eller – ännu viktigare – hur dessa ”metafysiker” lyckades få med arbetarmassorna på sitt misstag, medan de ”sanna” marxisterna fann sig vara isolerade tänkare. En av två saker måste vara sann: antingen är inte Plechanov i besittning av den hemlighet som gör att han kan gå från marxismen som lära till revolutionära handlingar, eller så har ”metafysikerna” under förhållanden av en verklig revolution något sorts mystiskt övertag över de ”sanna” marxisterna. Men om det senare vore fallet, så skulle det inte hjälpa om alla ryska socialdemokrater skulle anamma Plechanovs taktik, eftersom de i alla fall skulle hamna i skuggan av ”metafysiker” av icke-marxistiskt ursprung. Plechanov är noga med att undvika detta ödesdigra dilemma. Men Tjerevanin, denna ärliga förkämpe för Plechanovs teoretiska resonemang, tar tjuren vid hornen – eller, för att hålla oss närmare Cervantes romanfigur den ärlige Sancho Panza,⁶⁰ tar åsnan vid öronen – och förkunnar beslutsamt: revolutionens feber ger inte utrymme åt en verkligt marxistisk taktik!

Tjerevanin blev tvungen att dra denna slutsats eftersom han stod inför det problem som hans herre så noga undvek: frågan om att ge en allmän beskrivning av revolutionens utveckling och proletariats roll under den. Medan Plechanov nogsamt begränsade sig till en ensidig kritik av vissa aktioner och uttalanden och fullständigt bortsåg från händelsernas inre dynamik, så frågade sig Tjerevanin: hur skulle vår historia ha sett ut idag om den hade utvecklats i linje med ”mensjevnikernas verkliga taktik”? Han besvarade frågan i en broschyr, **Proletariatet under revolutionen** (Moskva 1907), som ger ett ovanligt exempel på det mod som en begränsad intelligens kan vara förmöget till. Efter att ha rättat till alla misstag och ha möblerat om händelserna i mensjevnikisk ordning, så att de på ett logiskt sätt måste leda proletariatet till seger, så frågade han sig sålunda: varför slog då historien in på en felaktig väg? Och denna fråga besvarade han i sin bok **Den nuvarande situationen och den möjliga framtiden**, som återigen visar att en begränsad intelligens’ oförtröttliga mod ibland, om än inte alltid, kan avslöja delar av sanningen.

”Revolutionens nederlag är så djupgående”, säger Tjerevanin, ”att det är *helt omöjligt* att inskränka nederlagets orsak till misstag från proletariatets sida. Uppenbarligen handlar det inte om misstag”, resonerar han, ”utan om andra, djupare orsaker”. (Sid 174.) Den ödesdigra faktorn under

⁶⁰ Cervantes är en av de främsta romanförfattarna i världshistorien, mest känd för romanen *Don Quijote*. Romanen handlar om ”riddaren av den sorgliga skepnaden” och hans väpnare Sancho Panza – öa.

revolutionen var att storbourgeoisien återupptog sin allians med tsarismen och adeln. ”Proletariatet spelade en viktig, *avgörande* roll” för att förena dessa styrkor till en enda kontrarevolutionär helhet. ”Och när vi nu tittar tillbaka kan vi säga att det var dess *oundvikliga* roll.” (sid 175, mina kursiveringar, L.T.) I sin tidigare broschyr följde hans Plechanovs linje och tillskrev alla våra problem till socialdemokraternas blanquism. Nu stegrar sig hans ärliga men begränsade intelligens mot detta, och han säger: ”Låt oss föreställa oss att proletariatet hade letts av verkliga mensjeviker och hade handlat i enlighet med mensjevikiska principer.⁶¹ Då hade proletariatets taktik varit bättre, men dess grundläggande strävanden skulle inte ha förändrats och de skulle oundvikligen ha lett till nederlag.” (Sid 176.) Med andra ord skulle inte proletariatet som klass ha kunnat påtvinga sig själv mensjevikernas självförnekande påbud. Genom att föra sin klasskamp drev det oundvikligen in borgarklassen i reaktionens läger. Taktiska misstag ”förstärkte [bara] proletariatets tungsinta (!) roll under revolutionen, men de spelade inte den avgörande rollen”. Alltså bestämdes ”proletariatets tungsinta roll” av karaktären på dess klassintressen.

En skamlig slutsats, liktydig med fullständig kapitulation inför alla de anklagelser som de liberala idioterna riktat mot proletariatets klassparti! Och ändå innehåller denna kapitulation ett korn av historisk sanning: proletariatet kunde inte samarbeta med borgarklassen, men inte på grund av att socialdemokraternas tänkande var felaktigt, utan på grund av den borgerliga ”nationens” djupgående splittring. Proletariatets klart definierade sociala karaktär och höga politiska medvetande innebar att det bara kunde frigöra sin revolutionära energi under sin egen fana och bakom sina egna intressen. Men dess radikala intressen, även de mest omedelbara, drev oundvikligen borgarklassen åt höger.

Tjerevanin har förstått detta. Men, säger han, det var just orsaken till vårt nederlag. Nåväl. Men vilken slutsats ska vi då dra? Vad återstod för socialdemokraterna att göra? Försöka lura borgarklassen med algebraiska formler à la Plechanov? Lägga armarna i kors och lämna proletariatet åt sitt oundvikliga öde? Eller tvärtom inse att alla förhoppningar om en varaktig allians med borgarklassen var fäfänga, grunda sin taktik på att utnyttja proletariatets hela klasskrafter för att väcka bondemassornas mest djupgående sociala intressen, vädja till den proletära armén och bondearmén – och söka segern längs denna väg? För det första kunde ingen redan på förhand säga huruvida det var möjligt att segra eller ej, och oavsett om segern var sannolik eller ej, så var det för det andra bara längs denna väg som revolutionens parti kunde gå, om det inte föredrog omedelbart självmord framför enbart möjligheten till nederlag.

Den revolutionens inre logik som Tjerevanin först nu i efterhand börjar inse, stod redan innan de avgörande revolutionära händelserna inleddes klar för de som han nu avfärdar som ”omedgörliga”.

I juli 1905 skrev vi:

Ännu mindre än 1848 kan vi idag förvänta oss initiativ och beslutsamhet från borgarklassen. Å ena sidan är hindren mycket större, och å den andra har nationens sociala och politiska splittring gått oändligt mycket längre. En tyst nationell och internationell sammansvärjning från borgarklassen ställer fruktansvärda hinder i vägen för befrielsens svåra process, och försöker hindra den från att gå längre än en överenskommelse mellan de besuttna klasserna och den gamla samhällsordningen – en överenskommelse som har till mål att hålla ner folkmassorna. Under sådana förhållanden kan de demokratiska metoderna bara utvecklas under kampen mot den liberala borgarklassen. Vi måste vara fullt medvetna om detta. Inte en föregiven nationell ”enhet” mot landets fiender (tsarismen) utan en djupgående utveckling av klasskampen i landet: det är vår väg... Utan tvekan kan inte klasskampen göra detta ensam. Och efter att proletariatet med hjälp av sina påtryckningar har befriat borgarklassen ur dess stagnation, kan det å andra sidan inte finnas något tvivel om att det i ett visst ögonblick icke desto mindre måste gå ut i direkt kamp mot den, oavsett hur regelbunden och logisk händelseutvecklingen är.

Den klass som kan vinna denna kamp är tvungen att utkämpa den, och kommer sedan att tvingas anta rollen som ledande klass – om Ryssland verkligen ska återfödvas som en demokratisk stat. Det säger sig självt att proletariatet,

⁶¹ Notera sättet att tänka. Mensjevikerna uttrycker inte proletariatets klasskamp, men proletariatet handlar i enlighet med mensjevikiska principer. Det kanske skulle vara ännu bättre att säga: låt oss anta att historien handlar i enlighet med Tjerevanins principer... etc – Trotskijs anmärkning.

precis som borgarklassen på sin tid, måste fullfölja sin uppgift med hjälp av bönderna och småbourgeoisin. Det måste leda landsbygden, dra med den i sin rörelse, göra den på ett avgörande sätt intresserad av att dess planer ska lyckas. Men oundvikligen är det proletariatet som är ledare. Det är inte ”proletariatets och böndernas diktatur”, det är proletariatets diktatur med stöd av bönderna. Och proletariatets arbete kommer naturligtvis inte att begränsa sig till en enda stat. Själva logiken hos dess ställning kommer omedelbart att kasta ut det på världsscenen.⁶²

IV

Trots skillnaderna var samtliga fraktioner i partiet överens i en fråga: alla räknade med en fullständig seger, det vill säga att revolutionen skulle gripa statsmakten. Nu plockar Tjerevanin fram sin kulram för att räkna ut revolutionens och reaktionens respektive krafter, och efter att ha räknat ut totalsumman kommer han fram till slutsatsen att ”revolutionens framgångar innehöll fröet till ett kommande oundvikligt nederlag”. (Sid 198.) På vad grundar han sina beräkningar? På strejkernas omfattning, på bondeoroligheternas karaktär och former, på siffrorna i valen till de tre dumorna. Med andra ord härleder han inte kampens utveckling och resultat direkt ur de ekonomiska förhållandena utan ur den revolutionära kampens former och händelser. Hans slutsats att den ryska revolutionen ända från början var dömd att misslyckas grundar sig inte på klassernas ekonomiska egenskaper och kännetecken, utan på en studie av den aktiva kampen mellan dessa klasser, deras sammandrabbningar, den öppna styrkemätningen mellan deras respektive krafter.

Givetvis är Tjerevanins metod okunnig. Men till och med denna okunniga metod är bara möjlig tack vare att strejkerna spred sig över hela landet, revolter blossade upp, bönderna ödelade och brände upp flera provinser, och till sist hölls det val till riksduman. Och hur kunde det ha varit annorlunda? I händelse av en revolution i Persien går det till exempel inte att tänka sig en persisk Tjerevanin som för sina landsmän förutsäger det ödesdigra resultatet av en allians mellan tsarismen (en tsarism som hade stärkts av händelser på hemmaplan) och Englands liberala regering. Och även om man skulle hitta en sådan profet, även om han på grundval av sina beräkningar skulle försöka hålla tillbaka folkmassorna från de uppror som till syvende och sist skulle leda till nederlag, så skulle de persiska revolutionärerna vara i sin fulla rätt att råda denna vise man att tillfälligt bosätta sig på ett dårhus.

Den ryska revolutionen ägde rum innan Tjerevanin hade haft chansen att räkna ut debet och kredit. Revolutionen var den scen på vilken han var tvungen att agera. Vi skapade inte händelserna utan tvingades anpassa vår taktik till dem. När vi väl hade tagit upp kampen så måste själva detta faktum få oss att räkna med seger. Men en revolution är en kamp om statsmakten. Genom att vara revolutionens parti har vi till uppgift att göra massorna medvetna om behovet att gripa statsmakten.

V

Mensjevikernas syn på den ryska revolutionen kännetecknades aldrig av någon större klarhet. Liksom bolsjeviker talade de om att ”slutföra revolutionen”, men båda sidor tolkade detta på ett rent formellt sätt, det vill säga i den mening att vi skulle uppnå vårt *minimiprogram*, varefter det skulle komma en period av ”normal” kapitalism med en demokratisk inramning. Men att ”slutföra revolutionen” förutsatte att tsarismen störtades och att makten överfördes i händerna på en revolutionär folklig kraft. Vilken kraft? Mensjeviker sa: den borgerliga demokratin. Bolsjeviker sa: proletariatet och bönderna.

Men vad är mensjevikernas borgerliga demokrati? Det är ingen bestämd, påtaglig samhällskraft som existerar konkret, det är en överhistorisk kategori som har skapats med hjälp av journalistiska liknelser och härledning. Eftersom revolutionen måste ”slutföras”, eftersom det är en borgerlig revolution, eftersom revolutionen i Frankrike genomfördes till slutet av demokratiska revolutionärer – jakobinerna – så kan den ryska revolutionen därmed bara överföra makten i händerna på en revolutionär borgerlig demokrati.

⁶² Förord till ryska utgåvan av Lassalles **Tal inför en jury**. Man kan spåra en viss internationell vaghet, som kan förklaras av det faktum att artikeln skrevs för att publiceras lagligt under den ”förkonstitutionella” tidsperioden, mer exakt i juli 1905 – Trotskijs anmärkning.

Efter att på så sätt ha slagit fast en orubblig algebraisk formel för revolutionen, försöker mensjevikerna sedan att sätta in siffror i formeln som faktiskt inte finns till. Medan de förebrår andra för att överdriva proletariats styrka, sätter de själva obegränsade förhoppningar till Föreningsförbundet och kadetpartiet. Martov välkomnade med stor entusiasm bildandet av gruppen ”Folkets socialism”, medan Martynov valde ut ”Folklärarna” i Kursk. Mensjevikerna insåg att bönderna inte kunde spela en ledande roll i ett kapitalistiskt land där välstånd, befolkning, energi, kunskap, offentligt liv och politisk erfarenhet alltmer samlas i städerna. Historien kan inte anförtro bönderna uppgiften att befria ett borgerligt land från sina bojar. Eftersom de är så utspridda, politiskt efterblivna och speciellt på grund av sina djupgående inre motsättningar som inte går att lösa inom ramen för ett kapitalistiskt system, kan bönderna bara slå mot den gamla samhällsordningen bakifrån, å ena sidan med hjälp av spontana uppror på landsbygden och å den andra genom att sprida missnöje i armén.

Men i de kapitalistiska städerna, dessa den moderna historiens centrum, måste det finnas ett beslutsamt parti som grundar sig på städernas revolutionära massor, och som kan använda bondeupproren och missnöjet i armén för att utdela ett slutgiltigt och skoningslöst slag mot fienden och tränga undan honom från alla ställningar och gripa statsmakten. Mensjevikerna lyckades inte hitta något sådant parti. Det är därför deras abstrakta ord om att ”slutföra revolutionen” i praktiken förvandlades till att ”stöda kadeterna *quand même*”,⁶³ medan de mest logiska bland dem som vi redan har sett drog slutsatsen att revolutionens klimat hursomhelst var alltför hårt för mensjevismens exotiska taktik.

Mensjevismens motsättningar är en förvrängd bild av själva de motsättningar som finns i historien – som har ställt vårt land inför en enorm revolutionär uppgift, men som först använde den storskaliga industrins järnkvast för att sopa undan den borgerliga demokratin som politisk och ekonomisk kraft i hela världen.

I motsats till populisterna har våra marxister mycket länge vägrat att erkänna Rysslands ”speciella karaktär” att de i princip har kommit att likställa Rysslands politiska och ekonomiska utveckling med Västeuropas. Därifrån är det bara ett enda steg till de mest absurda slutsatser.

När Dan följer Martynovs exempel och klagar på att den borgerliga demokratis svaghet i städerna är ”vår största olycka”, så kan vi inte annat än fulla av medkänsla rycka på axlarna. Inser dessa personer vad de klagar på? Låt oss försöka förklara det för dem. De är bedrövade för att stor-kapitalet härskar på det internationella ekonomiska området och inte har tillåtit någon stark småbourgeoisie att uppstå inom hantverket och handeln i Ryssland. De är bedrövade därför att småbourgeoisins ledande roll inom det politiska och ekonomiska livet har övergått till det moderna proletariats. Mensjevikerna inser inte att den samhälleliga orsaken till den borgerliga demokratis svaghet på samma gång är källan till socialdemokratis styrka och inflytande. Och sedan tror de att detta är den främsta orsaken till revolutionens svaghet. Vi tänker inte peka på hur beklämmande denna inställning är utifrån den internationella socialdemokratis synvinkel i dess egenskap av den socialistiska världsrevolutionens parti. För oss räcker det att villkoren för vår revolution är som de är. Det går inte att återuppliva det tredje ståndet med hjälp av gråt och tandagnisslan. Slutsatsen är fortfarande att bara proletariats med sin klasskamp kan ställa bondemassorna under sin revolutionära ledning och ”slutföra revolutionen”.

VI

Kör för det, säger bolsjevikerna. För att vår revolution ska bli segerrik måste proletariats och bönderna kämpa sida vid sida. Men, skriver Lenin i nummer 2 av *Przeglad*, ”en ’proletariats och böndernas koalition’, som hemför segern i en borgerlig revolution, är inget annat än proletariats

⁶³ På franska i originalet – engelska utgivarens anmärkning.

och böndernas revolutionärt demokratiska diktatur”.⁶⁴ Syftet med den kommer att bli att demokratisera de ekonomiska och politiska förhållandena inom ramen för ett privat ägande av produktionsmedlen. Lenin drar en principiell skiljelinje mellan proletariats socialistiska diktatur och proletariats och böndernas demokratiska (det vill säga borgerligt-demokratiska) diktatur. Han tror att denna logiska, rent formella handling kan fungera som ett perfekt skydd mot motsättningen mellan produktivkrafternas låga utveckling och de arbetande klassernas herravälde. Om vi trodde att vi skulle kunna uppnå en socialistisk revolution, säger han, så skulle vi inbjuda till ett fullständigt politiskt nederlag. Men allt räddas om proletariats, efter att ha fått makten tillsammans med bönderna, är fullt medveten om att dess diktatur bara är ”demokratisk”. Sedan 1904 har Lenin inte tröttnat på att upprepa denna tanke. Men det gör den inte riktigare.

Eftersom Rysslands samhällsförhållanden inte är mogna för en socialistisk revolution, så vore den politiska makten den största olycka för proletariats. Så säger mensjevikerna. De skulle ha rätt, säger Lenin, om inte proletariats vore medvetet om att det bara handlar om en *demokratisk* revolution. Med andra ord tror Lenin att motsättningen mellan proletariats klassintressen och de objektiva villkoren kommer att lösa sig om proletariats tvingar sig att begränsa sig själv, och att denna självbegränsning kommer att vara resultatet av att proletariats är teoretiskt medvetet om att den revolution som de spelar en ledande roll i är en borgerlig revolution. Lenin flyttar den objektiva motsättningen till proletariats medvetande och löser den med en klassasketism som inte är rotad i en religiös tro, utan ett ”vetenskapligt” schema. Det räcker att se detta intellektuella byggnadsverk klart för att inse hur hopplöst idealistiskt det är.

Jag har på annat ställe⁶⁵ i detalj visat, att denna idyll av skenbart marxistisk asketism redan 24 timmar efter upprättandet av en ”demokratisk diktatur” med nödvändighet fullständigt skulle falla samman. Oavsett under vilket teoretiskt beskydd proletariats griper makten, så måste den omedelbart, redan från första dagen, ställas inför frågan om arbetslösheten. Här torde inte en förklaring av skillnaderna mellan en socialistisk och en demokratisk diktatur bli till särskilt stor hjälp. I en eller annan form (offentliga arbeten, etc) kommer proletariats vid makten omedelbart att bli tvunget att förbinda sig att understöda de arbetslösa på statens bekostnad. Det kommer i sin tur att omedelbart leda till en kraftfull intensifiering av den ekonomiska kampen och en hel rad strejker.

Vi såg detta i liten skala i slutet av 1905. Och kapitalisternas svar kommer att bli samma som deras svar på kravet på åttatimmarsdag: att stänga fabriker och verkstäder. De kommer att sätta stora hänglås på grindarna och säga till sig själva: ”Det finns inga hot mot vår egendom, eftersom man har slagit fast att proletariats för närvarande befinner sig i en demokratisk och inte socialistisk diktatur.” Vad kan arbetarregeringen göra när den ställs inför stängda fabriker och verkstäder? Den måste öppna dem på nytt och återuppta produktionen på regeringens bekostnad. Men är inte det vägen till socialismen? Givetvis. Vilka andra vägar föreslår ni?

Man kan resa invändningen att jag tänker mig en situation där arbetarnas diktatur är obegränsad, medan vi i själva verket talar om en diktatur som består av en koalition mellan proletariats och bönderna. Nåväl, låt oss ta hänsyn till denna invändning. Vi har just sett hur proletariats trots sina teoretikers bästa avsikter i praktiken inte kan bry sig om den logiska gränslinje som skulle begränsa det till en demokratisk diktatur. Lenin föreslår nu att proletariats politiska självbegränsning ska kompletteras med ett objektivt antisocialistiskt ”skydd” i form av bönderna som samarbetspartner eller andrediktator. Om det innebär att bondepartiet, som delar makten med socialdemokraterna, inte kommer att tillåta de arbetslösa och strejkande att få statligt understöd och kommer att gå emot att staten öppnar de fabriker och verkstäder som kapitalisterna har stängt, då betyder det också att proletariats redan på koalitionsens första dag, det vill säga långt innan den har fullföljt sin uppgift, kommer att hamna i konflikt med den revolutionära regeringen. Denna konflikt kan antingen sluta

⁶⁴ Lenin, **Valda verk i 10 band**, bd 3, s 351.

⁶⁵ **Vår revolution**, sid 249-259 [ryska upplagan].

med att bondepartiet förtrycker arbetarna, eller att detta parti avlägsnas från makten. Ingendera lösning har särskilt mycket med en ”demokratisk” diktatur av en koalition att göra.

Haken är att bolsjevikerna bara föreställer sig att proletariatets klasskamp pågår fram tills revolutionen har segrat, varefter de tänker sig att den tillfälligt löses upp i den ”demokratiska” koalitionen, och återuppstår i ren form – denna gång som en direkt kamp för socialismen – först sedan man definitivt har upprättat ett republikanskt system. Medan mensjevikerna utifrån den abstrakta uppfattningen att ”vår revolution är en borgerlig revolution” kommer fram till tanken att proletariatet måste anpassa sin taktik till den liberala borgarklassens uppträdande för att försäkra sig om att statsmakten överförs till denna borgarklass, så utgår bolsjevikerna från en lika abstrakt uppfattning – ”demokratisk diktatur, inte en socialistisk diktatur” – och kommer fram till tanken att proletariatet vid statsmakten ålägger sig borgerligt demokratiska begränsningar. Det är sant att skillnaden mellan dem är mycket betydande: medan mensjevismens antirevolutionära sidor redan är helt uppenbara, så är det troligt att dessa sidor hos bolsjevismen bara kommer att bli ett allvarligt hot i händelse av seger.⁶⁶ Det faktum att både mensjevikerna och bolsjevikerna ständigt talar om proletariatets ”självständiga” politik (de förra i förhållande till den liberala borgarklassen, de senare till bönderna) förändrar inte på något sätt det faktum att båda två, under olika skeden i händelseutvecklingen, skrämdes av klasskampens konsekvenser och hoppades begränsa den med hjälp av sina metafysiska tankeskapelser.

VII

Revolutionens seger kan bara överföra makten i händerna på ett parti som har stöd från den beväpnade befolkningen i städerna, det vill säga den proletära milisen. När det socialdemokratiska partiet väl får makten, så kommer det att ställas inför en djup motsättning som inte går att lösa med hjälp av naiva hänvisningar till en ”demokratisk diktatur”. Att en arbetarregering ”självbegränsar” sig skulle inte innebära något annat än ett förräderi mot de arbetslösa och strejkandes intressen – än mer hela proletariatets intressen – i namn av att upprätta en republik. De revolutionära myndigheterna kommer att ställas inför socialismens objektiva problem, men lösningen av dessa problem kommer i ett visst skede att hindras av landets ekonomiska underutveckling. Det finns ingen utväg ur denna motsättning inom den nationella revolutionens ramar.

Arbetarregeringen kommer ända från början att ställas inför uppgiften att förena sina krafter med det socialistiska proletariatet i Västeuropa. Först på detta sätt kommer dess tillfälliga revolutionära makt att bli förspelet till en socialistisk diktatur. För det ryska proletariatet kommer således den permanenta revolutionen att bli en fråga om klassens självbevarelse. Om inte arbetarnas parti kan visa tillräckligt initiativ för en aggressiv revolutionär taktik, om det begränsar sig till en torftig diet bestående av en diktatur som är enbart nationell och bara demokratisk, så kommer inte Europas förenade reaktionära krafter att förlora någon tid för att klargöra, att om arbetarklassen råkar befinna sig vid makten, så måste den kasta in alla sina krafter i kampen för en socialistisk revolution.

⁶⁶ *Not till den nuvarande upplagan* (1922). Som vi vet förverkligades aldrig detta hot, ty under kamrat Lenins ledarskap ändrade bolsjevikerna på våren 1917, det vill säga innan maktövertagandet, sin politiska linje i denna ytterst viktiga politiska fråga (om än inte utan inre kamp) – Trotskijs anmärkning.

Kapitel 26 Kampen om makten⁶⁷

Framför oss har vi ett pappersark på vilket det finns skrivet ett program och en taktisk handlingsplan. Det heter *Det ryska proletariats uppgifter. Ett brev till kamrater i Ryssland*, och det är undertecknat av P Axelrod, Astrov, A Martynov, L Martov och S Semkovskij.

Brevet ställer revolutionens frågor på ett väldigt allmänt sätt. När författarna går från att beskriva den situation som orsakades av kriget till att försöka diskutera politiska framtidsutsikter och taktiska slutsatser, då blir deras analyser mindre klara och entydiga, till och med de begrepp de använder blir diffusa och de sociala definitionerna blir oklara.

För en utomstående verkar dagens ryska förhållanden vid en första anblick domineras av två huvudsakliga sinnesstämningar eller inställningar: å ena sidan omsorg om nationens försvar (som uppenbarligen delas av alla från Romanov till Plechanov), och å den andra ett utbrett missnöje, som också uppvisas av alla, från den byråkratiska oppositionen ända ner till deltagare i spontana gatusammanstötningar. Dessa två dominerande stämningar ger upphov till en föreställning att folkets revolution kommer att växa fram direkt ur det nationella försvaret. Men samma stämningar avgör också till stor del hur diffust frågan om ”folkets revolution” framställs, till och med när den som hos Martov *et al* formellt ställs mot det ”nationella försvaret”.

Det var inte kriget och nederlagen som skapade revolutionens problem och det skapade inte heller de revolutionära krafter som kan lösa dem. För oss börjar inte historien med att Warszawa överlämnades till Bayerns furste. Både de revolutionära motsättningarna och samhällskrafterna är samma idag som när vi för första gången stod ansikte mot ansikte med dem 1905 – med de mycket betydande förändringar som uppstått under de tio år som har gått sedan dess. Det enda som kriget med mekanisk tydlighet har visat, är att regimen objektivt sett inte är livsduglig. På samma gång har det givit upphov till en avsevärd förvirring i allmänhetens sinnen, så att ”alla” verkar lika besjälade av en önskan att göra motstånd mot Hindenburg, samtidigt som de hyser avsky mot regimen från 3 juni. Men precis som de första åtgärderna för att organisera ett ”folkkrig” med nödvändighet kommer att drabba samman med tsarens polis, och göra det uppenbart att Ryssland efter 3 juni är ett faktum medan ”folkkriget” är en dröm, så står Plechanovs inställning redan från början i vägen för en ”folkrevolution”. Och om inte han och hans lärjungar hade fått stöd från Kerenskij, Miljukov och Gutjkov och överhuvudtaget från den ickerevolutionära och antirevolutionära liberalismen, så skulle de också kunna betraktas som en fantasi.

Brevet kan givetvis inte bortse från att vårt land, som antas rädda sig från krigets och den nuvarande regimen konsekvenser med hjälp av en revolution, är splittrat i olika klasser. ”Nationalisterna och oktobristerna, de progressiva, kadeterna, industrimännen och till med delar (!) av den radikala intelligentsian, skriker unisont att byråkratin inte kan försvara landet, och kräver att allmänhetens styrkor mobiliseras till nationens försvar.” *Brevet* drar helt riktigt slutsatsen att denna inställning förutsätter ”en allians för det nationella försvarets sak med Rysslands nuvarande härskare, hennes byråkrater, adelsmän och generaler”, och därmed är antirevolutionär. Och det påpekar återigen helt riktigt, att antirevolutionära uppfattningar är typiska för ”borgerliga patrioter av alla schatteringar” – liksom socialpatrioterna, som *Brevet* inte nämner.

Av detta följer att det socialdemokratiska partiet inte bara är det mest konsekvent revolutionära partiet, utan i själva verket det enda revolutionära partiet i landet, och att alla andra partier inte bara är mindre övertygade om de revolutionära metoderna utan faktiskt är ickerevolutionära. Eftersom det socialdemokratiska partiet tittar på frågorna ur revolutionens synpunkt, så är partiet trots det ”allmänt utbredda missnöjet” med andra ord helt isolerat på den öppna politiska scenen. Det är den

⁶⁷ Ur tidningen *Nasje Slovo*, Paris 17 oktober 1915. Vi återger denna artikel, som skrevs under en senare period, eftersom den ger en kortfattad beskrivning av de förhållanden som gällde under perioden från den första revolutionen 1905 till den andra 1917 – Trotskijs anmärkning.

första slutsats som vi måste vara helt klara över.

Men partier är naturligtvis inte exakt lika med klasser. Ett politiskt partis inställning kanske inte helt och hållet sammanfaller med intressena hos det samhällsskikt som det företräder, och det kan så småningom leda till djupa motsättningar. Å andra sidan kan partiernas uppträdande påverkas av stämningarna bland folkmassorna. Det är förvisso sant. Men det innebär att det är ännu viktigare att våra bedömningar inte tar så mycket hänsyn till mindre varaktiga och tillförlitliga faktorer, såsom partiparoller och partitaktik, utan koncentrerar sig på mer bestående historiska faktorer, såsom landets samhällsstruktur, förhållandena mellan klasskrafterna, och odisputabla utvecklingstrender.

Ändå undviker författarna till *Brevet* helt och hållet dessa frågor. Det enda de säger om den "folkliga revolutionens" karaktär i Ryssland 1915 är att den "måste genomföras" av proletariatet och demokratin. Vi vet vad proletariatet är, men vad är "demokratin"? Ett politiskt parti? Av det föregående framgår att det inte kan vara det. Folkmassorna då? Vilka? Det man menar är otvivelaktigt småbourgeoisin inom industrin och handeln, intelligentsian och bönderna.

I en artikelserie med titeln *Den militära krisen och de politiska framtidsutsikterna* har vi gjort en övergripande bedömning av de olika samhällskrafternas möjliga revolutionära betydelse. Utifrån erfarenheterna från revolutionen 1905 har vi studerat hur styrkeförhållandena har förändrats under det senaste årtiondet och frågat oss om dessa förändringar är för eller mot demokratin (den borgerliga). Denna fråga är central när man diskuterar de revolutionära perspektiven och den proletära taktiken. Har den borgerliga demokratin blivit starkare i Ryssland efter 1905 eller har den blivit ännu svagare än tidigare? Frågan om vår borgerliga demokrati har diskuterats många gånger, och den som fortfarande inte vet svaret kommer med nödvång att sväva i okunnighet. Vi har givit svaret. *Det är otänkbart med en nationell borgerlig revolution i Ryssland eftersom det saknas en verkligt revolutionär borgerlig demokrati.* Tiden för nationella revolutioner är förbi, åtminstone i Europa, och även tiden för nationella krig. Det finns ett djupt och nära samband mellan de två. Vi lever i imperialismens tidsålder, som inte bara innebär ett system av kolonial expansion utan också en mycket speciell sorts inhemska regim. Det handlar inte längre om en borgerlig nation som står mot en gammal regim, utan om att proletariatet står mot den borgerliga nationen.

Redan under revolutionen 1905 hade småbourgeoisin inom hantverket och handeln en försumbar roll. Under de tio år som har gått sedan dess har denna klass fått en ännu mindre social betydelse. Kapitalismen i Ryssland behandlar de mellanliggande klasserna på ett ojämfröligt mycket grymmare och drastiskt sätt än den gamla ekonomiska kulturens länder.

Intelligentsian har givetvis blivit större och den har fått en viktigare ekonomisk roll. Men på samma gång har dess tidigare skenbara "oberoende" slutgiltigt upphört. Intelligentsians samhälleliga betydelse bestäms helt och hållet av dess roll i att organisera den kapitalistiska ekonomin och av den borgerliga allmänna opinionen. Dess materiella band till kapitalismen har gjort den helt genomsyrad av imperialistiska tendenser. Vi har redan nämnt att *Brevet* sa att "till och med delar av den radikala intelligentsian... kräver att allmänhetens styrkor mobiliseras till nationens försvar". Det är helt fel. Inte "delar" av den radikala intelligentsian utan *hela* den radikala intelligentsian kräver sådana mobiliseringar. Och inte bara hela den radikala intelligentsian utan också en stor del, om inte till och med den viktigaste delen, av den socialistiska intelligentsian. Vi kommer knappast att öka "demokratin" led genom att göra intelligentsian bättre än vad den verkligen är.

Alltså är småbourgeoisin inom industrin och handeln svagare än någonsin, och intelligentsian har övergivit sina revolutionära ståndpunkter. Demokratin i städerna förtjänar knappast att nämnas som en revolutionär faktor. Då återstår bönderna. Men så vitt vi vet har varken Axelrod eller Martov någonsin hyst några överdrivna förhoppningar om böndernas självständiga revolutionära roll. Har de dragit slutsatsen att denna roll har förstärkts under de senaste tio årens ständigt ökande skiktning bland bönderna? Ett sådant antagande skulle uppenbarligen strida mot både teoretiska överväganden och alla våra historiska erfarenheter.

Men vilken ”demokrati” tänker *Brevet* då på? Och vad menar det med en folklig revolution?

Parollen om en konstituerande församling förutsätter en revolutionär situation. Existerar en sådan situation? Ja, det gör det. Men frågan om Ryssland äntligen har givit upphov till en borgerlig demokrati som kan och vill göra upp med tsarismen har ingenting med det att göra. Om kriget har klargjort någonting, så är det tvärtom att det saknas en revolutionär demokrati i Ryssland.

Rysslands försök från den 3 juni att försöka lösa sina revolutionära problem på hemmaplan med hjälp av imperialistiska aktioner har uppenbarligen misslyckats. Men det innebär inte att de partier som är ansvariga eller halvt ansvariga för 3-juni-regimen kommer att slå in på en revolutionär väg. Vad det betyder är, att medan de problem som den militära katastrofen avslöjade har tvingat in landets härskare på en imperialistisk väg, så fördubblar det samtidigt den betydelse som landets enda revolutionära klass har.

3-juni-blocket har splittrats. Det lider av interna motsättningar och stridigheter. Det innebär inte att oktobristerna och kadeterna är redo att anamma en revolutionär syn på makten, eller är beredda att storma byråkratins och den förenade adelns fästningar. Men däremot betyder det att regimens förmåga att stå emot ett revolutionärt angrepp otvivelaktigt har försvagats för en period framåt.

Monarkin och byråkratin har komprometterats. Det betyder inte att de kommer att överlämna makten utan strid. Upplösningen av duman och de senaste förändringarna av regeringen visade hur långt ifrån de är att ge sig. Men byråkratins instabilitet är dömd att öka, och det kommer att hjälpa socialdemokraterna en hel del i deras arbete för att mobilisera proletariatet på ett revolutionärt sätt.

De lägsta befolkningsskikten i städerna och på landet kommer att bli alltmer utarmade, omilt behandlade, missnöjda, förbittrade. Det innebär inte att en självständig revolutionärt demokratisk kraft kommer att kämpa sida vid sida med proletariatet. Det finns varken något samhälleligt underlag eller några ledare för en sådan kraft. Men däremot innebär det att detta klimat av djupt missnöje inom befolkningens lägsta skikt kommer att hjälpa arbetarklassens revolutionära anlopp. Ju mindre proletariatet räknar med att det ska uppstå en borgerlig demokrati, desto mindre försöker det anpassa sig till småbourgeoisens och böndernas passivitet och trångsynthet, desto mer beslutsamt och oförsonligt blir det, desto klarare visar det sin beslutsamhet att kämpa ”till slutet” – det vill säga tills det har gripit makten – och desto större chans har det att få med sig de icke-proletära massorna i det avgörande ögonblicket. Paroller som att konfiskera mark etc, är meningslösa i sig själva. Och det är ännu mer sant om armén, på vilken statsmakten står och faller. Arméns stora massor kommer att svänga till den revolutionära klassens förmån först när den blir övertygad om att denna klass inte bara demonstrerar eller protesterar, utan faktiskt kämpar om makten och kan vinna.

I Ryssland existerar ett objektivt revolutionärt problem – frågan om statsmakten – vilket kriget och nederlagen har visat tydligare än någonsin. Desorganiseringen bland de härskande blir allt större. Missnöjet bland massorna i städerna och på landsbygden ökar. Men i ojämförligt större grad än 1905 är proletariatet den enda revolutionära faktor som kan utnyttja denna situation.

Det finns en mening i *Brevet* som verkar beröra denna centrala del av hela frågan. Rysslands socialdemokratiska arbetare, säger det, måste ställa sig ”i spetsen för den nationellt omfattande kampen för att störta monarkin från den 3 juni”. Vi har just förklarat vad ”nationellt omfattande” måste betyda. Men om orden ”i spetsen” inte bara betyder att de politiskt medvetna arbetarna måste spilla mer blod än någon annan utan att exakt förstå vad de kommer att uppnå med det, utan istället att de måste ta den *politiska ledningen* över kampen som framförallt kommer att vara proletariatets egen kamp, då är det uppenbart att en *seger i denna kamp måste överföra makten till de som har lett den, det vill säga till det socialdemokratiska proletariatet*.

Vi talar följaktligen inte om en ”provisorisk revolutionär regering” (en tom formulering som historien förmodas fylla med ett än så länge okänt innehåll) utan en *revolutionär arbetarregering* –

att det ryska proletarietet griper makten.

En allnationell konstituerande församling, republik, åttatimmarsdag, konfiskering av godsägarnas mark, är allihopa paroller som – tillsammans med paroller om att omedelbart avbryta kriget, nationernas rätt till självbestämmande, och ett Europas förenade stater – kommer att spela en oerhörd roll i det socialdemokratiska partiets agitatoriska arbete. Ändå är revolutionen först och främst en fråga om makt – inte den politiska *formen* (konstituerande församling, republik, europeisk federation) utan maktens *samhälleliga innehåll*. Under nuvarande förhållanden förlorar parollen om en konstituerande församling eller att konfiskera godsägarnas mark all direkt mening om de inte backas upp med proletarietets omedelbara beredskap att kämpa för att gripa makten. Ty om inte proletarietet tar makten från monarkin så kommer ingen annan att göra det.

Hur snabbt den revolutionära processen kommer att utvecklas är en annan fråga. Det beror på många faktorer, militära, politiska, nationella och internationella. Dessa faktorer kan skynda på eller sakta ner utvecklingen, garantera revolutionens seger eller leda till ytterligare ett nederlag. Men oavsett omständigheterna så måste proletarietet se sin väg klart och träda in på den helt medvetet. Framförallt måste det ske utan illusioner. Och proletarietets största illusion under hela sin historia har alltid varit att lita på andra.

Kapitel 27 Om den ryska historiska utvecklingens särdrag

Ett svar till M N Pokrovskij

I

I nr 3 av *Krasnaja Nov'* (maj-juni 1922) har kamrat Pokrovskij skrivit en artikel som ägnas åt min bok **1905**. Denna artikel visar – tyvärr på ett negativt sätt! – hur komplicerat det är att försöka tillämpa den historiska materialismens metoder på människans levande historia, och till vilka klichéer även ytterst kunniga personer som kamrat Pokrovskij ibland är benägna att reducera historien.

Redan titeln på kamrat Pokrovskijs artikel väcker tvivel: *Är det sant att absolutismen i Ryssland "existerade stick i stäv mot den samhälleliga utvecklingen?"* Orden "existerade stick i stäv mot den samhälleliga utvecklingen" står inom citationstecken, så att det ser ut som om jag påstod att den ryska absolutismen *alltid* "existerade stick i stäv mot den samhälleliga utvecklingen", och ger kamrat Pokrovskij den tacksamma och inte särskilt svåra uppgiften att påpeka att ett sådant uttalande inte rimmar med sunt förnuft. Men i själva verket var min på detta sätt felciterade tanke, att tsarismen hade hamnat i direkt motsättning till den ryska samhällsutvecklingens behov, och därefter bara kunde fortsätta att existera tack vare sin organisatoriska styrka, den ryska borgarklassens politiska obetydlighet och dess ökande rädsla för proletariatet. Enligt samma historiskt dialektiska anda och mening är det – precis som vi har sagt i Kommunistiska internationalens manifest – helt riktigt att säga att dagens kapitalism inte bara existerar stick i stäv mot den historiska utvecklingens krav, utan också stick i stäv mot det mänskliga livets grundläggande krav.

Samtidigt som kamrat Pokrovskij medger att det är klokt att publicera min bok i sin helhet, så protesterar han energiskt mot att man åter ger ut det inledande kapitlet, *Den ryska utvecklingen och tsarismen*. Det som 1908-09 var användbart och till och med oundgängligt för en utländsk publik som var helt okunnig om Rysslands förflutna, säger han, är av ingen som helst nytta för våra ungdomar idag som har lärt sig ett och annat. Kamrat Pokrovskij fortsätter med att säga att jag i det inledande kapitlet för fram liberala, "miljukovitiska" (sic) uppfattningar om tsarismen som en helt självständig, statlig organisation utan band till de utsugande klasserna. "Denna (Trotskijs) framställning är för det första oförenligt med vår inställning, och för det andra objektivt felaktigt." Och vi måste bekämpa denna felaktiga och osammanhängande framställning "lika energiskt som vi bekämpar religiösa fördomar(!!!)". Varken mer eller mindre.

Men om jag i min tyska bok utvecklade så fruktansvärt antimarxistiska uppfattningar – som, bör man tillägga, inte uppmärksammades av alla de tyska marxister som vid den tiden recenserade boken – hur kunde dessa uppfattningar i så fall ha varit "användbara" och till och med "oundgängliga" för en utländsk publik 1908-09, oavsett hur okunnig denna må ha varit? Om vi inte, som det populära talesättet säger, tror att "det som är bra för en ryss är döden för en tysk", så går det inte alls att förstå varför de liberala dumheter som kamrat Pokrovskij så vänligt tillskriver mig skulle ha varit till nytta för tyska arbetare för 12 år sedan. Men inte ens jag, som är helt medveten om den ryska historiska utvecklingens mycket speciella särdrag, kan hålla med om detta talesätt. Ännu mindre borde kamrat Pokrovskij skriva under på det, eftersom det utifrån hans artikel är uppenbart att han förnekar alla sådana särdrag.

Kamrat Pokrovskij ökar förvirringen ännu mer när han påstår att min felaktiga teori "redan associeras med ett annat namn i det förflutna, nämligen Plechanov som följde samma väg (och gick mycket längre)". (Sid 146.) Hur ska vi tolka det? Förvisso pekar inte artikeln ut exakt vart min väg har fört mig, men eftersom "Plechanov gick mycket längre" (längs liberalismens väg), så är det fullt tillräckligt för att förbereda läsaren för den redan bekanta slutsatsen, att min syn på den ryska historien måste bekämpas "lika energiskt som vi bekämpar religiösa fördomar". Vilken skrämmande dröm! Men märk väl att det är en dröm, ty vi har rört oss in på den teoretiska och till och med kronologiska fantasins område. Det verkar alltså som om Plechanov först anammade den liberala teorin om

en speciell historisk utveckling (när han förespråkade ett gemensamt block med kadeterna), att jag 1908 och 1909 därefter utvecklade samma liberala teori (till gagn för tyskarna), att detta egentligen inte var skadligt utan i själva verket till och med användbart (rätt åt tyskarna), men att kamrat Pokrovskij nu, eftersom jag har tagit mig för att presentera Plechanovs uppfattningar för våra unga arbetare, för vilka kamrat Pokrovskij är personligt ansvarig, praktiskt taget likställer mig med patriarken Tichon och erbjuder sig att bekämpa mig "lika energiskt" som denne.

Allt detta är en fullständig villervalla, framförallt kronologiskt. Mitt inledande kapitel om den ryska historiska utvecklingens särdrag skrev inte alls för en tysk publik, utan trycktes första gången i min bok **Vår revolution**, som gavs ut i Petersburg 1907 (sid 224). Det förberedande arbetet till denna bok utförde jag 1905 och senare 1906 (i fängelset). Den direkta anledningen till att jag skrev det var att jag historiskt och teoretiskt ville rättfärdiga parollen att proletariatet skulle ta makten, i motsats till parollen om en borgerligt-demokratisk republik och mot parollen om proletariatets och böndernas demokratiska regering. Som vi ser passar inte Plechanovs förkärlek för kadeter in i detta. I mitt förord till Marx' **Pariskommunen** (1906) gav jag uttryck för uppfattningen att Kommunens erfarenheter var av direkt betydelse för den ryska arbetarklassen, eftersom hela den föregående historiska utvecklingen gjorde att arbetarklassen ställdes direkt inför problemet att gripa makten.⁶⁸ Detta sätt att tänka gav upphov till en oerhörd teoretisk indignation hos många kamrater, faktiskt hos den överväldigande majoriteten. Det var inte bara mensjevikerna som gav uttryck för denna indignation, utan också kamrat Kamenev och Rozjkov (som var bolsjevik vid den tiden). Deras åsikter kan sammanfattas så här: proletariatets politiska herravälde måste föregås av borgarklassens politiska herravälde; den borgerliga republiken måste fungera som en lång historisk skola för proletariatet; alla försök att hoppa över denna fas är äventyrspolitik; om arbetarklassen i väst inte har gripit makten, hur skulle det ryska proletariatet kunna ställa sig en sådan uppgift, etc, etc.

Utifrån en så kallat marxistisk åsikt som får sin näring från historiska klichéer och formella likheter och förvandlar historiska epoker till en logisk följd av oföränderliga sociala kategorier (feodalism, kapitalism, socialism, envælde, borgerlig republik, proletariatets diktatur), måste parollen att den ryska arbetarklassen skulle gripa makten se ut som ett fruktansvärt förnekande av marxismen. Men varje verkligt empirisk utvärdering av de samhällskrafter som visade sig under åren 1903 och 1905 måste visa att den ryska arbetarklassens kamp för att gripa makten var i högsta grad levande.

Är det ett särdrag hos situationen i Ryssland eller ej? Förutsätter det djupgående skillnader mellan Rysslands och de andra europeiska ländernas hela utveckling eller inte? Hur kommer det sig att det var det ryska proletariatet, det vill säga proletariatet i (om kamrat Pokrovskij tillåter) Europas mest underutvecklade land, som ställdes inför denna uppgift? Och vari består Rysslands underutveckling? Enbart i det faktum att Ryssland på ett försenat sätt upprepar de västeuropeiska ländernas historia? Men har vi i så fall rätt att tala om att det ryska proletariatet griper makten? Ändå (dristar vi oss att påminna våra kritiker om) är det precis vad det ryska proletariatet har gjort. Vad är då

⁶⁸ "Socialdemokratin", säger förordet, "måste och önskar bli det medvetna uttrycket för en objektiv utveckling. Men eftersom klasskampens objektiva utveckling vid ett speciellt ögonblick under revolutionen ställer (det ryska) proletariatet inför valet att anta statsmaktens rättigheter och förpliktelser eller ge upp sin position som klass, så ser det socialdemokratiska partiet gripandet av statsmakten som sin nästa omedelbara uppgift. Därmed bortser det på intet sätt från de djupare objektiva utvecklingsprocesserna, tillväxten och koncentrationen av produktionen. Men eftersom klasskampens logik, som när det kommer till kritan har sin grund i den ekonomiska utvecklingens framsteg, driver fram proletariatets diktatur innan borgarklassen har 'fullbordat' sitt ekonomiska uppdrag (den har knappt hunnit påbörja sitt historiska uppdrag), så betyder det bara att historien lägger en oerhörd svår uppgift på proletariatets axlar. Det kan till och med hända att proletariatet kommer att slitas ut av kampen och kommer att falla under uppgiftens tyngd. Det är möjligt. Men det kan inte vägra dessa uppgifter av rädsla för en splittring mellan klasserna eller att hela landet faller ner i barbari" (Marx, **Pariskommunen** [ryska utgåvan 1906], förord, sid X-XI.)
Dessa slutsatser drog vi för 16 år sedan utifrån den ryska historiska utvecklingens särdrag. Och här kommer kamrat Pokrovskij, efter ett dröjsmål på ett och ett halvt decennium, och oroar sig för att våra åsikter innebär... ett förnekande av klasskampen. Varken mer eller mindre!

problemets verkliga kärna? Under påverkan och trycket från den mer utvecklade kulturen i väst leder inte Rysslands obestriddliga och odiskutabla underutveckling bara till en upprepning av den historiska processen i Västeuropa, utan till en rad grundläggande nya drag som kräver en egen analys. Det var så frågan ställdes – och oavsett vad kamrat Pokrovskij säger så är det helt förenligt med vår inställning.

Det stämmer fullkomligt att Plechanov några år senare (1914) formulerade en syn på den ryska historiska utvecklingens särdrag som låg mycket nära den uppfattning som jag förde fram i det ovan nämnda kapitlet i boken **Vår revolution**. Helt riktigt avvisar Plechanov de schematiska teorier som både de dogmatiska ”västerlänningarna” och de slavofila narodnikerna hade i denna fråga, och begränsar istället Rysslands ”speciella karaktär” till de konkreta, materiellt bestämda säregenheterna hos hennes historiska utveckling. Det är fullständigt fel att påstå att Plechanov drog några komprometterande slutsatser av detta (i betydelsen att bilda ett block med kadeterna, etc), eller att han kunde ha gjort det med någon som helst logik.

Den ryska borgarklassens svaghet och den ryska borgerliga demokratin illusoriska karaktär utgör otvivelaktigt mycket viktiga drag i Rysslands historiska utveckling. Men mot bakgrund av alla andra omständigheter är det just detta som leder till att proletariats maktövertagande blir möjligt och historiskt nödvändigt. Förvisso drog aldrig Plechanov denna slutsats. Men å andra sidan drog han heller inte någon slutsats av ett annat av sina otvivelaktigt korrekta påståenden, nämligen: ”Den ryska revolutionära rörelsen kommer att segra som en arbetarrörelse eller inte segra alls.” Om vi blandar ihop allt som Plechanov har sagt mot narodnikerna och de vulgära marxisterna med hans förkärlek för kadeterna och hans patriotism, så kommer det inte att återstå något av Plechanov. Men i verkligheten återstår en hel del av Plechanov, och det skadar inte att då och då lära av honom.

Det historiska livet i varenda samhälle grundas på produktionen, produktionen ger upphov till klasser och grupper av klasser, staten bildas på basis av klasskampen, och staten är ett organ för klassförtryck – dessa uppfattningar var inget mysterium varken för mig eller mina motståndare 1905. Inom dessa ramar lyder Rysslands historia under samma lagar som Frankrikes, Englands eller något annat lands historia. Det rör inte den ryska historiska utvecklingens särdrag. Tsarismen var ett vapen för de besuttna, utsugande klasserna och skiljer sig i detta avseende inte från andra statliga organisationer. Men det betyder inte att styrkeförhållandena mellan den enväldiga makten (monarkin, byråkratin, armén och alla andra förtryckarorgan) å ena sidan och adeln och borgarklassen å den andra, var desamma i Ryssland som i Frankrike, Tyskland och England.

Vår unika politiska situation – som slutligen ledde till oktoberrevolutionens seger innan den proletära revolutionen ens hade börjat i Europa – berodde på de speciella styrkeförhållandena mellan de olika klasserna och statsmakten. När kamrat Pokrovskij eller Rozjkov diskuterade med narodnikerna eller liberalerna, och sa att tsarismens organisation och politik styrdes av den ekonomiska utvecklingen och de besuttna klassernas intressen, så hade de i grund och botten rätt. Men när kamrat Pokrovskij försöker upprepa samma argument mot mig så missar han helt enkelt målet.

Kamrat Pokrovskijs tänkande sitter fast i ett skruvstäd av stelbenta sociala kategorier som han sätter in istället för levande historiska krafter. Han ersätter enväldets relativa, det vill säga historiskt betingade och samhälleligt begränsade oberoende från de härskande klasserna med någon sorts absolut oberoende, och förvandlar på så sätt tsarismen till en form utan innehåll. Och efter att ha tillskrivit mig denna uppfattning, så skriver han: ”Men hur kan detta bringas i överensstämmelse med vår uppmaning till proletariats att kämpa med borgarklassen om makten? Hur kan vi beröva borgarklassen något som den aldrig har haft”, etc. För kamrat Pokrovskij är frågan enkel: antingen var borgarklassen i besittning av hela makten, eller så hade de ingen makt alls. Om den inte hade någon makt, vad menade vi då med att tala om att ”ta makten från borgarklassen”? Och om vi har tagit makten från borgarklassen, hur kan vi då säga att den inte hade makten? Detta sätt att ställa frågan är varken historiskt, materialistiskt eller dialektiskt. Det duger inte ens ur en rent formellt

logisk synvinkel. Även om borgarklassen i Ryssland inte hade någon makt alls så kunde proletariet ändå ha kämpat om makten, just för att inte låta den falla i händerna på borgarklassen.

Men givetvis var inte problemet så formellt. Borgarklassen hade inte hela makten utan blev bara gradvis knuten till den. Denna sammanknytning blev inte fullständig. Händelseutvecklingen, det vill säga framförallt de militära nederlagen och trycket underifrån, fick klyftan mellan enväldet och borgarklassen att vidgas. Monarkin föll ner i detta gap. I mars 1917 försökte borgarklassen gripa makten fullständigt och omedelbart. Men i oktober 1917 snodde arbetarklassen med stöd av bönderna makten ur händerna på borgarklassen. Mot bakgrund av Europas fullblodsimperialism ledde vår försenade historiska utveckling till att proletariet på detta sätt redan hade blivit en självständig revolutionär kraft när borgarklassen väl var stark nog att knuffa bort tsarismen från sin piedestal.

Men för kamrat Pokrovskij existerar inte ens den fråga som för oss är central i hela analysen. I en recension av en bok av Vipper (i samma nummer av *Krasnaja Nov'*) skriver han: "Det är mycket frestande att sätta 1500-talets moskovitiska Ryssland mot bakgrund av dåtidens allmänna europeiska förhållanden. Det finns inget bättre sätt att tillbakavisa de fördomar som än idag är utbredda inom marxistiska kretsar, angående den påstått 'primitiva' ekonomiska grund på vilken det ryska enväldet utvecklades." Och vidare: "Att visa enväldet i sitt sanna europeiska sammanhang som en sida av det merkantila och kapitalistiska Europa... denna uppgift är inte bara av största intresse för en historiker, den är också pedagogiskt mycket viktig för den läsande allmänheten. Det finns inget mer genomgripande sätt att avskrivna legenden om den ryska historiska processens 'unikhet'."

Varenda ord är en gliring mot oss. Vi ser att kamrat Pokrovskij öppet förnekar att vår ekonomiska utveckling är primitiv och efterbliven, och förkastar det unika hos Rysslands historiska process som en "legend". Problemet är att kamrat Pokrovskij är helt hypnotiserad av den ryska handelns relativt livliga utveckling på 1500-talet, ett faktum som både han och Rozjkov har lagt märke till.

Det är svårt att förstå hur kamrat Pokrovskij kan göra sig skyldig till ett sådant misstag. Vem som helst kan tro att handeln är grunden till det ekonomiska livet och ett av dess ofelbara kännetecken. För drygt 20 år sedan försökte den tyske ekonomen Karl Bücher utnämna handeln (vägen från producenten till konsumenten) som en måttstock på all ekonomisk utveckling. Givetvis skyndade sig Struve att överföra denna "upptäckt" till den ryska ekonomiska "vetenskapen". Helt naturligt tillbakavisades Büchers teori energiskt av dåtidens marxister. Vi söker den ekonomiska utvecklingens måttstockar i produktionen – inom teknologin och den samhällseliga organiseringen av arbetet – och vi betraktar den bana som produkten färdas från producenten till konsumenten som ett sekundärt fenomen, vars rötter även de måste sökas i produktionen.

Trots att det utifrån Büchers och Struves synvinkel kan förefalla paradoxalt, så berodde den ryska handelns (åtminstone rumsligt sett) stora uppsving på 1500-talet just på den ryska ekonomins ytterst primitiva och underutvecklade karaktär. De västeuropeiska städerna dominerades av hantverksskrån och handelsgillen. I motsats till detta var våra städer administrativa och militära centra, det vill säga konsumtions- snarare än produktionscentra. Hantverksgillena i väst uppstod vid en relativt hög ekonomisk utvecklingsnivå, när alla grundläggande tillverkningsindustrier redan hade avskilt sig från jordbruket, omvandlat sig till självständiga affärgrenar, skapat egna organisationer, egna centra (städer) och egna till en början (lokalt och regionalt) begränsade men ändå stabila marknader. Således hade de medeltida europeiska städerna sin grund i en relativt avancerad skiktning av ekonomin, som skapade riktiga förhållanden mellan städerna (centrum) och deras jordbruksperiferi. Rysslands ekonomiska underutveckling visade sig å andra sidan först och främst i det faktum att hantverksbranschen inte lyckades avskilja sig från jordbruket utan behöll sin karaktär av hemindustri. I detta avseende står vi närmare Indien än Europa, precis som våra medeltida städer stod närmare Asien än Europa, och vårt envælde, som befann sig mellan den europeiska absolutismen och den asiatiska despotismen, hade många drag som liknade den senare.

Med tanke på vårt enormt vidsträckt territorium och vår gleasa befolkning (helt visst ännu ett

ganska objektivt tecken på underutveckling, väl?), så förutsatte utbytet av varor att handelskapitalet hade en mycket stark förmedlande roll. Denna styrka var bara möjlig tack vare att väst var mycket mer utvecklat än oss, hade en mängd olika och sammansatta behov, skickade oss sina köpmän och varor, och i och med det främjade varuutbytet i Ryssland på grundval av Rysslands enormt primitiva och i många avseende barbariska ekonomiska förhållanden. Att inte inse detta viktiga särdrag i vår historiska utveckling är att misslyckas med att se vår historia som sådan.

Tack vare sin handelsverksamhet hade min arbetsgivare i Sibirien, Jakov Andrejevitj Tjernych (i vars kontorsliggare jag under en period av två månader förde in *pud* och *arsjiner*) – detta skedde i början av 1900-talet, inte på 1500-talet – praktiskt taget obegränsad kontroll över det ekonomiska livet i Kirensk-distriktet. Han köpte pälsar från tunguserna och kyrkomark från präster i avlägsna distrikt, och sålde bomull och speciellt vodka till dem (på den tiden hade monopolet på vodka ännu inte införts i provinsen Irkutsk). Han var analfabet men miljonär (i dåtidens valuta). Hans diktatur som företrädare för handelskapitalet var obestridd. Han talade till och med om den lokala infödda befolkningen som ”mitt lilla tungusfolk”. Precis som Vercholensk och Nizjne-Ilimsk var staden Kirensk hemvist för polisofficerare av olika rang, kulaker [storbönder] som stod i ett hierarkiskt beroende till varandra, diverse regeringstjänstemän och en handfull beklagansvärda hantverkare. Jag hittade aldrig någon organiserad hantverksnäring som bas för det ekonomiska livet i staden – inga skrän, inga gillen, även om Jakov Andrejevitj officiellt var uppförd som ”köpman av andra gillet”.

Tro mig, detta stycke verkligt sibiriskt liv för oss mycket närmare en förståelse av den ryska utvecklingens historiska särdrag än det som kamrat Pokrovskij har att säga i frågan. Det är faktiskt sant. Jakov Andrejevitjs handelsverksamhet bredde ut sig från Lenas mellersta lopp och östliga tillflöden till Nizjnij Novgorod och till och med till Moskva. Det är inte många bolag i Västeuropa som kan mäta upp liknande avstånd på sina affärskartor. Och ändå var denna köpmansdiktator det mest perfekta och övertygande uttrycket för vår ekonomiska underutveckling, vårt barbari och vår primitivitet, vår analfabetism, vår glesa befolkning, våra utspridda bondbyar och grusvägar, som i de mer avlägsna distrikten är oframkomliga träsk under två månader varje vår och höst, etc, etc. Hur kunde Tjernych skaffa sig så stor ekonomisk makt på grundval av sin sibiriska underutveckling? Därför att väst – ”Moder Ryssland”, ”Moskva” – släpade med sig Sibirien mot ett omaka bröllop: mellan en primitiv nomadekonomi och en skinande ny väckarklocka tillverkad i Warszawa.

II

Hantverksskråna utgjorde grunden till den medeltida kultur som även spred sig till landsbygden. Den medeltida vetenskapen, skolastiken, reformationen växte alla fram ur hantverksnäringen. Inget sådant existerade i Ryssland. Det går naturligtvis att hitta symptom på och de första fröna till det, men de är helt oansenliga i jämförelse med de mäktiga ekonomiska och kulturella former som fanns i väst. På denna grund uppstod, växte och kämpade de medeltida europeiska städerna mot kyrkan. Från samma städer utmanade monarkin feodalherrarna. Genom att tillverka skjutvapen var det städerna som skapade de tekniska förutsättningarna för tillkomsten av permanenta arméer. Kan man säga – eller kanske det motsäger teorin om klasstaten? – att monarkin i Västeuropa blev allt mer oberoende av det första ståndet vartefter städerna växte och allt mer hamnade i motsättning till feodalherrarna?

När det kommer till kritan är kungamakten naturligtvis ett organ för att förtrycka de arbetande massorna och i synnerhet de livegna bönderna. Men nog är det väl skillnad mellan en statsmakt som smälter samman med de jordägande klasserna och en statsmakt som tar avstånd från denna klass, skapar sin egen byråkratiska apparat och skaffar sig en egen enorm ekonomisk makt, det vill säga en statsmakt som samtidigt som den försvarar utsugarnas intressen mot de utsugna blir en relativt självständig kraft – och den huvudsakliga kraften – bland andra härskande krafter.

Var fanns städer med hantverksskrån i Ryssland som ens avlägset liknade de i Västeuropa? Var

fanns deras kamp mot feodalmakten? Fanns det någon kamp mellan städerna och feodalherrarna som utgjorde grunden för att utveckla de ryska enväldet? Själva karaktären på våra städer innebar att det inte ägde rum någon sådan kamp, och inte heller någon religiös reformation. Är det ett särdrag i vår historiska utveckling eller inte? Vårt hantverk blev kvar som hemindustri, vilket är samma sak som att säga att det aldrig avskiljde sig från jordbruket. Vår reformation fick aldrig något ledarskap från städerna, och blev kvar på ett stadium av bondesekter. Här skriker primitivitet och underutveckling i högan sky, men ändå vill inte kamrat Pokrovskij se dem. Och inte heller uppstod tsarismen som en oberoende statlig organisation (återigen bara relativt oberoende, inom ramarna för konflikten mellan faktiska historiska ekonomiska krafter), som ett resultat av de mäktiga städernas kamp mot mäktiga feodalherrar, utan på grund av att våra städer var industriellt helt blodfattiga och på grund av feodalherrarnas blodfattigdom.

Vad gäller samhällsstruktur stod Polen mellan Ryssland och väst, på samma sätt som Ryssland stod mellan Europa och Asien. Det fanns hantverksskrån i de polska städerna i avsevärt större utsträckning än i de ryska. Men de utvecklades aldrig tillräckligt mycket för att hjälpa kungamakten att knäcka feodalmakten. Statsmakten blev kvar i adelns händer. Resultatet blev statens fullständiga oförmåga och slutliga sammanbrott. När det inte finns några ”speciella drag” så finns det ingen historia, bara någon sorts pseudo-materialistisk geometri. Istället för att studera den levande och föränderliga ekonomiska utvecklingen räcker det att notera ett antal yttre symptom och anpassa dem till några få färdiggjorda klichéer. Denna primitiva historiska analysmetod duger för att bekämpa liberala eller narodniska fördomar, för att inte tala om sentimental slavofilism, men är helt otillräcklig för att förstå den verkliga ryska historiska utvecklingen.

Det jag har sagt om tsarismen gäller även för kapitalismen och proletariatet, och jag har svårt att förstå varför kamrat Pokrovskij bara riktar sin vrede mot det första kapitlet som talar om tsarismen. I och med att det europeiska kapitalet, först i form av handelskapital och senare i form av finans- och industrikapital, strömmade in i landet vid en tidpunkt då huvuddelen av hantverksnäringen ännu inte hade skilt sig från jordbruket, så växte inte den ryska kapitalismen fram ur hantverksnäringen via manufakturer till fabriker. Därmed uppstod den moderna kapitalistiska industrin i Ryssland i en fullkomligt primitiv ekonomisk omgivning: till exempel en enorm belgisk eller amerikansk industri-anläggning omgiven av grusvägar och byar byggda av halm och trä som brinner ner varje år, etc. De mest primitiva ursprungen och de allra modernaste europeiska avslutningarna. Därav det västeuropeiska kapitalets oerhörda roll i Rysslands ekonomi. Därför uppstod den ryska borgarklassens politiska svaghet. Därför kunde vi besegra den ryska borgarklassen med sådan lätthet. Därav följde svårigheterna när den europeiska borgarklassen lade sig i det hela och de tidigare fabriksägarna försökte tala med oss via Lloyd George och Barthou, i Genua och Haag.

Och vårt proletariat? Gick det någonsin igenom de medeltida lärlingssällskapens skola? Har det gillenas urgamla traditioner? Ingenting sådant. Det hämtades från plogen och slängdes direkt in i fabriken smältugn. Jag minns en gammal vän, Korotkov, möbelsnickare från Nikolajev, som skrev en sång 1897. Den kallades *Proletärernas marsch* och började med orden: ”Vi är A och O, vi är början och slutet...” Och det är rena rama sanningen. Första och sista bokstaven finns där, men mitten av alfabetet saknas. Därav följde avsaknaden av konservativa traditioner, avsaknaden av kaster inom proletariatet, dess revolutionära friskhet, därav följde också av andra orsaker oktoberrevolutionen och den första arbetarregeringen i världen. Men därav följde också analfabetism, avsaknad av organisatoriskt kunnande, brist på system, kultur och teknisk utbildning. Allt detta är brister som vi känner av vid varje steg under vårt ekonomiska och kulturella uppbygge.

Kommunismen i Europa måste övervinna en oändligt mycket konservativare omgivning – både den yttre, staten, och den inre, inom proletariatet självt. Men när den har segrat kommer den att ha oändligt mycket större objektiva och subjektiva resurser för att bygga ett nytt samhälle. Är det ett särdrag eller inte? Själva det faktum att jag måste ställa denna fråga på sommaren 1922 förefaller mig vara... en ganska överdriven ”säregenhet”, men även det är otvivelaktigt en konsekvens av vår

historiska utveckling: vi var de första som grep makten, våra uppgifter är kolossala, våra kulturella krafter är få, varje person måste dela upp sig i hundra delar, det finns ingen tid att tänka efter. Och det är därför kamrat Pokrovskij talar om nya och ytterst komplicerade problem, lägger fram gamla argument som var av värde i ett annat sammanhang och på en annan logisk nivå, men som blir marxismens raka motsats när de förlänas egenskaper som en universellt tillämpbar kliché.

Jag har pekat på hur mycket hela vår ekonomiska utveckling har påverkats av det faktum att vår gräns i väst ständigt kom i kontakt med mer utvecklade, bättre organiserade och tekniskt bättre utrustade länder. Under trycket från detta omstrukturerade sig enväldet. Först genom att bygga upp regementen med prickskyttar och senare ett kavalleri och ett infanteri. I samband med detta anmärker kamrat Pokrovskij: "Detta förefaller kunna vara det tillfälle där man skulle kunna säga att de grundläggande intressena inte var politiska utan ekonomiska: det moskovitiska enväldet motsvarade någons klassintressen." Det är svårt att förstå vad han menar med att ställa de militära och politiska intressena mot de ekonomiska. När ekonomiska intresse försvaras av staten så antar de alltid formen av politiska mål och uppgifter, och när de måste försvaras, inte med diplomatiska medel utan med vapenmakt, då blir de militära uppgifter.

Kamrat Pokrovskij försöker bevisa att de intressen som dominerade enväldets politik på 1500-talet var handelskapitalets intressen. Det sätt på vilket han framställer frågan förefaller för mig vara en parodi. Men vi hoppas kunna återkomma till denna snävare och mer specialiserade fråga vid ett senare tillfälle. Här räcker det att säga att kamrat Pokrovskij genom att konstruera ett handelskapitalistiskt Ryssland på 1500-talet gör sig skyldig till samma misstag som den tyska professorn Eduard Meyer, som upptäckte kapitalism i det antika Grekland och Rom. Meyer hade onekligen rätt när han påpekade att de tidigare uppfattningarna om Greklands och Roms ekonomiska struktur (Rodbertus' och andras uppfattning) som en rad oavhängiga naturekonomiska celler (*oikos*) var schematisk och överförenklad. På vissa områden och inom vissa branscher fanns det också massproduktion. Genom att använda moderna ekonomiska förhållanden och begrepp skapade Meyer i efterhand en grekisk-romersk kapitalism. Hans misstag utgörs av det faktum att han inte insåg de kvantitativa, och därmed också kvalitativa, skillnaderna mellan olika sorters ekonomier – *oikos*, enkel varuproduktion och kapitalism.

Vi upprepar att kamrat Pokrovskijs misstag är detsamma. Men för oss finns den springande punkten för närvarande någon annanstans. Låt oss anta att handelskapitalets intressen verkligen dominerade enväldets politik på 1500-talet, och att enväldet själv var en "handelskapitalets diktatur". Men enväldet hade handelsintressen, som givetvis motsvarade ekonomiska intressen, i Persien, Turkiet, Baltikum, Polen och i mer avlägsna länder i väst. Kampen för dessa intressen ledde till militära konflikter. Det är helt ovidkommande vem som var angripare och vem som var försvarare (en fråga som kamrat Pokrovskij utan anledning drar in när han tillskriver mig åsikten att enväldet bara "försvarade" Ryssland mot angrepp från utlandet). Och det var under dessa *militära* konflikter, som givetvis innebar ett fullgörande av *politiska* uppgifter som härrörde ur *ekonomiska* intressen, som den ryska staten kom i kontakt med de västliga ländernas militära organisationer som grundades på en mer högtstående ekonomisk, politisk och kulturell bas.

Således kom det ryska kapitalet omedelbart efter sin uppkomst i kontakt med det mer utvecklade och mäktiga kapitalet i väst och hamnade under dess makt. Så fort den ryska arbetarklassen uppstod konstaterade den således att även den var utrustad med vapen som redan hade tillverkats utifrån det västeuropeiska proletariats erfarenheter: en marxistisk teori, fackföreningar, politiska partier. Den som bara förklarar vårt enväldes karaktär och politik utifrån de ryska besuttna klassernas intressen glömmer bort att det utöver de mer underutvecklade, fattigare och mer okunniga ryska utsugarna också fanns rikare och mäktigare europeiska utsugare. Rysslands besuttna klasser stötte på de fientliga eller halvt fientliga besuttna klasserna i Europa. Dessa kontakter ägde rum via de statliga organisationernas förmedling. Enväldet var denna statliga organisation. Hela det ryska enväldets struktur och historia hade varit en helt annan om det inte hade funnits några städer i Europa, något

europiskt krut (eller om vi hade uppfunnit det) eller någon europeisk börs.

Under sin sista tid var enväldet inte bara organ för Rysslands besuttna klasser utan också för den europeiska börsen, så som den var organiserad för att exploatera Ryssland. I sin tur gav denna dubbla roll enväldet en avsevärd självständighet. Ett talande exempel på denna självständighet var det faktum att den franska börsen, för att stöda det ryska enväldet 1905 gav det ett lån mot de ryska borgerliga partiernas vilja.

I själva verket finns det ett enda litet faktum som fullständigt krossar kamrat Pokrovskijs historiska syn. Detta faktum är det senaste imperialistiska kriget och den roll som tsarismen spelade under det.

Ur kamrat Pokrovskijs synvinkel är allt mycket enkelt. Tsarismen var statsform för den härskande borgarklassen som hade gått in i sin imperialistiska utvecklingsfas. Tsarismen skiljde sig inte från den republikanskt parlamentariska regimen i Frankrike, den imperialistiskt parlamentariska monarkin i England, etc. Och det är alldeles sant. Men det är sant inom ramen för ett ytterst generellt sätt att närma sig frågan – inom ramen för kampen mot de socialpatriotiska och pacifistiska fördomarna, med sina normer om försvar och angrepp, etc. Det är helt otillräckligt (och därför felaktigt) när det gäller att bedöma Rysslands, Englands, Tysklands och varje enskilt lands respektive roller under kriget, de revolutionära perspektiv som öppnade sig för vart och ett av dem, och den taktik som vi följaktligen skulle anta i dem.

Trots att tsarismen så tidigt som under det rysk-japanska kriget 1904-1905 visade att den inte var livskraftig, så gjorde borgarklassen upp med den eftersom den fruktade proletariatet.

Tsarismens självständighet under dess mest arroganta period, som under Rasputins era, motsäger ingalunda teorin om klasstaten utan går att förklara med den. Men denna teori får inte tillämpas mekaniskt, den måste tillämpas dialektiskt. Men det är inte allt. Tsarismen krossades faktiskt under det imperialistiska kriget. Varför? Därför att dess produktiva grund var alltför liten (Rysslands primitivitet). När det gäller militär-teknologiska frågor försökte tsarismen leva upp till de mest utvecklade modellerna, och fick i detta på alla sätt hjälp av sina rikare och mer upplysta allierade. Tack vare dem hade tsarismen tillgång till de mest perfekta krigsverktygen. Men den hade inte och kunde inte ha medel att flerfaldiga dessa verktyg, och inte heller hade den medel för att transportera dem (liksom trupperna) tillräckligt fort via järnväg eller vattenledes. När tsarismen försvarade de ryska besuttna klassernas intressen under den internationella kampen, så gjorde den med andra ord det utifrån en mer primitiv bas än både sina fiender och sina allierade.

Under kriget utnyttjade tsarismen denna bas på ett skoningslöst sätt, det vill säga den tillgodogjorde sig en mycket högre andel av nationalproduktionen än sina mäktiga fiender och allierade. Detta faktum bekräftades för det första i systemet med krigskrediter, och för det andra i Rysslands fullständiga ekonomiska förfall. Eller betvivlar kamrat Pokrovskij några av dessa fakta?

Alla dessa omständigheter förutbestämde oktoberrevolutionen, proletariatets seger och dess senare svårigheter, och kan inte på något sätt bortförklaras med kamrat Pokrovskijs allmänna fraser med innebörden att det inte finns något sådant som ovanför klasserna stående stater, och att de utsugande klasserna uttrycker sin vilja via statsmakten, och alltid har gjort det. Det är knappast marxism, det är bara marxismens första bokstav. Och det är där kamrat Pokrovskij vill att vi ska stanna.

Särdragen i vår historiska utveckling, som kamrat Pokrovskij vägrar erkänna, ledde inte till ett förnekande (i efterhand?) av klasskriget, utan till att proletariatet grep statsmakten och kämpar för att behålla den i sina händer. Samma särdrag har efter övertagandet av statsmakten givit upphov till enorma internationella och inhemska ekonomiska svårigheter. Att förstå dessa särdrag är den bästa garantin mot att den unga arbetargenerationen blir passiv inför svårigheterna, en garanti mot pessimism och skepsis. Samtidigt kan inte klichéer om den historiska utvecklingen lära någon någonting.

28 juni 1922.

Del 2

Kapitel 28 I stället för ett förord till andra delen

Några underliga statistiska data om de förhållanden under vilka proletariats parti i Ryssland bedriver sin verksamhet publicerades vid det socialdemokratiska partiets kongress i Stockholm.

Kongressens 140 ledamöter hade tillbringat totalt 138 år och 3½ månad i fängelse.

De hade tillbringat 148 år och 6½ månad i exil.

Arton ledamöter hade flytt från fängelse en gång och fyra ledamöter två gånger.

23 ledamöter hade flytt från exil en gång, 5 ledamöter hade flytt 2 gånger och 1 ledamot hade flytt tre gånger.

Om vi räknar med att de 140 ledamöterna hade tillbringat totalt 942 år i den socialdemokratiska rörelsen, så ser vi att perioderna i fängelse och exil utgjorde ungefär en tredjedel av den aktiva tiden i partiet. Dessa siffror är dock, om något, överoptimistiska. Att säga att kongressens 140 ledamöter var inblandade i politiska aktiviteter i totalt 942 år betyder bara att kongressledamöternas politiska aktivitet ägde rum under den tiden; det betyder verkligen inte att dessa 942 månår var helt fyllda med politiskt arbete. Om man betänker de hemlighetsfulla förhållanden under vilka denna aktivitet måste utföras, så kan det mycket väl vara så att den faktiska, direkta politiska aktiviteten bara svarade för en femtedel eller en tiondel av den tiden. Å andra sidan var perioderna som tillbringades i fängelse eller exil precis vad siffrorna utvisade; kongressens ledamöter hade tillbringat mer än 50.000 dygn bakom galler och en ännu längre period i avlägsna, barbariska delar av landet.

Vi kanske tillåts att lägga till litet statistik från vårt eget förflutna. Författaren till dessa rader arresterades första gången i januari 1898 efter tio månaders aktivitet i arbetarkretsar i staden Nikolajev, tillbringade två år i fängelse och flydde från Sibirien efter att ha avtjänat två år av ett straff på totalt 4 års exil.

Andra gången författaren arresterades var 3 december 1905 som medlem av arbetardeputerades sovjet. Sovjetens aktivitet varade i sju veckor. De som fängslades för att vara medlemmar i sovjeten hölls i fängelse i 57 veckor. Därefter fördes de till Obdorsk för "bosättning i evärdeliga tider".... Vilken rysk socialdemokrat som helst som har arbetat i partiet i tio år eller så kan bidra med mer eller mindre liknande information om sig själv.

Den ovanligt förvirrade regim som tillkom i Ryssland efter den 17 oktober 1905, och som Gotha-kalendern, med den omedvetna humorn hos formella pedanter, beskriver som "en konstitutionell monarki med en självhärskande tsar", förändrade på intet sätt dessa förhållanden för vårt politiska arbete. Vi fick femton dagar i frihet och vi njöt av dem i fulla drag. Under dessa dagar insåg tsarismen något som vi hade vetat länge: Att vi två inte kan leva sida vid sida. Sedan kom uppgörelsens fruktansvärda månader. Efter sjuttonde oktober bytte tsarismen dumor som en boa konstrikter ömsar skinn. Det spelade ingen roll vilket skinn den råkade ha på sig, dess natur som en boa konstrikter förblev intakt. Dessa dårar och liberala hycklare som under de senaste två åren så ofta har vädjat till oss att arbeta legalt är precis som Marie Antoinette, som rekommenderade de hungrande bönderna i Frankrike att äta tårta. Folk kan tro att vi lider av någon slags organisk motvilja mot tårta. Folk kan tro att våra lungor har smittats av någon outsläcklig önskan att andas in luften i de fängelsehålur som används för inspärning i ensamcell i Peter Paul-fängelset! Folk kan tro att vi inte kan eller inte vill göra något annat än dessa oändliga timmar som fångvaktarna tar från våra liv.

Vi är lika litet förälskade i vår underjordiska aktivitet som den drunknade mannen är i sjöbottnen. Men – för att tala klarspråk – vi har lika litet val i frågan som vår fiende, absolutismen. Vår

medvetenhet om detta tillåter oss att förbli optimistiska även när den underjordiska verksamheten obarmhärtigt stärker sitt grepp om våra strupar. Den kommer inte att strypa oss, det är vi säkra på. Vi kommer att överleva alla de övriga. När benen av jordens nuvarande prinsar, deras tjänare och deras tjänares tjänare har förvandlats till damm, när ingen kan finna gravarna där många av dagens partier och deras aktiviteter är begravda, då kommer vår sak att regera världen, då kommer vårt parti, som i dag kämpar för att överleva i underjorden, att uppslukas utan spår i en mänsklighet som för första gången i historien kommer att vara herre över sitt eget öde.

Hela historien är en enorm maskin som tjänar våra ideal. Den fungerar med barbarisk långsamhet, med okänslig grymhet, men den fungerar. Det är vi säkra på. Men när dess rovdjursmekanism sväljer vårt blod som bränsle, skulle vi vilja ropa till den med all den styrka vi fortfarande innehar:

”Snabbare! Gör det snabbare!”

Oglby (nära Helsingfors), 8–21 april 1907.

Kapitel 29 Rättegången mot arbetardeputerades sovjet

Perioden av kontrarevolutionära sammansvärjningar började den 3 december 1905 med arresteringen av arbetardeputerades sovjet. Decemberstrejken i Petersburg och decemberupproren i olika delar av landet var heroiska försök från revolutionens sida att hålla fast vid de ställningar man hade vunnit i oktober. Under den tiden hade ledarskapet för Petersburgs arbetande massor övergått till den andra sovjeten, som hade bildats av återstoden av den första tillsammans med några nyvalda deputerade. Ungefär 300 medlemmar av den första sovjeten hölls inspärrade i tre fängelser i Petersburg. Deras framtida öde var under lång tid ett mysterium, inte bara för dem själv utan också för den styrande byråkratin. Den välinformerade pressen förklarade att justitieministern absolut förkastade möjligheten att de arbetardeputerade skulle dömas av en vanlig domstol. Om deras helt öppna aktiviteter var kriminella, då var också den högre administrationens roll, som inte bara stod i maskopi med sovjeten utan också ingick en relation med den, ett brott i ministerns ögon. Regeringsmedlemmar bråkade sinsemellan, gendarmer genomförde förhör, deputerade satt i sina isoleringsceller. Vid tiden för decembers och januari's straffexpeditioner fanns det all anledning att tro att sovjeterna skulle hamna i snaran hos en krigsrätt. I slutet av april, under den första dumans första dagar förväntade sig de arbetardeputerade, liksom landet som helhet en amnesti. Alltså svängde deras utsikter mellan dödsstraff och frikännande.

Till slut mötte pendelrörelsen en motkraft. Regeringen i Goremykins дума (eller snarare anti-duma) skickade fallet med sovjeten till justitiekammaren för undersökning. Denna assisterades av representanter för ständerna.⁶⁹

Anklagelsen, ett patetiskt hopkok, som var uppdyktat av gendarmerna och åklagarna tillsammans är av intresse som ett dokument över denna underbara era. Den återspeglar revolutionen på samma sätt som en smutsig vattenpöl på polisstationens gård reflekterar solen. Medlemmarna i sovjeten anklagades för att ha förberett väpnat uppror enligt två artiklar, varav en medförde max 8 års straffarbete och den andra 12 år. Författaren till dessa rader har analyserat den juridiska grunden för dessa anklagelser, eller snarare den absoluta avsaknaden av en sådan grund i en kort uppsats⁷⁰ som han skickade från häktet till den socialdemokratiska partigruppen i första duman med åtanke att en interpellation skulle ställas angående rättegången mot sovjeterna. Interpellationen ställdes aldrig eftersom första duman upplöstes och den socialdemokratiska partigruppen ställdes inför rätta.

Det datum som sattes för rättegången, som skulle hållas inför publik, var 20 juni. En våg av protestmöten svepte genom Petersburgs alla fabriker. Om åklagaren låtsades att sovjetens exekutivkommitté var en grupp konspiratörer som hade försökt pracka på massorna sina egna beslut; om den liberala pressen efter decemberhändelserna dag efter dag upprepade att sovjeternas ”naiva revolutionära metoder” för länge sedan hade förlorat sin lockelse hos massorna, som bara ville leva ett stilla liv under den nya ”konstitutionella” lagen – vilket underbart sätt att vederlägga polisens baktaleri och liberalernas dumheter var då inte junimötena och resolutionerna från Petersburg-arbetarna som i sina fabriker deklarerade sin solidaritet med sina fängslade representanter, vilka i sin tur begärde att ställas inför rätta som aktiva deltagare i de revolutionära händelserna, också insisterade att sovjeten enbart hade utfört deras kollektiva önskan, och även svor att genomföra sovjetens arbete till fullo.

Domstolens förgård och de angränsade gatorna förvandlades till ett militärläger. Hela Petersburgs polisstyrkor mobiliserades. Trots dessa enorma förberedelser kunde rättegången inte äga rum. Tvärtemot vad såväl åklagaren som försvaret, samt, något som blev bekant senare, även ministeriet,

⁶⁹ Sju personer; fyra krondomare; greve Gudovic, representant för adeln i Petersburgdistriktet; Trojnitskij, representant för Petersburgs дума, en tidigare provinsguvernör som avskedats för förskingring, en medlem av de Svarta hundradena och sist en representant för ett av de administrativa underdistrikten i Petersburgdistriktet, en ”progressiv” om jag inte missminner mig – Trotskijs anmärkning.

⁷⁰ Se kapitlet med titeln ”Sovjeten och åtalet” nedan.

önskade uppsköt presidenten för justitiekammaren rättegången i tre månader, till den 19 september, med en formell förevändning. Det här var en utstuderat politisk manöver. I slutet av juni var situationen full av ”obegränsade möjligheter”: en kadet-regering verkade lika möjlig som en återgång till absolutismen. Ändå krävde rättegången mot sovjeten att domstolens ordförande skulle kunna driva en helt tillitsfull linje under rättegången. Därför valde mannen i fråga att ge historien ytterligare tre månader för eftertanke. Tyvärr tvingades denne diplomatiska förhållare lämna sin post bara några få dagar senare. Linjen som valdes bestämdes till fullo vid Peterhof. Tsaren och hans anhängare krävde fullständig skoningslöshet.

Rättegången öppnade under en ny ordförande den 19 september och varade en månad under den mest kritiska fasen för den första mellan-duma-perioden, smekmånaden för krigsrättegångarnas era. Trots det genomfördes domstolens granskning av många, om inte alla, de inblandade frågorna med en frihet som skulle ha varit fullständigt oförståelig om man inte i bakgrunden kunde ana byråkratiska spetsfundigheter; det här var tydligen det sätt på vilket Stolypins regering hade valt att parera greve Wittes attacker. Stolypins uträkningar var fullständigt korrekta: Ju mer fakta som rättegången avslöjade, desto tydligare avslöjade den bilden av regeringens förödmjukelse vid slutet av 1905. Wittes flathet, hans tvetydiga intriger, hans falska försäkningar till Peterhof, hans ohyfsade sätt att försöka ställa in sig hos revolutionen – detta var de bevis som de högre byråkratiska intressena fick fram från rättegången mot sovjeten. Allt som de svarandena kunde göra var att utnyttja den fördelaktiga situationen för politiska syften och att så mycket som möjligt bredda rättegångens ramar.

Omkring 400 vittnen kallades, av dem framträdde mer än 200 och vittnade inför rätten.⁷¹ Arbetare, fabriksägare, gendarmar, ingenjörer, tjänstefolk, vanliga medborgare, journalister, postanställda, skolpojkar, medlemmar i Duman, portvakter, senatorer, huliganer, deputerade, professorer och soldater passerade revy inför rätten under månaden och under rättens korsförhör kunde åklagaren, försvaret och de åtalade – speciellt de åtalade rad för rad, penseldrag för penseldrag återskapa bilden av arbetarsovjetens aktivitetsperiod, så rik på händelser.

Framför ögonen på rätten defilerade den allryska strejk som hade lagt Bulygins дума till ro; novemberstrejkens demonstration i Petersburg, denna ädla och majestätiska protest av proletariatet mot krigsrättegången mot Kronstadtmatroserna och mot våldtäkten på Polen; Petersburgarbetarnas heroiska kamp för åttatimmarsdag; slutligen det uppror, som leddes av sovjeten, av de sedan länge lidande slavarna vid post- och telegrafadministrationen. Protokollen från mötena med sovjeten och dess exekutivkommitté, som för första gången offentliggjordes inför rätten, avslöjade för befolkningen det enorma arbete som dagligen utfördes av representanterna för proletariatet med att organisera hjälp till de arbetslösa, åstadkomma överenskommelser mellan arbetare och arbetsgivare och övervaka ekonomiska strejker.

De stenografiska rapporterna från rättegången, som bör fylla åtskilliga tjocka volymer, har till dags dato inte publicerats. Enbart en förändring av de politiska förhållandena i Ryssland kan offentliggöra detta ovärderliga politiska dokument. En tysk domare och en tysk demokrat skulle ha varit lika förvånade om de kunde ha varit närvarande i rättegångssalen under rättegången. Överdriven stränghet och oinskränkta rättigheter kombinerades här till en bisarr helhet, som, utifrån olika ståndpunkter, illustrerade den ovanligt stora förvirring som fortfarande rådde i regeringskretsar som ett minne av oktoberstrejken.

Domstolsbyggnaden ställdes under krigslagar och förvandlades bokstavligen till ett militärläger. På innergården, vid grindarna, på närliggande gator fanns åtskilliga kompanier soldater och kosacker. Längs hela den underjordiska korridor som förband häktet med rättegångssalen, i varje rum i domstolsbyggnaden, bakom de åtalade, i varje hörn, troligen även inne i skorstenen fanns

⁷¹ Många vittnen hade vid tiden för rättegången ”okänd adress” eller befann sig i Sibirien.

gendarmer med dragna sablar; de skulle bilda en levande mur mellan de åtalade och världen utanför, inklusive de åhörare som hade släppts in i rättegångssalen (ca 100 – 120 personer). Men 30 eller 40 advokatfrackar gjorde hela tiden hål i väggen av blå uniformer. Tidningar, brev, godis och blommor – ofantliga mängder blommor! – kom till de anklagades bänk. Det var blommor i knapphål, blommor i händer och i knän, slutligen blommor som bara låg på bänken. Domaren vågade inte ta bort dessa doftande objudna gäster. Mot slutet var till och med gendarmeriets officerare och domstolstjänstemännen så ”demoraliserade” av den rådande atmosfären att de överlämnade blommor till de åtalade.

Och sedan kallades arbetare att vittna! De samlades i dussintal i vittnesrummet och när domstols-officianten öppnade dörren till rättegångssalen nåddes domaren av en våg av revolutionssånger. Vittnesmålen från dessa arbetare hade en förvånande verkan. De förde med sig den revolutionära anda som rådde i arbetarförorterna, och sådan var den enorma anda med vilken de ignorerade domstolsritualens mystiska högtidlighet att domaren, gul som pergament, endast kunde gestikulera hjälplöst medan vittnena som kommit från det ”respektabla” samhället och liberala journalister stirrade på dem med avund och respekt, på det sätt som de svaga alltid stirrar på de starka.

Rättegångens allra första dag utmärktes av en utomordentlig demonstration. Av de 52 svarandena kallade domaren enbart 51. Han utelämnade namnet Ter-Mkrtjyantz.

”Var är svaranden Ter-Mkrtjyantz?” frågade Sokolov, en av försvarsadvokaterna.

”Hans namn har strukits från listan av svaranden”.

”Varför?”

”Han...eh...han har avrättats.”

Ja, i perioden mellan den 20 juni och 19 september hade Ter-Mkrtjyantz, som frigavs mot borgen, avrättats på Kronstadts fästningsvall för att han hade deltagit i det militära upproret.

De åtalade, vittnena, försvarsadvokaterna, den närvarande allmänheten – alla reste sig tysta upp för att ära minnet av det fallna offret. Polisen och gendarmeriets officerare reste sig, ytterst förbryllade, tillsammans med övriga.

Vittnen fördes in för att avlägga eden i grupper om 20 eller 30. Många kom i arbetskläder, med händerna fortfarande smutsiga efter arbetet, med mössan i händerna. De kastade en snabb blick på domarna, för att sedan titta på de åtalade, buga energiskt mot de två håll där våra bänkar stod och säga med hög röst: ”God dag, kamrater!” Det var precis som om de kommit till ett möte med exekutivkommittén för att få litet information. Presidenten ropade hastigt upp namnen och bad vittnena att svära eden. En åldrig präst ställde sig vid ett portabelt altare och spred ut yrkets hjälpmedel. Men vittnena rörde sig inte ur fläcken. Domaren upprepade sin önskan.

”Nej, vi kommer inte att svära någon ed”, kunde några svara i kör. ”Vi tror inte på allt det där.”

”Men är ni inte medlemmar i den ortodoxa kyrkan?”

”Det är vad som står i polisböckerna, men vi håller inte fast vid det där.”

”I så fall, fader, kan ni gå, era tjänster kommer inte att behövas i dag.”

Förutom poliser, var de enda personer som svor eden, förestavad av den ortodoxe prästen, lutherska och katolska arbetare. De ”ortodoxa” vägrade alla att svära eden och försäkrade endast att de skulle säga sanningen.

Den här proceduren upprepades monotont för varje ny grupp. Bara ibland kunde en vittnesgrupps heterogena sammansättning föra med sig ett nytt och oväntat inslag.

”De som ska svära eden,” sa domaren när han vände sig till en ny grupp av vittnen, ”gå fram och

vänd er mot prästen. De som inte ska svära eden tar ett steg tillbaka.”

En liten, äldre gendarm avskiljde sig från gruppen och gick raskt mot det portabla altaret. Arbetarna bytte några ord, stampade med kängorna och gick några steg tillbaka. Mellan dem och den äldre gendarmen stod vittnet O. kvar. O. var en välkänd advokat i Petersburg, en husägare, liberal och medlem av Duman.

”Ämnar ni svära eden, vittne O.”, frågade domaren.

”Jag.... jag.... hm, ja.

”I så fall, var vänlig att stig fram och vänd er mot prästen.”

Tvekande, med förvridet ansikte, gick vittnet fram mot det portabla altaret. Han kastade en blick över axeln; det fanns ingen bakom honom. Framför honom stod den lille, gamle mannen i gendarmeriuniform.

”Lyft handen!”

Den gamle gendarmen lyfte tre fingrar högt över huvudet. Advokaten O. lyfte handen något, tittade sig åter omkring litet och avbröt sig.

”Vittne O.”, frågade domaren med en irriterad röst, ”ska ni erlægga eden eller inte?”

”Ja, ja naturligtvis.”

Och det liberala vittnet övervann sin tvekan och lyfte handen nästan lika högt som gendarmen. Tillsammans med gendarmen upprepade han sedan edens barnliga ord efter prästen. Om en konstnär målade en sådan scen skulle ingen tro honom! Den djupa sociala symbolismen i denna lilla händelse under rättegången stod klart för alla. Arbetarklassvittnena utbytte ironiska ögonkast med de åtalade, de som kom från ”respektabla” samhällsskikt tittade generat ner i golvet. Den jesuitiske domaren stirrade helt öppet med en skadegläd min. En tryckande tystnad föll över rättegångssalen.

En annan scen: Förhöret av greve Tiesenhausen, en medlem i Petersburgduman. Han hade varit närvarande vid det dumamöte där sovjeternas delegation hade lagt fram ett antal krav.

”Herr vittne”, frågade försvarsadvokaten, ”vilken var er personliga uppfattning om kravet på att skapa en beväpnad milis?”

”Jag anser att frågan är irrelevant,” svarade greven.

”Försvarets fråga är legitim inom de ramar som rättegången förs”, bestämde domaren.

”I så fall önskar jag säga att vid den tiden sympatiserade jag med idén om en beväpnad milis, men sedan dess har jag helt ändrat uppfattning.”

Åh, hur många av dem som hade ändrat uppfattning i den frågan, och i många andra, under det senaste året! Även om den liberala pressen uttryckte ”fullständig sympati” med de åtalade personligen, så kunde den inte hitta ord som var tillräckligt starka för att avvisa deras taktik. De radikala tidningarna talade med bedrövade leenden om sovjeternas ”illusioner”. Endast arbetarna förblev lojala utan några reservationer.

Många fabriker lade fram sitt kollektivt skrivna vittnesmål genom enskilda vittnen som kallades av rätten. De åtalade krävde att sådana redogörelser skulle läggas till domstolsprotokollet och läsas upp under rättegången.

I ett sådant dokument, utvalt på måfå, står det:

Vi, undertecknade arbetare vid Obuchovfabriken, är övertygade att regeringen avser att göra rättegången mot sovjeten till en travesti av rättvisa och vi är djupt chockade över regeringens avsikt att framställa sovjeten som en handfull konspiratörer som har syften som är helt främmande för arbetarklassen, deklarerar härmed att sovjeten inte består av en handfull konspiratörer utan av sanna representanter för Petersburgs hela proletariat. Vi protesterar mot

regeringens orättfärdiga behandling av sovjeten och speciellt mot anklagelser gjorda mot våra kamrater, som endast uppfyllde våra krav inom sovjeten; och vi förklarar för regeringen att om vår kamrat, PA Zlydnjev, som vi respekterar, är skyldig, då är vi alla skyldiga, något som vi intygar med våra namnunderskrifter.

Resolutionen åtföljdes av åtskilliga pappersark täckta av mer än 2.000 namnunderskrifter. Papperen var smutsiga och skrynkliga; de hade gått från hand till hand i alla delar i fabriken. Resolutionen från Obuchov var långt ifrån den som var skarpast formulerad. Det fanns vissa som domaren vägrade att ge publicitet åt på grund av deras ”extremt oegentliga” ton vad beträffar regeringen och domstolen.

Namnunderskrifterna som åtföljde dessa resolutioner uppgick till tiotusentals. Vittnesmålen försåg domstolen med utmärkta kommentarer till dessa dokument. Många vittnen hamnade direkt i händerna på polisen när de lämnade rättegångssalen. Konspiratörerna, som åklagarna var så ivriga att hitta, försvann helt i denna heroiska och namnlösa massa. Till slut var åklagaren, som utförde sin nesliga roll alltmedan han bibehöll ett utåt riktat korrekt uppförande, tvungen att gå med på två saker i sitt slutanförande: För det första att vid en viss nivå under den politiska utvecklingen tenderar proletariatet att ”dra sig” mot socialismen och för det andra att stämningen bland arbetarmassorna hade varit revolutionär under perioden då sovjeten bedrev sin verksamhet.

Det var i en annan viktig fråga som åklagaren var tvungen att ge sig. ”Förberedelse för väpnat uppror” var naturligtvis den centrala frågan för hela rättegången.

”Uppmanade sovjeten till ett väpnat uppror?”

”Faktiskt gjorde den inte det”, svarade vittnet. ”Det enda sovjeten gjorde var att formulera allas övertygelse att ett väpnat uppror var ofrånkomligt.”

”Sovjeten krävde en konstituerande församling. Vem skulle upprätta den?”

”Folket.”

”Hur?”

”Med våld förstås. Man kommer ingenstans med övertalning.”

”Så sovjeten beväpnade arbetarna för uppror?”

”Nej, för självförsvar.”

Domaren ryckte ironiskt på axlarna. Men till slut fick vittnesmålen från vittnena och de åtalade domstolen att acceptera denna ”motsägelse”. Arbetarna hade beväpnat sig med självförsvar som det uttalade målet. Men samtidigt hade deras handlande ansetts ha uppror som mål – till den utsträckningen att statsmakten hade blivit den huvudsakliga uppvigglaren till pogromerna. Det var den här frågan som författaren ägnade sitt tal inför rätta.⁷²

Rättegången nådde sin höjdpunkt när försvaret framlade ”Lopuchin-brevet” inför domstolen. Detta kom att bli så berömt.

De åtalade och deras försvarare sa:

Ärade domstolsledamöter! Ni verkar inte tro på vår försäkran att statsmaktens institutioner spelade en ledande roll i att förbereda och organisera pogromer. Det är möjligt att de bevis som vittnen har lagt fram under denna rättegång inte är tillräckliga för att övertyga er. Kanske har ni redan glömt avslöjandena som gjordes av prins Urusov, tidigare vice inrikesminister, i statsduman. Kanske lät ni er övertygas av general Ivanov i gendarmeriet som under ed berättade att talet om pogromer endast var en förevändning för att beväpna massorna. Kanske trodde ni på vittnet Statkovskij, medlem i hemliga polisen, som under ed förklarade att han inte hade sett ett enda upprop för pogromer i Petersburg. Titta då på det här! Här är en attesterad kopia av ett brev från Lopuchin, tidigare chef för polisavdelningen, till Stolypin, inrikesministern.⁷³ På grundval av undersökningar som han personligen utförde

⁷² Texten till talet, transkriberat från den stenografiska rapporten, är fortfarande opublicerad på ryska, och återges nedan.

⁷³ Stolypin var inrikesminister i Goremykins regering.

enligt greve Wittes specialinstruktioner, uppger herr Lopuchin att uppropen för pogromer, som vittnet Statkovskij påstår att han aldrig hade sett, i verkligheten trycktes på hemliga polisens tryckeri, där Statkovskij är anställd; att dessa upprop distribuerades över hela Ryssland av agenter för hemliga polisen och medlemmar av de monarkistiska partierna; att nära organisatoriska band existerar mellan polisdepartementet och de Svarta hundradenas band; att general Trepov, som vid tiden för sovjeten, var chef för den här kriminella organisationen och som, i sitt uppdrag som befälhavare på palatset, hade enorm makt och rapporterade direkt till tsaren om polisens aktiviteter och disponerade över enorma statliga fonder, utan någon ministerkontroll, för det uttalade syftet att organisera pogromer. Och ytterligare fakta, ärade domstolsledamöter! Åtskilliga flygblad från Svarta hundradena – de finns i den preliminära utredningsmappen! – anklagade medlemmar i sovjeten för att beslagta pengar som tillhörde arbetarna. På grundval av den information som fanns på dessa flygblad genomförde gendarmerigeneralen Ivanov en specialutredning (som naturligtvis var resultatlös) vid ett antal fabriker i Petersburgområdet. Vi revolutionärer är vana vid att myndigheterna använder sådana metoder. Men trots att vi långt ifrån idealiserar gendarmeriet, insåg inte ens vi hur långt den organisationen var beredd att gå. Det visar sig nu att tillkännagivandena som anklagade sovjeten för att beslagta arbetarnas fonder sattes ihop och trycktes i hemlighet av samma gendarmeri som general Ivanov tillhör. Detta styrks dessutom av herr Lopuchin. Ärade domstolsledamöter! Här är en kopia av brevet, vederbörligen underskrivet av författaren. Vi kräver att detta viktiga dokument läses i sin helhet inför rätten. Vi kräver också att rådsmedlemmen Lopuchin kallas att vittna inför den här rättegången.

Tilkännagivandet hade samma verkan som en åskknall. Rättegången närmade sig slutet och domaren började känna att han nästan hade nått en lugn hamn efter en stormig resa, när han plötsligt kastades tillbaka till det upprörda havet.

Lopuchins brev anspelade på de mystiska rapporter som Trepov hade föredragit för tsaren. Vem kunde veta hur den förre polischefen, som nu hade vänt sitt polisförflutna ryggen, skulle utveckla dessa anspelningar när de åtalade kunde korsförhöra honom? Rätten slog förskräckt till reträtt inför möjligheten till ytterligare avslöjanden. Efter en förlängd debatt vägrade rätten att kännas vid brevet eller att kalla Lopuchin som vittne.

De åtalade förklarade då att det inte fanns något mer de kunde göra i domstolssalen och insisterade kategoriskt på att föras tillbaka till isoleringscell.

Vi fördes bort från domstolssalen och våra försvarare drog sig samtidigt tillbaka. I frånvaro av de åtalade, försvararna och offentligheten lade åklagaren fram sitt torra och ”korrekta” slutanförande. Domstolen avkunnade domen inför en nästan tom domstolssal. Sovjeten befanns icke skyldig till att beväpna arbetarna för att göra uppror. Icke desto mindre dömdes femton av de åtalade, inklusive författaren till dessa rader, till att förlora alla medborgerliga rättigheter samt till livslång landsförvisning till Sibirien. Två dömdes till korta fängelsestraff. Resten frikändes.

Rättegången mot de sovjetdeputerade gjorde ett enormt starkt intryck i landet. Det är helt säkert så att det socialdemokratiska partiet kan tacka de agitatoriska effekterna av den här rättegången mot Petersburgproletariatet revolutionära parlament för sin enorma framgång i valen till andra duman.

Rättegången gav upphov till en händelse som förtjänar att nämnas här.

Den 2 november, samma dag som domen slutligen publicerades i sin slutliga form, publicerades ett brev från greve Witte, som just hade återkommit från en utlandsresa, i *Novoje Vremja*. I brevet försvarade han sig mot attackerna från högerbyråkratin, och undanbad sig inte bara äran av att vara den ryska revolutionens viktigaste anstiftare – däri hade han inte helt fel – utan förnekade också kategoriskt att han hade några personliga förbindelser med sovjeten. Han avvisade förtröstansfullt bevisen från vittnena och de åtalade som ”påhittade för försvarets räkning” och väntade sig tydligen inte någon vederläggning från bakom fängelsemurarna. Men han hade fel.

Här är texten från svarandenas kollektiva svar, som publicerades av oss i tidningen *Tovarisjtj* den 5 november:

Vi är bara alltför väl medvetna om skillnaden mellan vår politiska uppfattning och greve Wittes för att förklara för den förre premiärministern de motiv som tvingar oss, representanter för proletariatet, att i vår politiska verksamhet ständigt säga sanningen. Men vi tycker att det är på sin plats att hänvisa till åklagarens slutanförande. Denne professionella åklagare, som är betald av en regering som i sitt innersta väsen är fientlig till oss, medgav att våra

uttalanden och tal hade gett honom allt material han behövde för åtalet – för åtalet och inte för försvaret! – och beskrev vårt vittnesmål inför rätta som ärligt och sanningsenligt.

Ärlighet och sanningsenlighet är kvaliteter som varken hans politiska fiender, eller hans professionella beundrare någonsin har tillskrivit greve Witte.

Det kollektiva svaret lade sedan fram dokument som bevisade att greve Wittes förnekande var överilat⁷⁴ och slutade med denna sammanfattning av rättegången:

Vilka motiven till Wittes förnekande än må vara och hur oförsiktigt det än må synas, så har publiceringen varit ytterst läglig. Det är det slutliga penseldraget som fullbordar bilden av den statsmakt som sovjeten ställdes inför. Vi tar oss friheten att diskutera den bilden med några rader.

Greve Witte understryker att det var han som såg till att vi hamnade i rättvisans händer. Datum för denna historiska bragd är som vi redan har uppgett ovan den 3 december 1905. Därefter passerade vi genom hemliga polisens händer, sedan gendarmeriets och till sist hamnade vi inför rätta. Två tjänstemän vid hemliga polisen uppträdde som vittnen inför domstolen. På frågan om en pogrom förbereddes i Petersburg under hösten förra året svarade de kategoriskt ”Nej” och tillade att de inte hade sett ett enda flygblad som uppmanade till pogromer. Ändå försäkrar rådsmedlemmen Lopuchin, som tidigare var chef för polisdepartementet, att upprop för pogromer trycktes exakt vid den tiden av hemliga polisens administration. Så mycket för det första stadiet av den ”rättvisa” i vars händer greve Witte såg till att vi hamnade.

De gendarmeriofficerare som hade genomfört undersökningen om sovjeten vittnade också inför domstolen. Enligt deras eget vittnesmål baserades deras undersökning om sovjetens påstådda beslagstagande av vissa pengar på anonyma flygblad från Svarta hundradena, vilka åklagaren beskrev som lögnaktiga och ärekränkande. Vad upptäcker vi? Rådsmedlemmen Lopuchin bekräftar att dessa lögnaktiga och ärekränkande flygblad trycktes på precis samma gendarmeriavdelning som genomförde undersökningen om sovjeten. Så mycket för det andra stadiet av rättvisa. Och när vi tio månader senare stod inför rätta, tilläts vi säga allt som på det hela taget var känt innan rättegången började; men så snart vi försökte visa och bevisa att det vid tidpunkten för sovjetens aktiviteter inte fanns någon statsmakt att tala om; att dess mest aktiva organ hade förvandlats till kontrarevolutionära grupperingar som inte bara struntade i de skrivna lagarna utan också alla moraliska lagar om mänskligt beteende; att regeringstjänstemän som satt på de mest konfidentiella posterna bildade en centraliserad organisation för landsomfattande pogromer; att sovjetens deputerade i själva verket utförde uppgiften att försvara landet – när vi för att visa och bevisa dessa fakta bad att Lopuchins brev som hade blivit offentliga tack vare rättegången, skulle läggas fram inför domstolen och mer exakt, att Lopuchin själv skulle korsförhöras som vittne, sträckte rätten ut sin mäktiga hand, trotsande rättvisans krav, och stängde våra läppar. Sådant var rättvisans tredje stadium.

Och, sist av allt, när allt är över, när domen har meddelats, dyker greve Witte upp på scenen med ett försök att svärta ner sina politiska motståndare, som han tydligen betraktar som besegrade för gott. Lika tvärsäkert som tjänstemännen från hemliga polisen som påstod att de inte hade sett ett enda pogromflygblad. Greve Witte försäkrar att han aldrig hade något att göra med arbetarsovjetens deputerade. Lika tvärsäkert – och lika sanningsenligt!

Vi ser lugnt tillbaka på dessa fyra stadier av officiell rättvisa som vi har gått igenom. Maktens representanter har berövat oss ”alla rättigheter” och landsförvisar oss. Men de kan inte beröva oss rätten till proletariats och alla hedervärda medborgares förtroende. Precis som i alla andra frågor rörande livet i vår nation, kommer sista ordet i vårt fall att ligga hos folket. Med fullt förtroende vädjar vi till folkets samvete.

4 november 1906.

Häkteslokalen.

⁷⁴ Witte tvingades medge att han hade kontakter med sovjeten, men han ”förklarade” att han hade valt att se sovjetens deputationer enbart som ”arbetarnas” representanter.

Kapitel 30 Sovjeten och åtalet

Rättegången mot arbetardeputerades sovjet är bara en episod i revolutionens kamp mot konspiratörernas regering i Peterhof. Knappast någon, inte ens bland åklagarens polisrepresentanter, kan verkligen tro att rättegången mot sovjetens medlemmar är en helt igenom laglig affär – att den påbörjades och genomfördes på de juridiska myndigheternas oberoende initiativ i intresset för lagens ”inre logik”. Alla vet att arresteringen av sovjetens medlemmar inte var en juridisk, utan en militärpolitisk handling, en av många händelser i den mordiska kampanj som genomfördes av en makt som hade blivit kasserad och förkastad av folket.

Här ska vi inte gå in på frågan om varför myndigheterna, av alla de metoder som finns för att behandla arbetarnas representanter, valde den ganska komplicerade vägen att ställa dem inför justitiekammaren som fick hjälp av representanter för ständerna. De kunde ha valt vilken som helst av ett antal andra åtgärder som skulle ha varit lika effektiva och också enklare. Förutom en rik flora av administrativa åtgärder finns det till exempel krigsrätt eller den form av rättvisa som visserligen inte finns inskriven i någon lagbok men som framgångsrikt har använts ett flertal gånger. Den går till så att den åtalade ombeds ta några steg bort från domarna och sedan vända dessa ryggen. När den åtalade har gått med på detta, har en rad skott avlossats för att visa på ett domslut som inte går att överklaga.

Faktum är att regeringen, i stället för att använda tortyrkammarmetoden för att ta hand om de 52 personer som har pekats ut av dess agenter, har organiserat en helt laglig rättegång, som för övrigt inte enbart är en rättegång mot 52 personer, utan en rättegång mot arbetardeputerades sovjet. Genom att göra så tvingar den oss att analysera och kritisera lagligheten i dess handlande.

I åtalet står att nämnda 52 personer är anklagade för att ”ha gått med i en sammanslutning... vilken enligt deras vetskap syftade till att ändra regeringssystemet i Ryssland, som upprättats med hjälp av grundläggande lagar, och ersätta det med en demokratisk republik”. Däri ligger pudelns kärna. Åtalet antas komma under artiklarna 101 och 102 i lagboken.

Åtalet framställer alltså arbetardeputerades sovjet som en revolutionär ”sammanslutning” som har grundats på grundval av ett tidigare formulerat politiskt mål – som en organisation vars medlemmar, enbart genom att gå med i den, anslöt sig till ett bestämt, tidigare utarbetat politiskt program. En sådan definition av sovjeten motsägs helt och hållet av den bild som presenterades i åtalet av de omständigheter som låg bakom bildandet av organisationen. På första sidan läser vi att initiativtagarna till den framtida sovjeten uppmanade till ”val av deputerade till en arbetarkommitté som skulle kunna ge arbetarklassens rörelse organisation, enighet och styrka” samt ”fungera som talesman inför övriga samhället om Petersburgarbetarnas behov. Val av deputerade genomfördes genast vid ett antal fabriker”, fortsätter åtalet. Vilket var då sovjetens politiska program, när den bildades? Det fanns inget: det kunde verkligen inte finnas något, för sovjeten bildades inte, som vi har sett, på basis av en grupp personer som hade samma politiska uppfattning (som ett politiskt parti eller en konspiratorisk organisation), utan på basis av vald representation (som en *duma* eller *zemstvo*). När man betänker de förhållanden under vilka sovjeten bildades, är det ingen tvekan om att de åtalade, precis som alla andra medlemmar i sovjeten, inte gick med i en konspiratorisk förening som, enligt deras vetskap, hade som målsättning att med våld kasta det nuvarande regeringssystemet över ända och grunda en demokratisk republik, utan ett representativt organ vars vidare aktiviteter skulle bestämmas av framtida kollektiva beslut av medlemmarna.

Om sovjeten är en sammanslutning som artiklarna 101 och 102 föreskriver, vilka är då gränserna för denna sammanslutning? Deputerade sitter inte i sovjeten för att de har valt att göra det, som medlemmar i en sammanslutning gör, utan för att de är valda att sitta där. För övrigt har valorganisationen aldrig upplösts; den existerar alltid vid fabriken, den deputerade är ansvarig inför den för sina handlingar, och genom sin deputerade har den helt klart inflytande över sovjetens aktiviteter. Initiativet till alla de viktigaste frågorna – strejker, kampen för åttatimmarsdag,

arbetarnas beväpning – kom inte från sovjeten utan från de mest progressiva fabrikerna. Arbetarna, det vill säga valmanskåren höll möten och antog resolutioner som sedan lades fram till sovjeten av deras deputerade. Alltså var sovjeten, såväl formellt som i praktiken, en organisation av majoriteten av Petersburgs arbetare. Den baserade sig på en sammanslagning av olika valmanskårer, där sovjeten på ett sätt spelade samma roll som exekutivkommittén spelade i relation till sovjeten som helhet. Vid ett tillfälle medger åtalet detta med emfas. ”Arbetarkommitténs⁷⁵ strävan efter att beväpna medborgarna” står det ”uttrycktes i de beslut och resolutioner från enskilda organisationer som bildade arbetarkommittén” och åtalet går vidare med att citera det relevanta beslut som fattades vid ett möte med typograferna. Men om nu typografernas fackförening, i åklagarens ögon, ”utgjorde en del” av sovjeten (eller snarare sovjetens organisation), är det helt klart att varje medlem i den fackföreningen, med den måttstocken, var medlem i en organisation som hade som mål att med våld kasta det nuvarande systemet över ända. Det gäller inte bara typografernas fackförening, utan genom att sända deputerade till sovjeten, gick arbetare i varje fabrik med i Petersburgproletariatets organisation såsom en valmanskår. Så om nu åklagarna hade för avsikt att tillämpa artiklarna 101 och 102 fullständigt bokstavligt skulle inte mindre än 200.000 Petersburgarbetare stå inför skranket; det är i själva verket den ståndpunkt dessa arbetare själva intar, vilket visas av ett antal starkt formulerade resolutioner som de antog i juni där de begärde att ställas inför rätta. Och det kravet är inte enbart en politisk demonstration; det är en påminnelse till åklagarsidan om dess elementära lagliga förpliktelser.

Men lagliga förpliktelser är det sista som intresserar åklagarsidan. Den vet att myndigheterna vill ha några få dussin offer så att de kan fullborda sin ”seger”, och de begränsar alltså antalet åtalade genom en rad motsägelser och grova felslut.

1. Den blundar fullständigt för att sovjetens är *vald* och framhärdar med att betrakta den som ett band av likasinnade revolutionärer.
2. Eftersom det totala antalet medlemmar i sovjeten – 500 till 600 personer – är för stort för syftet med en tendentiös rättegång av inbillade konspiratörer som manipulerar massan av arbetarklassen, valde åklagarsidan helt konstlat ut exekutivkommittén. Den ignorerar medvetet att exekutivkommittén är vald och att dess sammansättning varierade och den tog ingen hänsyn till dokumentära bevis, utan tillskriver exekutivkommittén beslut som i själva verket togs av sovjeten i plenarsession.
3. Av sovjetens medlemmar ställs, förutom medlemmar i exekutivkommittén, endast de deputerade inför rätta som ”deltog aktivt och (?) personligt i sovjetens aktiviteter”. Ett sådant urval är helt slumpmässigt. Lagen fördömer inte enbart ”aktivt och personligt” utan all sorts deltagande i en kriminell organisation. *Graden* av aktivitet bestämmer endast hur *hårt* straffet blir.

Men inom vilket område finns åklagarsidans kriterier? I dess ögon är sådana aktiviteter som att kontrollera entrébiljetter, delta i en strejkvaktskedja eller till och med medge att man tillhörde sovjeten bevis för aktivt och personligt deltagande i en sammanslutning som har som mål att med våld kasta regeringen över ända. När det till exempel gäller de åtalade Krasin, Lukanin, Ivanov och Marlotov går åklagarsidan enbart på deras eget medgivande att de deltagit i sovjeten och utifrån det medgivandet drar den på något sätt slutsatsen att deras deltagande var ”aktivt och personligt”.

4. Om vi lägger till den handfull ”utomstående” som arresterades av en ren olyckshändelse den tredje december som sovjetens gäster, och som inte hade någon som helst relation till sovjeten och aldrig hade öppnat munnen vid något möte med denna, får vi en än klarare bild av det otillständigt slumpmässiga sätt man valde ut de åtalade.

⁷⁵ Sovjeten kallades ibland så i början.

5. Men inte ens det räcker. Efter 3 december anslöt sig nya medlemmar till vad som återstod av sovjeten. Exekutivkommittén återskapades, *Izvestija* fortsatte att komma ut (nr 8 kom ut dagen efter det att sovjeten arresterades), och den återskapade exekutivkommittén uppmanade till decemberstrejken. Efter en viss tid arresterades exekutivkommittén till den nya sovjeten. Och vad hände? Trots att den bara fortsatte den gamla sovjetens arbete och inte på något sätt skiljde sig från den beträffande målsättning eller kampmetoder, behandlas fallet med den nya sovjeten, av någon anledning, inte på laglig väg, utan med administrativa åtgärder.

Stod då sovjeten på laglig grund? Nej, det gjorde den inte eftersom det inte existerade någon sådan grund.

Även om den hade velat kunde sovjeten inte ha bildats på grundval av manifestet från den 17 oktober av den enkla anledning att den bildades innan manifestet antogs; faktum är att den uppstod ur den revolutionära rörelse som också födde manifestet.

Hela åtalet konstruerades utifrån det grova antagandet att det existerade en kontinuerlig laglighet i Ryssland under förra året. Åklagarsidan utgår från det absurda antagandet att alla paragrafer i lagboken hade kvar sin styrka hela tiden och att de användes hela tiden och aldrig avskaffades – varken på papperet eller ens de facto.

Vad som i verkligheten hände var att ett antal paragrafer revs ut ur lagboken av revolutionen med myndigheternas tysta medgivande.

Ägde zemstvo-kongresserna rum helt enligt lagboken? Överensstämde alla banketter och demonstrationer med lagboken? Följde pressen alla censurers regler? Var det inte så att olika sammanslutningar för intelligentian bildades, ostraffat och ”utan preliminärt tillstånd”, som det heter.

Men låt oss uppehålla oss vid själva sovjetens öde. Eftersom man antar att paragraferna 101 och 102 i lagboken kunde användas hela tiden betraktar åklagarsidan sovjeten som en medvetet kriminell organisation från och med dess födelse, och man ser därför själva handlingen att gå med i sovjeten som ett brott. Men, om man intar den ståndpunkten, hur förklarar man då det faktum att maktens höga representanter ingick förhandlingar med en kriminell organisation som hade som mål att med revolutionära medel åstadkomma republik? Utifrån ståndpunkten om legal kontinuitet var greve Wittes underhandlingar med sovjeten kriminella.

Händelsen med greve Witte demonstrerar vilka absurditeter åklagarsidan hemfaller åt när den insisterar att lagligheten fortsatte oavbrutet i Ryssland under hela 1905.

När man citerar debatten som ägde rum i samband med att man sände deputationen till Witte som begärde frigivandet av tre av sovjetens medlemmar som arresterades vid ett torgmöte utanför Kazanskijkatedralen, talar åklagarsidan om denna vädjan till Witte som ett ”legitimt försök att åstadkomma frigivandet av de arresterade”. (sid. 6)

Alltså anser åklagarsidan att det var ”legitimt” för greve Witte, statsmaktens högste representant, att förhandla med en revolutionär organisation som hade som mål att störta det statssystem som Witte skulle försvara.

Vad var då resultatet av detta ”legitima försök”?

Åtalet beskriver helt riktigt att ordföranden för ministerkommittén ”efter diskussion med stadens guvernör beordrade att de arresterade skulle frigges” (sid. 6) Alltså tillmötesgick statsmakten kraven från en kriminell organisation vars medlemmar enligt paragraf 101 och 102 inte skulle ha befunnit sig i premiärministerns vardagsrum utan i straffarbete.

Var fanns då ”lagligheten”? Var torgmötet utanför Kazanskijkatedralen den 18 oktober lagligt?

Tydiligen inte eftersom de sovjetmedlemmar som genomförde mötet arresterades. Var det lagligt att en regeringsfientlig organisation sände en deputation till regeringen? Åklagarsidan besvarar frågan jakande. Det tycks som om "lagligheten" krävde, inte att de arresterade frigavs utan att deras medbrottslingar som fortfarande var på fri fot skulle arresteras. Eller gav greve Witte amnesti till brottslingarna? Vem gav honom i så fall rätten att bevilja amnesti?

Arbetardeputerades sovjet stod inte på laglig grund. Men det gjorde inte regeringen heller. Laglig grund existerade inte.

Oktober- och novemberdagarna satte stora delar av befolkningen i rörelse, avslöjade en mängd dunkla intressen, skapade en mängd nya organisationer och nya former av politiskt liv. Det gamla systemet avvecklade högtidligen sig själv genom manifestet från den 17 oktober. Men inget nytt system existerade ännu. Gamla lagar som helt klart stod i motsättning med manifestet hade inte avskaffats; men de överträdde de facto för varje steg. Myndigheterna inte bara tolererade tusentals sådana överträdelser, utan ibland uppmuntrade man dem öppet. Genom manifestet från den 17 oktober fick inte bara en rad existerande lagar ett logiskt värde som var noll och intet. Manifestet likviderade absolutismens faktiska lagstiftande apparat.

Nya former av offentligt liv började komma till stånd och existerade utanför varje laglig definitions gränser. Sovjeten var en av dessa former.

Den löjliga motsägelsen mellan definitionen i paragraf 101 och sovjetens verkliga ansikte beror på att sovjeten var en institution som man absolut inte tänkt på i det gamla Rysslands lagar. Den uppstod vid ett tillfälle när legalitetens gamla, ruttna kläder brast i alla sömmar och dess trasor föll till marken bara för att trampas på av den revolutionära nationen. Sovjeten uppstod inte för att den lagligt kunde försvaras utan för att den helt sonika behövdes.

När de regerande reaktionära krafterna efter de första kraftmätningarna började återfå krafterna, började de med att åberopa lagar som i verkligheten hade avskaffats, på samma sätt som de som är inblandade i ett gatubråk använder den första sten de får tag på. Paragraf 101 i lagboken var den första sten de plockade upp, och justitiekammaren stod till tjänst med att spela rollen som slangbåge genom att döma de personer som fördes fram av ett okunnigt gendarmeri och krypande åklagare till ett visst straff.

Frågan om officiella partirepresentanter deltog i sovjetens beslut avslöjar tydligare än något annat hopplösheten i åklagarsidans lagliga ställningstagande.

Alla som hade något som helst att göra med sovjeten vet att representanter för partierna inte hade någon rösträtt varken i sovjeten eller i exekutivkommittén; de deltog i diskussionerna men inte i omröstningarna. Det berodde på att sovjeten organiserades enligt principen av arbetarrepresentation från företag och yrken och inte från partigrupper. Partirepresentanter kunde delge sovjeten sin politiska erfarenhet och kunskap och de gjorde det men de kunde inte rösta utan att kränka principen av representation från de arbetande massorna. De var så att säga politiska experter bland sovjetens medlemmar.

Detta enkla faktum kunde ha fastställts utan svårighet, men ändå erbjöd det de största svårigheter för de undersökande och åklagande myndigheterna.

Den första svårigheten var av helt laglig natur. Om sovjeten är en kriminell sammanslutning som har vissa på förhand uppsatta mål, om de åtalade är medlemmar i denna kriminella sammanslutning och måste framträda som sådana inför rätta, vad ska man då göra med dessa åtalade som tillhörde sovjeten enbart som konsulter och som enbart kunde uttrycka sin åsikt men inte delta i omröstningarna, det vill säga i att direkt avgöra den kriminella föreningens kollektiva vilja? Precis som en experts uttalande i rätten kan ha ett avgörande inflytande på domen, men utan att göra experten ansvarig för domen, kan partirepresentanters uttalanden, oberoende av hur stort inflytande de hade

på sovjetens agerande, inte göra dem lagligt ansvariga för dessa handlingar. De sa till sovjeten: Här är vår åsikt, här är vårt partis åsikt, men det är ni som måste besluta. Det behöver inte påtalas att partirepresentanterna inte har för avsikt att gömma sig undan åtal med detta argument. Trots allt så försvarar åklagarsidan inte några ”paragrafer”, någon ”laglighet”, någon ”lag”, utan en speciell kasts intressen. Och eftersom partirepresentanterna med sitt arbete tillfogade den kasten lika många slag som vilken annan medlem av sovjeten som helst, är det helt i sin ordning att regeringens hämnd, i form av utslaget från justitiekammaren, skulle slå mot dem på samma sätt som den slår mot industrirepresentanterna.

Men en sak är säker, eftersom det genom en grov förvrängning av fakta och deras legala betydelse kan vara helt möjligt att utpeka de deputerade som medlemmar av en kriminell organisation, är användandet av paragraf 101 om representanterna för de politiska partierna i sovjeten förkroppsligandet av juridisk absurditet. Det är i alla fall vad mänsklig logik säger oss, och juridisk logik kan inte vara något annat än tillämpningen av universell mänsklig logik på ett specifikt fenomen.

Den andra svårigheten som åklagarsidan stötte på i samband med partidelegaternas status i sovjeten var politisk. Uppgiften som låg framför general Ivanov, och senare assisterande åklagare Batltz, eller vem det nu var som dolde sig bakom honom, var verkligen enkel: De var tvungna att framställa sovjeten som en konspiratorisk organisation som, under press från en grupp energiska revolutionärer, kontrollerade de terroriserade massorna. Allting talar emot denna jakobinska parodi av sovjeten som den sågs av polisen; sovjetens medlemmar, dess aktiviteters öppna karaktär, dess metod att diskutera och besluta alla frågor och slutligen frånvaron av rösträtt för partirepresentanter. Vad gjorde då den undersökande myndigheten? Om fakta talar emot den, då är det illa för fakta; man gör sig av med dem med ”byråkratiska metoder”. Genom protokollen och rösträkningen, faktiskt genom sina egna agents vittnesmål, kunde gendarmeriet enkelt upptäcka att partirepresentanterna enbart åtnjöt rådgivande rättigheter i sovjeten. Gendarmeriet visste det, men eftersom detta skulle ha minskat omfattningen på dess svävande överväganden och planer, gjorde man allt man kunde för att vilseleda åklagarsidan på denna punkt. Trots att frågan om partirepresentanternas lagliga status i sovjeten var så viktig, undvek gendarmeriet systematiskt och medvetet denna fråga vid förhören. Gendarmeriet var mycket intresserat av att veta var individuella medlemmar av exekutivkommittén satt och hur de kom in i och gick ut ur kommittérummet, men de var inte alls intresserade av att veta om de 70 socialdemokraterna och 35 socialistrevolutionärerna, allt som allt 105 personer, hade rätt att rösta i sådana frågor som generalstrejken, åttatimmarsdagen mm. De avhöll sig från att ställa vissa frågor till de åtalade och vittnena bara därför att man inte ville få fram vissa fakta.⁷⁶ Det är helt klart och ingen kan förneka det.

Vi har sagt att den undersökande myndigheten på så sätt vilseledde åklagarsidan. Men är det så? En åklagarrepresentant är närvarande vid förhören, eller undertecknar i alla fall protokollen från förhören. Det saknas alltså inte tillfälle att visa intresse för sanningen, allt som behövs är ett sådant intresse. Men det finns naturligtvis inte ett spår av något sådant intresse. Åklagarsidan har inte bara dolt ”misstagen” från den preliminära undersökningen utan i verkligheten använt dem för att dra slutsatser som de visste var falska.

Det här är allra tydligast i den del av åtalet som rör sovjetens aktivitet med att beväpna arbetarna.

Vi har inte för avsikt att här diskutera frågan om ett väpnat uppror och sovjetens ställningstagande i frågan. Den frågan har tagits upp i andra artiklar. Här är det helt tillräckligt för oss att säga att det väpnade upproret som en revolutionär idé som inspirerar massorna och vägleder deras valda organ skiljer sig från åklagarsidans och polisens uppfattning om ett väpnat uppror lika mycket som arbetardeputerades sovjet skiljer sig från den organisation som man tänker sig i paragraf 101. Men

⁷⁶ Bara på ett ställe sägs det i åtalet att partirepresentanterna, enligt Rastorguijev, tydligen inte hade rätt att rösta (sid.39). Men åklagarsidan har inte ansträngt sig för att själv bilda sig en uppfattning i frågan, eller man har snarare undvikit att göra det.

myndigheternas hopplösa misslyckande med att förstå sovjetens mening och anda, deras hopplösa förvirring när det gäller dess politiska idéer, är helt i linje med deras önskan att basera sina anklagelser på en mycket enkel mekanisk sak; en Browningrevolver.

Även om, som vi ska se, polisundersökningen lade fram väldigt litet material i den frågan, försöker den som skrivit åtalet – anmärkningsvärd för sin fräckhet – bevisa som ett faktum att exekutivkommittén beväpnade arbetarna i massiv skala för att åstadkomma ett väpnat uppror. Vi nödgas citera det relevanta stycket ur åtalet och undersöka det bit för bit.

”Det tycks”, resonerar åtalet, ”som om det faktiska förverkligandet av exekutivkommitténs *alla tidigare nämnda avsikter* när det gäller att beväpna Petersburgarbetarna ägde rum under samma period (det vill säga andra hälften av november), eftersom det, enligt vittnesmålet av Grigorij Levkin, en deputerad från Bogdanovs tobaksfabrik, vid ett av mötena i mitten av november, bestämdes (av vem?) att bilda beväpnade ’tital’ och ’hundratals’ för att stödja demonstrationerna och vid exakt samma tidpunkt påpekade deputerade Nikolaj Nemtsov att arbetarna saknade vapen och en insamling av pengar för att köpa vapen hölls i församlingen (var?).” Vi får alltså veta att exekutivkommittén i mitten av november satte ”alla” sina avsikter i verket när det gällde att beväpna proletariatet. Vilka bevis finns det för det? Två oantastliga bevis. Först vittnar Grigorij Levkin om att det omkring den här tiden bestämdes (förmodligen av sovjeten) att bilda beväpnade ”tital” och ”hundratals”. Tydligt var det alltså så att sovjeten i mitten av november *genomförde* sin tanke att beväpna arbetarna genom att, vid exakt samma tidpunkt, uttala...intentionen (eller ta beslut) att beväpna dem! Men är det då sant att sovjeten tog ett sådant beslut? Inte alls. Den här gången hänvisar inte åtalet till ett beslut av sovjeten som aldrig existerade, utan till ett tal av en av sovjetens medlemmar (jag själv), tidigare citerat på sidan 17 i samma åtal.

Åklagarsidan lägger alltså som bevis för att man gör ”intentioner” till verklighet fram en resolution som, även om den hade antagits, bara skulle uttalat en sådan intention.

Det andra beviset på att man beväpnade Petersburgs arbetare i mitten av november får man av Nikolaj Nemtsov som ”just då” påvisade att arbetarna inte hade några vapen. Det är inte lätt att förstå hur Nemtsovs vittnesbörd om *frånvaron* av vapen kan bevisa *närvaron* av vapen. Men efter detta sägs det att ”en insamling för att köpa vapen ägde rum bland de församlade”. Det är ingen tvekan om att man samlade ihop pengar för att köpa vapen. Låt oss anta, speciellt, att en sådan insamling också ägde rum vid det tillfälle som åklagarsidan hänvisar till. Men varför skulle det av detta följa att ”det faktiska förverkligandet av exekutivkommitténs ovan nämnda intentioner att beväpna Petersburgarbetarna skulle tillhöra samma tidsperiod”? Vidare: Till vem påpekade Nikolaj Nemtsov bristen på vapen? Tydligt vid ett möte med sovjeten eller exekutivkommittén. Alltså måste vi förmoda att insamlingen för att beväpna arbetarna ägde rum bland några dussin eller hundra deputerade; och detta som är ganska osannolikt i sig själv bevisar att massorna redan var beväpnade vid den här tidpunkten!

Och så har man bevisat arbetarnas beväpning; nu ska vi avslöja anledningen till denna handling. Här är vad åtalet har att säga i denna fråga. ”Förevändningen för en sådan beväpning var, enligt vittnesmål av deputerade Alexej Sjisjkin, risken att pogromer skulle förekomma, men Sjisjkin säger att det bara var en förevändning och att ett beväpnat uppror i verkligheten enligt uppgift planerades till den 9 januari. *I verkligheten*”, fortsätter åtalet, ”påbörjades distributionen av vapen, enligt Michail Chacharev, en deputerad från Odners fabrik, av Chrustaljov-Nosar redan i oktober, och han, Chacharev, fick en Browning av Chrustaljov ”som skydd mot de Svarta hundradena”. Men denna defensiva anledning till beväpningen vederläggs, förutom i ovannämnda beslut av sovjeten, även genom innehållet i vissa dokument som man har hittat bland Georgij Nosars papper. Dessa papper innehöll det ursprungliga exemplaret av en sovjetresolution, utan någon som helst indikation på när den skrevs. De innehåller en vädjan om vapen och att bilda beväpnade förband och en arbetararmé ”som är beredd att slå tillbaka de Svarta hundradenas regering som ödelägger det ryska landet”.

Låt oss stanna där för ett ögonblick. Att göra motstånd mot Svarta hundradena är bara en förevändning; det verkliga motivet till att sovjeten beväpnade befolkningen i mitten av november var ett beväpnat uppror den 9 januari. Det verkliga målet var hemligt inte bara för dem som beväpnades utan också för dem som stod för beväpningen, så vore det inte för Alexej Sjisjkins vittnesmål skulle ingen ha vetat att arbetarmassornas organisation hade satt ett exakt datum för ett väpnat uppror. Ett annat bevis för att det var precis i mitten av november som exekutivkommittén beväpnade massorna inför ett väpnat uppror i januari är det faktum att Chacharev, i oktober, fick en Browning av Chrustaljov ”för att skydda sig mot de Svarta hundradena”.

Men i åklagarsidans ögon motbevisas den defensiva anledningen till beväpnandet ytterligare av vissa dokument som återfanns bland Nosars papper, till exempel originalkopian (?) av en resolution som vädjar till arbetarna att beväpna sig för att ”slå tillbaka de Svarta hundradenas regering som ödelägger det ryska landet”. Att sovjeten påpekade för massorna behovet att beväpna sig och att ett uppror är ofrånkomligt framgår klart av många av sovjetens beslut; ingen kan förneka det; åklagarsidan behöver inte uppfinna bevis för det. Vad den verkligen vill bevisa är att exekutivkommittén i mitten av oktober satte ”alla sina intentioner” i verket när det gäller att beväpna massorna, och att denna beväpning faktiskt ägde rum och hade som ett direkt och omedelbart mål ett beväpnat uppror; och för att bevisa detta åberopar åklagarsidan ytterligare en resolution som skiljer sig från de andra genom att den inte är daterad och det är omöjligt att avgöra om den verkligen var antagen av sovjeten någon gång. Och slutligen är det exakt denna tvivelaktiga resolution, som man avser ska motbevisa beväpningens defensiva karaktär, som klart och tydligt talar om att *slå tillbaka* de Svarta hundradenas regering som ödelägger landet.

Men åklagarsidans räcka av missöden gällande Browningrevolvraerna slutar inte där. ”Vidare” fortsätter åklagarsidan för att vederlägga operationens defensiva syfte ”återfanns i Nosars dokument en anteckning av en okänd person som påpekade att Chrustaljov hade lovat att dela ut åtskilliga Browning eller Smith & Wesson revolverar till ett rimligt pris och författaren, som bor i Kolpino, ber att de utlovade vapnen ska ges till honom.”

Att förstå varför den som antecknat raderna ”som bor i Kolpino” inte kunde ha mottagit revolverarna ”till ett rimligt pris” för *självförsvar* i stället för ett väpnat uppror är lika svårt som resten. En annan anteckning som innehåller en bön om revolverar har inget nytt att tillägga.

Till slut visar sig åklagarsidans uppgifter om beväpnande av Petersburgs arbetare att vara helt försumbara. ”Mycket små utgifter om inköp av vapen hittades bland Nosars dokument”, säger åtalet klagande, ”eftersom (!) hans papper innehöll en anteckningsbok och ett separat papper där det fanns anteckningar om distribution av revolverar av olika märken och lådor med ammunition till arbetarna och enligt dessa anteckningar distribuerades sålunda endast sextiofyra revolverar.”

Att dessa 64 revolverar skulle utgöra bevis på att exekutivkommitténs ”alla intentioner” på ett väpnat uppror i januari sattes i verket är klart och tydligt ett problem för åklagarsidan. Den beslutar sig därför för ett djärvt steg; om man inte kan bevisa att revolverarna *köptes* måste man bevisa att de *eventuellt kunde ha köpts*. Med detta i åtanke förser åklagarsidan det sorgliga antalet 64 revolverar med imponerande antaganden av finansiell natur. Efter att man påpekat att en insamling för vapenköp ägde rum vid *Compagnie des Wagons-Lits*-fabriken slår åtalet fast: ”Insamlingar av detta slag erbjöd ett tillfälle att förvärva vapen, alltså kunde arbetardeputerades sovjet, när så behövdes, anskaffa vapen i stora kvantiteter eftersom de disponerade stora summor pengar ... exekutivkommitténs alla kvitton uppgick till 30.063 rubel och 52 kopek.”

Här har vi tonen och hållningen hos en tidningsartikel som avvisar varje tillstymmelse till bevis. Först citerar man vissa anteckningar och ”originalkopior” av resolutioner, sedan avfärdar man deras vittnesmål med en djärv och förenklad förmodan; exekutivkommittén hade mycket pengar, alltså hade den många vapen.

Om vi skulle dra en slutsats med åklagarsidans metod skulle vi kunna säga: Hemliga polisen har en massa pengar, därför har pogrommakarna en massa vapen. Men en sådan slutsats skulle bara ytligt påminna om den som åtalet kom med, eftersom varje kopek i händerna på sovjeten redovisades, något som gör det enkelt att avvisa åklagarsidans djärva gissning som rena löjan. Däremot är utbetalningarna från hemliga polisen ett stort mysterium som borde ha varit föremål för en förundersökning för länge sedan.

För att en gång för alla göra upp med argumenten och slutsatserna från åtalet rörande beväpnandet av befolkningen, låt oss presentera dem i strikt logisk ordning.

TES

Någon gång i mitten av november beväpnade exekutivkommittén Petersburgs proletariat för att kunna genomföra ett väpnat uppror.

BEVIS

- a) En av sovjetens medlemmar förespråkade vid mötet den 6 november att man skulle organisera arbetarna i beväpnade förband om 10 och 100 man.
- b) I mitten av november talade Nikolaj Nemtsov om bristen på vapen.
- c) Alexej Sjisjkin visste att man hade bestämt ett datum för ett uppror till den 9 januari.
- d) Så tidigt som i oktober mottog Chacharev en revolver till försvar mot Svarta hundradena.
- e) En odaterad resolution hänvisar till behovet av vapen.
- f) En okänd person "bosatt i Kolpino" bad om revolverar "till ett rimligt pris".
- g) Trots att man bara lyckats fastställa att 64 revolverar har distribuerats hade sovjeten pengar, och eftersom pengar är något allmänt erkänt, skulle de ha kunnat bytas mot vapen.

Dessa slutsatser duger inte ens som exempel på avsiktliga felslut i en högstadiebok i logik. De är så omogna att deras omogenhet är en förolämpning mot varje normalt funtad människas intelligens.

Det är på detta material och på denna tolkning av lagen som justitiekammaren måste basera sitt utslag.

Kapitel 31 Mitt tal inför domstolen

Möte 4 (17) oktober 1907

Ärade domstolsledamöter, ärade representanter för ständerna!

Huvudsyftet med domstolens undersökning, precis som för den preliminära undersökningen, är frågan om ett väpnat uppror – en fråga som aldrig någonsin togs upp på arbetardeputerades sovjets dagordning under dess 50 dagar långa existens, vilket kan verka underligt för Specialdomstolen. Frågan om ett väpnat uppror som sådant varken lyftes eller diskuterades vid något av våra möten; vidare diskuterades varken frågan om en konstituerande församling eller en demokratisk republik, inte ens frågan om generalstrejk som sådan eller dess grundläggande betydelse som en metod för revolutionär kamp togs upp vid något möte. Dessa centrala frågor, som diskuterades under ett antal år, först i den revolutionära pressen och senare under åtskilliga möten, togs aldrig upp av sovjeten. Senare ska jag förklara varför det var så och också förklara sovjetens uppfattning om ett väpnat uppror.

Men innan jag kommer till denna fråga, som rätten anser central, ska jag tillåta mig att göra rätten uppmärksam på en annan fråga som, jämfört med den första är mer allmängiltig och inte så akut – nämligen frågan om sovjetens användande av våld i största allmänhet. Ansåg sig sovjeten ha rätt att genom en eller annan av sina sidoorganisationer utöva våld eller repressiva åtgärder i vissa fall? Mitt svar på denna fråga som ställs så allmänt är: Ja! Jag vet lika väl som representanten för åklagarsidan att i varje ”normalt” fungerande stat, hur den än ser ut, har statsmakten monopol på våld och repression. Det är dess ”omistliga” rätt, och den vaktar denna med svartsjuk noggrannhet, alltid vaksam på om någon annan organisation inkräktar på detta våldsmonopol. På det här sättet kämpar statsorganisationen för sin existens. Det räcker med att ha en konkret bild av ett modernt samhälle, detta komplexa och motsägelsefulla samverkande system – till exempel i ett land så vidsträckt som Ryssland – för att det ska bli helt klart att, om man betänker den nuvarande sociala strukturen med alla motsättningar, repression är helt oundvikligt.

Vi är inte anarkister, vi är socialister. Anarkisterna kallar oss ”etatister”, eftersom vi erkänner den historiska nödvändigheten av staten och alltså den historiska nödvändigheten av statsrepression. Men under de förhållanden som skapats av en politisk generalstrejk, vars natur är sådan att den lamslår statens mekanismer – under dessa förhållanden blev den gamla makten, som sedan länge var föråldrad och mot vilken generalstrejken riktade sig, till sist oförmögen att agera, den blev helt oförmögen att upprätthålla lag och ordning, inte ens med de barbariska metoder som var de enda som stod till dess förfogande. Samtidigt hade strejken kastat hundratusentals arbetare från fabrikerna ut på gatorna och frigjort dessa arbetare för offentligt och politiskt liv. Vem skulle styra upp dem, vem skulle bringa disciplin in i deras led? Vilket organ för den gamla statsmakten? Polisen? Gendarmeriet? Hemliga polisen? Jag frågar mig: Vem? Och jag hittar inget svar. Ingen utom arbetardeputerades sovjet. Ingen!

Sovjeten som styrde denna kolossala naturkraft, såg som sin omedelbara uppgift att minska de interna motsättningarna till ett minimum, förhindra överdrifter och se till att kampens oundvikliga offer blev så få som möjligt. Och under den politiska strejk som hade skapat den, blev sovjeten därmed ingenting annat än organ för den revolutionära massans självstyre; ett maktorgan. Den styrde helhetens delar genom helhetens önskan. Det var en demokratisk makt och den åtlyddes frivilligt. Men eftersom sovjeten var den överväldigande majoritetens organiserade makt, så var den oundvikligen tvingad att vidta repressiva åtgärder mot de grupper bland massorna som införde anarki i leden. I egenskap av en ny historisk makt, den enda makten i en tid av moralisk, politisk och teknisk bankrutt för den gamla makten, den enda garanten för personlig frihet och allmän ordning i den termens bästa mening, ansåg sig sovjeten berättigad att använda sin makt mot sådana element. Representanterna för den gamla makten, som helt och hållet baserar sig på mordiskt förtryck, har ingen rätt att med moralisk indignation tala om sovjetens våldsamma metoder. Den

historiska makten, som åklagarsidan representerar i denna domstol, är minoritetens organiserade våld mot majoriteten. Den nya makten, som företrädde av sovjeten, är majoritetens organiserade vilja som uppmanar minoriteten att lyda. Denna skillnad utgör sovjetens revolutionära rätt till existens, en rätt som står över några juridiska eller moraliska tveksamheter.

Sovjeten erkände rätten att använda repressiva åtgärder. Men i vilka fall och i vilken utsträckning? På denna punkt har vi hört hundratals vittnen. Innan man övergick till repressiva åtgärder använde sovjeten övertalning. Det var deras sanna metod och sovjeten använde den outtröttligt. Genom revolutionär agitation, genom det talade ordets makt, fick sovjeten hela tiden fler och fler anhängare och underkastade dem sin auktoritet. Om man möttes av motstånd från okunniga eller korrupta grupper inom proletariatet, så man att tiden att oskadliggöra dem genom fysiskt våld alltid skulle komma förr eller senare. Som ni har sett av vittnesmålen sökte man andra vägar. Man vädjade till fabriksadministrationens sunda förnuft när man bad dem sluta jobba, man kunde utöva inflytande på okunniga arbetare genom tekniker och ingenjörer som stödde generalstrejken. Man sände ut deputerade till arbetarna för att ”få ut dem” och bara i de mest extrema fallen hotade man strejkbrytare med våld. Men använde man någonsin våld? Ärade domstolsledamöter, ni har inte sett något bevis för det i den preliminära undersökningen och trots alla försök, visade det sig omöjligt att hitta sådana exempel under domstolsförhandlingarna. Även om vi skulle ta dessa exempel på ”våld”, lustiga snarare än tragiska, som har lagts fram inför rätten på allvar (den och den gick in i någons lägenhet utan att ta av sig mössan, den och den arresterade någon annan med ömsesidigt samtycke...) behöver vi bara jämföra den här mössan som någon glömde att ta av sig med de hundratals *huvuden* som den gamla makten så ofta ”tar bort” av misstag, för att sovjetens våldsamma metoder ska få sina rätta proportioner i våra ögon. Och det är allt vi vill. Det är vår uppgift att rekonstruera den tidens händelser till sina rätta proportioner, och därför har vi, de åtalade, engagerat oss i denna rättegång.

Låt mig ställa en annan fråga som är av betydelse för rätten. Fick arbetarsovjetens handlingar och deklamationer en laglig grund i manifestet från den 17 oktober? Vilket släktskap fanns det mellan sovjetens resolutioner om den konstituerande församlingen och skapandet av en demokratisk republik och oktobermanifestet? Ärligt talat slog det oss aldrig vid den tiden, men i dag är det onekligen av största vikt för rätten. Ärade domstolsledamöter, vi har hört vittnesmålet från vittnet Lutjnin, vilket jag personligen anser vara ytterst intressant, och vissa av dess slutsatser både träffande och djupgående. Bland annat så Lutjnin att eftersom arbetardeputerades sovjet i sina slagord, principer och politiska ideal var en republikansk organisation, så satte den faktiskt, direkt och konkret de friheter i verket som i princip proklamerades av tsarens manifest från 17 oktober och som de som hade ansvar för manifestet faktiskt kämpade emot med näbbar och klor. Ja, ärade domstolsledamöter och herrar som representerar ständerna! Vi, den revolutionära, proletära sovjeten genomförde och satte i praktiken yttrandefriheten, mötesfriheten och den personliga integriteten i verket – allt det som man hade lovat det ryska folket under tryck från oktoberstrejken medan allt den gamla maktens hantlangare kunde göra var att riva sönder dessa landvinningar som man lovat det ryska folket. Ärade domstolsledamöter, det är otvivelaktiga, objektiva fakta som redan har blivit historiska. De kan inte ifrågasättas eftersom de är oomtvistliga.

Men om jag får frågan – och om mina kamrater får frågan – om vi *subjektivt* baserade våra handlingar och deklamationer på manifestet från den 17 oktober, så måste vi kategoriskt svara: Nej! Varför? Eftersom vi var fullt förvissade – och vi hade inte fel – att manifestet från 17 oktober inte skapade någon ny juridisk bas över huvud taget, att den inte skapade grunderna för en ny lagstiftning, för man skapade inte något nytt juridiskt system. Ärade domstolsledamöter, vi är övertygade om att detta inte sker genom manifest utan genom en verklig omorganisation av hela statsapparaten. Eftersom vi antog denna materialistiska ståndpunkt, den enda riktiga, hade vi inget förtroende över huvud taget för den inneboende styrkan i manifestet från den 17 oktober. Och detta förklarade vi öppet. Men jag tror inte att vår subjektiva attityd som partimedlemmar, som

revolutionärer, bestämmer domstolens syn på vår objektiva attityd, som medborgare, till manifestet: För domstolen, om det nu är en domstol, måste se manifestet som grund för en ny lagstiftning, annars kan den inte fortsätta sin verksamhet. Vi vet att det i Italien existerar ett borgerligt parlamentariskt republikanskt parti som arbetar på grundval av landets monarkistiska grundlag. Socialistiska partier, som till sin natur är revolutionära, existerar och kämpar i alla civiliserade länder.

Frågan är: Lämna manifestet från den 17 oktober något utrymme för oss ryska revolutionära socialister? Det är frågan som domstolen måste besvara. Rätten måste säga om vi socialdemokrater hade rätt när vi menade att det konstitutionella manifestet enbart var en lista med löften som aldrig frivilligt skulle uppfyllas; om vi hade rätt i vår revolutionära kritik av dessa pappersgarantier; om vi hade rätt när vi uppmanade folket att engagera sig i öppen kamp för sann och fullständig frihet. Hade vi rätt eller inte? Låt rätten säga oss att manifestet från den 17 oktober är en verklig juridisk grund från vilken vi republikaner skulle kunna existera som personer som trots våra åsikter och intentioner verkar inom lagens ramar. Låt manifestet från den 17 oktober säga oss, genom rättens utslag: "Ni förvägrade mig min verklighet, men jag existerar för er precis som för resten av befolkningen".

Jag har redan sagt att arbetardeputerades sovjet aldrig någonsin tog upp frågan om en konstituerande församling och skapandet av en demokratisk republik på sina möten; ändock är det, som ni har förstått av arbetarklassens vittnen, så att dess uppfattning i frågan var välkänd. Hur skulle det kunna vara på något annat sätt? Trots allt uppstod inte sovjeten ur intet. Den skapades när det ryska proletariatet redan hade genomlevt händelserna 9 januari, senator Sjidlovskijs kommission och hela den långa, alltför långa perioden av rysk absolutism. Långt innan sovjeten existerade hade kravet på en konstituerande församling, för allmän och lika rösträtt, för en demokratisk republik blivit viktiga krav för det revolutionära proletariatet. Det är anledningen till att sovjeten aldrig hade anledning att ta upp dem som en principfråga; man tog helt enkelt med dem i sina resolutioner, som frågor som bestämts en gång för alla. Det samma gällde i huvudsak tanken på en resning.

Vad är då en resning, ärade domstolsledamöter? Inte en palatsrevolution, inte en militärkonspiration, utan en resning av de arbetande massorna! Domstolens ordförande ställde följande fråga till ett av vittnena: Ansåg han att en politisk strejk var en resning? Jag har glömt vad vittnet svarade men det är min fasta övertygelse att en politisk strejk, trots ordförandens tvivel, verkligen i huvudsak är en resning. Det är inte en paradox, även om det kan verka så om man ser till åtalet. Jag upprepar: Min uppfattning av en resning – och jag ska visa det här – har ingenting gemensamt, förutom namnet, med den konstruktion som polisen och åklagarsidan har gett samma namn. Jag säger att en politisk strejk är en resning. För vad är i själva verket en politisk generalstrejk? Den har bara en sak gemensam med en ekonomisk strejk, i båda fallen stannar arbetare borta från arbetet. De två liknar inte varandra på något annat sätt. En ekonomisk strejk har ett precist, snävt mål, att utöva press på en arbetsgivare genom att tillfälligt för detta ändamål sätta denne ur spel. Den avbryter arbetet på en fabrik för att uppnå vissa förändringar inom den fabriks ramar.

En politisk strejks natur är helt annorlunda. Den utövar ingen tryck på enskilda arbetsgivare, i allmänhet ställer den inga specifika ekonomiska krav; kraven riktas över huvudet på den arbetsgivare som den slår mot, mot själva statsmakten. Hur påverkar då en politisk strejk statsmakten? Den förlamar dess livsviktiga verksamhet. Även i ett så efterblivet land som Ryssland, baserar sig den moderna staten på en centraliserad ekonomisk organisation som genom järnvägarnas skelett och telegrafens nervtrådar har blivit en enda enhet. Och trots att telegrafen, järnvägen och alla den moderna teknologins landvinningar kanske inte tjänar den ryska absolutismen kulturellt eller ekonomiskt, så är de desto viktigare för repressionen. Järnvägarna och telegrafen är oersättliga för att förflytta trupper kors och tvärs genom landet, förena och styra administrationen i att förtrycka upprorsandan. Vad åstadkommer en politisk strejk? Den förlamar statens ekonomiska apparat, stör

kommunikationerna mellan administrationens olika delar, isolerar regeringen och gör den maktlös. Å andra sidan förenar den politiskt massorna av arbetare från olika fabriker och ställer arbetarmassorna mot statsmakten.

Däri, ärade domstolsledamöter, ligger det väsentliga i en resning. Att ena de arbetande massorna till en enad revolutionär protestaktion, att förena dem som fiender till den organiserade statsmakten – det mina herrar i domstolen – är en resning som den förstås av sovjeten och som jag också förstår den. Vi såg en sådan revolutionär sammanstötning mellan två fientliga sidor under oktoberstrejken, som bröt ut spontant, utan sovjeten, innan sovjeten, den gav i själva verket upphov till sovjeten. Oktoberstrejken skapade ”anarki” och som ett resultat av denna anarki kom manifestet den 17 oktober. Jag hoppas att åklagarsidan inte förnekar detta, inte mer än de flesta konservativa politiker och journalister, inklusive de som arbetar med den halvofficiella *Novoje Vremja*. Det är bara några dagar sedan som *Novoje Vremja* skrev att manifestet från 17 oktober var resultat av en regeringspanik som skapades av den politiska strejken. Men om detta manifest är grundvalen i ett helt nytt system som satts i rörelse, så måste vi erkänna, ärade domstolsledamöter, att vårt nuvarande statssystem grundar sig på panik, och att den paniken i sin tur grundade sig på arbetarnas politiska strejk. Ni ser alltså att en politisk strejk är mer än bara en arbetsnedläggelse.

Jag har sagt att en politisk strejk, så snart den upphör att vara en demonstration, i allt väsentligt blir en resning. Det skulle vara rättare att säga att den blir den viktigaste, mest allmängiltiga metoden för en proletär resning; den viktigaste, men inte enda metoden. Den politiska strejkens metod har sina naturliga begränsningar. Och detta blev tydligt så snart arbetarna följde sovjetens uppmaning och återupptog arbetet mitt på dagen den 21 oktober (3 november).

Manifestet från 17 oktober mottogs med en misstroendeförklaring; massorna fruktade, med god anledning, att regeringen inte skulle genomföra de utlovade reformerna. Proletariatet såg att en avgörande strid var oundviklig och vände sig instinktivt till sovjeten som centrum för sin revolutionära kraft. Å andra sidan började absolutismen, när den hämtat sig något från sin panik, att rekonstruera sin halvt förstörda apparat och iordningställa sina regementen. Resultatet var att det, efter oktobersammanstötningen, visade sig finnas två maktcentra, en ny, folklig makt – arbetar-deputerades sovjet var en sådan makt – och den gamla officiella makten som grundade sig på armén. Dessa två makter kunde inte existera sida vid sida; om den ena stärktes hotades den andre med utplåning.

Enväldet, som ju baserar sig på bajonetter, försökte naturligtvis att få till stånd så mycket förvirring, kaos och upplösning som möjligt under den stora processen att förena massorna. Sovjeten var centrum i denna process. Eftersom sovjeten var grundad på arbetarmassornas förtroende, disciplin, aktiva medverkan och enighet kunde den å andra sidan inte undgå att förstå det fruktansvärda hot mot frihet, mänskliga rättigheter och personlig immunitet som låg i det faktum att armén och alla maktvapen stannade i samma blodsbesudlade händer som hade använt dem fram till den 17 oktober. Och så börjar en gigantisk kamp för inflytande över armén mellan dessa två maktorgan – det andra stadiet av en växande allmän resning.

Efter masstrejken som satte proletariatet mot enväldet uppstår det en kraftfull rörelse att få armén över på arbetarnas sida, att förbrödra sig med soldaterna, att vinna över deras sinnen. Den här rörelsen utgör naturligtvis en revolutionär lockelse för soldaterna, som absolutismen vilar på. Strejken den 2 november var en kraftfull och lysande demonstration av solidaritet mellan fabriken och kasernen. Om armén hade gått över till folkets sida hade det naturligtvis inte behövts någon resning. Men är det möjligt att armén på ett fredligt sätt kan gå över till revolutionens läger? Nej, det är det inte. Absolutismen kommer inte att vänta med korslagda armar på att armén, befriad från allt fördärvligt inflytande, ska bli folkets vän. Innan allt är förlorat kommer absolutismen att ta initiativ och sätta igång en offensiv. Insåg Petersburgarbetarna det? Ja, det gjorde de. Ansåg proletariatet, ansåg sovjeten att en öppen konflikt mellan de två sidorna var oundviklig? Ja, det

gjorde man; man hade inga tvivel om det, man visste, visste med säkerhet att förr eller senare skulle den ödesdigra timmen slå.

Om de folkliga styrkornas organisation hade tillåtits fortsätta utvecklas längs den väg den hade påbörjat under ledning av arbetardeputerades sovjet, utan att angripas av den beväpnade kontrarevolutionen, så skulle naturligtvis det gamla systemet ha förintats utan några som helst våldsaktioner. För vad kunde vi se? Vi såg hur arbetarna samlades runt sovjeten, hur småböndernas organisation, som drog till sig allt fler bönder, sände sina deputerade till sovjeten; hur järnvägs- och postarbetarfacken förenades med sovjeten; hur de liberala yrkenas organisation, fackföreningarnas fackförening, drogs till sovjeten; vi såg vilken tolerant, närmast välvillig, inställning till och med fabriksledningarna hade mot sovjeten. Det var som om hela nationen gjorde en kraftansträngning för att försöka få fram ett maktorgan från de djupa folklagren som, i verkligheten och utan att ifrågasättas, skulle kunna lägga grunden till ett nytt socialt system medan man väntade på att en konstituerande församling skulle sammankallas. Om den gamla statsapparaten inte hade blandat sig i denna naturliga ansträngning, om den inte hade infört verklig anarki i nationens liv, om denna process för att organisera styrkorna hade fått utvecklas i fullständig frihet, skulle resultatet ha varit ett nytt återfött Ryssland utan att använda våld och utan blodspillan.

Men saken är den att vi aldrig för ett ögonblick trodde att frigörelseprocessen skulle gå lugnt tillväga. Trots manifestet som såg ut som ett definitivt brott med det förflutna, var vi socialdemokrater övertygade om att den gamla statsapparaten aldrig skulle dra sig undan frivilligt, aldrig skulle lämna över makten till folket eller ge upp något enda av sina viktigaste ämbeten; vi förutsåg, och varnade nationen helt öppet, att absolutismen skulle göra många fler krampaktiga försök att behålla den makt man fortfarande innehade och även att ta tillbaka vad man högtidligt hade avträtt. Därför var en resning, ett väpnat uppror, ärade domstolsledamöter, oundvikligt sett ur vår synvinkel. Det var och är fortfarande en historisk nödvändighet i folkets kamp mot polis- och militärstaten. Under oktober och november fanns den idén med på möten av alla slag, den dominerade den revolutionära pressen, fyllde hela den politiska atmosfären och på ett eller annat sätt fanns den i medvetandet hos varje medlem i sovjeten; och det är anledningen till att den helt naturligt fanns med i sovjetens resolutioner och även varför det inte verkade finnas någon anledning att diskutera frågan.

Den spända politiska situation som vi ärvde från oktoberstrejken – en situation där massornas revolutionära organisation, som inte kämpade för sin existens på basis av laglighet eftersom laglighet inte existerade, utan på styrka som verkligen existerade, stod mot en beväpnad kontrarevolution som bara väntade på att få sin hämnd – var, om jag så får säga, upprorets algebraiska formel. Nya händelser lade bara till nya numeriska värden till formeln. Trots åklagarsidans ytliga slutsatser, finns tanken på ett beväpnat uppror inte endast med i sovjetens beslut från den 27 november, alltså en vecka innan vi arresterades, där den uttrycks klart och tydligt: Nej, tanken på ett väpnat uppror, i olika former, men i allt väsentligt densamma, går som en röd tråd från sovjetens allra första början, genom alla sovjetens beslut – i resolutionen som inställer begravningsdemonstrationen, i resolutionen som förklarar novemberstrejken avslutad, och i många andra resolutioner som nämnde en beväpnad konflikt med regeringen, och om det slutliga angreppet eller det slutliga slaget som ett oundvikligt stadium i kampen.

Men hur tolkade sovjeten själv dessa beslut? Trodde den att ett beväpnat uppror är något som kan förberedas under jorden och sedan föras ut på gatorna helt färdigt? Trodde man att ett uppror kan fullföljas enligt en förutbestämd plan? Funderade exekutivkommittén ut en teknik för gatustrider?

Nej, naturligtvis inte. Och det här måste förbrylla författaren till åtalet när han träffar på blott några dussintal revolverar som, i hans ögon, är det enda som behövs för ett beväpnat uppror. Men hans uppfattning är endast lagens uppfattning. Denna känner till allt om konspiratoriska organisationer men kan inte förstå sig på en massorganisation. Hans uppfattning känner till lönnmord och myterier, men kan inte känna till revolution.

Lagen, som den här rättegången grundar sig på, befinner sig årtionden efter den revolutionära rörelsens utveckling. Den moderna arbetarklassrörelsen i Ryssland har absolut inget gemensamt med tanken på en konspiration såsom lagen ser det – en tanke som inte nämnvärt har ändrats sedan Speranskij, som levde samtidigt som Carbonari. Det är anledningen till att försöken att pressa in sovjetens aktiviteter i artiklarna 101 och 102:s snäva definition är dömt att misslyckas ur den juridiska logikens synvinkel.

Och visst, våra aktiviteter *var* revolutionära. Och visst, vi förberedde oss verkligen för ett väpnat uppror.

Massornas uppror, ärade domstolsledamöter, görs inte, det verkställer sig själv. Det är resultatet av sociala relationer, inte resultatet av en plan. Det kan inte skapas, det kan förutses. Av orsaker som berodde på oss lika litet som på tsardömet, blev en öppen konflikt oundviklig. För varje dag kom den allt närmare. Att förbereda för den betydde, för oss, att göra allt i vår makt att minimera förlusterna under denna oundvikliga konflikt. Trodde vi att vi för detta ändamål först var tvungna att samla ihop vapen, göra i ordning en plan för militära operationer, fördela deltagarna i upproret till olika platser, dela in staden i sektorer – med andra ord göra allt det som de militära myndigheterna gör när man förväntar sig oroligheter, när de delar in Petersburg i sektorer, utser överstar som har ansvaret för olika sektorer och utrustar dem med ett visst antal maskingevär och ammunition. Nej, det är inte så vi tolkade vår roll. Att förbereda sig för det oundvikliga upproret – och ärade domstolsledamöter, vi *förberedde* aldrig ett *uppror* som åklagarsidan tror och säger; vi förberedde oss *för* ett uppror. Det betydde för oss först och främst att upplysa folket, att förklara för det att en öppen konflikt var oundviklig, att allt som hade givits dem kunde tas ifrån dem igen, att endast makt kan försvara rätten, att det var nödvändigt med en kraftfull organisation för arbetarmassorna, att fienden måste mötas rakt framifrån, att kampen måste fortsätta till slutet, att det inte fanns någon annan väg. Det är vad förberedelse för ett uppror betydde för oss.

Under vilka förhållanden trodde vi att ett uppror skulle kunna leda till seger? Under förhållanden där vi hade arméns stöd. Den första åtgärden var att få armén över på vår sida. Att få soldaterna att inse vilken skamlig roll de spelade, att övertala dem att arbeta med folket och för folket – det var den första uppgift vi ålade oss. Jag har redan sagt att novemberstrejken, en osjälvisk impuls av direkt broderlig solidaritet med sjömännen som hotades av dödsstraff, också hade en enorm politisk betydelse i och med att den fick armén sympatiskt inställd till proletariatet. Det är dit åklagarsidan skulle ha tittat för att hitta förberedelser för ett väpnat uppror. Men naturligtvis kunde en sympatidemonstration och protest inte i sig själv bestämma utgången. Under vilka förhållanden trodde vi då – och tror vi fortfarande – att armén kan förväntas gå över till revolutionen? Vilka är förutsättningarna för det? Maskingevär och bössor? Om arbetarmassorna hade maskingevär och bössor skulle de naturligtvis ha stor makt. En sådan makt skulle även i det stora hela undanröja att ett uppror blev oundvikligt. Den vacklande armén skulle lägga ner sina vapen framför fötterna på det beväpnade folket. Men massorna hade inte, har inte, och kan inte inneha vapen i stora kvantiteter. Betyder det att massorna är dömda att förlora? Nej, det gör det inte. Hur betydelsefulla vapen än är, så ligger den viktigaste makten inte i vapen. Nej, inte i vapen. Inte i massornas förmåga att döda utan i det faktum att de är beredda att dö, det, ärade domstolsledamöter, är vad vi tror till sist avgör om folkets resning lyckas.

När soldaterna, som skickats ut på gatorna för att trycka ner massorna, står öga mot öga med massorna och upptäcker att denna massa, *folket*, inte kommer att lämna gatorna förrän de fått sin vilja igenom; att man är beredd att stapla lik på lik; när de ser och är övertygade om att folk har gått ut för att på allvar kämpa till slutet – då kommer soldaterna att tveka, som de alltid har gjort i alla revolutioner, för de kommer att tvingas ifrågasätta stabiliteten hos den ordning som de tjänar, de kommer att tvingas tro på folkets triumf.

Det är vanligt att sammanbinda tanken på ett uppror med barrikader. Även om vi bortser från det

faktum att barrikader kan anta alltför stora proportioner i vår uppfattning om ett massuppror, så ska vi inte glömma att barrikader – helt klart ett mekaniskt inslag i upproret – framför allt spelar en *moralisk* roll. I varje revolution är betydelsen av barrikader inte alls samma som den ett fort har under ett slag. En barrikad är inte bara ett fysiskt hinder. Barrikaden tjänar upprorets sak eftersom den för soldaterna närmare folket genom att skapa en tillfällig barriär för truppernas rörelse. Här, vid barrikaderna, hör soldaten – kanske för första gången i sitt liv – tal från vanliga ärliga människor, deras broderliga appeller, rösten från folkets samveten; och som en följd av sådana kontakter mellan medborgare och soldater upplöses och försvinner den militära disciplinen. Det och bara det ser till att ett folkligt uppror segrar. Och på grund av detta anser vi inte att ett folkligt uppror har "förberetts" när folket har beväpnats med gevär och bössor – i så fall skulle de aldrig vara beredda – utan när de är beredda att dö i en öppen strid på gatorna.

Men när den gamla belägrade regimen ser tillväxten av denna starka känsla, denna beredvillighet att dö för sitt lands bästa, att ge sitt liv för framtida generationers lycka, när man ser hur massorna har smittats av en sådan entusiasm som de aldrig själva skulle kunna känna eller förstå – kan den naturligtvis inte helt lugnt sitta och se på hur folkets moraliska pånyttfödelse äger rum inför sina ögon. Om tsarregimen bara passivt hade tittat på så hade det lett till att den lät sig kastas på sophögen. Så mycket var uppenbart. Vad kunde den då göra? Den var tvungen att kämpa mot folkets politiska självbestämmande med sina sista krafter, med alla till buds stående medel. Den okunniga armén, de Svarta hundradena, hemliga polisen, den korrumperade pressen, alla måste sättas i rörelse. Den gamla kriminella makten var tvungen att sätta upp människor mot varandra, täcka gatorna med blod, plundra, våldta, bränna, skapa panik, ljuga, luras och förtala. Och den gjorde allt detta, och gör det fortfarande än idag. Om en öppen konflikt var oundviklig, var det sannerligen inte vi utan våra oförsonliga fiender som sökte föra den närmare.

Ni har hört här många gånger att arbetarna beväpnade sig under oktober och november mot de Svarta hundradena. Om man inte visste något av vad som händer utanför denna domstolslokal skulle det verka helt obegripligt hur, i ett revolutionärt land där den stora majoriteten stöder frihetens ideal, där massorna öppet visar sin beslutsamhet att slåss till slutet, hur i ett sådant land hundratusentals arbetare kan beväpna sig för att bekämpa de Svarta hundradena som representerar en liten och obetydlig del av befolkningen. Är de då så farliga, dessa samhällets olycksbarn, detta avskum, oberoende av deras samhällsställning? Nej, naturligtvis är de inte det. Problemen skulle vara små om det bara var de Svarta hundradenas ömkansvärda gäng som stod i vägen för folket. Men vi har hört, inte bara från advokat Bramson, som framträdde som vittne, utan också från hundratals arbetare som vittnade här att de Svarta hundradena backas upp av ett stort antal regeringsauktoriteter, om inte av alla; att bakom det här banditgänget som inte har något att förlora och som inte väjer för något – inte en gammal gråhårig man, inte en hjälplös kvinna, inte ett barn – står regeringens agenter som otvivelaktigt organiserar och beväpnar de Svarta hundradena med statens medel.

Och, slutligen, kände vi inte till allt detta innan den nuvarande rättegången? Läste vi inte tidningarna? Lyssnade vi inte på rapporter från ögonvittnen, fick vi inga brev, såg vi ingenting med våra egna ögon? Var vi inte medvetna om prins Urusovs förödande avslöjanden? Men åklagarsidan tror inte på något av det. Den kan inte tro på det, för om den gjorde det skulle den nödgas rikta anklagelserna mot dem som man i dag försvarar; man skulle tvingas medge att en rysk medborgare som beväpnar sig med en revolver mot polisen handlar utifrån ett berättigat självförsvar. Men när det kommer till kritan är oviktigt om åklagarsidan tror på makthavarnas pogromaktiviteter eller ej. För den här rättegången räcker det med att vi tror på dem, att de hundratusentals arbetare som beväpnade sig på vår uppmaning var övertygade om dem. Utan varje tvivel trodde vi att härskarklickens kraftfulla hand styr de Svarta hundradenas livfulla aktiviteter. Ärade domstolsledamöter, vi kan se denna lömska hand även nu.

Åklagarsidan uppmanar oss att erkänna att sovjeten beväpnade arbetarna för kampen mot den

nuvarande ”regeringsformen”. Om man frågar mig kategoriskt om det var fallet, så svarar jag: Ja! Ja! Jag går villigt med på den anklagelsen, men bara på ett villkor. Jag vet inte om åklagarsidan och rätten accepterar mitt villkor.

Låt mig fråga en sak: Vad menar åklagarsidan med ”regeringsform”? Har vi verkligen en regeringsform? Sedan länge har regeringen inte stötts av folket utan bara av dess militära polisapparat i form av de Svarta hundradena. Vad vi har är inte en nationell regering utan en apparat för massmord. Jag kan inte hitta något annat ord för den regeringsapparat som sliter den levande kropp som vårt land utgör i stycken. Om ni säger mig att pogromerna, morderna, bränderna, våldtäkterna Om ni säger mig att allt som hände i Tver, Rostock, Kursk, Siedlce ... om ni talar om för mig att Kisjinev, Odessa, Bialystok är det ryska imperiets regeringsform – då håller jag med åklagarsidan att vi i oktober och november förra året beväpnade oss direkt mot det ryska imperiets regeringsform.

Dit...

[Publicerad som broschyr under namnet ”Min flykt från Sibirien” av *Frams Förlag* 1924]

Med fångtransport från Petersburg...

Den 3 januari 1907.

Vi befinner oss sedan två till tre timmar i transportfängelset. Jag måste bekänna att det var med oro och nervositet jag skilde mig från min cell i rannsakningsfängelset. Jag hade så väl vant mig vid den där lilla kojén, som erbjöd full möjlighet att arbeta. Under fångtransporten måste man, som vi redan visste, placera oss i gemensam cell – vad är väl mer utmattande än just det? Nu väntade oss smutsen, kringflackandet och dåsandet på etappvägarna, allt saker som vi tillräckligt väl kände till. Vem visste hur lång tid som skulle förflyta, innan vi kommit till bestämmelseorten? Och vem kunde säga när vi skulle återvända? Hade det då inte varit bättre att som förut sitta i cellen nr 462 och läsa, skriva och – vänta?... För mig är det som ni vet ett stort moraliskt kraftprov att flytta från en bostad till en annan. Men en överflyttning från ett fängelse till ett annat är hundra gånger värre. Ny direktion betyder nya slitningar och nya ansträngningar, som gå ut på att inte bli utsatt för en alltför gemen behandling. Men nu förestår oss ett oavbrutet ombyte av chefer, börjande med direktionen för transportfängelset i Petersburg och slutande med den sibiriska byns vaktnektar på förvisningsorten. Jag har redan en gång förut gjort den här resan och upprepar den nu utan vidare glädje.

Man har i dag oväntat transporterat oss till denna plats utan förut lämnat meddelande. I förstugan lät man oss ta på fångdräkter. Vi tog proceduren med samma nyfikenhet som skolpojkar. Det var intressant att titta på varandra i grå byxor, grå blus och grå mössa. Det klassiska ”esset” på ryggen fattades emellertid. Det var oss medgivet att behålla egna underkläder och egna skodon. I våra nya kläder trängde vi i en stor upprörd skock in i cellerna...

Den nuvarande ledningens förhållande till oss visade sig i jämförelse med de dåliga ryktena om fångtransporterna vara ganska anständigt, ja var i vissa avseenden till och med tillmötesgående. Det fanns skäl antaga, att här särskilda instruktioner lämnats: noggrann observation men icke ge några tillfälligheter spelrum.

Dagen för avresan omgavs liksom förut med den största hemlighetsfullhet: man fruktade tydligen demonstrationer och försök till befrielse med våld under transporten.

Mot okänt mål

Den 10 januari.

Jag skriver till er under tågets gång... Klockan är ungefär 9 på morgonen.

I natt väcktes vi klockan halv fyra av den äldste uppsyningsmannen – de flesta av oss hade just lagt sig att sova, eftersom de glömt sig kvar vid schackspelet. Mannen förklarade att vi klockan sex skulle vidarebefordras. Vi hade så länge väntat på detta, att vi nu häpnade över det oväntade tillkännagivandet om timmen för avfärden.

Allt gick som det måste. I brådska och oreda packade vi våra saker. Sedan gick vi ner i förstugan, där man också samlat kvinnorna och barnen. Här ”övertogs” vi av eskortmanskapet, som hastigt undersökte våra saker. Det sömniga biträdet lämnade officeren våra pengar. Därpå sattes vi i arrestvagnarna och fördes under förstärkt eskort till Nikolaj-bangården. Det är anmärkningsvärt, att vårt eskortmanskaps i dag express anlant från Moskva: tydligen hyste man inget förtroende för Petersburgs-manskaps. Officeren var under visiteringen mycket hövlig. Men på alla våra frågor svarade han att han ingenting visste. Han förklarade att en gendarmeriöverste hade befälet över oss och att han skulle träffa alla anstalter. Men han, officeren, hade erhållit befälet endast för att föra oss till bangården – ingenting vidare. Det är naturligtvis mycket möjligt att detta från hans sida endast var diplomati.

Vi ha nu redan rest ungefär en timme och vet hittills inte om det bär i väg till Moskva eller till Vologda. Soldaterna vet det enligt uppgift heller inte och det är nog sanning.

Vi ha en ensam tredjeklassvagn, en bra vagn med sovplats för var och en. För vårt resgods finns också en särskild vagn, vari enligt bevakningsmännens uppgift de tio oss åtföljande gendarmerna under en överstes befäl befinner sig. Vi tog plats likgiltiga för i vilken riktning man förde oss: man skulle på ena eller andra sättet föra oss till bestämmelseorten...

Det visar sig att kursen går mot Vologda: en bland oss kunde avgöra detta efter namnet på en station. Vi skall alltså om fyra dagar vara i Tjumenj.

Över gränsen till Sibirien

Den 16 januari.

Jag skriver, under följande omständigheter. Vi ligger i en by tjugo verst från Tjumenj. Det är natt. Vi befinner oss i en bondstuga, i ett lågt smutsigt rum. Och hela golvet är utan minsta mellanrum betäckt med stofthyddorna av medlemmar av arbetardelegerades råd...

Man har ännu inte somnat, man pratar, skrattar... Jag fick en bred, divanliknande bänk till sovplats, sedan tre aspiranter dragit lott om den. Jag har då alltid sådan tur här i världen! I Tjumenj uppehöll vi oss en dag och en natt. Man mottog oss – sådant var vi redan vana vid – med en ofantlig mängd soldater, infanteri och kavalleri. Kavalleristerna ("frivilliga") jagade omkring på sina hästar och drev undan ungdomen på gatorna. Från bangården till fångelset förskaffade vi oss till fots.

Pokrovskoje den 18 januari.

Jag skriver från den tredje etappen. Vi är mycket utmattade av det ideliga resandet. Vi tillryggalägger inte mer än sex verst i timmen och kör inte mer än fyra till fem timmar om dagen. Det är väl att kylan ännu inte är stark: 20, 25, 30 gr. Reaumur (övers. anm.: 80° Reaumur = 100° Celsius). För ungefär tre veckor sedan var kolden här upptill 52 grader R. Hur skulle det med en sådan temperatur ha gått för oss med våra små barn!

Det återstår oss ännu en veckas resa till Tobolsk. Vi får inga tidningar, inga brev, inga underrättelser.

Jag skriver härifrån utan säkerhet om att brevet kommer till sin bestämmelseort: det är alltjämt förbjudet att skriva under vägen och vi är tvungna att begagna alla tillfälliga och inte alltid pålitliga utvägar.

Men i stort sett är det bara bisaker. Vi är alla varmt klädda och inandas med njutning den härliga luften, vi som så länge måst andas den vidriga atmosfären i enkelcellerna. Hur som helst, men i den period då den mänskliga organismen danades hade den tydligen inget tillfälle att anpassa sig efter cellfångelseförhållanden.

I Sibirien har allt förblivit sådant det var för en fem sex år sedan – och ändå har på samma gång allt förändrats: förändrat sig ha inte bara de sibiriska soldaterna – och i vilken grad! – utan också de sibiriska tjeldony (bönderna). De pratar politik, frågar om "detta" snart skall få ett slut. Vår kusk, en pojke om tretton år – han påstår att han är femton – sjunger i falsett oupphörligt under vägen: "Vakna opp, res dig, arbetarfolk, upp till kamp, du svältande folk!" Soldaterna driver med sångaren under synbar sympati och hotar med att rapportera honom för officeren. Men pojken begriper mycket bra att alla står på hans sida och uppfordrar utan fruktan "arbetarfolket" till kamp...

Den första uppehållsplats jag skrev till eder från befann sig i en smutsig bondstuga, de två andra i statliga baracker, som inte var mindre smutsiga, men i alla fall ändamålsenligare. Där finns en avdelning för kvinnor och en för män, ävenså ett kök. Vi sover på britsar. Man kan upprätthålla endast en ytterst begränsad renlighet. Det är kanhända en sida av resan, som för en och annan faller sig värst.

Hit till barackerna kommer bönderna och bondkvinnorna med mjölk, ost, fläsk, bröd och andra matvaror. De släpps fram, fast det i verkligheten är förbjudet. ”Instruktionen” förbjuder all förbindelse med obehöriga. Men det skulle vara svårt för vår eskort att på annat sätt sörja för vår bespisning.

Ordningen bland oss upprätthåller vår suveräne äldste, F., som allesammans, vi själva, officeren, soldaterna, polisen, torggummorna, helt enkelt kalla ”doktor”. Han ådagalägger en uttröttlig energi. Han emballerar, gör inköp, kokar, förplägar och ger undervisning i sång, kommenderar o. s. v. Till bistånd utses jourhavande, som i ett fall är varandra lika, nämligen i att de nästan alla ingenting gör... För tillfället tillredes nu kvällsvard och det går mycket stojande och livligt till. ”Doktor vill ha en kniv.” – ”Doktor ber om smör” – ”Herr jourhavande, var vänlig bär bort avfallet.”... Nu hörs doktors röst: ”Ni äter ingen fisk? Jag kan steka en kotlett åt er; mig gör det detsamma”... Efter kvällsvarden serveras det te på britsarna. Vid teet är det kvinnorna som är jourhavande: så har doktor bestämt.

Den första ostjak-byn

Den 8 februari.

I går reste vi 75 verst (1 verst = 1,06 km.), i dag 80. Vi anländer uttröttade till kvarteret och lägger oss tidigt att sova.

Vi ligga i en ostjak-by, i en mycket liten smutsig bondkoja. I det solkiga köket stövlar de stelfrusna soldaterna av eskorten omkring bland de fulla ostjakerna. Ur en vrå bråker en killung... Det är bröllop i byn – just nu är det bröllopets tid – alla ostjaker super och kommer då och då in i vår stuga.

Det kom en liten gubbe från Saratov som gäst till oss, en förvisad statstjänsteman, även han full: Det visade sig att han samman med sina kamrater kommit från Beresov för att skaffa kött: det var hans ”yrke”. Bägge är ”politiker”.

Man kan knappast föreställa sig allt det förberedande arbete som här måste ske för vår vidarebefordran. Vår forra består som jag nyss skrev (?) av 22 slädar, och ungefär 50 hästar tas i anspråk. Ett så stort antal hästar finns endast sällan i en by utan måste anskaffas långt bortifrån. På några anhalter fanns hästar som anskaffats på ett avstånd av 100 verst. Här var emellertid avståndet mellan anhalterna mycket kort: högst 10-15 verst. På detta sätt måste alltså ostjaken hämta hästar på 100 versts avstånd för att skjutsa två medlemmar av arbetaredeputerades råd 10 verst framåt. Då tiden för vår genomresa inte var närmare känd fick körkarlar, som ankommit från avlägsna orter, ligga och vänta kanske i två veckor på oss. De minns endast ett sådant fall: det var när guvernören ”själv” reste genom den trakten...

Jag har redan flera gånger omnämnt den sympati som bönderna på dessa orter visade ”politikerna” i allmänhet och oss i synnerhet. Ett egendomligt fall inträffade i Belogorje, en liten by i kretsen Beresov.

Några därvarande bönder hade gemensamt anordnat en liten måltid med te åt oss och insamlat 6 rubel.

Pengarna nekade vi naturligtvis att ta emot, men gav oss i väg till tebjudningen. Vaktmanskapet tillät det emellertid inte och så gick vi miste om vårt te. Underofficeren hade egentligen lämnat sitt tillstånd, men vicekorpralen gjorde stort väsen av saken, skrek så att det hördes genom hela byn och hotade att rapportera underofficeren. Vi måste lämna bondstugan utan att ha smakat teet och hela byn följde efter oss. Det blev en riktig demonstration.

Djupare in i köldens och ödemarkens rike

Beresov, fängelset, den 12 febr.

Den senaste tiden tillryggalägger vi dagligen 90 –100 verst mot norr, d. v. s. fortskaffa oss ungefär en breddgrad. Genom denna oavbrutna rörelse får vi allt skarpare intryck av kulturens avtagande – så vitt man här överhuvud kan tala om kultur. Var dag tar vi ett steg djupare in i köldens och ödemarkens rike. Samma intryck får turisterna som bestiger ett högt berg och lämnar den ena regionen efter den andra... Först kom de besuttna ryska bönderna, sedan de förryskade ostjakerna, som genom blandningsäktenskap till hälften förlorat sina mongoliska utseenden. Där hade vi jordbrukets region bakom oss. Nu kom den fiskande ostjaken och jägar-ostjaken i ordningen: en lurvig liten varelse, som endast med svårighet talade ryska. Hästarna blev allt färre och de som fanns allt sämre: att köra har här mindre betydelse... Det är jakthunden som i dessa trakter blir nödvändigare och värdefullare än hästen... Vägen blev också allt sämre... Smal och gropig... Men det hindrade ju inte att de här boende ”traktat-ostjakerna” enligt uppsyningsmannens utsago representerar ett mönster av hög kultur i jämförelse med dem som bor vid bifloderna till Obj.

Bemötandet mot oss är obestämt, tveksamt – ungefär som mot en för tillfället avsatt hög överhet.

En ostjak frågade i dag: ”Var är eder general nånstans? Visa mig generalen... Honom skulle jag gärna vilja se”... Då en annan skulle spanna för en dålig häst, ropade en tredje till honom: ”Ta en bättre häst: en sådan spanner du inte för åt uppsyningsmannen”... Det inträffade visserligen också ett motsatt men alldeles enstaka fall, nämligen då en ostjak, som också skulle spanna för, av någon anledning sade: ”Det är inte några framstående medlemmar som reser här”...

Nästa kväll kom vi till Beresov. Ni kan naturligtvis inte önska att jag skall beskriva hela ”staden” för eder. Den liknar Versjolensk, Kirensk eller vilken som helst annan stad med ungefär 1,000 invånare, polischef och uppbörds kontor. Här visas för övrigt också Ostermanns grav och det ställe där Mensjikov är jordad, dock utan ansvar för trovärdighet. Oförargliga skämtare pekar också på en gammal fru som Mensjikov skulle ha ätit middag hos.

Man förde oss direkt till fängelset. Vid ingången stod hela platsgarnisonen, omkring 50 man, uppställd i häck. Som vi erfor hade man till vår ankomst rengjort fängelset, sedan det förut utrymts. I en av cellerna fann vi ett stort med duk försett bord, Wien-stolar, ett spelbord, två ljusstakar med ljus i och en familjelampa. Det var nästan rörande.

Här skall vi vila ut i två dagar och sedan fortsätta vår väg...

Ja, fortsätta... men för min del är jag inte ännu på det klara med i vilken riktning fortsättningen går.

... och tillbaka

Flykten planeras

Under den första tiden av vår slädfärd tittade jag mig bakåt på alla anhaltsplatser och fann med fasa att avståndet från järnvägen blev allt större och större. Obdorsk var inte slutmålet för någon av oss, inte heller för mig. Tanken på flykt lämnade oss inte en minut. Men det talrika vaktmanskapet och befällets vaksamhet hade dittills i utomordentlig grad försvårat en flykt. Men för övrigt måste det sägas att en flykt ändå var möjlig – naturligtvis ingen massflykt utan bara en enstaka. Det fanns några planer som alls inte var utförbara – men fruktan för följderna för de kvarvarande höll oss tillbaka från att realisera dem. För de förvisades transport till ort och ställe var soldaterna i eskorten och framför allt underofficeren ansvarig. I fjol hade en underofficer från Tobolsk tilldelats en degraderingsbataljon därför att han låtit en på administrativ väg (d. v. s. utan laga dom) förvisad student undkomma. Därefter inträdde mellan soldaterna och fångarna ett slags tyst överenskommelse att inte fly under vägen. Ingen av oss fattade den överenskommelsen som absolut. Men beslutssamheten försvann alltmer – och på så sätt lade vi anhalt efter anhalt bakom oss. Slutligen, då vi färdats några hundra verst, inställde sig verksamhetsdriften – och nu såg jag inte längre bakåt, utan framåt, strävade att komma till ”ort och ställe”, lagade att i rätt tid få böcker och tidningar, sökte inrätta mig för ett längre uppehåll just där... I Beresov försvann snart denna stämning.

- Är det möjligt att komma härifrån, frågade jag någon.
- På nyåret är det lätt.
- Och nu?
- Det är svårt men i alla fall möjligt. Några försök i den vägen har dock aldrig förekommit.

Alla utan undantag sade oss att det på nyåret skulle vara lätt och enkelt att rymma härifrån. Det berodde på den naturliga omöjligheten för det lilla antalet poliser att övervaka så oerhört många förvisade. Men uppsikten över de 45 förvisade, som sammanföres på en ort och mycket noggrant bevakas, är dock en möjlighet... Det vore mycket bättre att genast vända om.

Men för detta ändamål måste man framför allt stanna i Beresov. Att fara med till Obdorsk skulle innebära att avlägsna sig ytterligare omkring 480 verst från målet. Sedan jag för min del förklarade att jag av sjukdom och utmattning inte kunde fortsätta och inte heller frivilligt skulle göra det, medgav chefen för lantpolisen efter en överläggning med läkaren att jag skulle få stanna några dagar i Beresov för att vila ut. Jag fördes till sjukhuset. Jag hade alls inga bestämda planer.

På sjukhuset åtnjöt jag jämförelsevis stor frihet. Läkaren uppmanade mig att promenera så mycket som möjligt och jag begagnade mina spatserturer för att orientera mig på platsen.

Det skulle kunna tyckas att det allra enklaste varit att vända om samma väg man kommit till Beresov, d. v. s. på den stora Tobolsk-stråten. Men den vägen tycktes mig alltför osäker. Visserligen fanns det på den sträckan tillräckligt många pålitliga bönder, som i hemlighet kunde föra en från by till by. Men trots detta, hur många mindre önskvärda möten kunde man inte här råka ut för? Alla tjänstemän i trakten bor längs vägen och begagnar den som kommunikationsled. Inom 48 timmar och om behövt ändå snabbare kunde man från Beresov nå närmsta telegrafstation och därifrån varsko all polis längs hela Tobolsk-sträckan. Från den riktningen avstod jag.

Med renar kan man komma över Ural och sedan via Isjma nå Arkangelsk, där invänta första ångare och fara utrikes. Till Arkangelsk är vägen säker och går genom öde trakter. Men skulle det vara utan fara att uppehålla sig i Arkangelsk? Det hade jag alls ingen kunskap om och det var omöjligt att i hast skaffa visshet någonstans.

Mest lockande föreföll mig den tredje planen: att med renar nå Ural-bergverken och vid Bogoslovskij-verken ta den smalspåriga järnvägen till Kusjma, där den förenar sig med Perm-linjen. Därifrån går vägen över Perm, Vologda, Petersburg...

Till Bogoslovskij kan man med renar komma raka vägen från Beresov längs floderna Sosjva eller Vogulka. Här börjar genast en vild och öde frakt. På en utsträckning av tusen verst finns icke en polis, ingen enda rysk plats, endast några enstaka ostjak-kojor. Om telegrafstationer kan det inte bli tal naturligtvis, och under hela vägen finns det inga hästar – man färdas här uteslutande med renar. Jag behövde endast vinna lite tid genom myndigheterna i Beresov – och man skall inte kunna infånga mig ens om man försökte sätta efter mig i samma riktning. Jag varnades för denna väg full av ”umbäranden och faror”. Där fanns på en omkrets av 100 verst kanske inte en människoboning. Hos ostjakerna, de enda invånarna i landet, rasade smittsamma sjukdomar: syfilis var vanlig och fläcktyfus daglig gäst. Man kunde inte vänta hjälp av någon. I vinter hade i en av jordkulorna i Ourvinsk, som ligger vid Sosvinskiveg, en ung köpman från Beresov vid namn Dobrovolskij dött – under två veckor hade han utan hjälp legat i feber... Vad skulle hända, om en ren stupade och man ingen annan kunde skaffa? Och så yrvädren? De varade kanske dagar och nätter igenom. Om ett sådant inträffade under vägen, vore man förlorad. För resten var just februari snövädermånaden. Och fanns det för närvarande verkligen någon väg till Bogoslovskij? Förbindelserna dit var sällsynta och om under den senaste tiden inga ostjaker berest trakterna, så måste spåren på många ställen vara alldeles utplånade. Det var alltså mycket lätt att komma vilse. Så lydde varningarna.

Risken kunde inte förnekas. Naturligtvis hade Tobolskvägen många fördelar med avseende på fysisk ofarlighet och ”komfort”. Men just därför var den med hänsyn till polisen ojämförligt mycket farligare. Jag beslöt att slå in på vägen mot Sosjva – och jag fick ingen orsak att ångra mitt val.

Hur finna en förare?

Det återstod ännu att finna en människa som ville åta sig uppgiften att fara till Bogoslovskij med mig – d. v. s. ännu återstod den allra svåraste saken.

– Vänta ni, så ska jag styra om det, sade mig efter långa samspråk och överläggningar en ung ”liberal” köpman, Nikita Serapjonytj, som jag underhandlat med.

– Här bor ungefär 40 verst från staden en syrjen (övers. anm.: syrjener, ett mongoliskt folk, som jämte ostjaker bebor norra Sibirien) i en jordkula. Han heter Nikifor... Det är en durkdriven karl... som har två hjärnor beredda till vad som helst...

– Super han inte, frågade jag försiktigtvis.

– Varför skulle han inte supa – visst super han. Vem super inte här? Det är ju snapsen som har förstört honom: han är en god jägare, sköt förut massor av sobel och tjänade mycket pengar... Nå, det gör ingenting: om han går in på detta, så skall han också om Gud vill utföra det. Jag skall resa bort till honom. Det är en durkdriven karl... Om han inte kan föra er dit, så kan ingen det...

Samman med Nikita Serapjonytj utarbetade jag avtalsvillkoren. Jag köpte tre renar av den allra bästa, utvalda sorten, släde likaså. Om Nikifor för mig välbehållen till Bogoslovskij-anläggningarna, så övergår renar och släde i hans ägo. Dessutom betalar jag honom 50 rubel i kontanter.

Samma kväll hade jag redan svaret. Nikifor är villig. Han har begivit sig till tätlägret, som befinner sig på 50 versts avstånd från hans boplatz, och medför i morgon tre av de bästa renarna. I morgon natt kan vi kanske resa. Till dess måste allt det nödvändiga vara ombesörjt: köpas varma skor och strumpor av renhud och dito ytterkläder, liksom proviant för ungefär 10 dagar. Allt detta arbete åtog sig Nikita Serapjonytj. (Strumporna benämnda ”tjishi” och av renhud ha håret på innersidan, medan skorna, ”kissy”, tvärtom. Ytterkläderna kallas ”malitza” och har hårsidan inåt. Utanpå ytterkläderna dras vid stark kyla ”gussj” med håret utåt.)

– Jag försäkrar er, sade han, att Nikifor skall rädda er. Han ska alldeles säkert rädda er...

– Ja, om han inte börjar supa, svarade jag tvivlande.

– Nå, det kommer nog att gå och med Guds hjälp kommer Nikifor inte att supa... Han är bara orolig för att han inte ska hitta vägen över berget: på åtta år har han inte farit där. Ni kommer kanske bli tvungna att fara utmed floden till kojorna vid Sjominsk, men det är mycket längre...

Förhållandet är att det från Beresov och till kojorna vid Sjominsk går två vägar: den ena ”över berget” rakt fram och på några ställen korsande floden Vogulka samt vidare genom kojorna vid Vysjpurtymsk. Den andra drar längs floden Sosjva genom kojorna vid Sjajtansk, Malejevsk o. s. v. ”över berget” är det hälften så långt, men trakten är öde. Endast sällan stöter man på någon ostjak och vägen är ofta fullständigt igensnöad.

Det var dock omöjligt att resa följande dag. Nikifor kom inte med renarna. Det var obekant var han befann sig och vad som hade hänt honom. Nikita Serapjonytj var fylld av den största bestörtning.

– Har ni givit honom några pengar för inköpet av renarna, frågade jag.

– Ja, vad tror ni väl – jag är väl ingen barnunge. Jag lämnade honom ett förskott på fem rubel och det till och med i hans hustrus närvaro. Men vänta, jag skall i dag resa över till honom igen.

Avresan fördröjdes därigenom 24 timmar. Polischefen kunde vilken dag som helst begära att jag

skulle ge mig iväg till Obdorosk. Det var en dålig början.

Tredje dagen, den 18 februari, reste jag.

På morgonen kom Nikita Serapjonytj till sjukhuset och sedan han inväntat ett lämpligt ögonblick då ingen fanns i rummet, sade han tvärsäkert:

– Kom i kväll klockan elva oförmärkt till mig. Vi har bestämt avresan till klockan 12. Min familj går i afton på en teaterföreställning och jag blir ensam hemma. Ni får klä om er hos mig, äta kvällsvard och jag ska sedan med min häst köra er in i skogen. Nikifor möter där. Han kommer att föra er över berget: igår, påstår han, syntes spår efter två ostjak-slädar.

– Är det avgjort?

– Absolut säkert.

Ända till kvällen gick jag fram och tillbaka i rummet. Klockan 8 begav jag mig till kasärnen, där uppställning ägde rum. Jag hade kommit till den slutsatsen, att det skulle vara bättre på det sättet. Kasärnsalen var överfylld. I taket hängde stora lampor, vid sidorna brann ljus fastsatta på bajonetterna. De tre musikanterna fick en knapp plats tätt framför scenen. På första stolraden hade tjänstemännen sin plats, bakom dem satt köpmän i brokig blandning med politiska fångar och i den bortersta raden befann sig enklare folk: handels- biträden, småbönder, ungdom. Vid väggarna på bägge sidor stod soldater. På scenen skulle just ”Björnen” av Tjechov spelas. Den store tjocke och godmodige fältskärn Anton Ivanovitj föreställde björnen. Läkarefrun spelade den vackra grannhustrun. Läkaren själv tjänstgjorde som sufflör ur en låda. Så föll det konstmässigt målade förhänget och alla applåderade.

Under pausen samlade sig de politiska fångarna i en grupp och meddelade varandra de senaste nyheterna. ”Det påstås att lantpolischefen är mycket ledsen över att inte de deputerade, som ha familj, lämnas kvar i Beresov. – ”Polischefen har bland annat sagt att en rymning härifrån är omöjlig”. – ”Ja, men då överdriver han”, invänder någon, ”det kommer ju folk hit och följaktligen kan man ta sig härifrån.”

De tre musikanterna slutade att spela och ridån gick upp. Nu uppfördes ”Tragiker mot sin vilja”, en äkta mans semesteräventyr. I rock av råsidan och halmhatt föreställde sjukhusföreståndaren äkta mannen, som befann sig på semester på landet – och detta i februari i närheten av polcirkeln. När ridån efter dramat om den lantlige äkta mannen föll, skilde jag mig från mina kamrater och gick, förebärande huvudvärk.

Nikita Serapjonytj väntade mig.

– Ni har god tid att klä om er och äta kvällsvard. Jag har sagt till Nikifor att komma till överenskommen plats när klockan i tornet slår 12.

Ut i ödemarksnatten med en full syrjen och tre renar...

Mot midnatt trädde vi ut på gården. I jämförelse med det upplysta rummet föreföll det mycket mörkt ute. Jag upptäckte i skumrasket en släde med förspänd häst. Jag lade mig på slädens botten och kastade min ”gussj” under mig. Nikita Serapjonytj dolde mig helt med en bunt halm och band över det med rep: det såg ut som om han körde ett lass. Halmen var snöblandad och sammanfrusen. Av min andedräkt smalt snön och började droppa ned över mitt ansikte. Jag frös också om händerna i den kalla halmen – jag hade glömt att ta fram mina vantar och det var svårt att röra sig under repen. Nu slog tornklockan 12. Släden satte sig i rörelse och det bar i väg genom porten och raskt vidare framåt gatan...

Äntligen, tänkte jag. Detta är början. Och kylan om händerna och i ansiktet kändes nästan angenäm, som det påtagliga beviset för att detta nu var en faktisk början. Vi körde ungefär 20 minuter i trav och gjorde sedan halt. Ovanför mig hörde jag en gäll vissling, tydligen en signal från Nikita. Genast

ljöd på något avstånd en vissling till svar, och strax efteråt hörde vi otydliga människoröster. Vem är det som talar där, tänkte jag med oro. Nikita delade den tydligen, eftersom han inte löste repen utan mumlade någonting för sig själv.

- Vem är det, frågade jag halvhögt ur halmen.
- Det vet fan med vem han har sällskap, svarade Nikita.
- Är han full?
- Ah ja, det händer ju att han inte är nykter.

Under tiden hade personerna, som talat med varandra, kommit ur skogen och ut på vägen. ”Det gör ingenting, Nikita Serapjonytj, det gör ingenting”, hörde jag någons röst, ”passageraren behöver inte oro sig... Han är min vän och den här, gubben, det är far min... sånt folk behöver ni inte vara rädda för.” Nikita löste repen och brummade någonting. Framför mig stod en storväxt bonde i en ”maliza” och med mössan av, ilsket rödhårig, med ett försupet men ändå slugt utseende och mycket lik en lillryss. Bredvid stod en pojke och på vägen raglade en gubbe, som höll sig fast vid den ur skogen framkörda släden och tydligen var fullkomligt överlastad.

- Det gör ingenting, herrn, det gör ingenting... sade den rödhårige mannen, som jag tog för Nikifor, det kr mitt folk och jag svarar för dem. Nikifor super, men han super inte bort förståndet... Oroa er inte ... varför skulle jag inte med de här tjurarna (han pekade på renarna) föra er till målet... Farbror Mikael Jegorytj säger: Far över berget... Nyss har två ostjak-släddar farit där... För mig är det också bättre med vägen över berget... Vid floden känner mig alla... nyss bjöd jag Mikael Jegorytj hem för att äta pirog med mig... en hedersam bonde...
- Stopp, stopp, Nikifor Ivanovitj, lägg nu sakerna i släden. sade Nikita Serapjonytj och höjde rösten. Nikifor skyndade sig: På fem minuter var allt klart och jag satt i den nya släden.
- Nå, Nikifor Ivanovitj, sade Nikita förebrående, det var ganska onödigt att du tog med de här karlarna: jag hade ju sagt dig... Ja, se nu till, sade han vänd till dem, att ni ingenting säger.
- Nej, nej, vi säger ingenting... svarade pojken. Gubben kunde bara vifta lite med ett finger i luften. Jag tog hjärtligt farväl av Nikita Serapjonytj.
- Framåt marsch.

Nikifor gav till ett kort och hårt rop, renarna satte av och resan började.

Renarna löpte friskt, med hängande tungor och hastig andning. Vägen var smal, djuren trängde sig tätt ihop och man måste förvåna sig över att de inte hindrade varandra i loppet.

- Det kan en säga rent ut, började Nikifor, att bättre renar än dessa här finns inte. De är starka som tjurar och förträffliga: det var 700 djur i hjorden, men det fanns inga bättre än dessa. Den gamla Mikael ville till en början alls inte höra på mig. Han sade: ”De här tjurarna lämnar jag inte ifrån mig.” Men sedan när han hade druckit en flaska, sade han: ”Ta dem.” Men när han lämnade ut dem, började han gråta. ”Hör på”, sade han, ”den här ledrenen (Nikifor visade på den främste av renarna) kan inte betalas med pengar. Om du kommer lyckligt tillbaka, skall jag köpa tillbaka renarna för samma summa.” Sådana djur är det alltså. Och bra betalning har jag givit för dem. Men det är sant: det är de värda. Bara ledrenen kostar oss 25 rubel.

Endast hos farbror Mikael Ossipovitj kunde man låna dem gratis. Han sade mig rent ut: ”Du är ett dumhuvud, Nikifor.” Ja, just det sa han till mig: ”Ett dumhuvud är du, Nikifor, varför sa du mig inte genast att du skall skjutsa en sån passagerare?”

- Vad för en passagerare, avbröt jag hans prat.
- Jo, ni till exempel.

Jag fick sedan ofta tillfälle höra att ordet ”passagerare” var ett älsklingsuttryck i min ledsagares ordförråd.

Vi hade knappt farit mer än 10 verst, innan Nikifor plötsligt hejdade renarna.

– Här måste vi vika av och fara ungefär 5 verst till ett ostjak-tält... Där ligger en ”gussj” åt mig. Enbart med ”maliza” kommer jag ingen väg och skulle alldeles bli genomfrusen. Jag har också ett kvitto från Nikita Serapjonytj för ”gussjen”.

Jag blev mycket förvånad över det vanvettiga tilltaget att 10 verst från Beresov gå in i ett ostjak-tält. Av Nikifors undvikande svar begrep jag att han redan i går måste ha hämtat ”gussjen” och att han de två senaste dagarna hade supit i ett sträck.

– Vilket ni vill eller ej, sade jag till honom, men jag kommer inte att fara för att hämta ”gussjen”. Vad tusan ska det här betyda? För den saken skulle ni ha sörjt i förväg... Fryser ni, så får ni ta min päls under ”malizan”. Jag sitter nu på den. När vi kommer till målet, ska jag skänka er den korta färskinnspäls jag nu har på mig: den är bättre än vilken ”gussj” som helst.

– Nåja, förklarade Nikifor, strax ense med mig, vad ska vi egentligen med en ”gussj”? Ho-ho, skrek han åt renarna. De här rentjurarna springer allt utan käpp. Ho-ho...

Men Nikifors munterhet varade inte länge. Brännvinet överväldigade honom. Han hade blivit alldeles slapp, slängde hit och dit i släden och somnade allt djupare. Jag väckte honom några gånger. Han ruskade på sig, drev på renarna med en lång käpp och mumlade: ”Det gör ingenting. De här djurena ska nog springa”... och domnade av på nytt. Renarna gick bara i skritt och endast mina rop livade upp dem något. Så förflöt ungefär två timmar. Sedan slumrade jag själv till, men vaknade efter några minuter av att känna att renarna gjort halt. Jag var bara halvvaken och tyckte att allt var förlorat... Nikifor, skrek jag av alla mina krafter och ruskade honom i axeln. Svaret blev några osammanhängande, mumlade ord: ”Vad kan jag göra? Jag kan ingenting göra... jag vill sova...” Mitt läge var verkligen i högsta grad dystert. Från Beresov hade vi knappt avlägsnat oss mer 30 40 verst. Ett halt så nära den platsen passade alls inte mina planer. Jag insåg att det nu inte gick an att skämta och beslöt ”vidtaga åtgärder”.

– Nikifor, skrek jag, drog ned hättan från hans bedövade huvud, så att det utsattes för den isande kölden. Om ni nu inte sätter er ordentligt upp och kör på renarna, så kastar jag er i snön och fortsätter ensam.

Nikifor kom lite grand till medvetande: om av köldens eller mina ords verkan, vet jag inte. Det visade sig att han tappat käppen under sömnen. Han vinglade och rev sig i huvudet, hittade efter mycket letande en yxa i släden, högg en liten tall vid vägen och kvistade den. Käppen var färdig och vi fortsatte.

Jag beslöt att hålla Nikifor strängt.

– Begriper ni inte vad ni gör, frågade jag honom i möjligast allvarlig ton. Detta är ingenting att leka med. Tror ni kanske att man kommer att berömma oss, ifall vi blir infångade?

– Visst begriper jag det, svarade Nikifor som kom till allt bättre medvetande. Hur kan ni tro annat... Det är bara det att vår tredje tjur är lite klen. Den första är bra, kan inte bättre vara och den andra är också bra... Men den tredje det måste jag redan säga, den duger alls inte.

Kölden blev mot morgonen betydligt starkare. Jag tog min ”gussj” över färskinnspälsen och kände mig ganska kry. Men Nikifors tillstånd blev allt sämre. Hans rus gick över, kölden hade för längesen trängt in under hans ”maliza” och den stackaren darrade i hela kroppen.

– Ta min päls, föreslog jag honom.

– Nej, det är redan för sent: Jag måste först värma mig själv och även värma upp pälsen.

En stund senare kom jurtor (jordkojor) i sikte: tre fyra ynkliga, av stockar sammanfogade bondkojor.

– Jag måste gå in i fem minuter, ta reda på vägen och värma mig...

Fem, tio, femton minuter förflöt. En i skinn helt och hållet ombyttad varelse närmade sig släden, stod stilla en stund och gick. Det började sakta dagas och skogen tillsammans med de bedrövliga kojorna antog för mig ett hotfullt utseende. Hur ska hela denna historia egentligen sluta, frågade jag mig. Kan jag komma någon vart med den här fyllbulten? Om det fortgår på detta sättet, kan man lätt hinna upp oss. I sin fylla kan Nikifor säga vad som helst till mötande, som för det vidare till Beresov och därmed är det slut på leken. Men även om vi inte blir infångade, så kan man telegrafiskt varsko alla stationer längs den smalspåriga banan... Tjänar det överhuvud någonting till att resa vidare, frågade jag mig förtvivlande.

Ungefär en halvtimme förflöt.. Men Nikifor syntes inte till. Jag måste ta reda på honom, men när allt kom omkring hade jag själv inte märkt i vilken hydda han försvunnit. Jag gick fram till den närmast liggande och tittade in genom fönstret. På härden i vrån flammade elden. Och det ångade ur en kittel. På en brits satt några människor med Nikifor i mitten. I handen höll han en butelj... Jag knackade hårt på rutan och mot väggen. Minuten efteråt kom Nikifor. Han hade min päls på, och två ”versjok” stack fram under ”malizan”.

– Stig i, skrek jag strängt till honom.

– Genast, genast... svarade han lydigt, det gör ingenting. Jag har värmt mig lite och nu far vi vidare. Vi ska under natten hinna så långt, att man alls inte kan se oss längre. Det är bara den tredje tjuren, som det står dåligt till med... Vi borde spänna från honom och låta honom löpa...

Vi fortsatte.

Första anhalten i ett ostjak-tält

Klockan var redan ungefär 5. Månen hade gått upp och lyste klart. Kölden hade blivit hårdare och på himlen märktes morgonrodnaden. Jag hade för länge sedan tagit renpälsten utanpå fårskinnspälsen och kände mig varm. I Nikifors uppträdande iakttog jag säkerhet och gott humör, renarna sprang bra och jag slumrade in så sött. Då och då vaknade jag och hade ständigt samma bild för ögonen. Vi färdades tydligen genom sumpiga och nästan skoglösa trakter. Små torftiga furor och björkar stack upp ur snön och vägen ringlade sig fram som ett knappt märkbart streck. Renarna löpte med automatisk utröttlighet och regelbundenhet, och deras flåsande andning påminde om lokomotivens stänkande. Nikifor kastade tillbaka sin vita kapuschong och satt barhuvad. Vita renhår hade fastnat i hans röda, tovigga hår och det såg ut som om han fått rimrost på huvudet. Vi reser och reser, tänkte jag och kände hur en varm våg av glädje strömmade genom mig. Man skall kanske inte på ett par dagar märka att jag är borta... Vi reser och reser... Och återigen slumrade jag till.

Ungefär klockan 9 höll Nikifor in renarna. Nästan alldeles vid vägen stod en ”tjum”, ett stort tält av renfällar i form av en stympad kägla. Tätt intill tältet syntes en släde med förspända renar, en vedhög, färska renhudar, på ett streck i snön ett avhugget renhuvad med ovanligt stor krona, och två barn i renhudspälsar och dito skor lekte med hundarna.

– Varför finner vi en ”tjum” här, undrade Nikifor förvånad. Jag har för mig att vi inga skulle anträffa förrän vid Vysjpurtymsk. – Han skaffade underrättelser och det visade sig att detta var charumpalovska-ostjaker, som bor 200 verst längre bort, men här bedriver ekorr fångst. Jag tog vårt kokkärl och vår proviant, och vi kröp igenom en liten med fäll förhängd öppning in i tältet för att äta frukost och dricka te.

– ”Paisi!” hälsade Nikifor de innevarande.

– Paisi, paisi, paisi, svardes det från alla håll.

Runt omkring på golvet låg skinnhögar och i dem rörde sig mänskliga varelser. I går hade här varit supkalas och i dag var alla fulla. I centrum brann en öppen eld och röken drog ut genom en öppning i tältets spets. Vi hängde vår tekittel över elden och makade ved under. Nikifor underhöll sig med folket, alldeles flytande på ostjakiskt språk. En kvinna reste sig med ett barn, som hon tydligen just givit di och närmade sig elden utan att skyla bröstet. Hon var ful som stryk. Jag gav henne en karamell. Strax reste sig två andra figurer och närmade sig oss. De ber om brännvin, översatte Nikifor deras ord. Jag gav dem sprit, djävulskt stark 95-procentig sprit... De drack den, grinade och spottade på golvet. Även kvinnan med de blottade bröstet fick en klunk med. Gubben ber om ett glas till, förklarade Nikifor för mig, i det han gav en äldre flintskallig ostjak med glänsande röda kinder ett glas nummer två. Jag har lejt den här gubben, förklarade Nikifor vidare, för fyra rubel för att följa med oss till kojorna vid Sjominsk. Han skall köra före oss med sitt trespann och bana väg åt oss. Så blir det trivsammare för våra renar att löpa efter hans.

Vi drack te och åt en bit. Husbondfolket förärade jag cigaretter som avskedsgåva. Sedan lade vi våra saker i gubbens släde, steg i vår egen och reste. Solen stod högt, vägen gick genom en skog och det låg något friskt och hurtigt i luften. Framför oss körde ostjaken med tre dräktiga renkor. I handen höll han en stor lång käpp med en liten benhylsa i ena ändan och en metallspets i den andra. Nikifor hade också skaffat sig en käpp. Renkorna drog den lätta släden med gubben snabbt framåt och våra tjurar sporrades att inte bli efter.

– Varför är gubben barhuvad, frågade jag Nikifor. Med förvåning såg jag nämligen ostjakens flintskalle oskyddad för kölden.

– Då blåser brännvinet fortare av honom, förklarade Nikifor.

Och verkligen, efter en halvtimme höll gubben in sina renar, kom till oss och bad om sprit.

– Man måste vara bjudsam mot gubben, avgjorde Nikifor, som därmed på samma gång bjöd sig själv. Han hade ju redan spämt för sina renar.

– Hur så?

– Han skulle fara till Beresov för att hämta brännvin. Då tänkte jag: om han nu bara inte säger något farligt där... Därför lejde jag honom. Nu kan vi vara säkrare på vår sak. Vem vet när han nu kommer till staden, kanske först om två dagar. För min del är jag inte rädd. Om polisen frågar mig: Är det du som har skjutsat honom? Hur ska jag veta vem jag skjutsat? Du är polis, jag är körkarl. Du får din lön. Alltså är det din sak att se upp, men min sak att köra. Är det inte riktigt som jag säger?

– Jo, det är riktigt.

I dag är det den 19 februari. I morgon öppnas riksduman. Amnesti! ”Dumans första plikt vore en amnesti.” Kanhända... Men det är bättre att avvakta denna amnesti några dussin grader västligare. ”Så kan man vara säkrare på sin sak”, som Nikifor säger.

Två möten...

Sedan vi passerat kojorna vid Vysjpurtymsk hittade vi en säck bröd på vägen. Den vägde över ett pud (= drygt 16 kg.). Trots mina energiska protester lade Nikifor säcken i vår släde. Jag begagnade tillfället under hans rusiga sömnighet och kastade fyndet oförmärkt tillbaka på vägen, eftersom det ju bara skulle tynga släden för renarna.

När Nikifor vaknade, fann han varken säcken eller den käpp han fått i gubbens tält.

Underligt skapade är dessa renar – de känner varken hunger eller trötthet. De har under hela 24 timmar före vår avresa ingenting ätit och nu har vi redan varit på väg i 24 timmar. Enligt Nikifors utsago har de först nu ”riktigt kommit i farten”. De löper jämnt, outtröttligt 8 till 10 verst i timmen. Var tionde eller femtonde verst göres två eller tre minuters halt för att ge dem tillfälle att hämta sig. Sedan iväg igen... En sådan sträcka kallar man ”renlopp”, och då avstånden här inte är uppmätta i

verst, så mäter man dem i ”renlopp”. Fem sådana ”lopp” betyder 60 till 70 verst.

När vi nått kojorna vid Sjominsk, där vi måste skiljas från gubben och hans renkor, skall vi ha åtminstone 10 ”lopp” bakom oss... Redan ett ganska anständigt avstånd!

Omkring klockan 9 på kvällen, då det var ganska mörkt, mötte vi för första gången under resan flera slädar. Nikifor försökte väja utan att stanna. Men det var inte att tänka på: vägen var så smal, att om man aldrig så litet höll åt sidan, så sjönk renarna ända till buken ner i snön. Slädarna stannade. En av formännen, vi mötte, kom fram till oss, tittade forskande på Nikifor och nämnde honom vid namn: Vem är det du kör? Ska du fara långt?

– Nej, nej, inte långt... svarade Nikifor, jag skjutsar en köpman till Obdorsk.

Detta möte skrämde Nikifor. ”Den måtte fan ha skickat på oss. Jag har inte sett honom på fem år och ändå kände han igen mig, den djävuln. Det är syrjener från Ljapinsk. 100 verst härifrån, som far till Beresov efter varor och sprit. I morgon natt kommer de dit.”

– Mig gör det väl ingenting, sade jag, oss ska man inte längre kunna fånga. Bara ni själv inte får obehag, när ni kommer tillbaka...

– Vad skulle jag få för obehag? Jag svarar: Jag är körkarl och det är min uppgift att skjutsa folk. Om det är köpmän eller ”politiker”, det står inte skrivet på pannan på dem. Men du är ju polis. Se då upp. Jag är körkarl och jag kör. Det stämmer, inte sant?

– Jo, det stämmer...

Natten kom, mörk och dyster. Månen går inte upp förrän mot morgonen. Renarna höll vägen troget trots mörkret. Ingen mötte oss. Vid 1-tiden såg vi mörkret skingras av ett klart ljussken och gjorde halt. Bredvid en eld, som flammade tätt vid vägkanten, satt två gestalter, en stor och en liten. I en kittel värmde de vatten.. En ostjak-pojke skar små bitar av en packe pressat te och kastade i det kokande vattnet.

Vi steg fram till elden och av det skarpa skenet utplånades bilden av vår släde och renarna. Här talades ett främmande och för mig obegripligt språk. Nikifor fick en kopp av pojken, och sedan han förut fyllt den med snö, stack han ned den i det sjudande vattnet. Omigen fyllde han koppen med snö, som han samlade ihop bredvid, och höll ned den i kitteln. Det såg ut som om han beredde någon hemlighetsfull dryck över elden, som brann här i ödemarkens mörker och ensamhet. Nu drack han länge och begärligt.

Våra renar började av allt att döma att bli trötta. Varje gång vi gjorde halt, lade de sig ned bredvid varandra och slickade snö.

Ostjakernas ”kultur” och ett första missöde

Vid tvåtiden på natten anlände vi till Sjominsks kojor. Vi beslöt att låta renarna vila ut och få foder här. Redan här var boningarna inga nomadtält, utan fasta och timrade. De skilde sig betydligt från de kojor vi i trakten av Tobolsk besökte. Där var det egentligen riktiga bondstugor, innehållande två rum med rysk spis, samovar och stolar – endast något sämre och smutsigare än i en sibirisk bondstuga i allmänhet. Här fanns en ”kammare” med primitiv härd i stället för spis, inga möbler, en låg dörr och i stället för fönsterglas en isskiva. Inte desto mindre kändes det ganska skönt, när jag fick ta av renskinnspläsen, fårskinnspläsen och sockorna, som en gammal ostjak-kvinna strax hängde upp till tork vid härden. Jag hade nästan ingenting ätit på 24 timmar.

Vad det kändes skönt att sitta på den med renhud klädda britsen och äta kalvkött med till hälften upptinat bröd och vänta på teet. Jag drack ett litet glas konjak, kände en lätt susning i huvudet och tyckte att resan redan var fullbordad. En ung ostjak med lång hårpiska, inflätad med röda tygband, reste sig från britsen och gick ut för att fodra renarna.

- Vad ska han då fodra dem med, undrade jag.
- Med mossor. Han släpper lös dem på en plats där mossor finns, och de gräver sedan själva upp dem under snön. De gräver en håla, lägger sig ned och äter. En ren behöver inte så mycket.
- Äter de inte bröd?
- Ingenting annat än mossor, utom ifall man vant dem vid bröd från späda år, men det förekommer sällan.

Gubben lade ny ved på härden, väckte sedan en ung ostjak-kvinna, som gick ut på gården, under det hon i förbifarten skylde sitt ansikte för mig. Hon skulle tydligen hjälpa sin man, den unge mannen som Nikifor för två rubel lejt att följa oss till Ourvi. Ostjakerna är fruktansvärt lata – allt arbete utföres bland dem av kvinnorna. Och detta gäller inte endast inomhus: inte sällan möter man ostjak-kvinnor med gevär i handen för att jaga ekorre och sobel. En skogvaktare från Tobolsk meddelade mig underliga saker om ostjakernas lättja och om deras förhållande till sina kvinnor. Han hade genomfört de öde trakterna i kretsen Tobolsk, de s. k. tumany. Som följeslagare lejde han en ostjak mot tre rubel om dagen. Och då erfor han att varje ung ostjak åtföljdes i ”tumany” av sin hustru eller, om han var ogift eller änkling, av sin syster eller mor. Kvinnan bar all under vägen behövlig attiralj: yxa, tekittel, matsäck. Karlen bar endast en kniv i bältet. När man rastade rörde kvinnan plats, tog mannens livrem, som han löste för att ha det bekvämare, gjorde upp eld och lagade i ordning teet. Mannen satt bredvid och rökte under tiden sin pipa.

Men nu var teet färdigt och med god smak förde jag koppen till munnen. Men vattnet luktade odrägligt av fisk. Jag lade två skedar tranbärsessens i koppen – det var enda sättet att få bort fisklukten.

- Känner ni ingenting, frågade jag Nikifor.
- Oss bekommer inte fisksmaken. Vi äter fisken rå, direkt ur nätet, då han ännu sprattlar i handen. Det smakar bättre än någonting annat.

Den unga ostjak-kvinnan kom in och skylde som förut halva ansiktet, ställde sig vid härden och ordnade med gudomlig oskuld sin dräkt. Strax efter henne kom mannen in och föreslog genom Nikifor att få sälja 50 ekorrskinn till mig.

- Jag har sagt honom att ni är köpman från Obdorsk och därför erbjuder han er ekorrskinnen, förklarade Nikifor.
- Säg honom att jag ska ta dem på återvägen. Nu är det ingen idé att ta dem med.

Vi drack te, rökte och Nikifor lade sig på britsen för att sova till dess renarna ätit sig mätta. Jag hade också en oerhörd sömnlust, men var rädd för att somna i ett kör till morgonen och satte mig därför med block och blyertspenna vid härden. Jag kastade ned intrycken av den första dagen och senaste natten under vår färd. Hur enkelt och lyckligt allt gått – ja, nästan alltför enkelt.

Vid 4-tiden på morgonen väckte jag folket och vi lämnade Sjominsk.

- Hos ostjakerna bär både män och kvinnor hårflätor med band och ringar. Antagligen flätar de inte håret oftare än en gång om året?
- Hårflätor? svarade Nikifor. Dem flätar de ofta. När de är fulla, rycker de varandra alltid i flätorna. De super och sedan flyger de varandra i håret. Då säger den svagare: Släpp! Då släpper den andre och sedan dricker de med varandra igen. De har ingen anledning att vara onda på varandra: det har de alldeles för gott hjärta till.

Vid Sjominsk kom vi till floden Sosjva. Vägen gick ibland över floden, ibland genom skogen. Det blåser nu en häftig, genomträngande vind, och det är endast med svårighet jag kan skriva i mitt anteckningshäfte. För tillfället åker vi på öppna fältet: mellan en björkskog och flodstranden. Vägen

är bedrövlig. Blåsten sopar igen de smala spår vår släde gör. Renen nummer tre slinter ofta av den fasta vägen. Då sjunker han ända till buken eller djupare ned i snön, gör några förtvivlade hopp, kommer åter upp på vägen, spärrar mittelrenen och törnar emot ledrenen. På floden och den frusna sumpmarken måste vi köra steg för steg. Till råga på olyckan har också ledrenen – den som saknade sin like – börjat halta. Med vänstra bakfoten släpande bemödar han sig dock ärligt att löpa på den förskräckliga vägen. Hans hängande huvud och tungan, som nästan berör marken, där han då och då girigt lapar snö, vittnar om hans väldiga ansträngningar. Plötsligt kom vi ned i en sänka mellan två snöväggar på halvannan arsjins (1 arsjin = 0,71 in.) höjd. Renarna trängde sig tätt tillsammans och det såg ut som om ytterrenarna bar mittelrenen på sina sidor. Jag observerade att ledrenen hade blod på framfoten.

– Jag förstår mig lite grand på behandling av djur, förklarade Nikifor. Jag slog åder på honom, medan ni sov.

Han höll inne renarna, tog kniven ur bältet (hos oss kallar man sådana knivar finländska), gick intill den sjuka tjuren och vred och vände med kniven i munnen länge och väl på hans skadade fot. Jag förstår inte vad det ska betyda, sade han osäker och började med kniven peta omkring på benet något ovanför klöven. Djuret låg under undersökningen stilla och med uppdragna ben och slickade sedan sorgset blodet på den sjuka foten. Blodfläckar på snön betecknade platsen för vårt uppehåll. Jag begärde att han skulle spärra Sjominsk-ostjakens renar för min släde och att våra renar skulle spärras för den andra, lätta släden. Den stackars haltande ledrenen bands bakom. Från Sjomy har vi nu färdats i 5 timmar, lika långt har vi till Ourvi, och först där kan vi byta renar hos en rik ostjak, renuppfödaren Semjon Pantjui. Om nu han strax går in på att lämna ut sina renar på en så lång sträcka? Jag rådgör med Nikifor om detta. Kanhända, sade jag till honom, blir vi tvungna att köpa två trespann av Semjon?

– Ja, vad gör det, svarade Nikifor, då köper vi dem. Min fortskaffningsmetod gör på honom samma intryck som en gång i tiden Fileas Fogs resa gjorde på mig. Ni minns nog, hur han köpte elefanter och ångbåtar och, när tillräckligt bränsle saknades, tog och eldade upp tacklingen, där den var av trä. Vid tanken på svårigheter och utgifter råkar Nikifor, i fall han är full, d. v. s. nästan för jämnan, i stor iver. Han identifierar sig fullständigt med mig. Han blinkar lite åt mig och säger: Resan ska inte kosta oss mer än en kopek... Det betyder ju ingenting för oss... Pengar bekymrar oss inte. Tjurarna? Om en tjur stupar, så köper vi en ny. Det faller mig inte in att skona tjurarna – nej aldrig: så länge ni håller ut, ska vi fara. Ho-ho. Huvudsaken är att vi kommer till ort och ställe. Är det inte sant som jag säger?

– Jo, det är sant.

– Om Nikifor inte för er dit, så gör ingen det. Farbror Mikael Ossipovitj – en hedersknyffel till bonde – sa till mig: Nikifor, du ska köra den passageraren... Kör bara. Ta sex tjurar ur min hjord och kör med honom. Ta dem gratis. Och vice-korpral Suslikov sa: Du far med honom? Där har du fem rubel.

– Varför, frågade jag Nikifor.

– För att jag fortskaffar er.

– Var det verkligen därför? Vad intresserar det honom?

– Ja, vid Gud, därför. Han älskar sina bröder, han står helt och hållet på er sida. För, låt oss tänka efter, vem lider ni för? För världen, för de fattiga. ”Där har du 5 rubel, Nikifor”, sa han, ”res med honom, du har min välsignelse. Jag tar det på mitt ansvar.”

Vägen går in i en skog och blir genast bättre: träden hindrar igensnöandet. Solen står redan högt. I skogen är det skumt och jag känner mig så varm att jag kan ta av min ”gussj” och bara behålla fårskinnspsäsen. Sjominsk-ostjaken håller sig fortfarande på efterkälken och vi måste invänta

honom. Runt omkring oss står furorna. Det är jättestora träd, kvistfria utom kronan, grågula och raka som ljus. Man har ett intryck av att fara genom en gammal präktig park. Absolut tystnad råder. Någon enstaka gång lyfter ett par vita raphöns, som man inte kan skilja från snöbollar, och flyger djupare in i skogen. Skogen tar plötsligt slut, vägen sluttar starkt mot floden, vår släde välter, vi reser den igen, korsar Sosjva och far på nytt genom öppen nejd. Där höjer sig några enstaka lågväxta björkar över snön. Det är säkerligen ett träsk vi passerar.

– Hur många verst kan vi nu ha farit, frågar jag Nikifor.

– Det kan väl vara en 300 verst. Men vem vet? Vem har mätt vägen här? Ärkeängeln Mikael kanske, annars ingen. Om våra verst säger folk alltid: en kärring har mätt opp dem med kryckkäpp och sen sagt hur många det blev... Men det gör ingenting: om tre dagar eller så ska vi vara vid verken, om bara vädret håller. Ibland går det dåligt med det... En gång överraskades jag av snöstormen vid Ljapino: då kunde jag inte åka mer än tre verst på tre dagar... Gubevars för det.

Nu är vi redan i Malyje Ourvi: där är tre fyra jämmerliga kulor och av dem endast en bebodd. För en tjugo år sedan var de sannolikt alla bebodda. Ostjakernas utdöende tilltar på ett fruktansvärt sätt... Ytterligare omkring 10 verst, och vi skall vara i Bolsjje Ourvi. Skall vi månntro träffa Semjon Pantjui där? Det är alldeles omöjligt att med våra (renar) fara vidare.

Svårigheter slag i slag

...Ett missöde. I Ourvi träffade vi inte bönderna: de befinner sig med sina renar vid ett läger på ungefär två renlopps avstånd härifrån. Vi måste fara några verst tillbaka och sedan taga av åt sidan. Om vi hade gjort halt i Malyje Ourvi och där inhämtat underrättelser, så hade vi vunnit några timmar. I en till förtvivlan gränsande oro väntade jag på att några kvinnor skulle lyckas skaffa en ersättare för vår haltande ledren. Som överallt annars befann sig också kvinnorna i Ourvi i berusat tillstånd, och då jag började packa upp matsäcken, bad de om sprit. Jag talade med dem genom Nikifors förmedling – han talar lika flytande ryska, syrjenska och två ostjakiska dialekter, den övre och den nedre, som nästan inte alls har någon likhet med varandra. Här boende ostjaker talar inte ett ord ryska. Annars är alla de ryska skällsorden upptagna av det ostjakiska språket och utgör jämte den statliga spriten en oskattbar frukt av den stats-russificerande kulturen. Man kan mitt i de dunkla ljuden av det ostjakiska språket i en trakt, där man inte ens känner det ryska ordet för Goddag, plötsligt få höra en viss djärv, i vårt hemland ökad glosa spraka till som en meteor, utan minsta brytning och med ett utmärkt tydligt uttal.

Då och då bjuder jag ostjakerna och deras kvinnor på cigaretter. De röker dem med ett vördnadsfullt ogillande. Deras av spriten härdade munnar är alldeles okänsliga för mina stackars cigaretter. Till och med Nikifor, som njuter av civilisationens alla frukter, erkände för mig att mina cigaretter inte förtjänade någon vidare uppskattning. Det är inte den rätta havren för sådana kampar, lydde det domslut Nikifor delgav mig.

Vi reser nu till nomadlägret. Vilken ödslighet och vildhet runt om oss! Renarna plumsar i den djupa snön och det förvånar mig mycket, hur den körande finner vägen. För detta har han någon sorts särskild känn och likaså renarna, som på det underligaste sätt kryssar omkring i tall- och gran-grenarnas virrvarr. Den nya ledrenen, som man lämnat oss i Ourvi, bär en ofantlig, månggrenad krona, inte mindre än 5-6 kvarts-arsjin hög. Titt och tätt hänger det grenar över vägen, och det ser ut som om renen vid väjandet skulle bli hängande i dem. Men i sista ögonblicket gör han en knappt märkbar huvudrörelse och inte ett barr rubbas på kvisten. Jag hade länge och noga observerat denna manövrering och den föreföll mig kolossalt märkvärdig. Men så förefaller ju för det resonande förståndet överhuvud alla yttringar av instinkter.

*

Även här ett missöde... Den gamle bonden hade med sin dräng rest till sommartältet, där en del av

renarna stannat kvar. Vi väntar i timme efter timme – när han kommer tillbaka, är okänt. Hans son, en pojke med kluven överläpp, kan inte besluta sig för att utan honom avsluta affären med oss. Vi måste vänta. Nikifor släppte lös våra renar för att de skulle få äta mossa. Men för att de inte skulle förväxlas med renarna här på platsen, drog han de två tjurarna några gånger över ryggen med kniven och kvarlämnade på så sätt sitt bomärke i skinnet. Sedan skötte han i godan ro om vår släde, som under vägen blivit alldeles isärskakad. I förtvivlan irrade jag fram och åter på vidden och gick slutligen in i tältet. I knät på en ung ostjak-kvinna satt en alldeles naken gosse på två tre år. Modern klädde honom. ”Hur går det att bo med barnen i dessa tält vid 40-50 graders köld?” Om natten går det, förklarade Nikifor, man rullar in sig i fällarna och sover. Jag har själv mer än en vinter legat i nomadtält. Ostjaken tar före natten av sig alla kläder och kryper så in i ”malizan”. Att sova går nog, men att stiga upp är svårt. Av andedräkten blir hela pälsen så hård, att man skulle kunna hugga den med yxa. Ja, att gå upp är otrevligt. Ostjak-kvinnan stoppade in pojken i öppningen på sin ”maliza” och lade honom intill bröstet. Här får barnen di till 5–6 års ålder.

Jag lät koka vatten på härden. Innan jag visste ordet av, hade Nikifor i bara nypan (o Gud, vad det var för en nypa!) hållt te ur min ask och kastat i kitteln. Jag hade inte mod att tillrättavisa honom, och så fick jag nu vackert dricka te, vars blad legat i en hand, som visserligen sett mycket annat men inte på mycket länge sett tvål...

Kvinnan hade givit pojken di, tvättade av honom, torkade honom med fina träspånor, klädde på honom och släppte ut honom ur tältet. Jag förvånade mig över den ömhet hon visade gossen. Nu sitter hon vid arbetet: hon syr en ”maliza” av renhud och med rensenor. Arbetet är inte endast starkt utan otvivelaktigt också vackert. Hela kanten är prydd med mönster av små stycken vita och mörka renskinn. Varje söm är genomdragen med en remsa rött tyg. Alla familjemedlemmarna bär renhudsdräkter, som förfärdigas av kvinnorna. Vilket rent av djävulskt arbete ligger inte i detta.

Den äldste sonen ligger sedan tre år sjuk i ett hörn av tältet. Han skaffar sig medicin överallt där han kan, tar den i stora doser och vistas under vintern i tältet under bar himmel. Den sjuke har ett ovanligt klokt utseende: sjukdomen har efterlämnat drag, som tyder på ett tankeliv... Jag erinrar mig att just här hos dessa ostjaker vid Ourvi var det som den unge köpmannen Dobrovolskij från Beresov för omkring en månad sedan dött efter att ha rest hit för att köpa renhudar. Han hade legat här några dagar i feber och utan någon hjälp...

Gubben Pantjui, som vi väntar på, äger bortåt 500 renar. Han är bekant i hela trakten för sin rikedom. Renen är för ostjaken allt: den föder honom, kläder honom och drar honom. För några år sedan kostade en ren 6 8 rubel, men nu 10-15. Nikifor förklarar att det beror på de fortsatta epidemierna, som tar död på renarna i hundratal.

Äventyr hos rikeman

Skymningen blir allt tätare. Det är klart att kort före natten ingen vill fånga in några renar, men jag kan inte uppge den sista förhoppningen utan väntar på den gamle med en otålighet som han säkert aldrig förr i sitt långa liv varit föremål för. Det var redan ganska mörkt, när han äntligen kom med sin dräng. Han trädde in i tältet, hälsade oss kort och tog plats vid härden. Hans kloka och medvetna ansikte väckte min förvåning. Tydligt tillät honom de 500 renar han ägde att känna sig som konung från hjässan till fotabjället.

– Framför nu vårt ärende, uppmanade jag Nikifor, varför ska vi förspilla ytterligare tid?

– Nej, vänta, nu går det inte: de ska först äta kvällsvard.

En dräng trädde in, en stor bredaxlad bonde. Han hälsade med nasal röst, bytte de våta skorna i ett hörn, gick fram till elden. Vilket fruktansvärt ansikte! I hans olyckliga uppsyn var näsan alldeles försvunnen, överläppen starkt uppdragen, munnen ständigt halvöppen och blottande de starka, vita tänderna. Förfärad vände jag mig bort.

- Kanske det är lämpligt att bjuda honom sprit, frågade jag Nikifor, vars auktoritet jag uppskattade.
- Ja, det är just vad det är, svarade han.

Jag tog fram flaskan. Sonhustrun, som efter den gamles inträde skylde sitt ansikte, tände en bit näver på härden och letade med den som ljus fram en metallbägare ur en kista. Nikifor torkade bägaren med ett hörn av sin kolt och fyllde den till brädden. Första ransonen bjöds gubben. Nikifor förklarade att det var sprit. Gubben nickade nedlåtande och drack utan ett ljud ur den stora bägaren 95-procentig sprit. Inte en muskel rörde sig i hans ansikte. Efter honom drack hans yngre son, han med den kluvna överläppen. Han drack mer än han orkade, grinade förskräckligt och spottade länge i elden. Sedan blev det drängens tur och han vaggade länge och väl fram och tillbaka med huvudet. Därefter fick den sjuke en bägare. Han drack inte ur utan lämnade bägaren tillbaka. Nikifor tömde resten i elden för att visa vad det var för slags vara han bjöd på: elden flammade häftigt upp.

- Starkt var det, sa den gamle lugnt.
- Starkt var det, återtog sonen och hans spott beskrev allt vidlyftigare bågar i luften.
- Mycket starkt var det, bekräftade drängen.

Till slut drack Nikifor en bägare och fann, till och med han, att spriten var för stark. Den blandades med te. Nikifor höll fingret i flaskmynningen och svängde den fram och åter i luften. Alla drack en bägare till. Sedan blev spriten utspädd omigen och dracks omigen. Och nu började Nikifor äntligen utlägga vad vi ville.

- Saka chosa, sa gubben.
- Chosa, saka chosa, upprepades det i korus.
- Vad säger de, frågade jag Nikifor otåligt.
- De säger att det är mycket långt... Till verken fordrar han 30 rubel.
- Och hur mycket begär han till Njaksimvoli?

Nikifor brummade någonting för sig själv, tydande på otillfredställelse, som jag först sedan förstod. Men han tilltalade gubben igen och svarade mig: Till Njaksimvoli 13 rubel, till verken 30.

- Och när infångas renarna?
- I dagningen.
- Går det absolut inte nu?

Nikifor översatte med ett ironiskt ansiktsuttryck min fråga. Alla skrattade och ruskade nekande på huvudet. Jag förstod att ett övernattande var oundvikligt och gick ut i det fria. Det var stilla och milt. Jag promenerade en halv timma fram och tillbaka och lade mig sedan i släden för att sova.

I får- och renskinnspälsarna låg jag som i en grotta av fällar. Över tältet stod en ljuskrets av den nedbrinnande elden. Runtom rådde fullkomlig stillhet. På fästet lyste stjärnorna klara och tydliga. Träden stod orörliga. Lukten av den genom andningen, fuktiga renskinnspälsen förorsakade lite andnöd, men pälsen värmdes präktigt, natten hypnotiserade mig och jag somnade in med den bestämda föresatsen att i den tidigaste gryningen väcka folket och fortast möjligt fara vidare. Det är förskräckligt hur mycket tid vi har förlorat.

Jag vaknade några gånger orolig, men runt om syntes bara svarta natten. Kort efter klockan 4, då synranden började ljusna, gick jag in i tältet, famlade bland kropparna efter Nikifor och ruskade honom vaken. Han lyckades få hela tältet på benen. Det märktes att det ständiga utelivet i den hårda frosten lämnade dessa människor sina minnesbetor: när de vaknat, hostade, harklade och spottade de så vilt, att jag inte uthärdade det, utan gick ut. Vid tältöppningen sprutade en 10-årig gosse ur

munnen vatten på sina smutsiga händer och smorde sedan in det likadana ansiktet. När proceduren var över, torkade han sig noga med några träspånor.

Drängen utan näsa och den yngste sonen med den klivna läppen begav sig nu på skidor och med hundar bort för att driva renarna fram till tältet. Men det drog ut en god halvtimme, innan den första renhopen dök upp ur skogen.

– Antagligen har de jagat upp djuren, förklarade Nikifor, och nu ska snart hela hjorden vara här.

Men det blev annat av. Först efter omkring två timmar hade vi något så när många renar samlade. De gick helt lugnt omkring tältet, mumsade med mularna i snön, samlade sig i hopar eller lade sig. Solen hade redan höjt sig över skogstoppen och belyste snövidden omkring nomadtältet. Renarnas silhuetter, stora och små, vita och mörka, med horn och utan horn, avtecknade sig skarpt mot snön. Det var en präktig tavla, fantastisk och oförgätlig. Renarna bevakas av hundar. De små lurviga djuren störtar sig efter en skock på omkring 50 renar, som just försöker avlägsna sig från tältet, och renarna rusar i fruktansvärd skrämsel tillbaka.

Men inte ens den bilden kunde förta tanken på den förlorade tiden. Dagen för riksdumans öppnande – den 20 februari – var olycksdagen för mig. Jag väntade med feberaktig spänning att alla renarna äntligen skulle vara samlade. Nu är klockan redan tio, men hjorden är ännu inte på långt när sammandriven. Vi ha nu förlorat 24 timmar här: nu är det redan tydligt, att vi inte kan komma härifrån förrän klockan 11 eller 12, och dessutom har vi härifrån och till Ourvi 20–30 verst dålig väg. Nya ogynnsamma omständigheter kan göra att man i dag fångar in mig. Om man antar, att polisen dagen efter min rymning upptäckt den och av någon bland Nikifors många supbröder får veta, vilken väg vi tagit, så kunde man redan den 19 på natten sätta i gång förföljandet. Vi har knappast tillryggalagt 300 verst. En sådan sträcka kan man färdas på halvannan dag. Alltså hade vi givit fienden tillräcklig tid för att fånga oss. Dröjsmålet kan bli mycket olycksdigert.

Jag började förhöra mig med Nikifor. I går hade jag ju sagt att man måste hämta gubben genast och inte vänta. Man kunde ha betalat honom några rubel mer, om han gjort slag i saken samma afton. Om jag bara kunnat tala ostjakiska, så hade jag naturligtvis ordnat saken. Men det är just av den anledningen att jag inte kan ostjakiska som jag reser med Nikifor.

Nikifor tittade bort med dyster uppsyn.

– Vad ska du göra med dem, när de inte vill? Era renar är väl fodrade och bortskämda. Hur vill du då fånga dem om natten? Men det gör ingenting, sade han och vände sig till mig: Vi ska snart komma i väg.

– Kommer vi i väg?

– Ja, snart.

Och då förekom det mig plötsligt nästan likgiltigt, om vi snart skulle komma i väg, så mycket mer som redan hela vidden var full av renar och ostjakerna på sina skidor syntes komma fram ur skogen.

– Snart ska de fånga renarna, sade Nikifor.

Jag såg att ostjakerna höll rep i handen. Husbonden virade långsamt ett rep om vänstra armen. Efter detta höll man överläggningar genom att högt skrika till varandra. Det var tydligt att de utarbetade en plan för fångsten och bestämde det första offret. Nikifor blev också indragen i samspråket. Han skrämde på en skock och jagade den in mellan gubben och sonen. Drängen stod längre bort. De uppskrämda djuren rände fram i slutna massa. Det var en hel skog av huvud och horn. Ostjakerna tog noga sikte på en viss punkt i denna rörliga skog. Etta! Gubben hade kastat sin snara och ruskade missbelåten på huvudet. Ett! Den unge ostjaken hade också missat. Men den näslöse drängen som stod på en öppen plats mitt i hjorden och som genom sitt naturligt självsäkra utseende genast ingivit mig förtroende, han slängde nu sin snara och man kunde redan på hans armrörelse se, att han inte

skulle missa. Renarna löpte undan för repet, men en stor vit tjur, som hade en tråkavle hängande om halsen, gjorde ett par tre språng, blev sedan stående och vände sig på stället: snaran hade slingrat sig om hans hals och horn.

Nikifor upplyste att de nu fångat den allra listigaste renen, som hade försatt hela hjorden i uppror och kommit den att löpa undan i de avgörande ögonblicken. Nu skulle man binda den vita rebellen och allt skulle gå bättre. Ostjakerna började på nytt hala in repen och vira dem om vänstra armen. Därpå ropade de till varandra någonting angående en ny fångstplan. Då fick en oegennyttig jaktiver också makt med mig. Jag fick av Nikifor veta, att man nu skulle fånga den där stora renkon med de korta hornen och jag deltog i fälttåget. Från två sidor jagade vi en hop mot den sida där tre man med färdiga snaror stod på lur. Men renkon visste tydligen vad som hotade henne. Hon kastade sig genast åt sidan och skulle väl ha lupit till skogs, om inte hundarna hade satt efter henne. Det fick företas en hel del inringningsrörelser. Som segrare avgick även denna gång drängen, som valde det rätta ögonblicket att slänga snaran om renkons hals.

– Den här kon är ofruktsam, berättade mig Nikifor, hon får inga kalvar och är därför mycket stark.

Jakten började bli intressant, fastän den drog ut på längden. Efter renkon infångades samtidigt med två snaror ett jätteexemplar, som såg ut som en verklig tjur. Då uppstod ett avbrott: en hop av de ansatta djuren bröt igenom ringen och tog skogen fatt. Ån en gång begav sig drängen och yngste sonen på skidor in i skogen, och vi väntade ungefär en halvtimme på dem. Slutligen förlöpte jakten framgångsrikare och vi fick med förenade krafter in tretton renar: sju för vår resa och sex för ”husbehov”. Fram emot elvatiden avreste vi äntligen med fyra trespann från nomadtältet i riktning mot Ourvi. Till verken skulle drängen följa med oss. Bakom hans släde är en sjunde ren bunden som reserv.

*

Den halte tjuren, som vi vid vår avresa till nomadtältet lämnat kvar vid hyddorna i Ourvi, hade inte blivit frisk. Han låg sorgsen på snön och lät fånga sig utan rep. Nikifor åderlät honom ännu en gång men lika resultatlöst som förut. Ostjakerna försäkrade att han vrickat sig... Nikifor stod obeslutsam bredvid renen och sålde den slutligen för 9 rubel till slakt åt någon av de närvarande, som ledde bort det stackars djuret i ett rep efter sig. Ett så sorgligt öde fick den renen ”som inte hade sin like i världen”. Intressant var att Nikifor sålde renen utan att fråga om jag samtyckte. Enligt vår överenskommelse skulle renarna först efter vår lyckliga ankomst till ort och ställe övergå i hans ägo. Med stor motvilja utlämnade jag den ren, som visat mig så ovärderlig tjänst, till nedslaktning. Men jag kunde inte besluta mig för att protestera... Sedan Nikifor avslutat affären, stoppade han pengarna i sin pung och vände sig till mig med orden: ”Där har jag alltså gjort 12 rubels ren förlust.” En konstig karl. Han hade glömt att jag köpt renarna och att de enligt hans försäkran måste föra mig till bestämmelseorten. I stället hade jag med dem bara kommit 300 verst framåt och hade nu lånat andra.

I dag är det så varmt att snön töar något litet. Snön har blivit mjuk och flyger i våta klimpar åt sidorna och bakut från renklövarna. Det är tungt för renarna. Som ledren har vi en enhornad tjur av ganska anspråkslöst yttre. Till höger löper den ofruktsamma renkon, som flitigt rör benen. Mellan dem en fet ren, som i dag för första gången får erfara vad det vill säga att vara förspänd. Med eskort till höger och vänster gör han ärligt sin plikt. Framför oss styr en ostjak en släde med mitt gepäck. Utanpå sin ”maliza” har han dragit en eldröd blus, som mot bakgrunden av snön, den grå skogen, de grå renarna och den grå himlen, sticker av som en vansinnig och på samma gång nödvändig ledfy.

Vägen är så svår, att dragremmen på försläden två gånger brustit: vid vart uppehåll fryser slädeledarna fast i vägen och det är mycket svårt att få släden ur fläcken. Efter de första två ”loppen” var renarna redan märkbart trötta.

– Ska vi rasta vid kojorna i Nildinsk, frågade mig Nikifor. Kojorna närmast ligger långt bort. Jag såg

att karlarna ville dricka te, men pinades av att förlora tid, i synnerhet sedan vi förlorat en dag i Ourvi. Jag lämnade nekande svar.

– Som ni vill, svarade Nikifor och gav i förargelsen renkon ett nyp med sin käpp.

Närmare "civilisationen"...

Under tystnad färdades vi ungefär 40 verst: när Nikifor är nykter, är han butter och tyst. Det blev kallare, vägen började frysa till och blev alltjämt bättre. I Sangi-Tur-Paul beslöt vi göra halt. Hyddorna här är underbara: där finns bänkar och ett vaxduksbeklätt bord. Under aftonvarden översatte Nikifor för mig en del av samtalet mellan den näslöse och kvinnorna, som trakterade oss. Och jag fick veta intressanta saker. För en tre månader sedan hade den här ostjakens hustru hängt sig. Med vad hade hon hängt sig? "Det vet fan", svarade Nikifor, "med ett smalt gammalt bastsnöre, fastgjort vid en gran, hängde hon sig sittande. Hennes man var i skogen, på ekorrjakt med andra ostjaker. Byfogdens biträde, också en ostjak, kom farande till honom i skogen och kallade honom hem: hans hustru hade blivit svårt sjuk (alltså säger man inte heller här hela sanningen, konstaterar jag). Men mannen svarade: Finns där ingen som kan elda på härden? Mor hennes lever ju hos henne och vad skulle jag kunna hjälpa med... Men byfogdens biträde höll på, att han skulle fara hem: hans hustru var redan "färdig". Och det var redan hans andra hustru, slöt Nikifor sin berättelse.

– Vad? Hade också den förra hängt sig?

– Nej, hon dog en naturlig död, av sjukdom, som vanligt...

Jag erfor att de två nätta små barnen, som vår ostjak vid vår avresa från Ourvi till min förvåning hade kysst på munnen, var hans barn med den första hustrun. Med den andra hade han levat samman i en två år.

– Hade man kanske mot hennes vilja gift bort henne med honom, undrade jag. Nikifor förfrågade sig.

– Nej, sade han, hon gick till honom av sig själv. Sedan betalade han hennes föräldrar 30 rubel och levde samman med dem. Av vilket skäl hon strypt sig är okänt.

– Förekommer inte det mycket sällan, frågade jag.

– Att de inte dör en naturlig död? Hos ostjakerna är det ganska vanligt. I fjol sköt sig en ostjak hos oss med ett gevär.

– Hur? Avsiktligt?

– Nej av oförsiktighet... Och senare sköt sig i vår krets polisskrivaren. Hur, tror ni väl? Jo, i polisvaktornet. Ditupp steg han och sade: Där har ni, era hundar... Och därmed sköt han sig.

– Var det en ostjak?

– Nej... Molodsavatov hette han... en rysk passagerare... Nikita Mitrofanovitj var hans namn.

När vi lämnat hyddorna vid Sangi-Tur var det redan mörkt. Tövädret hade för länge sedan upphört, fastän det fortfarande var ganska mildt. Vägen var alltjämt förträfflig, mjuk men inte hal, "hemtrevlig" väg som Nikifor uttryckte sig. Man hörde knappast renarnas klövslag och de drog släden gladeligen framåt. Slutligen måste vi spänna från den tredje renen och binda den bakom släden, emedan släden var för lätt för renarna, så att de gjorde sidsprång och kunde ha sparkat sönder släden. Den gled jämt och ljudlöst som en båt över ett spegelblankt vatten. I den täta skymningen föreföll skogen ännu mer gigantisk. Jag såg nästan ingenting av vägen och kände inte heller slädens rörelse. Det tycktes som om förtrollade träd rusade oss tillmötes, som om buskarna sprang åt sidan, som om allt flög, snöhöljda trädkoppar och smäckra björkar. Allt föreföll så hemlighetsfullt. Schu-schu-schu... hördes renarnas snabba och rytmiska andning i den ljudlösa

skogsnatten. Och ur förnimmelsen av denna rytm dök otaliga glömda erinringar upp i mitt sinne. Ett tu tre ljuder en vissling djupt inifrån skogen. Det förekommer så mystiskt och gränslöst långt borta. Det är emellertid en ostjak, som på en fem stegs avstånd från mig skrämde upp sina renar. Så blir det åter stilla, en ny avlägsen vissling ljuder, träden dyker tyst upp ur mörkret för att slukas av det igen.

Under halvslummern började en oroande tanke ansätta mig. Ostjakerna måste av min resas omständigheter att döma anse mig för en rik köpman. Vi befinner oss i en mörk skog, det är svarta natten, på en omkrets av 50 verst finns inte en människa, inte så mycket som en hund. Varför ska de då göra halt? Det är ändå bra att jag har en revolver. Men den är nedpackad i kofferten, och kofferten är fastbunden i den ledsagande ostjakens släde – den näslöse ostjaken, som i vissa ögonblick av något skäl börjat förefalla mig misstänkt. Jag finner det absolut nödvändigt att vid nästa hållplats ta fram revolvern ur kofferten och ha den bredvid mig.

En underlig varelse är den där färdledaren i sin röda kolt. Saknad av näsa har tydligen inte inverkat menligt på hans luktsinne. Det ser ut som om han med lukten orienterade sig och på det sättet hittade vägen. Han känner vartenda strå och är i skogen lika hemmastadd som i kojan sin. Nu yttrar han någonting till Nikifor: man har upptäckt att det finns mossa under snön och att renarna alltså kan beta. Vi stannar och spänner från renarna. Det var klockan 3 på natten.

Nikifor talade om att syrjenska renar är listiga och att han, Nikifor, så ofta han kört med dem aldrig släppt lös dem under fodringen utan alltid låtit dem beta bundna. Det är lätt att släppa lös en ren, men hur går det, om man sedan inte kan fånga in honom? Men ostjaken hade en annan mening om den saken och beslöt att på eget ansvar släppa lös renarna. Det var ju ett ädelmod, som verkade bestickande, men jag iakttog med spänning och bekymmer renarnas fnysningar. Om nu t. ex. den där renmossan, som växte i närheten av nomadtältet vid Ourvi skulle tyckas dem mer lockande? Det skulle bli en tragedi! Men innan karlarna, av moraliska skäl alltså, släppte lös renarna, fällde de två höga furor och klöv dem i sju skidor, var och en av halvannan arsjins längd. En sådan skida hängdes som en sammanhållande princip om varje rens hals. Och man fick hoppas att detta ”bihang” inte skulle tyckas dem för lätt.

Sedan Nikifor släppt lös renarna, högg han ved, röjde vid vägkanten en grop i snön och gjorde eld. Men runt om lade han grenar till sittplatser. På två i snön nedstuckna grenar hängde vi två tepannor, som vi fyllde med snö för varje gång den smälte... Att dricka te vid eld i det fria och i februarivinter skulle säkert ha förefallit mig mycket mindre lockande, om det hade varit en 40–50 graders köld. Men himlen var mig bevågen på ett märkvärdigt sätt: det var lugnt och mildt väder.

Som jag var orolig för att försova mig, lade jag mig inte att sova med karlarna. Jag satt ungefär två timmar vid elden, underhöll den och skrev vid det flämtande skenet ned mina reseintryck.

Så fort det började dagas, väckte jag mina män. Renarna lät sig utan svårighet infånga. Innan de hunnit tagas och spännas för, hade det blivit ganska ljusst och allt antog en helt vardaglig prägel. Fuornas storlek var förminskad, björkarna rusade inte mer emot oss. Ostjaken hade ett sömnigt utseende och min misstänksamhet under natten skingrades som rök. Samtidigt erinrade jag mig att i den uråldriga revolver, jag före avresan skaffat mig, fanns det bara två patroner och att man enträget uppmanat mig att till förebyggande av olyckshändelse inte skjuta med den. Och därför fick den ligga kvar i kofferten.

Nu kom oavbruten skog: gran, björk, väldiga lärkträd, ceder och över floden sälg och smidig säv. Vägen är bra. Renarna löper jämnt men utan fart. På försläden sitter ostjaken med hängande huvud och sjunger en sorgsen sång, som omfattar fyra toner. Kanske tänker han på det gamla bastsnöret, som hans andra hustru hängde sig med. Skog, skog... Den är entonig och ändlös och på samma gång oerhört skiftande i alla sina sammansättningar. Här hänger en mossbelupen fura tvärsöver vägen. Jätteträdet är helt och hållet klätt med en svepning av snö, som hänger hotfullt ned över oss. Här

återigen har skogen tydligen i fjol brunnit. De torra, raka stammarna utan kvistar och barr sticker upp ur marken likt planlöst utplanterade telegrafstolpar eller som mastsbogen i en igenfrusen hamn, där inga segel synas. Vi färdas några verst över brandplatsen. Därefter vidtar granskog: grenrika, mörka och täta träd. De gamla jättarna står tätt tillsammans, deras toppar är sammanflätade och släpper inte igenom en solstråle. Grenarna är också överspunna med grått mossverk liksom av spindelväv. Både renar och människor förekommer en bland dessa hundraåriga granar mindre.

Nu blir träden plötsligt mindre och på den snöiga vidden såg man en massa unggrenar spridda, på samma avstånd från varandra. Plötsligt vid en vägkrök är vår släde nära att köra över en kälke, som dras av tre hundar och en ostjak-flicka. Bredvid går en gosse, ungefär 5 år gammal. Det är mycket vackra barn. Ostjakerna har, som jag funnit, ofta nog vackra barn. Men varför är då de vuxna så fula?

Skog och åter skog... Här är ännu en skogsbrandplats, tydligen gammal: mellan de förkolnade stammarna frodas återväxten kraftigt. Hur uppkommer skogsbrandskatastroferna? Av lägereldarna? – ”Vad skulle det vara för lägereldar här”, svarar Nikifor. ”Om sommaren finns här ingen levande varelse och då går vägen utmed flodbädden. Skogsbranden orsakas av molnen. Blixten slår ned och antänder. Eller ett träd gnider sig mot ett annat, tills det börjar brinna – vinden vaggar det fram och tillbaka, och om sommaren är träet torrt. Släckningen? Vem skulle släcka här? Vinden driver lågorna framåt och vinden släcker dem också. Kådan på ytan brinner upp, barken skalas av, barren brinner upp, men stammen blir stående kvar. Efter två år torkar roten och stammen börjar falla isär...”

Det står här många kala stammar, som är fallfärdiga. Många håller sig upprätt endast genom grannens grenar. Men en av dem var nära att falla ned över vägen, fast den hejdades, gud vet hur, när toppen endast var ungefär 3 arsjin från marken. Man måste huka sig ned för att inte slå i skallen. Återigen kommer ett stråk mäktiga granar och sedan en sänka längs floden.

– I sådana sänkor är det på förvåren mycket bra att fånga änder. Då flyger de upp och ned här. Efter solnedgången spänner man ett nät över en sådan sänka, från trädtopp till trädtopp. Det finns sådana stora nät, sådana där släpnät. Man lägger sig under trädet. Änderna flyger i en hel svärm ned i sänkan och i skymningen trasslar de in sig allesammans i nätet. Sedan drar man i ett snöre, nätet faller till marken och täcker hela bytet. På så sätt kan man fånga ända till 50 stycken. Men då måste man skynda sig med ihjälbitningen...

– Ihjälbitningen?

– Man måste ju döda dem för att de inte ska flyga. Nå, så biter man sönder huvudena på dem ovanifrån, men då gäller det att raska på. Blodet rinner om läpparna på en... Naturligtvis kan man också slå ihjäl dem med en käpp, men med tänderna är det mycket säkrare...

Jag hade gjort den observationen att alla renar liksom alla ostjaker hade likadana ”ansikten”. Men jag övertygade mig snart om att vart och ett av de sju djuren hade sin egen fysiologi och lärde mig skilja på dem. Ibland förnimmer jag en öm känsla för dessa beundransvärda djur, som nu redan fört mig 500 verst närmare järnväg.

Vår sprit har tagit slut och Nikifor är nykter och knarrig. Osijaken sjunger sin visa om bastrepet. Somliga stunder förefaller det mig utsägligt underbart att det är jag, just jag och ingen annan, som förirrat sig till dessa nejder. De här två slädarna, de sju renarna och de två männen – allesammans ilar framåt för min skull. Två människor, två fullvuxna människor har lämnat hus och hem och utstår allsköns vedermödor under vägen, därför att en tredje av något skäl behöver det, en främling, en människa som är främmande för dem bägge.

Sådana ömsesidiga förbindelser finns det över allt. Men ingenstans kan de fångsla inbillningskraften så starkt som här i ”taigan”, där de träder i dagen under så primitiva och påtagliga former...

Oskuld och bildning i ödemarken

Efter renarnas nattbete för vi förbi kojorna vid Saradei och Menk-Ja-Paul. Först vid Changlas gjorde vi ett uppehåll. Här är folket om möjligt mer förvildat än i de andra kojorna. Allt förekommer dem förbluffande. Mina husgerådssaker, min sax, mina strumpor, slädtäcket – allt sätter dem i den mest häpnande förvåning. Vid anblicken av vart nytt föremål kraxar de till allesammans. För att orientera mig bredde jag ut framför mig en karta över guvernementet Tobolsk och läste högt upp namnen på alla orter och floder. De hörde på med gapande munnar och när jag slutat, förklarade de i korus – Nikifor översatte – att det var alldeles riktigt. För tillfället hade jag inga slantar, men till tack för lämnat härbärke gav jag var och en av karlarna och kvinnorna tre cigaretter och en karamell. Alla blev nöjda. En gammal ostjak-kvinna, mindre ful än de andra och mycket livlig, hade bokstavligen förälskat sig i mig, d. v. s. i alla mina saker. Och man såg på hennes leende, att hennes känsla var en helt oegennyttig hänryckning över företeelserna från en annan värld. Hon hjälpte mig att stoppa slädtäcket om fötterna, varpå vi tog avsked av varandra genom att ta i hand och säga varandra ett par sötord var och en på sitt språk.

– Skall duman snart sammanträda, frågade mig Nikifor helt oväntat.

– Den sammanträdde redan i förrgår...

– Aha... Vad kommer man att säga där? Man borde tala förstånd med dem, bringa dem till förnuft, annars ska tusan ta dem. Oss har de alldeles satt under piskan. Mjölet t. ex. har kostat 1 rubel och 50 kopek, men nu, säger ostjaken, nu kostar det 1 rubel och 80 kopek. Hur ska man kunna leva med sådana priser? Och oss syrjener pukar man särskilt: får man ett lass halm, så heter det: Betala! Får man en famn ved, heter det: Betala! Ryssarna och ostjakerna säger: Landet är vårt! Duman skulle inskrida för den saken. Vår polis-överkonstapel, den går väl an – han har fart i sig, men kommissarien, den passar oss inte.

– Duman kan inte göra mycket för den saken – då bleve den upplöst.

Ja, det är just det att den kan bli upplöst, bekräftade Nikifor och tillfogade en kötted, vars uttrycksfullhet förre guvernören i Saratov Stolypin kunde ha avundats honom.

Till Njaksimvolis hyddor anlände vi på natten. Här kunde vi byta renar och jag beslöt att låta göra detta trots Nikifors protester. Han höll envist på, att vi skulle begagna renarna från Ourvi utan ombyte. Han kom med de vansinnigaste argument och lade alla möjliga hinder i vägen för överenskommelsen. Jag undrade länge över hans uppträdande, till dess jag begrep att det var om återfärden han hade omsorg: med renarna från Ourvi ville han göra återfärden till nomadtältet, där han kvarlämnat sina egna. Men jag gav inte efter och så lejde vi för 18 rubel utvilade renar till Nikito-Ivdelsk, en stor guldgrävarby i Ural. Det är den sista delen av renregionen. Därifrån skall jag åka efter häst ytterligare 150 verst till järnvägen. Från Njaksimvoli till Ivdelj räknar man 250 verst – en dags och en natts rask färd.

Här upprepades samma historia som i Ourvi: det är nattetid omöjligt att fånga in renarna. Och så måste vi övernatta.

Vi tog in i en fattig syrjens koja. Husbonden hade förut haft tjänst hos en köpman, men hade inte kunnat dra jämt med honom och satt nu utan tjänst eller arbete. Han väckte strax min förvåning på grund av sitt bildade, bland bönder icke vanliga tal. Vi kom i samspråk. Han talade med full insikt om möjligheterna för en upplösning av duman och om regeringens utsikter för ett nytt lån. Bland annat begärde han upplysning av mig, om Herzens arbeten utkommit. På samma gång är denna bildade person den mest oförfälskade bonde. Han rör inte ett finger för att biträda sin hustru, som sköter om hela familjen. Hon bakar brödet och ugnen fylles två gånger under 24 timmar. Ved och vatten skaffar hon själv in. Dessutom har hon omsorgerna om barnen. Hela den natt vi tillbragte hos dem fick hon heller inte en timmes sömn. Bakom brädavbalkningen brann en liten lampa, och av

bullret hördes det att något ansträngande arbete med baket ägde rum. På morgonen var hon åter i farten, satte på samovaren, klädde barnen och räckte mannen de torra renhudsskorna.

– Varför får ni ingen hjälp av er man, frågade jag henne, då vi var ensamma inne.

– Han har inget ordentligt arbete. Fiska kan han inte här. Jakt är han inte van vid. Plöjer gör man inte här: i fjol var första gången som grannarna försökte plöja. Vad ska han göra? I hushållet arbetar inte våra män. Och lata är de, det kan man verkligen säga, och i det fallet är de inte mycket bättre än ostjakerna. Därför gifter sig de ryska flickorna heller aldrig med syrjener. Varför skulle de sticka huvudet i snaran? Det är bara vi syrjen-kvinnor, som är vana vid det.

– Men gifter sig syrjen-flickor med ryssar?

– Så mycket de vill. De ryska bönderna gifter sig gärna med våra kvinnor, eftersom ingen kan arbeta så bra som en syrjen-kvinna. Men en rysk flicka gifter sig aldrig med en syrjen. Det har aldrig förekommit.

– Ni sade mig att edra grannar försökt plöja. Nå, fick de bra skörd?

– Ja, det fick de. En sådde halvtannat pud råg och fick 30 pud i skörd. Den andre sådde 3 pud och fick 20 pud. Härifrån till åkern är 40 verst.

Njaksimvoli var den första ort på min väg, där jag hörde talas om försök till jordbruk.

Ett hotfullt tillbud

Det lyckades oss först på eftermiddagen komma därifrån. Den nye körsvennen hade alla de andra likt lovat att ge sig upp vid första dagningen, men i verkligheten kom han med renarna först vid 12-tiden på middagen. Han skickade en pojke med oss på vägen.

Solen sken bländande klart. Det gjorde ont i ögonen och till och med ögonlocken genomborrades av de glödande strålarna. På samma gång blåste det så pass kallt, att töandet hindrades. Först inne i skogen fick ögonen lindring. Skogen är likadan som förut. Vi ser också många spår efter djur, som jag med Nikifors tillhjälp lär mig skilja på. Där har en hare gjort några krångliga bukter. Här återigen syns en anhopning av spår och från den fortsätter andra spår strålförmigt i alla riktningar. Man skulle kunna tro att där under natten hållits rådsförsamling och att de av en patrull överraskade hararna skingrat sig i alla väderstreck. Rapphöns finns här också i mängd och man ser överallt avtrycken av deras spetsiga klor i snön. Längs vägen går en trettio steg lång jämnlöpande linje av rävens smygande spår. Och därborta på snötäcket ned åt floden har de grå vargarna gått i gåsmarsch, alla i samma spår. Spidda överallt ser man de knappt märkbara spåren av skogsråttan, och den lätta hermelinens steg har lämnat spår efter sig, påminnande om avtrycken av knutarna på ett snöre. Här korsas vägen av en rad väldiga fördjupningar: det är av älgens tunga steg.

På natten gör vi halt, släpper lös renarna, tänder lägerelden, dricker te och om morgonen väntar jag ännu en gång i feberaktig spänning renarnas infångande. Innan Nikifor steg upp för att hämta dem, sade han mig att en av dem tappat sin klave.

– Har han alltså löpt sin väg?

– Tjuren är här, svarade Nikifor och började genast bli ovetting mot renägaren, som inte tagit med någon sorts redskap på vägen: varken snara eller fånglina. Jag förstod att det inte stod väl till.

Först blev tjuren infångad, då han händelsevis närmat sig släden. Nikifor härmade renarnas frustande för att ställa sig in med djuret. Renen korn ganska nära, men så fort han såg en misstänkt rörelse, störtade han bort igen. Detta upprepades en tre gånger. Slutligen lade Nikifor ut ett rätt kort rep, som han lösgjort från släden, och dolde det med snö. Sedan började han omigen sina locktoner genom att fnysa och kurra.

När renen nu försiktigt närmade sig, drog Nikifor snabbt i repet och strax befann sig kavlen i

snaran. Den fångade renen fördes bunden till de andra i skogen som en slags parlamentar. På detta sätt förflöt en god timme. I skogen hade det blivit ganska ljus. Då och då hörde jag människoröster på avstånd. Sedan blev det tyst igen. Hur var det med den ren som hade tappat sin kavle? Under färden hade jag fått lärrika underrättelser om hur man kanhända i tre dagars tid hade måst leta efter bortsprungna renar.

Nej, ingen kommer med renen!

Vi hade fått in alla renarna utom ”den frie”. Den gick fortfarande lös omkring oss utan att låta sig förledas av någon sorts smicker. Nu närmade den sig självmant de fångna renarna, ställde sig bredvid dem och nosade i snön. Nikifor smög sig krypande fram och grep den i benet. Den försökte slita sig lös, men föll omkull liksom mannen. Det blev annat av! Nikifor avgick emellertid med segern.

Brännvin och politisk bildning.

Vid sjutiden på morgonen anlände vi till Souvada. Tre av kojorna var tillbommade och endast en bebodd. På ett par bjälkar låg en skjuten älgkos jättekropp, och ett stycke längre bort – en slaktad vildhjort. Stycken av det blånade köttet låg på det rökiga taket och mitt ibland dem – två små älgkalvar som uttagits ur moderns mage. Kojans invånare var fulla och sov i en lång rad på golvet. Kojan var stor, men otroligt smutsig och utan någon sorts möbler. I gluggen satt en sprucken isskiva, som utifrån stöddes av pinnar. På väggen hängde porträtten av de tolv apostlarna, alla tsarerna och en affisch om gummifabrikat.

Nikifor gjorde själv upp eld på härden. I röken reste sig en ostjak-kvinna raglande. Bredvid henne sov tre barn, det ena ett dibarn. De senaste dagarna hade man jagat med gott resultat. Utom älgen hade man nedlagt sju vildhjortar.

Sex av de senare låg ännu i skogen.

– Varför står det överallt så många tomma kojor, frågade jag Nikifor, då vi lämnat Souvada.

– Av olika orsaker... Om någon dött i en koja, så kan en ostjak inte mer bo i den – antingen säljer han den eller bommar han till den eller bygger han nytt på tomten. Detsamma gäller, om en kvinna, medan hon har sin månadsrening, träder in i hyddan – då är det ute med den och då måste han byta hydda. Under den där tiden bor kvinnorna avskilda i tält... Vidare dör ostjakerna ut allt starkare... Därför står kojorna tomma.

– Hör ni, Nikifor Ivanovitj, kalla mig inte mer för köpman... När vi kommer till verken så ska ni säga, att jag är en ingenjör tillhörande expeditionen G. Har ni hört talas om den expeditionen?

– Nej, det har jag inte.

– Ser ni, det finns ett projekt till en järnväg från Obdorsk till Ishavet för att man skall kunna frakta sibiriska varor sjöledes till utlandet. Ni ska alltså säga att jag i det ärendet rest till Obdorsk.

Dagen led mot sitt slut. Till Ivdelj var det knappa 50 verst. Vi anlände till de vogulska kojorna vid Oika-Paul. Jag bad Nikifor gå in och se efter, hur där såg ut. Han kom tillbaka efter tio minuter. Jag fick veta att kojorna var fulla av folk. Alla var druckna. De inhemska vogulerna söp samman med ostjaker, som fraktade köpmännens varor till Njaksimvoli. Jag nekade att gå in i kojan av fruktan för att Nikifor skulle supas sig ohjälpligt full. Jag ska inte supas, sa han, jag ska bara köpa mig en flaska att ha på vägen.

En storväxt bonde närmade sig vår släde och frågade Nikifor någonting på ostjakiska. Jag förstod inte samtalet, förrän i det ögonblick det från bägge sidor levererades en salva äkta ryska kraftuttryck. Mannen, som kommit fram till oss var halvnykter. Nikifor, som nu gått in i kojan för att skaffa upplysningar, hade på en kort stund hunnit med att göra sig kvitt den önskvärda jämnvikten. Jag blandade mig i samtalet. Vad ville han, frågade jag Nikifor, eftersom jag antog att

mannen han talade med var en ostjak. Men denne svarade själv. Han vände sig till Nikifor med den sedvanliga frågan: Vem är den resande och vart ska han fara? Nikifor bad honom dra åt helvete, och den uppmaningen blev grundvalen för det fortsatta meningsutbytet.

– Vem är ni: ostjak eller ryss? blev min fråga.

– Ryss, ryss... Jag heter Sjiropanov, från Njaksimvoli. Ni är kanske från G.-kompaniet, frågade han mig.

Jag blev förbluffad.

– Ja, just. Men hur kan ni veta det?

– Från Tobolsk blev jag ditbjuden, när den första utforskningen av vägen skulle göras. Då var där en engelsman, en ingenjör, Charles Williamovitj... hans efternamn har jag glömt...

– Putman, sade jag på måfå.

– Putman? Nej, inte Putman... En fru Putman fanns där, men den här hette Kruse.

– Och vad gör ni nu?

– Jag är anställd hos Sjulgins i Njaksimvoli som handelsbiträde och reser nu med hans varor. Men nu har jag varit sjuk i tre dagar. Jag har ont i hela kroppen...

Jag erbjöd honom medikamenter. Vi måste gå in i kojan.

Elden på härden var nära släckt och ingen brydde sig om den. Det var nästan mörkt. Kojan var full av människor. De satt på britsarna, på golvet eller stod här och där. Kvinnorna skylde enligt bruket halva ansiktet vid anblicken av en nyinträdande. Jag tände ett ljus och lagade till en dosis salicylnatron åt Sjiropanov. Strax omringades jag från alla sidor av fulla eller halvfulla ostjaker och voguler, som klagade över sina sjukdomar. Sjiropanov agerade tolk, och jag gav mot alla sjukdomar samvetsgrant salicylnatron och kinin.

– Är det sant att du bor där tsaren bor, frågade mig på bruten ryska en gammal utmärglad och småväxt vogul.

– Ja, i Petersburg, svarade jag.

– Jag har varit på utställningen, jag såg alltihop, såg tsaren, såg polismästaren, såg storfurstarna...

– Reste ni med i en deputation? I vogulska dräkter?

– Ja, ja, ja... nickade alla bekräftande.

– På den tiden var jag ung och stark... Nu har jag blivit gammal och sjuklig.

Jag gav honom medicin också. Ostjakerna blev mycket nöjda: tryckte mina händer, bjöd mig tio gånger om på brännvin och blev mycket bedrövade över mitt nekande. Vid härden satt Nikifor, drack den ena koppen efter den andra, te och brännvin omväxlande. Jag gav honom då och då en vältalig blick, men han samlade sitt intresse kring koppen och låtsades inte se mig. Jag måste vänta, tills Nikifor släckt sin törst med "te".

I Ivdelj tog vi in hos Mitrij Mitrisj Ljalin, en förträfflig karl. Han har från verket tagit hem nya böcker, en folkkalender och en tidning. I kalendern finns noggranna taxeringsuppgifter: den som har 200,000, 150,000 o. s. v. i inkomst. "För vad, om jag får fråga? Jag går inte in på allt det där. Jag känner er inte, min herre, men nu säger jag er rent ut: jag... behöver inte... vill inte... till vilken nytta förresten... Den 20 sammanträdde duman. Den blir mycket bättre än den föregående. Vi får se, vi får se vad herrar 'socialer' kommer att göra... Det blir väl femtio man 'socialer' och halvtannat hundra folkpartister och en hundra kadetter... Mycket få svarta..."

– Med vilket parti sympatiserar då ni, om jag törs fråga, undrade jag.

– Till min övertygelse är jag socialdemokrat... därför att socialdemokratin ser allting från vetenskaplig synpunkt.

Jag nöp mig i armen. Mitt i den öde ”taigan”, i en smutsig koja bland druckna voguler, förklarar en liten byockrars biträde att han av vetenskapliga skäl är socialdemokrat. Jag måste erkänna att jag erfor en känsla av partistolthet.

– Det är skada att ni gömmer er i denna övergivna och supiga omgivning, sade jag till honom med djupt deltagande.

– Vad vill jag göra? Jag tjänade tidigare i Barnaul, men den platsen förlorade jag. Jag är familjeförsörjare.

Och så måste jag fara hit. Men när man lever bland vargar, måste man tjuta med dem. Den gången fick jag avstå från att fara med G-expeditionen, men nu gör jag det med nöje. Om ni skulle ha användning för mig, så skriv till mig.

Jag råkade i förlägenhet och ville säga honom, att jag alls ingen ingenjör var och inte heller medlem av expeditionen utan en biltog ”social”... Men jag betänkte mig och teg.

Det var tid att sätta sig i släden. Vogulerna omringade mig utanför, med det brinnande ljuset, som jag på deras bön skänkt dem. Det var så stilla att ljuset inte blåste ut. Vi tog adjö av varandra flera gånger och en ung ostjak försökte till och med kyssa mig på handen. Sjiropanov kom med ett vildhjortsskinn och lade det på släden som present. Han ville inte ta emot någon betalning och till slut gav jag honom en flaska rom, som jag ”för alla eventualiteter” hade reserverat. Äntligen kom vi i väg.

Nikifor blev åter språksam. Han berättade mig för hundrade gången, hur han varit hos sin bror och att Nikita Serapjonytj kom dit – ”en präktig bonde!” – och hur han, Nikifor, först hade nekat, men vicekorpral Suslikov då givit honom fyra rubel och sagt: ”Res med honom” och hur farbror Mikael Jegorovitj – ”en präktig bonde” – sagt till honom: ”Fårskalle! Varför sa du mig inte genast att du skulle köra den där passageraren”... När Nikifor slutat började han omigen: ”Jag vill nu öppet och fullständigt säga er det... Jag satt hos bror min, Pantelei Ivanovitj och var inte drucken, endast upplivad som nu. Nå, det gör ingenting, jag satt där. I detsamma kommer Nikita Serapjonytj.”...

– Ja, det är bra, Nikifor Ivanovitj, snart är vi framme. Jag tackar er. Jag ska aldrig glömma era tjänster. Om det varit möjligt, skulle jag till och med ha låtit trycka i tidningarna: ”Jag står i den största tacksamhetsskuld till Nikifor Ivanovitj Chrjenov. Utan honom skulle det aldrig ha lyckats mig att komma därifrån.”

– Varför skulle det inte varit möjligt?

– För polisen förstås.

– Ja, det är sant... Men roligt vore det. En gång blev mitt namn tryckt i tidningen...

– Varför då?

– Det förhöll sig så att en köpman från Obdorsk hade tillägnat sig sin systers förmögenhet och jag – jag måste ju tillstå sanningen – hade hjälpt honom. Nå, det var då inte direkt hjälp utan så att... jag hade bara hjälpt honom lite grand. När du har pengarna hos dig, sade jag till honom, har du alltså fått dem av Gud. Är det inte sant?

– Ånej, inte alldeles.

– Gott... Alltså, jag hade hjälpt honom lite grand och ingen visste om det utom en passagerare, Peter Petrovitj Vlaklov, en fähund. Han spårade opp det. Han gick och satte in i tidningen: En tjuv, köpmannen Adrianov, har stulit pengarna och en annan tjuv, Nikifor Chrjenov, har hjälpt till att sopa igen spåren efter stölden. Så stod det tryckt, det är alldeles sant...

– Att ni inte stämde honom inför rätta för falsk beskyllning, röt jag till Nikifor. En minister, ni har kanske hört talas om honom, Gurko, hette han, hade begått en stöld eller hjälpt till att göra det. När nian ertappade honom, ställde han den som upptäckt honom till laga ansvar för falsk beskyllning. Så borde ni också ha gjort.

– Jag ville det nog, men det gick inte: han är min bästa vän... han gjorde det inte av elakhet utan bara på skämt... det är en rivande karl, som förstår sig på allting. Allt nog – ingen riktig människa, utan en filur.

Sista sträckan efter renar

Ungefär klockan 4 på natten anlände vi till Ivdelj. Vi tog in hos Dimitrij Dimitrievitj Ljalin som Sjiropanov hade rekommenderat mig som ”narodnik” (anhängare av folkpartiet). Han visade sig vara en hjärtlig och vänlig person, som jag här gärna vill uttrycka min tacksamhet för.

– Vi lever här ett stillsamt liv, sade han mig vid teet.

– Inte ens revolutionen (övers:s anm.: 1905) har berört oss. Vi intresserar oss naturligtvis för händelserna och följer med dem i tidningarna, sympatiserar med framstegsrörelsen, skickar vänstermän till duman, men oss själva har revolutionen inte hjälpt på benen. Vid verken, vid malmgruvorna var det strejk och demonstrationer. Men vi lever stillsamt och har inte ens någon polis utom bergsdirektören. Telegrafan börjar först vid Bogoslovskiverken och just där börjar också järnvägen, ungefär 130 verst härifrån. Om det finns förvisade här? Ja, vi har också några stycken: tre livländare, en lärare, en cirkusatlet. De arbetar alla och har inga särskilda behov. De lever stillsamt som vi, invånarna i Ivdelj. Vi gräver guld och om kvällarna sitter vi hemma vid härden... Härifrån kan ni utan risk fara till Rudniki. Ingen kommer att anhålla er: man kan resa med Semstvoposten eller också själv hyra en släde. Jag ska söka ut en körkarl åt er.

Jag tog avsked av Nikifor. Han kunde nu knappt stå på benen.

– Pass på, Nikifor Ivanovitj, sade jag till honom, att inte snapsarna bringar er i olycka på hemvägen.

– Det gör ingenting... Står sig magen, så står sig ryggen, blev det svar han gav mig med på färden.

Framme vid Perm-banan och åter i Petersburg

Här slutar egentligen den ”heroiska” perioden av historien om min flykt – färden efter renar över ”taiga” och tundra på en sträcka av 700 800 verst. Flykten visade sig i sina riskablaster delar tack vare gynnsamma omständigheter mycket enklare och mer prosaisk än den föreföll mig, då den ännu endast var ett projekt, och än den föreföll utomstående personer, om man skulle döma efter några tidningsnotiser. Den fortsatta resan liknade inte alls en flykt. En stor del av vägen till Rudniki tillryggalade jag i en släde samman med en uppördstjänsteman, som företagit en inspektion av utminuteringsställena. I Rudniki förfrågade jag mig hos några personer om risken av att härifrån resa på järnväg. Platsagitorerna skrämde mig mycket för lokalt spionage och rådde mig att först dröja en vecka i Rudniki och sedan i sällskap med ett flertal slädar resa till Solikamsk, där allt borde vara fullkomligt riskfritt. Jag följde inte rådet och ångrar inte detta. Den 25 februari satte jag mig i Rudniki i kupén på den smalspåriga järnvägen och tog, efter 24 timmars långsam resa, tåget på Perm-järnvägen vid Kusjva station. Därifrån for jag över Perm, Vjatka och Vologda till Petersburg, dit jag ankom den 2 mars på aftonen. Alltså hade jag måst göra en 12 dygn lång resa för att skaffa mig möjlighet att fara i droska över Nevskij-Prospekt. Det var alls ingen lång tid: resan ”ditbort” hade tagit en månad.

På uraliska bibanan var min situation långt ifrån säker: där observeras varje ”främmande” person och jag kunde på grund av ett telegram från Tobolsk bli häktad på vilken station som helst. Då jag 24 timmar senare befann mig i Perm-banans bekväma kupé, kände jag strax att jag vunnit min sak. Tåget passerade samma stationer, där för kort tid sedan gendarmer, bevakningsmän och lantpolis

med så stor högtidlighet mottagit oss. Men nu gick min färd i en rakt motsatt riktning och jag reste med helt andra känslor. I första ögonblicket föreföll mig den rymliga och nästan tomma kupén trång och kvav. Jag gick ut på plattformen, där blåst och mörker rådde, och ur mitt bröst trängde ett ovillkorligt högt rop av fröjd och frihetskänsla.

Och tåget på Perm-Kotlassbanan förde mig framåt, framåt och alltjämt framåt...

(Översättning [från tyska]: Per Freudenthal)